

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**STRATEJİK AÇIDAN
ÇİN'İN DÜNÜ VE BUGÜNÜ**

DOKTORA TEZİ

Hasan BİLGİN

Danışman: Doç. Dr. Kemal ARI

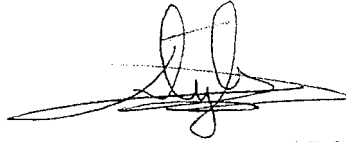
İZMİR-2008

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünün 05.05.2008 tarih ve 626/4 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 30.maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana bilim Dalı Doktora öğrencisi Hasan Bilgin'in "Stratejik Açıdan Çin'in Dünü ve Bugünü" konulu tezi incelenmiş ve aday 26.05.2008 saat 13:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan Ana bilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek adayın tezini başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

TEZ NOTU: 85 (SEKSENBEŞ)

Prof.Dr. Ergün AYBARS
Başkan

Prof. Dr. Sabri BÜRGEVİL
Üye

Prof.Dr.Zeki ARIKAN
Üye

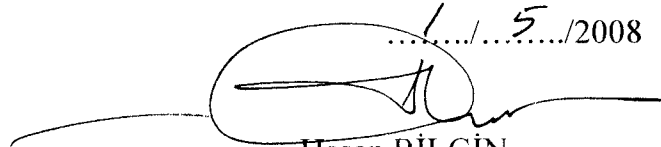

Doç.Dr.Kemal ARI
Üye

Yrd.Doç.Dr. Kenan KIRKPINAR
Üye

Doktora tezi olarak sunduğum “Stratejik Açıdan Çin’in Dünü ve Bugünü” adlı çalışmanın tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...1.../...5.../2008

Hasan BİLGİN

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Yazarın Soyadı: BİLGİN		Merkezimizce Doldurulacaktır.
Adı : Hasan		
Kayıt No:		
TEZİN ADI		
TÜRKÇE : Stratejik Açıdan Çin'in Dünü ve Bugünü		
YABANCI DİL : China's Past and Today in Strategical View		
TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans Doktora Doçentlik Tıpta Uzmanlık Sanatta Uzmanlık		
X		
TEZİN KABUL EDİLDİĞİ		
Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi		
Fakülte :		
Enstitü : Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü		
Diğer Kuruluşlar :		
Tarih :		
TEZ YAYINLANMIŞSA		
Yayınlayan :		
Basımevi :		
Basım Tarihi :		
TEZ YÖNETİCİSİNİN		
Soyadı, Adı : ARI, Kemal		
Ünvanı : Doç. Dr.		
TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE	TEZİN SAYFA SAYISI :	
TEZİN KONUSU (KONULARI)		
1.Stratejik Açıdan Çin'in Dünü ve Bugünü		
TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :		
1. Strateji 2. Çin 3. Kültür 4. Medeniyet 5. Uluslar arası İlişkiler		
İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER :		
1. Strategy 2. China 3. Culture 4. Civilization 5. International Relations		
1. Tezimin fotokopi yapılmasına izin veriyorum.		
2. Tezinden, dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir.		
3. Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir.		
Yazarın imzası : 		

ÖZET

Bu tezin amacı, Türkiye'nin kısa, orta ve uzun vadeli politikalarına yönelik Çin'in etkisini açıklamak, bu devlete karşı uygulanacak stratejilere alternatifler sunmaktır.

Binlerce yıllık tarihi süreç içerisinde savaş, barış, ticaret ve evlilikler gibi çok ilişkileri olmuş Türklerin ve Çinlilerin halen devam ettiği gibi gelecekte de ilişkileri olacağı şüphesizdir. Bu ilişkilerin yönünün tayini ise bugünden verilecek kararlarla mümkün olabilecektir. Bu incelemede, savaş ve düşmanlığın yerine her iki millete de faydalı olabilecek bir dostluğun nasıl devam edebileceği üzerinde durulacaktır.

Jean Paul Roux bugünkü durumu M.S. 751 yılında Talas'ta yapılan Arap-Çin savaşı öncesindeki Çin'in Orta Asya hakimiyeti zamanlarına benzetmektedir. Orta Asya günümüzde yeniden filizlenen tarih hafızasının farklı yönlendirilmesi nedeniyle, Huntington'u haklı çıkaracak şekilde Çin ile bir Talas savaşına sürüklenebilir. Veya bir yakın gelecekte, tarihsel Asya zemininde birçok çatışmanın fitili ateşlenebilir. Orta Asya, Güney Asya ve Orta Doğu dünyanın en istikrarsız bölgesi haline gelebilir.

Hıristiyanlığın Filistin'de doğup Roma'da sahiplenilmesi gibi Hegelci oluşumun batıda doğup Mao sonrası Çin'de sahiplenilmesi süreci de yaşanabilir. Eğer böyle bir gelişme yaşanır, bu Asya'nın felaketi olabilir. 21. Asrın emperyalizmi, gelişen teknolojik imkanlarla bugüne kadar olduğundan çok daha fazla insanlığa ve dünyaya zarar verebilir. Ya da Çin'in Asyalı karakteri ağır basarak Türk-Arap dünyasına yaklaşması söz konusu olursa, Talas sonrasındaki gibi bir ittifak yaşanabilir. Böyle bir Asya küresel çapta yeni ve farklı oluşumlara yol açabilir ve Asya 21. asra damgasını vurabilir.

Günümüzde Amerika'nın bir çöküşü idare etmeye çalıştığı söylenebilir. Ancak Çin'in gerçekten bir çıkışı mı idare ettiği ise irdelenmesi gereken bir konudur. Ekonomik, demografik ve kültürel açılardan yapılan incelemeler farklı sonuçlar ortaya koymaktadır.

“Stratejik Açıdan Çin'in Dünü ve Bugünü” başlıklı çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

1. Çin'de Sosyalizm ve sonrası
2. 1923'ten Günümüze Türkiye-Çin İlişkileri
3. Çin ve 21. Yüzyıl

Çalışma ağırlıklı olarak 20. yüzyıl tarihi ve Türkiye-Çin ilişkileri üzerine yapılmış olup, Çin'e ilişkin ekonomik, teknolojik ve askeri hususlar da dikkate alınmıştır.

SUMMARY

The objective of this thesis is to explain the affects of China to the Turkey's short and long term policy and to put alternative strategies which are applied to this country in the future.

The Chinese and the Turks in a historical period of thousands of years had war, peace, commercial and marriage relations. They are going to have relations in the future as they have today. These relations will take direction by the decisions made today. In this research we will discuss what can be done to keep a friendship go on between two nations instead of war and enmity.

According to Jean Paul Roux the state of affairs seems like the time of sovereignty of China in Central Asia before the Chinese and Arabic war in Talas in 751 A.C.

By directing the historical memory that is sprouting newly in Central Asia to different directions might cause war with China like it was in Talas as to concede Huntington that he is right. In a short time, a war may be flared up in the historical ground of Asia, Central and Southern Asia and Middle East will be turned the most inconsistent regions of the world.

As Christianity was born in Palestine and possessed in Rome, Hegelist formation may born in west and be possessed in China after Mao. If this happens it will be a disaster for Asia. The imperialism of the 21st century with the possibilities of the improving technology may cause more damage to humanity and world than it caused till today or China may return back to its origin. If it is to say that China's Asian characteristics would have strong influence and China comes closer to the Turkish-Arabic world, an allience can be established as it was after the Talas war. A progress like this in Asia will be caused new and different formations in the Globe and Asia may have its mark for the 21st century.

Today it can be said that United States of America is conducting a collapse. But whether China is conducting a progress truly or not is an important affair that should be researched. Researches made from economical, demographical and cultural points of view have put forward different concequences.

The Study titled “China’s Past and Today in Strategic View” consists of three pages;

1. Socialism in China and thereafter
2. Turkish-Chinese Relations from 1923 to Present-day
3. China and 21st Century.

This study is based on 20th century history and Turkish-Chinese relations and considered Chinese economical, technological and military matters.

ÖNSÖZ

Çin'e ilişkin yapılan incelemelerin tamamına yakınının ya tarih ya da ekonomi ağırlıklı yapıldığı görülmektedir. Gerçekten Çin'le ilgili, Türkiye-Çin ilişkilerini de içeren, kültürel ve demografik ağırlıklı tahliller çok az yapılmıştır. Tüm milli güç unsurlarının kullanıldığı bir yaklaşım ancak stratejik tahlillerde yer alabilir. Davutoğlu'nun ifadesiyle "Tarihi derinliği güçlü kültürlerle beşiklik etmiş olan bir bölgede hemen hemen hiçbir stratejik mesele tarih referansı olmaksızın sağlıklı bir şekilde değerlendirilemez."

Bu incelemede İbn-i Haldun'un devletleri canlıya benzeten yaklaşımı ve Paul Kennedy'nin nispi ekonomik güç değişimlerini inceleyen yaklaşımı birleştirilmeye çalışılmıştır. Diğer dikkate değer bir husus da günümüzde popüler strateji uzmanlarının daha ziyade Amerika kaynaklı olmalarıdır. Bu uzmanların geliştirecekleri fikirler de doğal olarak dünya gücünün yaklaşımının içinde bulunduğu psikolojik yapı nedeniyle kendi merkezli olacaktır. Pax Romana ve Nizam-ı Alem yaklaşımları kendini Amerika'da da hissettirmektedir.

Herkesin birleştiği bir husus vardır. O da yükselen bir gücün varlığıdır ve onun da Çin olduğudur. Bu tip durumlarda her zaman yeni yükselen güçler büyük oranda denge bozucudur. Nerede duracağı öngörülemeyen, kontrol edilip edilemeyeceği bilinmeyen güç korku vermektedir. Demografik artış hızının düşürülmesi, kültürel olarak kısmen değiştirilmesi acaba yeterli olacak mıdır?

Bu kapsamda, çalışmamızda eksikliği bir nebze doldurmaya çalıştık.

Çalışmamızda konu seçiminden itibaren her aşamada desteğini esirgemeyen, yorumları ve titiz çalışmalarıyla mükemmelle ulaşma azmi veren Prof. Dr. Ergün AYBARS ve Öğretim Üyemiz Yrd. Doç. Dr. Kenan KIRKPINAR'a, tez çalışmam sırasında düşünce ve yorumlarından yararlandığım kişilere sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bize desteğini hiçbir zaman esirgemeyen başta Enstitü Müdürümüz ve Danışmanım Doç.Dr. Kemal ARI olmak üzere tüm Enstitü elemanlarına şükranlarımı arz ederim.

Uzun bir zaman alan çalışmalarım boyunca desteğini daima hissettiğim Türkçe Öğretmeni eşim Canan'a ve onlarla beraber geçiremediğim zamanı benden kıskanmayan çocuklarım Nihal ve Alper'e sonsuz sevgiyle teşekkürlerimi bildiririm.

İzmir-2008

Hasan BİLGİN

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

A.g.e./a.g.e. : adı geçen eser

A.g.m./a.g.m. : adı geçen makale

A.g.w./a.g.w. : adı geçen web sayfası

APEC : Asia-Pacific Economic Cooperation

ASEAN : Association of Southeast Asian Nations

ASEM : Asia-Europe Meeting

Bkz. : bakınız

BM : Birleşmiş Milletler

CMC, Central Military Commission, Merkezi Askeri Komite

Çev. : çeviren

ÇKP : Çin Komünist Partisi

Der. : derleyen

Ed. : editör

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

No. : numara

OIC : Organization of Islamic Conference (İKÖ : İslam Konferansı Örgütü)

PLA : People's Liberation Army (HKO : Halk Kurtuluş Ordusu)

PRC : People's Republic of China (ÇHC : Çin Halk Cumhuriyeti)

S. : sayı

s. : sayfa

ss. : sayfadan sayfaya

SBKP : Sovyetler Birliği Komünist Partisi

SPC: Supreme People's Court, Yüksek Halk Mahkemesi

Ter. : Tercüme

t.y. : tarihi yok

vd. : ve diğerleri

Vol. : volume

Yay. : yayınları

y.y. : yazarı yok

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	II
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
GİRİŞ.....	VIII

I- ÇİN'DE SOSYALİZM VE SONRASI

A- SON ÇİN İMPARATORLUĞU VE KUOMİNTANG.....	1
B- ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ'NİN OLUŞUMU VE MAO.....	9
C- MAO'NUN LİDERLİĞİNDE ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ.....	15
D- ÇİN'DE MAO DÖNEMİ.....	20
E- ÇİN KÜLTÜR DEVRİMİ.....	25
F- KÜLTÜR DEVRİMİ'NDEN SONRA.....	31
G- ÇİN'DE MAO SONRASI	33

II- 1923'TEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ

A- 1923-1949 YILLARINDAKİ TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ....	41
B- 1949-1971 YILLARINDAKİ TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ....	59
C- 1971'DEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ.....	69

III- ÇİN VE 21. YÜZYIL

A- ÇİN'İN DIŞ DÜNYA YAKLAŞIMI	102
B- ASYA'DA TÜRKİYE-ÇİN ETKİLEŞİMLERİ.....	118
C- ÇİN'İN GELECEĞİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER.....	143
D- SENARYOLAR.....	156

SONUÇ	169
Bibliyografya	175
Şemalar, Grafikler, Tablolar	195
Haritalar	196
Fotoğraflar	196
Belgeler	197

GİRİŞ

Bir stratejik analiz, derinlemesine, disiplinler arası bir yaklaşımla ve bir sistematik bütünlük içinde yapılmalıdır. Bu stratejik analizde tarihi akış ve sürecin dikkate alınması, stratejik kaymaları gözlemleyebilmek ve mantıksal bilgiye ulaşmak için zorunludur.

Çin'e ilişkin yapılan incelemelerin tamamına yakınının ya tarih ya da ekonomi ağırlıklı yapıldığı görülmektedir. Gerçekten Çin'le ilgili, tarih referansının bulunduğu kültürel ve demografik ağırlıklı tahliller çok az yapılmıştır. Nitekim, ABD'de bile Erkin Ekrem'e göre "ABD'deki Çin'in siyasi, ekonomik ve askeri konumunu iyi bilen ve hükümeti etkileyebilen yeni nesil Çin uzmanlarının, Çin'in kültürel ve toplumsal boyutu ile yakından ilgilenmediği görülmektedir."¹ Tüm milli güç unsurlarının kullanıldığı bir yaklaşım ancak stratejik tahlillerde yer alabilir. Davutoğlu'nun ifadesiyle "Tarihi derinliği güçlü kültürlerle beşiklik etmiş olan bir bölgede hemen hemen hiçbir stratejik mesele tarih referansı olmaksızın sağlıklı bir şekilde değerlendirilemez."²

Aynı sebeplerin aynı şartlar altında çoğunlukla aynı sonuçları doğurduğu görülmektedir. Tüm bilimsel çalışmalar da bu temele bağlı olmakta, doğadaki olaylar bir laboratuvar ortamına aktarılabilir. Sosyolojide de aynı çalışmalar yapılmaktadır. Toplumların tarih hafızası ve kültürel hafızaları çoğunlukla aynı kalmakta yani öz korunmaktadır. Toplumsal organizma tıpkı bir canlı gibi devamlı yenilenmekte, her otuz yılda bir, bir nesil değişmekte, görüşler, yaklaşımlar bir sinüsoidal dalga gibi inişler ve çıkışlar yaşamaktadır. İbn-i Haldun devletin ömrünü dört nesil süreci olan 120 yıl ile sınırlamaktadır. Gerçekten 30 ve 30'un katları dikkate alındığında, toplumların hayatında yaklaşık her 60 yılda bir, keskin dönüşlerin ve değişimlerin yaşandığı görülmektedir.

Atatürk Türk Milletinin hayatında çok önemli bir yeri işgal ettiğinden onun ölümü referans alınırrsa şu ilginç sonuçlarla karşılaşılır: Atatürk'ün ebediyete intikali 1938 yılıdır. Bu tarihten 30'ar yıl önceye gidilirse, 1908, 1878, 1848, 1815 önemli tarihlerine ulaşılmış olur. Burada 2-3 yıl kadar bir esneklik tanınabilir. 1908 yılından 600 yıl öncesine gidilirse 1308 yılı bulunur. 1308 yılı Anadolu Selçuklu Devletinin yıkıldığı tarihtir. 1308 yılından 60 yıl çıkarılırsa 1248 yılı, yani Anadolu Selçuklu Devletinin Moğol hakimiyetine doğru ilerlediği tarihler bulunmuş olur. Başka bir başlangıç noktası da 1920 yılı olarak ele alınırsa, 30'ar yıl ileri gidilerek 1950 ve 1980 yılları bulunur.

---

¹ Erkin Ekrem, "Causus Uçak Krizi Sonrası ABD-Çin İlişkileri: Asya-Pasifik'te Etkin Olma Savaşı", **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt. 2, Sayı 14, Ankara, Haziran 2001, s. 81

² Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 328

Görüldüğü gibi, 30 yılda bir nesil değiştiği için teknolojik gelişme ve bilginin katlanması süresi ne olursa olsun, yaklaşık her 30 yılda bir önemli toplumsal değişimlerin yaşandığı tespit edilebilir.

Bu açıdan, İbn-i Haldun'un devletleri canlıya benzeten yaklaşımı ve Paul Kennedy'nin nispi ekonomik güç değişimlerini inceleyen yaklaşımı birleştirildiği takdirde daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Diğer dikkate değer bir husus da günümüzde popüler strateji uzmanlarının daha ziyade ABD kaynaklı olmalarıdır. Bu uzmanların geliştirecekleri fikirler de doğal olarak dünya gücünün yaklaşımının içinde bulunduğu psikolojik yapı nedeniyle kendi merkezli olacaktır. Pax Romana ve Nizam-ı Alem yaklaşımları kendini ABD'de de hissettirmektedir. Aynı zamanda yakın bir gelecekte bir rakip çıkmayacağına da inanmaktadırlar.

Stratejik, ekonomik vb. alanlarda yapılan incelemelerde herkesin birleştiği bir husus vardır. O da yükselen bir gücün varlığıdır ve onun da Çin olduğudur. Bu tip durumlarda her zaman yeni yükselen güçler büyük oranda denge bozucudur. Nerede duracağı öngörülemeyen, kontrol edilip edilemeyeceği bilinmeyen güç korku vermektedir. Demografik artış hızının düşürülmesi, kültürel olarak kısmen değiştirilmesi acaba yeterli olacak mıdır?

Kendi olamayan, kendi kendini idare edemeyen, başkasına diyet ödeyen toplumlar, her zaman başkalarının oyuncağı olmaya mahkumdurlar. Büyüyen her güç değil, ama dünyayı teslim alacak her güç örneği kendinden bazı iç dinamiklere sahip olmalıdır. Olmamış insanlar başkalarına benzer, olmuş insanlar başkalarını kendilerine benzetirler. Buradan hareketle, elit tabakanın ve halkın çoğunluğunun sahip olacağı yüksek moral değerler o gücü zirveye taşıyacaktır. Mao'nun ifadesiyle "İnsanların sosyal varlığı düşüncelerini tayin eder. Ve bir öncü sınıfı temsil eden doğru düşünceler, yığınların içine girer girmez, toplumu ve dünyayı değiştiren maddi bir kuvvet olabilirler."³

Burada söz konusu olan aynı motivasyonun dünya tarihinde iki defa gerçekleşmeyeceğidir. Farklı toplumlar, farklı coğrafyalar ve farklı anlayışlarla gerçekleşmelidir ve bu değerler, bir önceki güçten farklı olmalıdır. Yani mevcuda alternatif olan başarılı çözümler kendini kabul ettirmelidir. Her yeni gücün kendine özgü kültürü, müziği, mimarisi, güzellik anlayışı, dünya yaklaşımı bulunacaktır. Aksi takdirde benzersiz olmayacaktır. Benzeri varsa zaten dünya gücü olamayacaktır.

Hristiyanlık indirildiği topluluk olan Yahudiler arasında ve bölge olan Ortadoğu'da başarısız olmuştu. Gözle görülür bir gelişme gösterdiği yer ise "sürgün" denilebilecek yer Avrupa'ydı. Daha sonra Avrupa dünyanın "kılavuz" Hristiyan kıtası oldu ve Hristiyanlık

---

³ Mao Zedung, **Doğumunun 100. Yılında Başkan Mao'dan Seçme Sözler** (Kızıl Kitap), Umut Yayıncılık, İstanbul, Kasım 1993, s. 118

diğer bölgelere buradan yayıldı.⁴ Ancak bu aşama, yani Roma'nın Hıristiyanlığı kabulü zaten Roma'nın çöktüğünün resmi ilanıdır. Devlet yönetimi Hıristiyanlığa bir can simidi gibi sarılmıştı. Hıristiyanlığın kabulü, Roma'nın toplumları kontrol etme ve devletin ömrünü uzatma çözümlerinden yalnızca biri idi.

Çin'de böyle bir sürecin işlenmesi, Ali A. Mazrui'nin ifadesiyle "Marksizm'in beşiğinde gelişmemiş olarak kalıp, en kalabalık ve en büyük kıta olan Asya'da güç bulabileceği ihtimali"⁵ belki de tarihi maddeciliğin yani Hegel felsefesinin son zirvesi olacak ve devamında süratli bir çöküş yaşayacaktır. Tıpkı İbn-i Haldun'un Mukaddime'sinde belirttiği sönmek üzere olan kandilin alevinin birden büyümesi gibi. Bu nedenle, Çin'in mutlaka başka ve benzersiz bir ivmeye, bir anlayışa sahip çıkması gerektiği ve Batıya alternatif bir sistem sunulamazsa ömrünün uzun olacağını söylemenin, tüm ayrıntılarıyla aynı olan bir hareketin çekik gözlülerden doğmasının farklı bir hareket olarak düşünülmesinin hatalı olacağı değerlendirilmektedir. Acaba bugün Çin benzersiz bir kültüre ve yapılanmaya sahip mi? Stratejik bir inceleme konunun tüm yönleriyle ele alınmasını sağlayabilir.

Strateji sözcüğünün kökeni, etimolojik açıdan ele alındığında, eski Yunanca'da "generallik sanatı" anlamına gelen strategos sözcüğüne bağlanmaktadır.⁶ Ancak bu sözcüğün anlam ve kapsamı, uygulamada çok geniş bir çerçeve içerisinde yer alan faktörler içermektedir. Bu açıdan bakıldığında strateji sözcüğü, bir ulusun yalnızca askeri kuvvetleri ile ilgili bir kavram olmaktan çıkmakta ve söz konusu ulusun politik, ekonomik ve psikolojik kaynaklarını ve bu kaynakların oluşturduğu sentezi de içeren bir kavramın ifadesi olmaktadır.⁷

Sözlükler stratejiyi şöyle tanımlıyor: Bir amaca ulaşmak için izlenmesi gereken ana yol. Stratejinin tanımı basit ama aynı zamanda karmaşıktır. Gerek askerler, gerekse de strateji bilimiyle uğraşan bilim adamları, stratejiyi farklı farklı yorumlamaktadır. Tüm bilimlerde olduğu gibi strateji bilimi de teori ve pratik (uygulama) olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur. Teori kısmı strateji prensiplerini, uygulama kısmı ise teknolojik kısmını içerir ve bu prensiplerin nasıl uygulanacağını öğretir.⁸

---

⁴ Ali A. Mazrui, "Tarihin Sonu ve İslam", (Çev. Kenan Çayır), **Tarihin Sonu mu? Francis Fukuyama**, Der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Vadi Yayıncılık, Ankara, Mart 2002, s. 136

⁵ **A.g.e.**, s. 136

⁶ Cengiz Okman, **Askeri Strateji Cilt I Kısım-I**, Deniz Harp Okulu K.lığı, İstanbul, 1978, s. 2

⁷ Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, Güncel Yayıncılık, İkinci Basım, İstanbul, Şubat 2000, s. 26

⁸ M.Tanju Akad, **20. Yüzyıl Savaşları**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1992, s. 21

“Büyük Strateji” ya da “Yüksek Strateji”, bir devletin benimsediği politikaya uygun olarak saptamış olduğu hedeflere ulaşmada, her tür olanak ve araçları bilimsel yöntemlerle kullanmak sanatı olarak anlaşılmaktadır.⁹

Strateji, en iyi şekilde araçlar, amaçlar ve irade arasındaki ilişkilerin hesaplanması olarak anlaşılır.¹⁰

Churchill’in ifadesiyle: “stratejist, bir ressam gibi, **oran ve ilişki** arar ve buna sadık kalmalıdır. Anlık bir izlenim zihinde sürekli tasarlanırken, başlangıç ve sonu, bütünü ve her parçayı ifade eden, bütünü kapsayıcı bir görüş olmalıdır.”¹¹

Stratejinin üç temel unsuru mekan, kuvvet ve zamandır. Bu üç temel unsura bağlı olarak stratejinin dayandığı ulusal gücün unsurlarını beş ana başlık altında toplayabiliriz. Bunlar: Ulusal çıkarlar, Ulusal hedefler, Ulusal politika, Ulusal strateji, Ulusal güç’tür.¹²

Jeostrateji ise, stratejik açıdan coğrafi unsurların incelenmesini ve stratejik sonuçlar çıkarılmasını kapsar. Söz konusu coğrafi unsurlar; ekonomik, sosyal, politik ve fizikidir.¹³

Jeopolitik, devletler arası ilişkiler, devlet kudretinin oluşumunda, kuvvet dengelerinin şekillenmesinde, kapsamına aldığı kaynaklarla ülkelerin, hayat ve faaliyet alanlarının; doğanın ve coğrafi konumun etkisini belirleyen, vurgulayan, bilgi disiplini.¹⁴ Stratejinin üç unsuru olan mekan, kuvvet ve zaman jeopolitiğin unsurlarının da başlıklarını oluşturur.

Jeopolitiğin doğuşundan bu tarafa jeopolitikçiler bilimsel bir jeopolitik temel oluşturma yolunda gayret göstermişlerdir. Bu çalışmalar bazen siyasi coğrafya, bazen jeopolitik, bazen siyasal bilgiler çerçevesinde yürütülmekle beraber, sonuçları itibarıyla jeopolitik değerlendirmelere esas olacak birçok bilimsel veriler sağlamışlardır. Değişik jeopolitik kuramlar geliştirilmiş olup, bunlar, deniz egemenliği, kara egemenliği, kenar kuşak, hava egemenliği, hayat alanı ve uzay egemenliği kuramlarıdır.

Bu çerçevede, Soğuk Savaş’ın sona ermesi; iki kutuplu durağan güvenlik anlayışını yıkmış, muhtelif coğrafyalardaki ekonomik, kültürel ve demografik gelişmeler yeni güç merkezleri ortaya çıkarmış, devletler ise güvenlik ihtiyaçlarını kaygan bir zeminde karşılamaya başlamışlardır. Halihazır konjonktür içerisinde, Batı tarafından dışlanan, Güneye (Orta Doğu) sırtını çeviren, Kuzey (Rusya) ile “Ezeli Rakip” bir Türkiye’nin güvenlik

⁹ Urs. Schwarz, Laszlo Hadik, **Stratejik Terminology**, s. 94’den aktaran, Cengiz Okman, **Askeri Strateji Cilt I Kısım-I**, s. 12

¹⁰ Paul Kennedy, **Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler**, Eti Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, Nisan 1995, s. 153

¹¹ Winston S.Churchill, **A Roving Commission**, 1930, s. 232’den aktaran, Paul Kennedy, **Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler**, s. 97

¹² **Deniz Stratejisi**, Deniz Harp Akademisi K.lığı, İstanbul, 1998, s. I-1.

¹³ Servet Cömert, **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**, Harp Akademileri K.lığı, İstanbul, 2000, s. 89

¹⁴ Muzaffer Özdağ, “Medeniyetler Çatışması’ Üzerine”, Rusya Özel, **Avrasya Dosyası**, C.1, Ankara, 1994, s. 153

ihtiyaçlarının tanımını yapmak çok zor olmaktadır. Bununla birlikte bu ihtiyaçların belirlenmesi ise bir zorunluluktur.

Güvenlik söz konusu olduğunda Küresel Aktörler ve Bölgesel Aktörler ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin güvenliği dikkate alındığında ise, NATO, AB, Türk Dünyası ve İKÖ gibi birliktelikler, ABD-Türkiye, Rusya-Türkiye gibi ikili ilişkiler, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi bölgesel etkileşim alanları, bu etkileşim alanları ve toplumları ile olan tarihsel ve kültürel bağlarımız aklı gelmektedir.

Dünyadaki jeostratejik, jeoekonomik ve jeokültürel gelişmelere göre değerlendirmeler yapılarak Türkiye'nin geleceğine dönük çok yönlü politikalar oluşturulmalı, zaman ve mekan derinliğinde sahip olunan zenginlikler dikkate alınarak, yapılacak küresel açılımlarda olası rakip ve müttefikler tespit edilmeli, öncelikle bilinen, daha sonra anlaşılan ve değerlendirilen, son olarak da etki edilen/yönlendirilen yakın ve uzak çevre yaratılmalıdır.

Bu çalışmada, Orta Asya'daki Türk tarihi ve kültürü ile karşılıklı ilişkiler açısından zaman derinliğine bağlı olarak mekan birliğine de sahip olan Çin analiz edilmektedir.

Çin'den bahsedildiğinde, önce buradan ne anlaşılması gerektiğinin açıklanması gerekmektedir. Tarih boyunca Çin'in büyüklüğü çok değişmiştir. Bu devlet bazen bütün Türkistan ve Moğolistan'ı ihtiva etmiş, bazen de Sarı Irmak bölgesinde ufak bir devlet olmuştur.¹⁵

Harita-1 Çin Fiziki Haritası.¹⁶

¹⁵ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 1

¹⁶ <http://www.freeworldmaps.net/asia/china/map.html>

Günümüzde Çin, 9.326.410 kilometre kare karasal alana sahiptir. Bu büyüklüğü ile Rusya, Kanada ve ABD'den sonra dünyanın en büyük yüzölçümüne sahip dördüncü ülkesidir. Asyanın doğusunda kıtasal büyüklüğe sahip olup, komşu ülkeleri ile Afganistan 76 km, Butan 470 km, Burma 2,185 km, Hindistan 3,380 km, Kazakistan 1,533 km, Kuzey Kore 1,416 km, Kırgızistan 858 km, Laos 423 km, Moğolistan 4,677 km, Nepal 1,236 km, Pakistan 523 km, Rusya 3,645 km, Tacikistan 414 km, Vietnam 1,281 km uzunluklarında sınırları bulunmaktadır. 14.500 km uzunluğunda sahil şeridi vardır.

Çin'deki nehirlerin uzunluğu 220.000 km olup, hidroelektrik enerji potansiyeli açısından dünyada lider konumdadır. Nehirler dış ve iç nehirler olarak sınıflandırılabilir. Dış nehirler, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak okyanuslara akmaktadır. En büyük dış nehirler Yangtze (6.300 km. uzunluğunda olup, Afrika'daki Nil ve Güney Amerika'daki Amazon nehirlerinden sonra dünyadaki en uzun üçüncü nehirdir) ve 5.464 km. uzunluğunda olan Huanghe (Sarı Irmak)'dir. İç nehirler göllere dökülen ya da çöl kumlarına akarak kaybolan nehirlerdir. Tarım Nehri 2.179 km. uzunluğunda olup, Çin'in en uzun iç nehridir.¹⁷

1.313.973.713 (Temmuz 2006 tahmini) nüfusa sahiptir. Çin'de üç ayrı yönetim biçimi mevcut olup, doğrudan merkezi hükümetin yönetimi altında 23 eyalet, 5 özerk bölge ve 4 belediye bulunmaktadır.

Eyaletler: Anhui, Fujian, Gansu, Guangdong, Guizhou, Hainan, Hebei, Heilongjiang, Henan, Hubei, Hunan, Jiangsu, Jiangxi, Jilin, Liaoning, Qinghai, Shaanxi, Shandong, Shanxi, Sichuan, Yunnan, Zhejiang; (Tayvan'ı Hong Kong ve Makao dahil 23. eyaleti olarak kabul etmektedir.)

Özerk Bölgeler: Guangxi, Nei Mongol, Ningxia, Xinjiang, Xizang (Tibet)

Belediyeler: Beijing, Chongqing, Shanghai, Tianjin¹⁸

Coğrafya hariç her şey değişmektedir. Onun için kısaca coğrafya hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

Çin coğrafik olarak kıtasal bir büyüklüğe sahip olup, kuzeyden güneye uzunluğu 5.500 km'dir ve Heilong Nehri'nin merkezinden (Enlem 53°30'K) Nansha Adalarının en güney ucundaki Zengmu Resifine (4°K) kadar uzanmaktadır. Batıdan doğuya uzunluğu, Pamir Dağlarından (73°40'D) Heilong ve Wusuli nehirlerinin kesişme noktasına (135°05'D) kadar yaklaşık 5.200 km'dir.¹⁹

¹⁷ Çin, Yeni Yıldız Yayınevi, 2. Baskı, Pekin, 1997, s. 8

¹⁸ CIA Factbook, 23 Ocak 2007, <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ch.html>

¹⁹ Çin, Yeni Yıldız Yayınevi, s. 1

Han halkının dili olan Çince, Han-Tibet dil ailesine aittir. Çin’de en yaygın olarak kullanılan dildir ve dünyada en çok konuşulan dillerden biridir. Bugün kullanılan Çince harfler, 3 bin yılı aşkın bir süre önce kemik ve kaplumbağa kabuğuna ve daha sonra bronz üzerine yazılan harflerden türemiştir. Çizilen şekiller giderek düzenli işaretlere, resim-yazılar sembollere, karmaşık olanlar daha basit işaretlere dönüşmüştür. İlk resimyazılar ve ideogramlarla birlikte resimfonetik harfler kullanılmıştır. Bugün kullanılan Çince harflerin büyük çoğunluğu, bir ideogramatik unsurla bir fonetik unsurun birleşmesinden oluşmaktadır. Genellikle ideogramatik kısmı solda, fonetik kısmı da sağdadır. Çinli olmayan bir çok kişi, bazen sınırsız sayıda Çince harf bulunduğu duygusuna kapılmaktadır. 1986-1990’ya yayınlanan sekiz ciltlik Hanyu Da Cidian’da (Çince Sözlük) 56 binin üzerinde harf bulunmaktadır. Ancak bunların bir çoğu yaygın olarak kullanılmamaktadır. Yaklaşık 3 bin harf, modern kitaplarda ve gazetelerde kullanılan harflerin yüzde 99’unu oluşturmaktadır.²⁰

Çin bir millet değil, bir imparatorluk, etnik değil, politik bir birimdir.²¹

Çin’de üç din ya da öğretisi bulunmaktadır. Bunlar, Taoculuk, Konfüçyüs’çülük ve Budizm’dir.

Konfüçyüs’ün ahlak akidesi halk tabakası içindir. Bundan dolayı tamamına yakın olarak eski gök dininin unsurlarını, yani kuzey kavimlerinden gelen ananeleri ihtiva ediyordu. Ona göre, gök, keyfi olarak idare eden ilahi bir müstebit değil, fakat kanuniyetin tecessümüdür. Gök kendi başına hareket etmez, Tao denilen dünya kanununa göre hareket eder. Nasıl gökyüzünde güneş, ay ve yıldızlar kanunlara göre hareket ediyorlarsa, insan da dünyada bu dünya kanununun çerçevesi içinde hareket etmelidir, dünya kanununa aykırı hareket etmemelidir.²²

Konfüçyüs, Tzu-ch’an’ın dört niteliğinin onu örnek insan kıldığını söyledi. “O davranışlarda alçak gönüllüydü. Büyüklerine saygıyla hizmet ederdi. Halka karşı nazikti ve halkı çalıştırırken son derece adildi.”²³

M.S. 74 yılında tüm Tarım havzasına hakim olan Pan Çao’ya göre: “Tutucu, dar kafalı bir iktidar, uyruklarının sempatisini ve sevgisini kazanamaz. Hoş görülmesi ve geniş olmalı, küçük hatalarını görmezlikten gelmeli ve sadece temel politikanın genel hatlarına ve ana hedeflerine bağlı kalınmalı.”²⁴

²⁰ Çin, Yeni Yıldız Yayınevi, s. 54

²¹ Donald A. Mackenzie, Çin ve Japon Mitolojisi, s. 318

²² Wolfram EBERHARD, Çin Tarihi, s. 46

²³ Konfüçyüs, Seçmeler –Lun Yü-, (Çev. Mehmet Türdeş), Sarmal Yayıncılık, t.y., Ankara, s. 47

²⁴ Helmut Uhlig, İpek Yolu, Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü, s. 138

Çinlilerde Hıristiyan, Müslüman ve Musevilerde olduğu gibi bir ilahi yaratıcı ya da din anlayışı yoktur.

Çince’de “mabet” kelimesi, “resmi bina” kelimesiyle aynıdır. Demek ki Çin mimarisinde, Batı mimarisinde o kadar mühim olan ve ev inşaatından ayrılan kilise, manastır gibi binalar da noksandır.²⁵

Bazı yazarlar, çağdaş Çin’in tarihi, dış güçlerin topraklarına ya da Çinli düşünceye müdahalelerinin tarihidir²⁶ demektedirler. Aslında sadece çağdaş Çin değil, önceden de anlatıldığı gibi tüm Çin tarihi aynı durumdadır.

Eflatun, ruhun üç bölümden; bir arzu eden, bir mantıklı ve bir de kendisinin thymos ya da “duygu” olarak adlandırdığı bölümden oluştuğu görüşünü savunuyordu.²⁷

Öteki insanlardan üstün kabul edilme arzusunu, eski Yunanca’dan türetilmiş bir kavramla, megalothymia kavramıyla adlandırabiliriz. Megalothymia, kendi gücünün kabul görmesi için komşu bir halka saldırıp onu köleleştiren bir tiranda da, en iyi Beethoven yorumcusu olarak kabul edilmek isteyen bir piyanistte de ortaya çıkabilir. Karşıtı, isothymia, öteki insanlarla eş değer kabul edilme arzusudur.

Gerek manavın öz değer duygusunda görülen alçak gönüllü biçimiyle, gerekse bir Sezar ya da Stalin’deki megalothymia biçimindeki thymos, Batı politik felsefesi için her zaman merkezi bir konu olmuştur.²⁸

Ancak Doğu’da bu durumun geçerli olmadığını görürüz. Uyumlu ve yumuşak olma eğilimindeki Çinlilerin her türlü aşırılıktan ve tek yanlı oluştan kaçındıkları söylenebilir. “Ya şu ya bu”nun yerini her yerde “hem o hem bu” almıştır. Karşıtlıkları yok etmeden uzlaştırma ve barışa ulaşma eğilimi, Çinlileri öyle hoşgörülü kılmıştır ti batılılar bunun enginliğini anlamakta güçlük çekmişlerdir.²⁹

Sun Zı askerlik biliminden bahsederken: “Düşmanını tanı ve kendi kendini tanı, o zaman yenilmeden yüz savaşımaya girişebilirsin” demekle savaş durumunda olan iki taraftan söz ediyordu. Tang Hanedanı zamanındaki Vey Cıng da “iki tarafı dinlersen zihnin aydınlanır, tek taraflı dinlersen karanlıkta kalırsın” dediği zaman tek taraflılığın doğru olmadığını anlatmıştı. Lenin: “Bir nesneyi gerçekten tanımak için bütün taraflarını, bütün bağlarını ve

---

²⁵ Wolfram EBERHARD, *Çin Tarihi*, s. 70

²⁶ Rene Cagnat ve Michel Jan, *İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam’ın Arasında Orta Asya’nın Yazgısı*, s. 331

²⁷ Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, s. 13

²⁸ *A.g.e.*, s. 188

²⁹ H.J. Störig, *İlkçağ Felsefesi, Hint Çin Yunan*, s. 172

aracılıklarını kavramak ve incelemek gerekir. Bunu hiçbir zaman tam olarak gerçekleştiremeyeceğiz, ama etraflılık gereği bizi hatalardan ve katılıktan korur” der.³⁰

Düşünsel temelde batı ile doğunun farkı açık olarak görülmektedir. Ancak şu da bir gerçektir ki, verilen dersler pratikte pek uygulanmamaktadır. Batıdaki güçlü thymosu olan liderlerin iktidar mücadeleleri aynı şekilde doğuda da bulunmaktadır. Doğuda çözüm, hükümette faziletli insanların bulunması iken, batıda, Eflatun’a göre en iyi hükümet biçimi, akı, arzuyu ve thymos’u, yani ruhun her üç yanını da aynı şekilde en iyi tatmin edebilen hükümet biçimidir.

Yaşamda var olan hiçbir liberal toplum, bütünüyle Isothymia’ya dayanmaz. Hepsi de bu kendi tercih ettikleri ilkelere ters bile düşse Megalothymia’nın tehlikesiz, ehlileşmiş bir biçimine belli ölçülerde izin vermek zorundadır.³¹

Mao’ya göre, sınıflar mücadele eder, bazı sınıflar zafere ulaşır, diğerleri yok edilir. Bu tarihtir, binlerce yıldır süre gelen uygarlık tarihidir. Bu görüş açısından tarihi yorumlamaya tarihsel materyalizm adı verilir, bu görüş açısının karşısında olmak ise tarihsel ülkücülüktür.³²

Eflatun ve Machiavelli bireyin tahlilini yaparken, Konfüçyüs ve Mao’nun yaklaşımında toplumların tahlili yapılmaktadır. Burada yine bireyseliğin temel olduğu batı felsefesi ile ataerkil bir kültüre sahip ve biz fikrinin temel olduğu doğu arasındaki farka şahit olunmaktadır.

Alman Filozofu Hegel diyalektiği, idealist bir diyalektikti. Proletarya hareketinin büyük adamları Marx ve Engels, insanın bilgi tarihindeki olumlu başarılarının bir sentezini yapmışlar ve özellikle Hegel diyalektiğinin akla-uygun öğelerini seçip benimseyerek diyalektik materyalizm ve tarihsel materyalizm teorilerini yaratmışlar ve böylece düşünce tarihinde eş görülmemiş bir devrim meydana gelmiştir. Daha sonraları, Lenin ve Stalin, bu büyük teoriyi daha da geliştirmişlerdir. Çin’e giren bu teori, Çin düşünce dünyasına büyük değişiklikler getirmiştir.³³

Devrim öncesi Çin toplumunda komprador Çin burjuvazisi kendi ahlaki değerler sistemini yaratamamıştı. İlk Çin devrimcilerinin bir bölümü bile, yaşamlarının güç dönemlerinde Konfüçyüsçülüğün “erdemli” dünyasına sığınırdı. Örneğin, Çan Kay-şek’in 1934’de kurduğu “Yeni Yaşam Hareketi” su katılmamış bir Konfüçyüsçü örgüttü. Dolayısıyla, Çin’de Marksizm; bu iki dünya görüşü dışında bir insani değerler sistemi yoktu.

³⁰ Mao Zedung, **Doğumunun 100. Yılında Başkan Mao’dan Seçme Sözler** (Kızıl Kitap), s. 124

³¹ Francis Fukuyama, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, s. 330

³² Mao Zedung, **Doğumunun 100. Yılında Başkan Mao’dan Seçme Sözler** (Kızıl Kitap), s. 15

³³ Mao Çetung, **Teori ve Pratik**, (Çev. N. Solukçu), Sol Yayınları, Onuncu Baskı, Ankara, Kasım 1992, s. 29

Bu yüzden, Bir çok ÇKP üyesinin komünist kişiliğinin derinliklerinde bir Konfüçyüsçü bilge gizli gizli yaşamaya devam ediyordu.³⁴

Marks'ın dediği gibi, “Teori, kitleleri kavradı mıydı, maddi bir güç haline gelir.” Mao, “Gerçek kahramanlar, kitlelerdir; buna karşılık bizler genellikle çocuksu ve cahilizdir”³⁵ der. Kitle hareketlerine Çin yabancı değildir. Tarih boyunca çok ayaklanmalara sahne olmuştur kalabalık Çin. Ancak, Çin'deki tarihsel hareketlerin, Göğün Oğlu'na karşı ideolojik bir ayaklanma değil, aç ve fakir halkın idarecilere karşı bir ayaklanması olarak görülmesi gerekmektedir.

Çin gerilla savaşları başta olarak, silahlı mücadelenin Marksist-Leninist kavramlarıyla yürütülmüştür. Aslında, Çin Komünist Partisi, Sovyet Kızıl Ordusunun deneylerine çok şey borçlu olduğunu kabul ederek, Sovyet gerillacıları tarafından uygulananlara oldukça benzer mücadele ilkelerini, Çin koşullarına uygulamıştır.

Çin hareketi sadece gerilla savaşına güvenmemiş, onu diğer mücadele biçimleriyle, özellikle devrimin en yüksek aşamasında kesin darbelerin vurulmasına olanak verecek düzenli savaşla birleştirmiştir.³⁶

Bugünün ekonomik, kültürel ve coğrafik değerlendirmelerine bakıldığında, Doğu Türkistan'dan başlayarak Kuzey Doğu ve Orta Asya bölgelerinde, Hazar Bölgesi ve Orta Doğu enerji bölgelerinde gittikçe vazgeçilmez bir küresel aktör olarak beliren Çin, Batı dünyası ve İslam dünyası ile problemleri olan Türkiye için dikkate alınması yadsınamaz bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güvenlik bakış açısı, aslında çok yönlü bir değerlendirmeyi, yani tüm Milli Güç unsurlarının dikkate alındığı stratejik değerlendirmeleri zorunlu kılmaktadır. Ancak bu çalışmada; Milli Güç unsurlarının yüzeysel değerlendirilmeleri yapılarak, özellikle Çin'in 20. yüzyıl tarihi üzerinde durulmuş, kısa, orta ve uzun vadede dikkate alınması gereken perspektifler irdelenmiş, politik ve askeri karar alıcıları aydınlatma işlevi esas alınmıştır.

Araştırmanın amacı, Türkiye'nin kısa, orta ve uzun vadeli politikalarına yönelik Çin'in etkisini açıklamak, bu devlete karşı uygulanacak stratejilere alternatifler sunmaktır.

Bu çerçevede, çalışmada genel olarak şu hususlar üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde, imparatorluğun çöküşünden günümüze Çin'deki değişimler incelenmiştir.

---

³⁴ Han Suyin, *Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975*, s. 509

³⁵ *A.g.e.*, s. 151

³⁶ William J. Poweroy, “Giriş”, *Marksizm ve Gerilla Savaşı*, Der. William J. Poweroy, (Türkçesi A. Sarıali), Belge Yayınları, İstanbul, Eylül 1992, s. 24

12 Şubat 1912’de Mançu hükümeti, Çin tahtından vazgeçip cumhuriyeti, kanuni devlet şekli olarak kabul ettiğini bildiren bir ferman neşretti. Bununla Çin’de Mançu sülalesi de nihayet bulmuş oldu.³⁷

XIX. Yüzyılda Çin’e dayatılan antlaşmalar ve bölgeye ait ekstra düzenlemeler Çin’i devlet olarak alçaltmış, Çinlilerin de insan olarak aşağılık duygusu geliştirmelerine sebep olmuştur. Bu alçalma, Çinlilerin kültürel açıdan daha zengin ve politik açıdan daha güçlü geçmişleri ile çatışmaktaydı.³⁸

Bu yüzyıl Çin’in ülkeyi uyandırmak, yeniden düzenlemek ve kuvvetlendirmek için başlattığı üç büyük ciddi atılıma şahit olmuştur: Sun Yatsen, Çan Kay-şek ve Mao Zedong.

Bu devrimcilerin her biri politik gücünü, ortaya çıkan milliyetçilikten, özellikle Çinli öğrencilerden ve fakirlerin her gün artan kinlerinden almıştı.³⁹

1894’te Doktor Sun Yat-sen, Hololulu’da devrimci bir örgüt kurdu ve örgüte Sing-Çing-Huyi (Çin’in Yeniden Doğuşu Derneği) adını verdi.⁴⁰ Dr. Sun, 1924’te, Kore’den “Heilongciang’ın (Amur) kuzeyindeki tüm ülkelerden” geçerek Orta Asya’ya kadar, “yitik topraklara” işaret ediyordu.⁴¹

Mançu Hanedanını yıkan hareket Dr. Sun Yat Sen’in liderliğinde idi. Ancak 1920’lerde Komünist ağırlıklı bir yapı vardı. 1925’de Dr. Sun’un ölümünden sonra bir önder kalmadı. Başarılı bir asker Çan Kay Şek ağırlıklı olarak kontrolü aldı. Ancak ülke henüz birliğini sağlayamamıştı. 1925’de Mao Tse-tung Kuomintang’ın propaganda komitesi başkanlığına getirilmişti. Mao burada parti üyelerine Marksizm’i öğretiyordu.⁴²

Çan Kay Şek komünistlerle bağlarını koparıp bağımsız olarak ülkeye hakim olunca, komünistler bu duruma karşı çıktılar. Önceden İmparatorluğa karşı beraber olan grup ikiye bölünmüştü. Milliyetçiler ve komünistler.

1938 yılı sonlarına kadar, Mao’dan Devrimci Askeri Şura’nın başkanı olarak bile söz edilmedi.⁴³ Partide hizipler, çekişmeler ve çizgi mücadeleleri sürüp gidiyordu.

³⁷ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 335

³⁸ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Çöküş**, (Ter. Gül Keskil ve Gülsev Pakkan), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 2000, s. 180

³⁹ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Çöküş**, s. 181

⁴⁰ Mao Zedung, **Yeni Demokratik Devrim**, (Türkçesi Sırrı Bulut), Umut Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 1993, s. 104

⁴¹ Rene Cagnat ve Michel Jan, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam’ın Arasında Orta Asya’nın Yazgısı**, (Çev. Erden Akbulut ve T. Ahmet Şensilay), Alan Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Haziran 1992, s. 177

⁴² George Crell, **Rus’ların Asya Siyaseti**, (Çev. Serhat Bayram), Toker Yayınları, İstanbul, 1990, s. 21

⁴³ Han Suyin, **Sabah Tufanı-I, Mao Zedung ve Çin Devrimi 1893-1954**, (Çev. Coşkun Irmak), Berfin Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Mayıs 1997, s. 351

Mao Zedung, Çin devrim davasını benimsediğinden bu yana, kendini Bilimsel Sosyalizmin evrensel gerçeğini, Çin toplumunun gerçek koşullarının araştırılması ve incelenmesine vermişti.⁴⁴

Japon işgaline karşı milliyetçilerle komünistler birleşik cephe oluştursalar da her iki taraf da birbirine güvenmiyordu ve hakimiyet mücadelesi de devam ediyordu. İkinci Dünya Savaşının sonunda Japonya yenildiğinde, Mançurya'da kayıtsız şartsız teslim olan Japon birlikleri, Japon orduları arasında ağır toplarla, uçaklarla, tanklarla, tüfek ve makineli tüfeklerle, cephanelerle en iyi biçimde donatılmış olanları idi. İşte bütün bunlar Mao Tse Tung'un ve Kızılordu'nun eline geçti.⁴⁵

Burada Rusya'nın yanında Çin komünistlerine yardımcı olan Amerika'yı da dikkate almak gerekmektedir. Konuya ilişkin olarak, ABD'li general Hurley şunları söylemiştir:

Çin'deki Amerikan siyasetinin Dışişleri Bakanlığındaki diplomatların himayesine sahip bulunduğu artık pek gizli bir gerçek olmaktan çıkmıştır. Dışişleri Bakanlığının ücretli memurları, silahlanmış olan Çin Komünistleri tarafını tutmayı tercih etmişlerdir.⁴⁶

Sonunda, Çan Kay-şek'in eli kolu bağlanmış, komünistler ise Rusya'nın da yardımıyla güçlenmiş ve Çin hükümet merkezini ele geçirmişlerdi. Çan Kay-şek ve taraftarları ise Formoza'ya (bugünkü Tayvan) kaçmak zorunda kalmışlardı.

İkinci Dünya Savaşı'nın ve Kurtuluş Savaşı'nın neticesinde, 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyetinin kuruluşu ilan edildi.

Kültür Devrimi (1965-1969) sırasında Çin'de hemen her şey devletleştirildi ve Mao parti içindeki bir çizgi mücadelesini daha kazandı.

Tayvan, ABD'nin desteğiyle 1971 yılına kadar Birleşmiş Milletler'de (BM) Çin'in tek temsilcisi sayılmıştı.⁴⁷

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 25 Ekim 1971 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'ni, Birleşmiş Milletler nezdinde tanımış, Çin Halk Cumhuriyeti temsilcilerini Birleşmiş Milletler bünyesinde Çin'in yasal temsilcileri olarak kabul etmiştir. Aynı kararda Çan Kay Şek'in temsilcilerinin Birleşmiş Milletler bünyesinde yasal temsilci olarak tanınmayacağı da yer almıştır. Çin Halk Cumhuriyeti aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesinden biri olarak da kabul edilmiştir.⁴⁸

---

⁴⁴ **Kısa Tarih (Çin Komünist Partisi)**, (Çev. Gülay Ağırcan), Umut Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Haziran 2002, s. 60

⁴⁵ George Crell, **Rus'ların Asya Siyaseti**, s. 139

⁴⁶ **A.g.e.**, s. 152

⁴⁷ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 48

⁴⁸ **A.g.e.** s. 6

Han Su Yin “Mao Zedung, 25 yıl sonra yani 1974 Ekim’inde 81 yaşına gelmişti. Çin Halk Cumhuriyeti geride bıraktığı 25 yılda gerçek bir mucize yaratarak bolluk içinde, güçlü bir dev olarak dünya ulusları arasındaki yerini aldı⁴⁹” demektedir. Ancak, Mao’nun ölümünden 20 yıl sonraya yani 1997’ye kadar halk yiyeceklerini karne ile almaya devam etmiştir.

Çin tarihinde başka toprakların işgalinin ağırlık nedeni ekonomik idi. Çoğunlukla ithalat ve ihracat tehlikeye girdiğinde veya engellendiğinde askeri hareket gerçekleştirilirdi. Tarım havzasında bile ticarete engel bir güç kalmadığında asker bulundurmaktan vazgeçilir ve tasarruf edilirdi.

Ancak başka devletler güçlendiğinde ticaret kapısını açık tutmaya çalışırlardı. Buna rağmen Çin’in karşısındaki güçler zayıflarsa kar oranlarını yükseltmek için tekrar harekati düşünebilirlerdi. Bu politikalar dönem dönem farklılık göstermekle beraber genelde değişmezdi.

Çin, Spratly ve Paracel Adalarında olduğu gibi bütün Güney Çin Denizi üzerinde egemenlik iddiasında bulunmaktadır. Güney Çin Denizi, Çin’in Tayvan ve Tibet üzerindeki egemenlik iddialarıyla aynı seviyeye gelmiştir.⁵⁰ Haritaya bakılırsa (Harita-16) Güney Çin Denizi’nin kuzeyinde Çin, batısında Vietnam, Tayland ve Malezya, güneyinde Malezya ve Endonezya, doğusunda ise Filipinler yer almaktadır. İddianın coğrafyanın gerçekliğiyle örtüşmediği görülmektedir. Ayrıca Çin’in çevresel egemenlik iddialarında bulunduğu karasal bölgelere ve deniz alanlarına dikkat ettiğimizde (Moğolistan, adalar vs.) herhangi bir paylaşım fikrine sahip olmadığı, konjonktür elverdiği ölçüde sahiplenmeye çalıştığı açıktır. Eşitsiz anlaşmalar ve tarihsel haklardan bahseden Çin’in, Kıbrıs konusunda Türkiye’yi desteklememesinin ise klasik çıkar düşüncesi olduğu tartışma götürmez.

Çünkü, Çin’in enerji tüketimi ve üretimi arasındaki genişleyen boşluk demektir ki, Çin büyüyen petrol ve gaz ihtiyaçlarını karşılamak için ithalata artan bir şekilde bağımlı hale gelecektir.⁵¹ Çin dünya nüfusunun yüzde 22’sini oluşturmasına rağmen, tespit edilen petrol rezervleri 24 milyar varil olup, dünya rezervlerinin yüzde 2.3’üne sahiptir.⁵² Aynı zamanda

---

⁴⁹ Han Suyin, **Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, (Çev. Dr. M. Kürşat Bozkurt), Berfin Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Mayıs 1999, s. 18

⁵⁰ Richard Sokolsky, Angel Rabasa, C.R. Neu, **The Role of Southeast Asia in U.S.Strategy Toward China**, RAND Publications, MR-1170-AF, Santa Monica, Calif., 2000, p. 2

⁵¹ Erica Strecker Downs, **China’s Quest for Energy Security**, Rand Publications, MR-1244-AF, Santa Monica, Calif., 2000, p. 3

⁵² **A.g.e.**, p. 6

doğal gaz rezervleri ise daha sınırlıdır. Tespit edilen doğal gaz rezervleri 41 trilyon fit küp olup dünya rezervlerinin yüzde 0.8'ine sahiptir.⁵³

Çinli stratejistler, savunmanın her zaman güvenlik sağlamayacağını söylemektedir. Marksist diyalektiğe göre her hareket, karşı harekete sebep olur. Daha güçlü bir kalkan, daha keskinleştirilmiş bir kılıçla karşılaşacaktır.⁵⁴

Çin Çağdaş Uluslararası İlişkiler Araştırma Merkezi'nin araştırmacı Yan Xuotong, Çin'in büyük bir ülke haline geldiğini belirterek, "Çin, gelişmekte olan büyük ülke olarak, büyük ülkelerle olan ilişkilere önem vermelidir. Büyük ülkelerin uluslar arası alanda üstleneceği vazife ve sorumlulukları yerine getirmesi gerekmektedir"⁵⁵ demiştir.

Süratli kararlar alma ve bunlardan geriye dönmeme azmi Mao'dan sonra gelen lider Deng'in kişiliğinin en belirgin özellikleridir.

1979'da gözünü bile kırpmadan Vietnam'a karşı bu komşu ülkeyi cezalandırmayı amaçlayan askeri işgal talimatını verdi. Enflasyonu körükleyeceğini bile bile 1988'de fiyat reformu kararının süratle uygulanmasını istedi. Kapitalist ya da sosyalist kaygısına düşmeden, "önemli olan kedinin fareyi yakalamasıdır" pragmatizminin harareti savunucusu oldu.⁵⁶

Gelecekteki herhangi bir Çinli lider, kendisini komünist olarak bile görse, Konfüçyüs'ün şu sözlerini onaylayacaktır : "Fazilet sahibi olmak, yöneticiye insanları verir. İnsanlara sahip olmak, memlekete sahip olmak demektir. Memlekete sahip olmak, onun servetine sahip olmak demektir. Servete sahip olmak, harcama kaynaklarına sahip olmak demektir. Fazilet kök, servet ise sonuçtur."⁵⁷

Gücünün büyümesine bağlı olarak, bölgesel hegemonya arzusunu da içeren diğer Çinli davranışlarının açıklanması, Çin'in bölgesel statükoya daha şiddetli bir taarruza gidebileceğini gösterir.⁵⁸

21. yüzyılda, dünya siyaseti ve ekonomi merkezi Asya-Pasifik'e yönelik gösterirken, ham madde ve enerji nedenleriyle, Çin, Güney Çin Denizindeki adalar üzerinde haksız olarak hak iddiasında bulunmaya devam etmektedir.

İkinci bölümde, Cumhuriyet dönemi Türkiye-Çin ilişkileri üzerinde durulmuştur. Bu dönem, Türkiye'de cumhuriyetin ilanından, Çin'de Komünist Parti'nin Kıta Çinini kontrol edinceye kadar olacak şekilde ilk bölüm, Kıta Çininde Komünistlerin hakim olmasından Çin

⁵³ Erica Strecker Downs, *China's Quest for Energy Security*, p. 7

⁵⁴ Yılmaz Tezkan, *Uzak ve Eski Komşumuz Çin*, s. 91

⁵⁵ Nuraniye Hidayet Ekrem, *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)*, s. 65

⁵⁶ Mehmet Öğütçü, *Geleceğimiz Asya'da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye*, s. 88

⁵⁷ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Çöküş*, s. 214

⁵⁸ Angel M. Rabasa, *Southeast Asia After 9/11: Regional Trends and U.S. Interests*, p.3

Halk Cumhuriyeti'nin 1971 yılında BM'lere kabulüne kadar olan ikinci bölüm ve 1971 sonrası olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir.

Çan Kay-şek 1924 yılında, Sun Yat-sen tarafından Sovyetlerin askeri ve politik sistemleri üzerine çalışmalarda bulunmak üzere üç aylığına Moskova'ya gönderildi. Çan Kay-şek Moskova'da, Mustafa Kemal Paşa'nın şöhretini duymuştu. Bir asker olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik ve liderlik kabiliyetine oldukça hayran olmuştu. Anadolu'da emperyalizme karşı verdiği Kurtuluş Savaşı Çan Kay-şek'i oldukça etkilemişti. Tekrar ülkesine döndükten kısa bir süre sonra Sun Yat-sen öldü. Yerine Çan Kay-şek geçti.⁵⁹

1930'larda, Çinli komünistler de o dönemler genç Türkiye Cumhuriyeti'ni yakından takip etmeye çalışıyorlardı. Türkiye ile ilgili bilgiler daha çok Sovyet basınından ve Çin'de bulunan Sovyet görevlilerden alınıyordu. Sovyet görevliler, Türkiye'nin Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki emperyalizme karşı halk ile verdiği bağımsızlık mücadelesini bir örnek model olarak ortaya koyup üzerinden propaganda yapıyordu.⁶⁰

Devlet Arşivlerinde bulunan ve 17 Haziran 1929 tarihinde Dışişleri Bakanlığında Başbakanlığa gönderilen bir yazıdan Türkiye Cumhuriyeti tarafından Çin nezdinde görevlendirilen ilk dışişleri görevlisi olan Nankin Maslahatgüzarının 1 Nisan'da Şanghay'a ulaşarak 9 Nisan'da Nankin'e gittiği ve ertesi günü Hariciye Nazırı tarafından kabul edildiği bildirilmektedir.⁶¹

O dönemde, Çin tam bir karışıklık içindedir. Bir taraftan komünistler faaliyetlerine devam ederken, diğer taraftan Japon işgali, Doğu Türkistan ayaklanması ve Sovyetler Birliğinin niyetleri Çin merkezi hükümetini ve Çan Kay-şek'i meşgul etmektedir.

1933-1934 yıllarında Osmanlı hanedanından II. Abdülhamit'in torunu Abdülkerim Efendi'nin Japonların yardımıyla Doğu Türkistan'da Osmanlı İmparatorluğunu yeniden canlandırma çalışmaları yapılmıştır. 1935 yılında Amerika'da bir otel odasında öldürüldüğünde bu macera da sona ermiştir.

4 Nisan 1934 tarihinde, Türkiye ve Çin Cumhuriyetlerini temsilen, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey ile Çin'in Berne sefiri M.Hoo arasında, Ankara'da bir Dostluk Antlaşması imzalanmıştır.⁶² Bu antlaşma 4 Haziran 1934 tarih ve 2496 sayılı kanunla kabul edilmiştir.⁶³

⁵⁹ Barış Adıbelli, **Osmanlıdan Günümüze Türk-Çin İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mart 2007, s. 162

⁶⁰ Alexander Lukin, **The Bear Watches the Dragon**, M.E. Sharpe, New York, 2003, s. 53'den aktaran Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 165.

⁶¹ **Çin Dışişleri Bakanının Nankin Maslahatgüzarımızla görüştüğü ve Türkiye'deki devrimleri övdüğü.** Bkz.: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 17.6.1929, Dosya: 434A2, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.2

⁶² **Ayın Tarihi**, Matbuat Umum Md.lüğü, 1-31 Nisan 1934, No.5, Ankara, s. 75

1940'a kadar Türkiye Cumhuriyeti Çin'de maslahatgüzar⁶⁴ seviyesinde temsil edilmiştir.

İlk Çin Büyükelçimizin Chungking'e varışı ve kabul edilmesini, belgeler kısmına aldığım ilk büyükelçimizin kendi ifadeleri ile okuyabiliriz. İlk Çin büyükelçimizin ve eşinin 29 Ocak 1940 Cuma günü akşam özel bir ihtimam ile Çin Devlet Başkanı Çan Kay-şek ve eşi tarafından akşam yemeğinde misafir edilmeleri ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili söylemiş olduğu övgü ve sevgi dolu sözler dikkate değerdir.⁶⁵

1930'ların başında Sovyetler Birliği egemenliğindeki Orta Asya topraklarında isyanların son bulmasının ardından başlayan Doğu Türkistan isyanları da Müslüman Türklerin bu coğrafyadaki son isyanları olan 1944'deki İli isyanı ile son buldu. Sonuçta Doğu Türkistan bölgesindeki Müslüman isyanları, Çin ve Sovyet güçleri tarafından bastırılmıştı.⁶⁶

Ekim 1949'da Çinli Komünistlerin Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmeleriyle iç savaş komünistlerin lehine sonuçlandı. Milliyetçilerin son kalesi Çungkin de komünistlerin eline geçti. Milliyetçiler ise, Çang Kay-Şek önderliğinde Tayvan'a kaçtılar. Burada alternatif bir Çin hükümeti kurarak kısaca Tayvan diye bilinen Milliyetçi Çin Devletini ilan ettiler. Milliyetçiler Çin halkının yegane meşru temsilcisi olduklarını ilan ettiler.⁶⁷

Mareşal Çan Kay-şek, 1950 yılının şubat ayının sonunda Tayvan Adasında yeni kurulan Milliyetçi Çin'in Başkanlığına geçmiştir."⁶⁸

1949 yılında, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle, Türkiye'nin de yolu anakarayla (Çin) ayrılmıştır. Batı dünyasının yanında yer almıştır.⁶⁹

Türkiye, 1971 yılına kadar Tayvan'da bulunan Milliyetçi Çin Hükümetini Çin'in meşru temsilcisi olarak kabul edip diplomatik ilişki kurmuştur. 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile bu tarihe kadar resmi bir ilişki mevcut değildir.⁷⁰

Bu dönemde Türkiye-Çin ilişkileri Kore Savaşı, Doğu Türkistan konusu üzerinde

---

⁶³ **Çin Hükümeti ile Ankara'da imzalanan Dostluk Antlaşması.** Bkz.: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 3.4.1934, Sayı: 2/337, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 43.17.1 ve Tarih: 22.10.1934, Sayı: 2/1450, Dosya: 434-4, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 49.72.8

⁶⁴ "Bir ülke ile siyasi ilişkilerin durumunun Büyükelçi veya Elçi akredite edilmesine elvermemesi halinde o ülkede **Maslahatgüzar** görevlendirilebilir. Maslahatgüzar görevli olduğu ülkede misyon şefinin bütün yetki ve sorumluluklarını haizdir." Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri hakkındaki (3009 numaralı, 06 Haziran 1994 tarihli ve 21982 sayılı resmi gazetede yayımlanan) kanunda bu şekilde tanımlanmaktadır.

⁶⁵ **Chungking elçimizin Çin'e varışı ve kabul edilişi.** Bkz.: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 20.2.1940, Dosya: 434A15, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.15

⁶⁶ Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 171

⁶⁷ Bkz. Barış ADIBELLİ, **Çin Dış Politikasında Tayvan Sorunu**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

⁶⁸ **Ayın Tarihi**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Md.lüğü, Şubat 1950, No.195, Ankara, s. 141

⁶⁹ Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 178

⁷⁰ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 160

Uygur-Türk münasebetleri ve NATO üyesi olan Türkiye'nin batı ile birlikte komünist pakta karşı yaklaşımı çerçevesinde şekillenmiştir.

Kore savaşı ile Türkiye NATO'ya giden kapıyı araladı ve sonunda da 1952 yılında NATO'ya üye oldu.

Öte yandan, Bağlantısızlar Hareketinin en önemli ülkelerinden Çin Başbakanı Çu En-lay, Bandung Konferansında Türkiye'nin oynadığı role rağmen, Türkiye'ye ılımlı bir şekilde yaklaşmış ve yakın davranmıştır.⁷¹

1964'de Kıbrıs'ta yaşananlar, Türkiye'nin adaya olası bir askeri müdahalesini gündeme getirmişti. Bu ortam içerisinde, ABD Başkanı Johnson, Başbakan İsmet İnönü'ye yolladığı meşhur mektubunda Türkiye'yi sert bir şekilde uyarmıştı. Gerginleşen bu ortam içerisinde Türkiye, dış politikasını yeniden gözden geçirdi. Bu dönemden itibaren çok yönlü bir dış politika takip edilmesine karar verildi.⁷²

Ancak, ÇHC'nin Türkiye'deki ABD karşıtı faaliyetlere destek vermesi dikkat çekiyordu.⁷³ SSCB'nin artan tehditlerine karşı ABD, güvenlik-strateji dengesini kurmak için, ABD Dışişleri Bakanı H. Kissenger'ın Amerikan Dış politikasını antikomünist ideolojik ekseninden ayıran realist ekol çizgisine çeken yaklaşımı sonucunda SSCB'ye karşı Çin kartını oynama kararı almıştı. ÇHC, ABD'nin bu yaklaşımını ideolojik kılıfa sokarak, SSCB'yi revizyonist olmakla suçlamış, ancak özünde realist bir yaklaşımla cevap vermiş, ABD'nin Moskova'yı jeopolitik iç hatlar kısılcasına sıkıştırmasına yardımcı olurken, hem üzerinden Amerikan baskısını kaldırmış hem de uluslararası topluma entegre olmuştur.⁷⁴

25 Nisan 1971 tarihinde Kızıl Çin ile diplomatik ilişkiler kurmak üzere hazırlıklara başlandı. Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen tanıdığına ilişkin metni, 4 Ağustos 1971'de Paris Büyükelçiliğinde düzenlediği bir törenle imzaladı. Dışişleri Bakanlığı İdari İşler Genel Müdürü Haluk Sayınsoy'un kamuoyuna açıkladığı ortak bildiride, "Türkiye Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti hükümetleri, bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğü, içişlerine karışmama, hak eşitliği ve çıkarların karşılıklı korunması ilkelerine saygı çerçevesi içinde bugünden itibaren diplomatik ilişki kurma kararı vermiştir" şeklinde yazmaktaydı.⁷⁵ 5 Ağustos 1971 tarihinde Türkiye-Kızıl Çin ilişkileri saat 13.00'den itibaren

⁷¹ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Yayınevi, Ankara, 1990, s.24

⁷² Süha Bölükbaşı, **Barışçı Çözümözlük**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 156'dan aktaran Barış Adıbelli, **Türkiye-Çin İlişkileri**, s. 190

⁷³ Ahmet İnel, "27 Mayıs Öncesi Türkiye'nin Çin'den Görünüşü", Tarih ve Toplum, Cilt 31, sayı 185, 1999, ss. 20-21'den aktaran Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası**, s.161

⁷⁴ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 161

⁷⁵ "Çin Halk Cumhuriyetini resmen tanıdık", **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Ağustos 1971.

yürürlüğe girdi. Türkiye Kıt'a Çin'i tanıyan sekizinci NATO ülkesi oldu ve Ankara'da bulunan Milliyetçi Çin Elçilik mensupları Ankara'dan ayrılmaya başladılar.⁷⁶

Çin Halk Cumhuriyeti ile bir süre daha düşük seviyede devam eden ilişkiler, 14 Eylül 1972'de Sivil Hava Ulaşım Antlaşması (Aralık 1986'da tadil edilmiştir), 16 Temmuz 1974'de Ticaret Antlaşması, 18 Mayıs 1981 yılında Ticaret Protokolü, 19 Aralık 1981 yılında da Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Antlaşması⁷⁷ ve Aralık 1982'de Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Çin'i ziyaret etmesiyle rayına oturdu. Evren, Çin'i resmen ziyaret eden ilk üst düzeydeki Türk devlet adamı oldu.

1995 yılına kadar Uygur sorununun ve Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra da “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk dünyası” söylemi gölgesinde devam eden ilişkiler özellikle askeri projelerin ağırlık kazanmaya başlamasıyla normale döndü.

Üçüncü bölümde, Çin'in dış dünyaya yaklaşımı, ağırlıklı olarak Türkiye, Çin ve Orta Asya üzerine değerlendirmeler ile Çin'in geleceği üzerine değerlendirmeler ve olası senaryolar üzerinde durulmuştur.

Alvin Toffler “Kıbrıs'tan Çin sınırındaki Kırgızistan'a kadar Türkçe konuşanları yeni bir Osmanlı İmparatorluğunda toplama hayali kuran bazı Türkleri” dünya akışını etkileyecek aktörler arasında saymaktadır.⁷⁸

Osmanlı Devleti'nin yedi yüz yıllık birikiminin varisi olarak görülen Türkiye, yakın kara havzasındaki (Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Doğu) insan unsuru için hala bir siyasi merkez olarak görülmektedir. Osmanlı bakiyesi bu unsurların Türkiye'yi ya onları buldukları yerde koruyacak bir güç ya da muhtemel bir tasfiye hareketi karşısında sınımlanacak nihai bir melce olarak görmesi, Türkiye'yi tarih parametresinin yeni bölgesel misyonları ile karşı karşıya bırakmaktadır.⁷⁹

Buna karşılık, Doğu ve Batı'nın, Kuzey ve Güney'in, Hıristiyanlık ve İslam'ın kesişme noktasındaki Türkiye, Boğaz'dan binlerce kilometre ötedeki ülkeleri etkileme potansiyeline de sahiptir.⁸⁰

---

⁷⁶ **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1971 ve **Türkiye Cumhuriyeti Kronolojik Tarihi**,

<http://www.lahana.org/tarih/1971.htm>

⁷⁷ **Türk Çin İktisadi Eşleştirme Merkezi**, (http://www.tucem.com.tr/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=9&Itemid=128)

⁷⁸ Ahmet T. Kuru, Ed. Mim Kemal Öke, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Alfa Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Mart 1999, s. 199

⁷⁹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 143

⁸⁰ Z. Khalilzad-Ian O. Lesser-F. Stephen Larrabe, **Türk-Batı ilişkilerinin Geleceği: Stratejik Bir Plana Doğru**, (Çev. Işık Kuşçu), ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s. 62

Mao'nun "Kemalist Türkiye bile en sonunda kendini İngiliz-Fransız emperyalizminin kollarına atmak zorunda kalarak, gittikçe daha fazla bir yarı-sömürgeye dönüşüp, gerici emperyalist dünyanın bir parçası oldu. Burjuvazinin cılız Kemalist diktatörlüğünün Türkiye'de boy göstermesine rağmen, bir ikinci Türkiye olamaz. Hele hele İkinci Dünya Savaşı'ndan ve Sovyetler Birliği'nde sosyalist kuruculuğun başarısından sonra 450 milyon nüfuslu bir "Türkiye" hiç olmaz."⁸¹ ifadesinden çok önce Atatürk, "Bugün Sovyet Rusya dostumuzdur, komşumuzdur. Bu dostluğa ihtiyacımız var. Fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez. Bugün, bizim bu dostumuzun yönetiminde dil bir, inanç bir, öz bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya, onları arkalamaya hazır olmalıyız.! Bunlar açıkça yapılmaz. Ad konarak yapılmaz. Bunlar, devletlerin ve milletlerin derin düşünceleridir." (29.10.1933 tarihli sohbet) demişti.

Sonuçta, "hiç olmaz" ifadesinin söylenmesinin üzerinden 40 yıl geçmeden ya da daha iki nesil süreci geçmeden sosyalist güç dağıldı.

Ama maalesef, Sander'in deyimiyle Sovyetler Birliği, "Türkiye'nin doğrudan hiçbir katkısı, çabası ve eyleme yönelik düşüncesi olmasızın" yıkılmıştır.⁸²

İrfan Ülkü'nün değerlendirmesine göre, Orta Asya'da tarihi Türkistan olarak o dayanılmaz ağırlığının, SSCB'nin çöküş süreciyle daha da ağırlaşması karşısında, Rusya'yla Avrupa'nın jeopolitik tepkilerinin çeşitli düzlemlerde ortak platform arayışına dönüşmesine tanık oluyoruz. Yakın gelecekte bütünüyle siyasal anlamda şekillenecek bir Avrupa-Rusya ittifakının jeokültürel altyapısı oluşmaktadır.⁸³

Türkiye'ye Çin ile stratejik işbirliği önerenler, ABD'nin "Çin tehlikesine" karşı Rusya'yı güçlendirme çabalarını göz ardı etmemelidir. Çin'in Tayvan krizindeki tavrı Uzakdoğu ve Pasifik coğrafyasında bölgesel savaşın olası olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan Çin ekonomisiyle birlikte ordunun da gelişmesi yalnızca Tayvan'ı değil Endonezya, Malezya, Singapur, Filipinler ve Vietnam gibi bölge ülkelerini de tedirgin etmektedir. Çin, yalnızca Güney Çin denizi üzerinde değil, Spratley ve Paracel adaları üzerinde de hak iddia etmektedir. Bölge ülkelerini kuşkulandıran, ürküten olay Çin'in 1974 yılında Vietnam'ın denetimindeki Paracel adalarının bir kısmına ve 1988 yılında da Spratley adalarından yedi tanesine el koymasıdır. Öte yandan Çin 1991 yılında da dokuz adayı daha işgal etmiştir. Çin'in ekonomik büyümesi yadsınamayacak bir gerçektir ama, ilk kez tahıl ithal ettiği ve enerji sıkıntısı çektiği de bir gerçektir. Çin'in Spratley ve Paracel adalarına göz dikmesinin en

⁸¹ Mao Zedung, *Yeni Demokratik Devrim*, s. 76

⁸² Ahmet T. Kuru, *Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*, s. 201

⁸³ İrfan Ülkü, *Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya*, Kum Saati Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Aralık 2002, s. 241

önemli nedeni, bu adalar bölgesinin zengin petrol yataklarına sahip olmasıdır. Çin'in hızla silahlanması karşılığında bölgenin öteki ülkeleri de aynı hızla silahlanmaktadır.⁸⁴

Güney Çin Denizi üzerinde Çin'in egemenlik iddiası çok dikkat çekicidir. Bu iddianın uluslar arası hukukun hakça ve eşit paylaşım esasına aykırı olduğu haritaya bakıldığında rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Bir değerlendirmeye göre, Rusya bir büyük iç krizle karşılaşmış kaos ve parçalanmaya itilebilir. Eğer Rusya saldırgan ve genişlemeci bir tutum benimserse, Hazar Havzası bu türlü bir etkinliğin hedefi olacaktır.⁸⁵

Sovyet imparatorluğundan sonra Rus İmparatorluğunu da aynı akibetin beklediği, er ya da geç kendisini oluşturan 21 cumhuriyet'in gerçek anlamda bağımsızlığa kavuşacakları ileri sürülmektedir. Henüz eski Sovyet sisteminin çöküşünün yarattığı bunalım ve belirsizliklerle baş edemeyen Batı'nın Rusya Federasyonu'nun atomize olması halinde karşılaşacağı güçlük ve riskleri tahmin etmek hiç de zor değildir.⁸⁶

Rusya'nın çözülmeye başlaması ve Moskova'nın bu süreci kaba kuvvet kullanarak durdurmayı denemesi halinde bölgede yeni bir rahatsızlık dalgası yaratılacaktır. Ankara, güç seçimler yapmak zorunda kalabilir. Başkaldıranlar Müslüman ya da etnik Türkler ise Türk diplomasisi ve ordusu, iç kamuoyu baskısı altında hareketsiz kalamayabilir.⁸⁷

Türkiye'nin Asya'da kurulan işbirliği örgütlerine yalnızca Avrupa Birliği düşüncesi ile sırtını dönmesi, gerek Türkiye gerekse Türk Cumhuriyetleri için çok büyük kayıp oluşturacaktır.⁸⁸

Türkiye'nin dünyanın en önemli enerji kaynaklarına sahip olan Körfez'e bu kadar yakın olmakla birlikte, bölge üzerinde bu derece etkisiz olması dış politika geçmişinin en önemli zaaflarından birisidir.⁸⁹

Ülkelerin enerji için neleri göze aldıklarına dikkat edilecek olursa, dünya petrol ve doğal gaz zenginliğinin yaklaşık yüzde 75'ini barındıran Orta Asya ve Orta Doğu bölgesinde, Türkiye'nin önceliğinin ne olması gerektiği açıktır.

Batı kaynaklı bütün değerlendirmelerde, Avrupa-Çin arasında kalan bölgenin risk alanı olduğu yönünde bir yaklaşım bulunmaktadır. Ancak, neden büyüyen bir orta kuşak Orta

---

⁸⁴ Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, ss. 362-363

⁸⁵ Z. Khalilzad-Ian O. Lesser-F. Stephen Larrabe, **Türk-Batı ilişkilerinin Geleceği: Stratejik Bir Plana Doğru**, s. 94

⁸⁶ Mehmet Ögütçü, **Geleceğimiz Asya'da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, AD Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 318

⁸⁷ **A.g.e.** s. 337

⁸⁸ Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2003, s. 114

⁸⁹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, s. 180

Doğu ve Orta Asya bölgeleri olmasın? Türkiye'nin elinde iki önemli tarihi koz vardır: Türklük ve Müslümanlık. Görülüyor ki Türkiye, bu ikisine birden sahip çıkmadığı sürece ya batının ya da doğunun etki alanına/dümen suyuna girecek ve sömürülen edilgen bir ülke olarak kalacaktır. Bu orta kuşak içinde sayılabilecek, çok yüksek doğum oranlarına sahip Afrika'da Nijer, Nijerya, Kenya, Ortadoğu'da Irak, Suudi Arabistan, Suriye, Yemen ve Asya'da Afganistan dikkat çekici ülkelerdir. Halen fakir Afrika dışında, büyük güçlerin müdahale etmedikleri Suriye ve Yemen dikkat çekici durumdadırlar.

Amerikan strateji kurumları dünya çapında 100 yıllık demografik projeksiyonlar çıkarmaktadırlar.⁹⁰ Bu konuda Dünya Bankası ve BM'de de ayrıca çalışmalar yapılmaktadır. Değişik referanslara göre yapılan bu çalışmalarda, bölge, ırk, dil gibi unsurlara göre günün ve geleceğin haritaları çıkarılmaktadır. Amerika'nın müdahale ettiği ve müdahale etmeyi düşündüğü Sudan, Somali, Irak, Afganistan, Suriye, İran gibi ülkelere baktığımızda yeraltı zenginlikleri ve stratejik önemlerinin yanında demografik patlamalara da sahne olduklarını görüyoruz. Değişik yerlerde söz konusu ettiğimiz durum, Jean Paul Roue ve Samuel Huntington'un değerlendirmelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Jean Paul Roux şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bağımsızlıklarını kazanmadan önce Orta Asya'daki tüm cumhuriyetlerde nüfus çarpıcı bir değişim göstermiştir. Sürekli artan Avrupalı nüfus azalmaya başlamıştır. Öncelikle Ruslar'da doğum oranı birden düşerken yerlilerde ya değişmemiş ya da artmıştır. 1980'li yılların başında alınan doğum kontrol önlemlerini Rusların Müslüman nüfusun artışından kaygılanarak aldığı sanılmaktadır.”⁹¹ Huntington ise, Eski Yugoslavya'da, Sırpların yaptıkları Türk katliamı için şöyle açıklama yapmaktadır: “Bir Sırp askeri 1992'de “çocukları niçin öldürelim?” sorusunu soruyor ve şöyle yanıtlıyordu: “Çünkü bir gün büyüyecekler ve onları o zaman öldürmemiz gerekecek.” Boşnak Hırvat yetkililer nispeten daha az zulümle kendi yerleşim yerlerinin “demografik olarak” Müslümanlar tarafından “işgal edilmesi”ni önlemek için harekete geçtiler.”⁹²

Milletlerin zenginlik oranı ile nüfus artış hızının düştüğünü doğal kabul edebiliriz. Bu durumda kişi başı milli geliri 25 bin dolar ve üzeri olan, AB ülkeleri ve Amerika gibi zengin ülkelerdeki 65 ve üzeri yaştaki nüfusun oranlarını normal karşılayabiliriz. Ancak zengin olmadan genç-yaşlı nüfus oranlarının zengin ülkelerdeki gibi bir orana sahip olması

---

⁹⁰ Bkz. Anthony H. Cordesman, **World Population Trends, Regional Issues, and the Middle East as a Case Study**, Center for Strategic and International Studies, CSIS Middle East Dynamic Net Assessment, Working Draft, Washington DC, February 1996 ve Anthony H. Cordesman, **Demographics and the Coming Youth Explosion in the Gulf**, CSIS Middle East Program, Washington DC, January 1998.

⁹¹ Jean-Paul Roux, **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, s. 427

⁹² Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, (Çev. M. Turhan, C. Soydemir, Y. Eradam), Orijinal Metin, Okuyan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 393

geleceğimiz açısından çok büyük bir tehdit teşkil etmektedir. Demografik olarak azalan bir milletin istikbalinin parlak ve uzun ömürlü olması düşünülemez. Eğer bir millet 100, 300, 500 ve hatta 1000 yıl ve ötesi yaşamak istiyorsa nüfusunun azalması değil artması gerekmektedir. Konuya ilişkin Türkiye’de yapılan çalışmalarda⁹³ halen nüfusta görülen artışın Doğu ve Güney Doğu bölgelerindeki doğum oranlarının yüksekliği ile desteklendiği görülmektedir. Marmara, Ege ve Karadeniz bölgelerindeki nüfus ise azalma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Ayrıca Akdeniz bölgesi dahil bu bölgelerdeki nüfus artış sürati, doğudan gelen göçmenler ve bu göçmenlerdeki nüfus artışının yüksekliği ile desteklendiğinden durum daha kritik bir hale gelmektedir. Türklerin nüfusu azalırken Kürtlerin nüfusu artmakta, 50-100 yıl içinde Anadolu’nun demografik dengeleri için çok olumsuz bir tablonun ortaya çıkma eğilimi bulunmaktadır. Bu açıdan incelendiğinde 1976 sonrası Çin’de görülen uygulamanın Türkiye’ye uygulanması ya da bu uygulamanın özendirilmesi/zorlanması Türk Milletinin bekasını ciddi olarak tehdit etmektedir. Sonuç olarak, ne pahasına olursa olsun, Anadolu’daki ve Türk dünyasındaki Türk nüfusunun artırılması yaşamsal öneme sahip bir duruma gelmiştir.

Çin milliyetçiliği şimdi, dünyanın en kalabalık devletinin mantığını belirleyen bir kitlesel olgudur.⁹⁴

Mao Çin’in nüfusuna ilişkin de şu değerlendirmelerde bulunuyor: “Bazıları, nüfusumuz ne kadar az, dünyamız ne kadar küçük olursa, işler o kadar yolunda gider gibilerden hareket ediyorlar. Bu insanlar görüş alanlarını genişletirler ve altıyüz milyonluk (bugün 1.250.000.000) bir nüfusumuz olduğunu, bunun nesnel bir gerçek olduğunu, bu nüfusun bizim servetimiz olduğunu anlarlar. Nüfusumuzun çok olması iyi bir şey, ama bu, belirli güçlükleri de içermektedir.”⁹⁵

Çin, sadece Orta Asya’ya istinaden açık ekonomik politikalarını sürdürse ve ekonomik büyümesini devam ettirse, kaçınılmaz olarak Orta Asya’nın bir çok alanında Rusya’nın olduğundan daha önemli bir hale gelecektir.⁹⁶ Diğer taraftan birçok durumda Çin’in Orta Asya’daki rolü Amerika’nın bölgedeki politik amaçlarını desteklemektedir. Çin, İslamcı fanatizme karşı bir güçtür ve kararlı, laik bölgesel rejimleri desteklemektedir.⁹⁷

Görüntüsüne rağmen Çin’in gerçekte büyük stratejik seçenekleri yoktur. Çin’in süregelen ekonomik başarısı ağırlıklı Batı sermayesi ile teknolojisinin akışına ve yabancı

⁹³ Bkz. Hacettepe Üniversitesi, **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-2003 Raporu**, <http://www.hips.hacette.edu.tr/tnsa2003/analizrapor.htm>

⁹⁴ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 143

⁹⁵ Mao Çetung, **Teori ve Pratik**, s. 90

⁹⁶ Mark Bures, **Chinese Policy Toward Russia and the Central Asian Republics**, Rand Publications, MR-1045-AF, Santa Monica, Calif., 1999, p. 47

⁹⁷ **A.g.e.** p. 62

pazarlara girişine bağlıdır. Bu da Çin'in seçeneklerini ağır biçimde sınırlamaktadır. İstikrarsız ve fakirleşmiş bir Rusya'yla yapılacak bir ittifak Çin'in ekonomik ya da jeopolitik beklentilerini yükseltmez (ve Rusya için bu Çin'e bağımlı olmak demek olurdu). Böylece bu, hem Çin, hem de Rusya için taktik olarak uğraşılacak bir düşünce olsa bile gerçekleştirilebilecek bir seçenek olmamaktadır.⁹⁸

Ayrıca, Çin, Amerika'yla uygulanabilir bir uzlaşma olmaksızın, ekonomik büyümesi ve dolayısıyla bölgesel önderliği elde etmesi için gerekli olan yoğun yabancı yatırımı çekmeyi sürdüremeyecektir.⁹⁹

Gelir dağılımı düzensizliği, merkezi hükümetin önünü almaya çalıştığı ciddi bir sorundur. Ülkenin kalkınma yolunda pazarlarını yabancı sermayeye açması ve dış ticaretini artırması genelde ulaştırma altyapısı daha gelişmiş olan doğu ve kıyı kesimlerinde refah seviyesinin iç ve batı bölgelere kıyasla daha çok artmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, özellikle kentler ve kırsal arasındaki fark belirgindir.

2002 yılının Kasım ayında 16. Parti Kongresinde Hu Jintao Parti Lideri, Wen Jiabao ise Başbakan seçilmiştir. Hu Jintao hükümetin eyalet düzeyinde örgütlenmesine ve ülke üzerindeki mutlak hakimiyetinin sürmesine özen göstermiş ve ekonomik reform sürecine bağlı kalmıştır. Bu dönemde ekonomideki aşırı ısınmayı kontrol altına almak için ciddi bir mücadele verilmiş, ancak büyümeden fayda sağlayan bazı bürokratlarla da yolsuzluk mücadelesine girişmek gerekmiştir. Ayrıca kırsal ve kıyı kesimleri arasındaki gelir farkının yaratması beklenen sosyal sıkıntılar, çeşitli baraj ve inşaat projeleri dolayısıyla yerinden olan çiftçilerin isyanları, etnik çoğunluk olan Han Çinlileri ile azınlıklar arasında şiddet olaylarına varan çatışmalar gibi sorunlar da ülkede siyasi istikrarı tehdit etmiştir.¹⁰⁰

Ülkede 150 milyon civarında işsiz vardır. Gecekondulaşma, emeklilik sistemi, eğitim ve sağlık hizmetleri de çok düşük düzeydedir. Kıyı kentleri ve endüstriyel bölgelerle, iç bölgeler arasındaki gelir farklılığı uçurum yaratırken, sosyal baskılar giderek artmakta, 200-300 milyon kişinin önümüzdeki yıllarda iç göçmen durumunda olacağı tahmin edilmektedir. Bütün bu sorunlar ise Çin'in önümüzdeki yıllarda yeni sorunlar ve karışıklıklarla karşı karşıya kalacağına bir göstergesidir.¹⁰¹

Bu çerçevede, Çin hükümetini önümüzdeki yıllarda bir dizi sorun beklemektedir. Ülkenin iç ve batı bölgelerinin kalkındırılması, kuzeydoğu eyaletlerinde eski sanayi

---

⁹⁸ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 167

⁹⁹ **A.g.e.** s.185

¹⁰⁰ **Çin Ülke Bülteni**, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), İstanbul, Haziran 2005, s. 5

¹⁰¹ Mehmet Sami Denker, **2000'li Yıllarda Asya-Pasifik Bölgesinin Güvenliği Muhtemel Gelişmeler ve Büyük Güç Etkileşimi**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 82

tesislerinin elden geçirilmesi, bazı sektörlerde aşırı ısınmanın önünün alınması ve işsizliğin azaltılması devletin önümüzdeki dönem için başlıca hedefleridir. Ayrıca yoksulluk sorunu ciddi boyutlardadır. Kırsal yörelerde 30, kentlerde ise 20 milyon Çinli yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.¹⁰²

Putin, 10 Şubat 2007 tarihinde, 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşmada, tek kutuplu dünyanın kabul edilemez olduğunu vurgulayarak tarihi bir çıkışta bulunmuştu. Konferansa damgasını vuran bu konuşma dünyada yankı uyandırmıştı.

Bu açıklama üzerine Mahir Kaynak, “Ben Putin’in sözlerini ve tek kutuplu dünya düşüncesinin sona erdiğinin ilanını bir çatışmanın başlangıcı olarak değil bir mücadelenin sona ermesi olarak algılıyorum. Dünya üzerindeki yeni dengenin tarafları şekillenmekte ve bunların baş aktörlerinin ABD ve Rusya olacağı ilan edilmektedir. Önümüzdeki dönemde küresel sermayenin bir üretim üssü olarak kullandığı ve sermaye sağlayarak bu üretimi desteklediği Çin kontrol altına alınacak ve hem aşırı doğal kaynak kullanımı hem de diğer ülkelerle rekabeti engellenecektir. AB projesinin sona ermesi, dağılan birliğin taraflar arasında paylaşılması en güçlü ihtimal olarak görünmektedir. Bugüne kadar tek kutuplu dünya modeline göre politikalar belirleyen ülkemizin bu yeni duruma göre tavır alması ve yeni dengeye uygun bir yapılanma sergilemesi kaçınılmaz görünüyor”¹⁰³ diyerek Çin’e yönelik gelişebilecek bir olumsuzluğa dikkat çekmektedir.

1980’lerde yürürlüğe giren “her aileye tek çocuk” politikası resmi nüfus artışını yavaşlatmış ve 1991-2002 yılları arasında resmi nüfus her yıl yüzde 1 oranında artmıştır. Ancak kayıt dışı doğumlar eklendiğinde Çin nüfusunun daha yüksek çıkması beklenmektedir. Tek çocuk politikası beraberinde genç nüfus oranının azalmasını ve Çin halkının yaşlanmasını getirmiştir. 1990 yılında 65 yaş üstü nüfus toplam nüfusun yüzde 9’unu oluştururken, 2030 yılında bu oranın yüzde 22 olması beklenmektedir. Bu da sosyal sigorta ve emeklilik fonlarına ülke ekonomisinden daha fazla pay ayrılmasını gerektirecektir.¹⁰⁴

Bir çalışmada, Çin’in kendi bünyesinde gerekli reformları gerçekleştirme kapasitesi ile dış dünyadan gelecek tepkileri karşılama biçiminin, ülkenin geleceğini belirlemede etkili olacağı varsayımıyla, üç farklı senaryo ortaya konuyor:

---

¹⁰² **Çin Ülke Bülteni**, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), s. 2

¹⁰³ Mahir Kaynak, “Neredeyiz?”, **Star**, 18 Şubat 2007.

¹⁰⁴ **Çin Ülke Bülteni**, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), s. 3

1. "Bölgesel Bağlar" senaryosu:

Bu senaryo Çin'in yükselişinden rahatsız olan ABD ve Avrupa'nın bu yükselişi engelleyici bir rol oynamaya çalışacaklarını, Çin'deki tek parti yönetiminin ise etkili müdahaleler yaparak ülkedeki gelişmeyi sürdüreceğini varsayıyor.

2. "Gerçekleşmeyen Umutlar" senaryosu:

Bu senaryo Çin hükümetinin, ekonomik gelişmenin sürmesi ve toplumsal barışın korunması için gerekli reformları yapmakta yetersiz kalacağı varsayımına dayanıyor.

3. "Yeni İpek Yolu" senaryosu:

Bu senaryo en iyimser senaryo olup, Çin'in bir yandan küresel ekonomiyle bütünleşmesini sürdürerek ve iç bünyede gerekli reformları yaparak hızlı büyümeye devam edeceğini, diğer yandan küresel jeopolitik sistemle barışçı bir güç olarak bütünleşeceğini varsayıyor.

Davos'ta yapılan bu değerlendirme Çin'in ancak bu sonuncu senaryoyu uygulayabilmesi halinde ekonomik büyüme temposunu sürdürebileceği ve etkili bir küresel güç haline gelebileceğini ortaya koyuyor.¹⁰⁵

Mevcut konjonktürde hiçbir değişiklik olmadığını ve dünyanın sorunsuz olarak dönmeye devam ettiğini kabul etsek bile, 2035'de yüzde 25 civarında bir nüfusu 65 yaş ve üzeri bir duruma gelmesi ile Çin, bugünkü Rusya'ya benzeyecektir. Sonucunda sağlık giderlerinin artması, fazla nüfustan dolayı çok yüksek boyutlara varacak, bugünkü ABD ve AB seviyesinde bir milli gelire de sahip olamayacağı için toplumsal olaylara sebep olabilecektir.

Farklı bir görüşle de, konu nesil süreci açısından incelenebilir. 1910-1915 arası yaşanan cumhuriyet faaliyetleri iki nesil süreci olan 60 yıl sonra Kültür Devrimi ile farklı bir yön almıştı. 2020'li yıllar da Çin'de, devletin ekonomiden çekilmesi, devlete ait şirket/holdinglerin özelleştirileceği yıllar olabilir. Diğer taraftan, 1920-1950 arası doğanlar 1950-1980 arasını yönetmişti, 1950-1980 arası doğanlar içinde bulunduğumuz 1980-2010 sürecini yönetiyorlar. 1980 sonrası doğanlar 2010 sonrası yönetecektir. Bu süreç, pek sıkıntı çekmemiş, ailede tek çocuklu olarak büyümüş insanların olası olumsuzluklarına sahip bir nesil tarafından yönlendirilecektir.

Diğer bir husus da, 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti 2009'da 60 yılını doldurmaktadır. 60 yıl ve katları devletlerin hayatında çok önemli dönüm noktalarını teşkil

---

¹⁰⁵ Osman Ulagay, "İki Yıldız, Altı Senaryo", **Milliyet**, 16 Eylül 2006.

ettiğinden 2009 civarında mevcut durumdan farklı çok ciddi değişimler olmasını bekleyebiliriz.

Bir başka öngörü metodunu da ilk defa bu terimi kullanmış olan Robert Pretcher'in ifadesiyle "Sosyonomi" incelemesi olarak isimlendirebiliriz.¹⁰⁶

Yaygın görüş, kitlesel ruh halindeki değişimin, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerin sonucu olduğu yönündedir. Bu yaklaşıma göre, ekonomide, politikada, uluslar arası ilişkilerde ya da toplumsal yaşamdaki bir takım değişimler, kitlesel ruh halindeki değişimlere neden olur. Sosyonomik yaklaşım ise, geleneksel yaklaşımın tam tersidir. Sosyonomik yaklaşıma göre ekonomideki, toplumsal yaşamdaki, politikadaki ya da uluslar arası ilişkilerdeki değişimler, toplumsal ruh halindeki değişimlerin sonucudur. Bu yaklaşıma göre, kitlesel ruh hali, olayları izlemez. Olaylar, kitlesel ruh halindeki değişimlerin sonucudur ve kitlesel ruh halindeki değişimler de insan etkinliklerinin sonucu olan alanlarda, olayların ilerleme ve gelişme çizgisini belirler.

Finans piyasalarındaki trend değişiklikleri de, aynı yaklaşımla, olayların, haberlerin ve gelişmelerin sonucu değildir. Tam tersine, finans piyasalarındaki trend değişiklikleri, gelecekte yaşanacak olan olayların sinyallerini verirler. Fiyat grafikleri üzerinde ne kadar büyük derecede bir dalga başlangıcı görülüyorsa, toplumsal yaşamda da etkileri o derecede büyük olacak gelişmeler ve olaylar beklemek gerekir.¹⁰⁷

Shanghai borsasının analizinde de "sosyal bir arka planı olmadan yapılacak analiz daha ziyade teknik analiz çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. 2006 yılı içerisinde Shanghai borsasında yaşanan ciddi çıkış tipik bir itkisel kalıpta ilerledi. Bu itkisel yükselişin hangi dereceye ait olduğunu ve dalga hiyerarşisinde nereye ait olduğunu kestirmek güçtür."¹⁰⁸ 2007 yılında da devam eden bu hareketin yaklaşık yüzde 40'lık bir düzeltme yapmış olan endeksin yönünün yukarı olduğu, iyileşmenin devam ettiği de açıktır. Buradan hareketle, Çin'de önümüzdeki yıllar içerisinde çok büyük bir ekonomik ya da sosyal krizin yaşanmasını beklememek daha isabetli olacaktır.

Çalışmanın değişik yerlerinde yapılan kısa değerlendirmeler, geçmişin ne olduğunu anlattığı gibi, bugünü de anlamaya ve geleceğin neler getireceğini tahmine ışık tutmaktadır. Bilimsel gelişmelerde bilginin artış hızı zamanla artmasına rağmen, özellikle devlet felsefesi

---

¹⁰⁶ Bkz. Robert Pretcher, **Wave Principle of Human Social Behavior and the New Science of Socionomics**, New Classics Library, Gainesville, Georgia, 2002.

¹⁰⁷ Tuncer Şengöz, **Elliott Dalga Prensipleri**, Scala Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul, Haziran 2002, s. 157

¹⁰⁸ Shanghai borsasına ilişkin sorulara Tuncer Şengöz'ün 29 Ocak 2007 tarihinde e-mail ile vermiş olduğu cevap.

açısından, toplumlardaki değişikliklerin böyle bir kaydı olmadığı ve nesil süresinin belirleyici olduğu dikkate alınmalıdır.

Bir başka husus ise, dünyadaki gelişmeleri ve geleceğini yorumlayabilmek için, olaylar içinde boğulmadan, neden ve niçinlerinin incelenmesidir. Yani bir beyanatın ya da bir icraatın anlaşılabilmesi için bunu kim söyledi, neden söyledi, nereye varmak istiyor sorularının yanında, bu işin kime faydası oluyor, kime zararı oluyor sorularının da sorulması gerekmektedir. Stratejik değerlendirmelerin var olanı göstermeyeceği, aslında belirli bir görüşe ve amaca hizmet edeceği, istenen yöndeki niyetleri ortaya koyacağı dikkate alınmalıdır. Bir rol kimin tarafından oynanırsa oynansın, beyanat veya icraatın kime zararı dokunuyorsa onun tarafından yapılmadığı, kime yararı dokunuyorsa onun tarafından yapıldığı açık bir mantıksal sonuçtur.

I. BÖLÜM

ÇİN'DE SOSYALİZM VE SONRASI

A- SON ÇİN İMPARATORLUĞU VE KUOMİNTANG

Çin'e en büyük tehdit geçmişte olduğu gibi kara sınırlarından değil, denizden, ilk defa güney sahillerinden geldi. Batılı ticaret adamları, misyonerler ve paralı askerler Qing hanedanından önce sahillere ulaşmaya başlamışlardı. Yeni eğilimin yapısını doğru olarak çözemeyen imparatorluğun başarısızlığı veya gerekli esneklikle cevap verememeleri imparatorluğun sonunu getirdi.¹

Eberhard'a göre, Mançu sülalesinin çöküşü, nüfusun çok fazla artması, buna karşılık üretimin ve tekniğin eskisi gibi kalmasındandır. Burada birkaç tane Çin istatistiği verilmiştir.

<u>Tarih</u>	<u>Nüfus</u>
1578 (Mançu devrinden önce)	60.692.856
1662	100.000.000 kişi
1710	116.000.000 kişi
1778	242.965.618 kişi
1814	374.601.132 kişi
1850	414.493.899 kişi

Tablo-1 1578-1850 Yılları Çin Nüfusu

Bu sayılarda yanlışların bulunduğu şüphe yoktur, çünkü o zamanlar muhakkak ki, bütün nüfusu tam ve doğru olarak kayıt etmek kabil değildi. Fakat ilk sayı (1578 yılı için) olarak verilen 60 milyon nüfus daha önceki devirler için verilen sayılara uymaktadır.

Bu istatistiklerden 18'inci yüzyılın sonu ile 19'uncu yüzyılın başlangıcında nüfusun çok büyük bir süratle arttığı açıkça görülmektedir.²

19'uncu yüzyılda Avrupa'da da buna benzer bir nüfus artışı olmuştur. Her iki halde de hem sebepler, hem de neticeler tamamen ayrıdır. Avrupa'da teknik ve sanayiın ortaya çıkmasıyla yeni istihlal imkanları hasıl oluyor ve bununla büyük insan

¹ University of Maryland, <http://www-chaos.umd.edu/history/imperial3.html>

² Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 302-303

kütlelerinin iâşesi temin ediliyordu. Çin’de ise 1720’den itibaren hüküm süren uzun sulh yıllarında nüfus çok artmıştı.³

Ama Mançular anavatanlarında (Mançurya) Han yerleşimlerine izin vermiyorlardı ve bu uyguladıkları bir politikaydı. Güvenilir Çinli nüfusun yokluğu bu alanları dış işgallere açık bir duruma getirdi.⁴

Avrupa’da tam 18’inci yüzyılda sanayileşme başlamıştır ve yine bu sıralarda Çin’de nüfus yoğunluğu meselesi ortaya çıkmıştır.

Pek çok nüfusu barındırabilecek olan endüstri teşekkül edemedi. Avrupa’da zanaatkarlar, yani burjuva, sanayiye döndüğü ve 18’inci yüzyılda ilk fabrikaları kurduğu zaman, Çin zanaatkarları eskisi gibi hakim gentry’nin tazyiki altında ve onlara tabi kaldılar. Bu gentry, servetini toprağa tahvil etmişti ve nüfus artınca, toprak azaldığından, kıymeti artmıştı. Böylece toprağı elinden bırakıp sanayiye geliştirmeyi istemiyordu. Bilakis gentry, sanayinin gelişmesi için fırsat bulunan her yerde, gelişmeye mani oluyordu. Maden ocakları ve dökümhaneler vardı, porselen imalathaneleriyle halı dokumahaneleri de mevcuttu. Fakat memur olan gentry’nin büyük bir kısmı devlete ait olan bu işletmeleri mümkün olduğu kadar tahdit ediyor ve onlara elinden geldiği kadar zorluk çıkarıyordu. Avrupa’daki endüstrinin gelişmesine yardım eden en mühim şey burada noksandı.⁵

19. yüzyılın başından itibaren İngiltere, Çin’e büyük miktarda afyon kaçırarak Çin gümüşünün dışarıya kaçmasına ve ciddi ekonomik sorunlara yol açmıştır. Singapur o yıllarda İngiltere’nin afyon ticaretinin merkeziydi ve ekonomide çok önemli bir yer işgal ediyordu. 1839’da Qing hükümeti, Lin Zexu’yu afyon kaçakçılığının yasaklanması için Guangdong’a gönderdi. Kanton’da afyonlara el konduktan sonra Singapur’daki afyon fiyatları yarı yarıya indi (500 USD’den 250 USD’ye).⁶ İngiltere afyon ticaretini korumak amacıyla 1840’da Çin’e savaş açtı. Çin halkı Lin Zexu ve öteki vatansever generaller liderliğinde işgalcilere karşı silahlı mücadeleye girişti. Ancak işbirlikçi Qing hükümeti, bu yabancı düşmana boyun eğmeyi tercih etti. İngiltere ile Nanking Antlaşmasını imzaladı. Bu antlaşma, Çin’i yarı sömürge ve yarı feodal bir ülkeye

---

³ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 303

⁴ S. C. M. Paine, **Imperial Rivals: China, Russia, and Their Disputed Frontier**, M.E. Sharpe, Armonk NY., 1996, p. 97.

⁵ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 304

⁶ Bkz. Carl A. Trocki, **Opium and Empire: Chinese Society in Colonial Singapore, 1800-1910**, Cornell University Press, Ithaca, NY., 1990, p. 61-62.

dönüştürdü. Afyon savaşından sonra İngiltere ve öteki emperyalist güçler imtiyazlar elde ettiler ve Çin'i nüfuz alanlarına böldüler. Ülkenin ekonomisi, bilimi ve kültürünün gelişimi büyük ölçüde engellendi ve halkın yaşamı hemen hemen dayanılmaz bir hale geldi. Bir çok köylü lider ve ulusal kahraman, feodal baskı ve yabancı ülkelerin işgaline karşı direnişe geçti.⁷

Nankin Antlaşması'na göre, Çin, ileride herhangi bir ülke ile ayrıcalıklı bir antlaşma imzalarsa bundan İngiltere de yararlanacaktı. Antlaşmalarla İngiltere bir hak daha elde etti : Çin'e afyon sokmak!

Batılı ülkeler bu haklarından ancak 1946'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra vazgeçtiler.⁸

Çin'in savaşlar sonucu imzalanan antlaşmaları tarihe "Eşitsiz antlaşmalar" adıyla geçti. Çin, kaybetmiş olduğu savaşlardan sonra kendi aleyhine yapmış olduğu anlaşmalara, Çin Halk Cumhuriyeti döneminde bu adı verdi ve reddetti.

Afyon Savaşı sonrası Çin'de meydana gelen en önemli ayaklanma T'ai-p'ing ayaklanmasıdır. 1848'de Hunan eyaletinde yerliler arasında isyanlar başladı. En önemli isyanı başlatan Hung Hsiu-ch'üan kurduğu devlete de "T'ai-p'ing" (Tay-ping) "en yüksek sükun" adını vermek istiyordu.⁹

Fikirlerin, doğdukları gerçekliği yansıtmaları gibi Taiping ideolojisi de 19. asrın ortalarındaki ve hemen önceki dönemlerdeki Çin'i yansıtır. Çin'in o dönemde kendini beğenmiş, dünyanın merkezi olduğu inancı, kültürel veya benzeri, sert bir şekilde sarsıldı.¹⁰

Taipingler, savaştıkları memurların ve bilhassa askerlerin çoğu Mançu olduğundan bu hareket, Moğollar devrinin sonundaki ayaklanma gibi, çok çabuk milli bir mahiyet aldı. Hung çabuk ilerledi, 1852'de Han-k'ou'yu, 1853'te Doğunun en mühim merkezi Nankin'i aldı ve hükümet merkezi yaptı.

Taraftarları saç örgülerini keserek, eskiden olduğu gibi, saçlarını döküyorlardı. Nankin'den hareket ederek 1853-55'de Tientsin'e kadar geldiler; bununla beraber Pekin'i zapta muvaffak olamadılar.¹¹

---

⁷ Çin, Yeni Yıldız Yayınevi, s. 36

⁸ Mustafa Balbay, **Çin'in Uzun Yürüyüşü**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, Ağustos 2002, s. 206

⁹ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 319

¹⁰ Vincent Y. C. Shih, **The Taiping Ideology: Its Sources, Interpretations, and Influences**, University of Washington Press, Seattle, 1972, p. x

¹¹ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 320

1856'da Çinli'ler, kaçakçılıktan şüphelendikleri için, İngiliz bayrağı altında seyrüsefer yapan bir geminin bayrağını indirip mürettebatını esir ettikleri zaman, İngilizler, bunu silah kuvvetiyle harekete geçmek için bir fırsat bildiler. Aynı zamanda Bir Fransız papazın Kwangsi eyaletinde 1856 yılında öldürülmesi de İkinci Anglo-Çin Harbinde (1856-1860) Fransız ve İngiliz işbirliğine neden oldu.¹²

Böylece Fransızların da iştirak ettikleri 1857 harbi başladı. İngiltere o sıralarda tam Kırım harbini bitirmiş ve Hindistan'da Moğol'lara karşı ağır savaşlar veriyordu. Böylece birkaç bin kişilik ufak kuvvetlerle savaşıldı; Kanton ile Tientsin surları bombardıman edildi. Müzakereler ilerlemeyince 1860'ta 20.000 kişilik başka bir grup gönderildi. Tientsin'de sahile çıktuktan sonra Pekin'e yürüdüler; imparator Jehol'e kaçtı ve ölünceye kadar (1861) geri dönmedi. Yeni Tientsin anlaşmasına (1860) göre;

- a) Daha başka limanların Avrupalı tüccarlara açılması,
- b) Honkong karşısında bulunan arazi parçasının (Kowloon; =chiu-lung) terki;
- c) Çin'de bir İngiliz maslahatgüzarlığının ihdası;
- d) Yang-tse'de serbest seyrüsefer;
- e) İngilizler Çin'de toprak satın alabilecekler;
- f) İngilizler kendi mahkemeleri (konsolosluk mahkemesi) tarafından yargılanıp Çin mahkemelerine tabi olmayacaklar;
- g) Misyonerliğe her yerde müsaade edilecek. Buna bir de afyon ticaretinin müsaadesi ve harp tazminatının ödenmesi gibi, ticaret muahedesinin tadili de ilave olunuyordu.¹³

Bir ölüm kalım mücadelesi olarak yeni milliyetçilik anlayışının etkinlikle ilk ortaya çıkışı, muhtemelen, 1894-95'tedir. Japon yenilgisinin ardından Pekin'de sınava giren adaylardan kitle halinde bir protesto gösterisi yaptıkları zaman alt düzeyde bir memur olan Kang Youwei'nin derlediği manifesto ile gerçekleşmişti. Kang Youwei, ağır bir dille, şu gözlemde bulunmuştu: "Yeryüzünde parçalanmış bir kiremite benzemeyen hiçbir muhafazakar ülke yoktur." Kang, 1898'de imparatorun özel danışmanı olmuş ve deneyimsiz bir ateşli reformcunun son derece aceleci etkisi altında sayısız reformlara yönelmiştir. Bu reformların önemli olanları arasında, kamu hizmeti sınav sisteminin çağdaşlaştırılması, yönetim yapısının işlevsel temellere göre

¹² Harley Farnsworth MacNair, and Donald F. Lach, **Modern Far Eastern International Relations**, Van Nostrand, New York, 1950, p. 38

¹³ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 322

ussallaştırılması, eğitimde müfredat programının güncelleştirilmesi ve demokratikleşmeye yönelik bir başlangıç kuralı yer alıyordu. Üç aydan daha fazla bir süre sonra, Kang Youwei ve arkadaşları, Dul İmparatoriçe Cixi, bendesi Ronglu ve başkent yakınlarındaki bir orduya hakim bir durumda bulunan yüksek rütbeli bir memur olan Yuan Shikai'nin önderlik ettiği muhafazakar bir hükümet darbesiyle iktidardan düşürüldüler.

Çağdaş Çin milliyetçiliğinin bir ögesi de Çinli olmayan her şeye karşı yabancı korkusuyla birleşmiş bir biçimde rahatsızlık duyulmasıdır.¹⁴

Yaklaşık 1903 yılına gelindiğinde, eğitim görmüş Çinlilerin hemen tümü, Çin'in varlığını sürdürebilmesi bakımından bir tür genel toplumsal ve siyasal reformun kaçınılmaz olduğuna inanmıştı. Ortaya çıkmaya başlayan uzlaşma, Kang Youwei'nin eski bir müridi ve Çin tarihinin belki de en etkili müellifi olan Liang Qichao tarafından yazılan ve 1902'de yayınlanmış olan Yeni Bir Vatandaşlık Kuramı'nda toplanmıştı. Çin, ona göre özgürlüğü, eşitliği, bağımsızlığı, öz saygıyı, öz yönetimi ve bir kamusal ahlak duygusunu içeren yeni bir topluma ve yeni bir ruh haline gerek duyuyordu. Liang Qichao halk egemenliği üzerinde durarak, eski "sadakat" (zhong) kavranımının, bireysel hükümdardan veya hanedandan bir bütün olarak ulusa geçecek biçimde değiştirdi. Dolayısıyla da, nihai meşrulaştırıcı ilke olarak "gök"ün (tian) yerini "halk" (min) kavramı aldı.¹⁵

Çin askeri bakımdan hiçbir suretle modern teçhiz edilmediği için Japon harbini kaybetmişti. Japonya bütün kuvvetiyle Avrupa tekniğini benimsemeğe çalışırken, Çin'de hakim tabaka modernleşmekten nefret ediyor ve muhafazakarlığın da merkezini imparatoriçe teşkil ediyordu.¹⁶

İmparatoriçe, Avrupalıların eski barbar kavimlerinden yahut korsanlardan farklı olduklarını anlayamamıştı. Hala Çin'in etrafının barbarlarla çevrilmiş dünyanın merkezi olduğu, eski Çin zihniyetinden kendini kurtaramıyordu.

Çin'de, Japonya daima bir barbar devleti olarak küçük görülmüştü. Şimdi ise Japonya'ya mağlup olmuşlardı. Avrupalıları da küçük görmüşlerdi. Halbuki onlar şimdi her taraftan sokuldukları Çin'den, birbiri ardı sıra imtiyazlar alıyor, Çin'in ileride tamamen ilhakı için ilk adım olarak onu, açıkça "menfaat sahaları" dahilinde

¹⁴ Caroline Blunden ve Mark Elvin, **Çin, Atlash Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi**, VII. Cilt, s. 153

¹⁵ **A.g.e.**, s. 155

¹⁶ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 329

bulunduruyorlardı. 1898’de Çin’in durumu, birçok bakımdan Türkiye’nin, Osmanlı İmparatorluğu’nun sonlarındaki durumuna çok benzemektedir.¹⁷ 1894-1900 yılları arasında, büyük güçler, Çin’in daha önceki yüzyıllar boyunca yaşadığından daha fazla eşitsiz olan ve Ayrıcalıklar Savaşı adı verilen bir savaş ile Çin’in cansız bedeni üzerinde bir kavgaya girişmişlerdi.¹⁸

Örnek olarak, 1896 yılı sonunda Çin’de yalnızca 370 mil uzunluğunda demiryolu vardı. Buna karşılık Amerika Birleşik Devletlerinde 182.000, İngiltere’de 21.000, Fransa’da 25.000 ve Japonya’da 2.300 mil uzunluğunda demiryolu vardı.¹⁹

Bu süreçte meydana gelen olaylar Çin’e uluslararası bir ordunun gönderilmesine yol açtı. Bu ordu elçilikleri kurtarmak ve hükümeti cezalandırmak için Tientsin’den Pekin’e yürüdü. Avrupalılar Pekin’i zaptettiler (1900). İmparatoriçe ile hapsedilmiş olan imparator kaçmak zorunda kaldılar, saraylar tamamen yağma edildi. Çin daha başka imtiyazlar vermek, 40 yıl kadar devam eden muazzam bir harp tazminatı ödemek zorunda kaldı.²⁰ Yabancıların müdahalesinin sonuçları özellikle demiryolu uzunluklarında açıkça görüldü. 1896-1899 arası 280 mil demiryolu yapılmışken, 1900-1905 yılları arasında 3.222 mil demiryolu yapıldı.²¹

1896 sonbaharında dünya ilk defa Dr.Sun Yat Sen adını duydu. Bir Çinli sığınmacı Londra’da kaçırılmıştı. İngilizler onun Çin Büyükelçiliğinde tutuklu olduğunu tesbit ettiler. İngiltere aniden devreye girdi ve Dr. Sun Yat Sen serbest bırakıldı. Dr. Sun Yat Sen burada gündeme geldiği gibi çabuk unutuldu. Ancak 15 yıl sonra 29 Aralık 1911’de Reuter’in Nanking temsilcisi dünyaya bu aynı sığınmacının Çin Cumhuriyetinin ilk devlet başkanı olduğunu duyuruyordu.²² Dr. Sun Yat Sen 20 yılını bir tek amaç için çalışarak geçirdi. Mançuları indirmek ve bozulmuş mandarinlerin kötü uygulamalarından kurtulduğu, bağımsız basın olduğu, eğitim kolaylıklarının sağlandığı ve adaletin hakim olduğu bir devlet kurmak.²³

1908’de 74 yaşındaki imparatoriçe Ts’ih-hsi hastalandı ve 15 Kasım öğleden sonra saat 2’de öldü.

---

¹⁷ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 330

¹⁸ Philip Joseph, “A. F. Whyte’s Introduction”, **Foreign Diplomacy in China, 1894-1900: A Study in Political and Economic Relations with China**, G. Allen & Unwin, London, 1928, p. 21

¹⁹ Jonathan D. Spence, **The Search for Modern China**, 2nd ed., W. W. Norton, New York, 1999, p. 248.

²⁰ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 332-333

²¹ Jonathan D. Spence, **The Search for Modern China**, p. 248.

²² James Cantlie, and C. Sheridan Jones, **Sun Yat Sen and the Awakening of China**, Fleming H. Revell, New York, 1912, p. 9.

²³ **A.g.e.**, p. 10.

2 yaşındaki prens P'u-i (İmparator Hsüan-t'ung; 1909-1911) imparator seçildi.²⁴

1910 yılının sonlarında, Mançu Sarayı'nda, iktidarın iplerini elinde bulunduran kral naibi Zaifeng, bir an önce adil bir seçimle işbaşına gelen bir ulusal parlamentonun ve sorumlu bir hükümetin kurulmasını isteyen ve geniş destek bulan harekete sert bir biçimde karşı çıkmaya başlamıştı.

Mançu karşıtlığı, 17. yüzyıldan beri canlılığını sürdürmüş, imparatorun, “bu Tatar canavar... Çinli ırkımızın ezeli düşmanı” diye söz eden Taipingler tarafından da yeniden hayata geçirilmişti. Sun Yixian (Sun Yat-sen) 1890'larda bunu biraz daha iletmişti. “Mançu-Qing, Mançurya'nın haydutları, ülkemizi bizden çaldılar, atalarımızı öldürdüler, oğullarımızı ve kızlarımızı tutsak ettiler” demiş ve “şimdi Mançuları yok etmezsek, Çinli ırkını yeniden kurmak imkansız olacaktır” diye konuşmuştu.²⁵

Wu-ch'ang'da (şimdi Yang-tse sahilindeki Wu-han şehri) büyük bir ihtilal çıktı. Şefleri bir subay olan Li Yüan-hung'dur. Mançu'lar burada yine biraz başarı kazanıyorlarsa da, diğer eyaletler süratle birbirlerini takiben isyan ediyorlar ve kendilerini Mançu'lardan kurtarmak için istiklallerini ellerine alıyor. Eyaletlerdeki Mançu garnizonlarının hemen hepsi katlediliyorlar, eski valiler kendi eyaletlerinde şef olarak kalıyor ve yalnız ihtilalcilerle itibari bir birlik teşkil ediyorlardı. Mançu'lar önce bu hareketin önemini görmediler; fakat sonra aralarında bir panik çıktı. Büyük bir sıkıntı içinde iken Yüan Shih-k'ai'yı tekrar geri getirdiler (10 Kasım 1911 : Başvekil). Yüan ihtilalcilerle müzakereye girişti; bu, sülalenin devamını temin için yegane çare olarak görülüyordu. İhtilalciler kendi cephelerinden bu müzakerelere taraftar görünüyorlardı, çünkü önce paraya ihtiyaçları vardı ve yabancı ülkelere borç para bulamıyorlardı. Ayrıca ayrı ayrı valileri hakimiyetleri altına alabilecek durumda değildiler. Müzakereler (Şanghay, 18 aralık 1911) bir neticeye varamadı, çünkü ihtilalciler cumhuriyet istiyorlardı, halbuki saray yalnız meşruti krallığa müsaade etmek istiyordu.

Bu müddet zarfında ihtilalciler Nankin'de geçici bir hükümet kurdular. Bunun başkanı Sun Yat-sen (19 aralık 1911), başvekili de Li Yüan-hung olmuştur. Yüan Shih-k'ai saraya, ordulara güvenemediğinden krallığın artık tutunamayacağını bildirdi. Kendisi kıt'alarını hiçbir zaman ihtilale karşı kullanmamıştı.

²⁴ Wolfram EBERHARD, *Çin Tarihi*, s. 332-333

²⁵ Caroline Blunden ve Mark Elvin, *Çin, Atlash Büyük Uygurluklar Ansiklopedisi*, VII. Cilt, s. 157

12 şubat 1912'de Mançu hükümeti, Çin tahtından vazgeçip cumhuriyeti, kanuni devlet şekli olarak kabul ettiğini bildiren bir ferman neşretti. Bununla Çin'de Mançu sülalesi nihayet bulmuş oldu. Sülalenin çekilmesi üzerine Nankin'de de Sun Yat-sen çekilerek Yüan Shih-k'ai'nin devlet başkanı olmasını teklif etti.²⁶

---

²⁶ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 335

B- ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ'NİN OLUŞUMU VE MAO

XIX. Yüzyılda Çin'e dayatılan antlaşmalar ve bölgeye ait ekstra düzenlemeler Çin'i devlet olarak alçaltmış, Çinlilerin de insan olarak aşağılık duygusu geliştirmelerine sebep olmuştur. Bu alçalma, Çinlilerin kültürel açıdan daha zengin ve politik açıdan daha güçlü geçmişleri ile çatışmaktaydı.²⁷

Bu yüzyıl Çin'in ülkeyi uyandırmak, yeniden düzenlemek ve kuvvetlendirmek için başlattığı üç büyük ciddi atılıma şahit olmuştu.

Sun Yatsen, Çan Kay-şek ve Mao Zedong.

Bu devrimcilerin her biri politik gücünü, ortaya çıkan milliyetçilikten özellikle Çinli öğrencilerden ve fakirlerin her gün artan kinlerinden almıştı.²⁸

Bir Çinli eserde ilk Marks tartışmaları 1899 yılında görüldü. Bununla birlikte 1911 yılına kadar organize bir sosyalist grup olmadı.²⁹ 1905'den itibaren Sun Yat-sen Devrimci Birlik adı altında toplanan Mançu karşıtı grup ve geniş bir spektrumda yer alan devrimci insanların lideri olarak görünüyordu.³⁰

Çin'de ÇKP'nin oluşumuna geçmeden önce 1912-1920 yıllarında İttihat ve Terakki Partisi'nin emriyle Doğu Türkistan'a giden ve orada Cedid (Yeni, yani dinsel bilimlerin yanında modern bilimi de öğreten) okullar açan Habibzade Ahmet Kemal'in ifadeleriyle o dönemdeki Çin toplumuna dikkat çekmek istiyorum.

Urumçi şehrinde, Çinlilerin meskun olduğu yerlere "Şehir İçi" tabir olunmuştur. Şehir içinde öyle mülevves mahallat vardır ki, burada sakin Çinlilerin veba, kolera hastalıklarından nasıl kırılıp mahvolmadıklarına, insan hayret eder.³¹

Bir Çinli ile, beş dakika görüşmek, pek güç oluyordu. Uzun tırnaklarını, hiç de burun deliğinden ayırmayan bu adamlar için tükürmek, aksırmak, sümürmek, esna-yı musahabede bit kırmak, hiç de ayıp değil. Bir su tasının başına on kişi toplanıyor ve bütün eller bu tasın içinde yıkıyor ve bu sularla yüz de temizleniyor!...Tükürük, israf edilmemek için, yere değil, yine bu tasın içine atılıyor...En kibar aileye mensup olan bir Çinli dahi, aynı nezafetsizlik ile kendisinden ikrah ettiriyor (tikindiriyor). Yemek

²⁷ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Çöküş**, (Ter. Gül Keskil ve Gülsev Pakkan), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 2000, s. 180

²⁸ **A.g.e.**, s. 181

²⁹ Jonathan D. Spence, **The Search for Modern China**, p. 256

³⁰ **A.g.e.**, p. 257

³¹ Habibzade Ahmed Kemal, **Çin-Türkistan Hatıraları**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 186

içmek hususunda duçar-ı müşkilat olmazlar (güçlük çekmezler); yılan, çıyan, fare, böcek, solucan, eşek, karga ve daha bunlara mümasil haşerat-ı muzırır, Çinlilerin en nefis, en leziz yemekleri adetlerine dahildir.³²

1894'te Doktor Sun Yat-sen, Hololulu'da devrimci bir örgüt kurdu ve örgüte Sing-Çing-Huyi (Çin'in Yeniden Doğuşu Derneği) adını verdi.³³ 1924'te, Kore'den "Heilongciang'ın (Amur) kuzeyindeki tüm ülkelerden" geçerek Orta Asya'ya kadar, "yitik topraklara" işaret ediyordu. Binlerce yıllık şu gerçeği³⁴ de bir kez daha belirtiyordu: "Çin dünyanın ilk uygar ulusudur."³⁵

Çan Kay-şek'in başkanı olduğu Vampoa Askeri Akademisi, 1924'te Kanton yakınındaki Vampoa'da, Çin Komünist Partisi'nin ve Sovyetler Birliğinin yardımıyla Dr. Sun Yat-sen tarafından kuruldu. O zaman, Guomintang ve Komünist Partisi'yle birlikte çalıştı. Çu En-lay, Yun Tayying, Siyao Çu-nu, Siyung Siyung ve öbür yoldaşlar, zaman zaman akademide siyasi ve temel çalışmalar yaptılar. Devrimci silahlı kuvvetler için devrimci bir ruh taşıyan geniş kadrolar yetiştirdiler; bu kadrolar, Komünist Gençlik Birliği'nin birçok üyesini de içeriyordu.³⁶

Mançu Hanedanını yıkan hareket Dr. Sun Yat Sen'in liderliğinde idi. Ancak 1920'lerde Komünist ağırlıklı bir yapı vardı. 1925'de Dr. Sun'un ölümünden sonra bir önder kalmadı. Başarılı bir asker Çan Kay Şek ağırlıklı olarak kontrolü aldı. Ancak ülke henüz birliğini sağlayamamıştı. 1925'de Mao Tse-tung Kuomintang'ın propaganda komitesi başkanlığına getirilmişti. Mao burada parti üyelerine Marksizm'i öğretiyordu.³⁷

Kuzey seferi başarı ile devam eder ve güney ordusu Şanghai kapıları önünde dururken bir karar vermek zorunda kalındı. "Sol cenah" mı hakimiyeti eline alsın ve bununla Şanghai'daki büyük sermayelerin de gentry'nin elinden almak istedikleri gibi, mallarını alsınlar, yahut "sağ cenah" mı kazansın ve bununla kapitalistlerle birleşerek mal ve mülkün alınmasının önüne mi geçilsin? Şanghai'ın kuşatıldığı günlerde evlenme

---

³² Habibzade Ahmed Kemal, **Çin-Türkistan Hatıraları**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 224

³³ Mao Zedung, **Yeni Demokratik Devrim**, (Türkçesi Sırrı Bulut), Umut Yayımcılık, 4. Baskı, İstanbul, 1993, s. 104

³⁴ Eberhart, Çin tarihinin M.Ö. 1450'den itibaren başlatılması gerektiğini söylemektedir. Eski Mısır Medeniyeti, Mezopotamya Medeniyeti ve başka medeniyetler Çin medeniyetinden önceye tarihlenmektedir.

³⁵ Rene Cagnat ve Michel Jan, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam'ın Arasında Orta Asya'nın Yazgısı**, s. 177

³⁶ Mao Zedung, **Yeni Demokratik Devrim**, s. 104

³⁷ George Crell, **Rus'ların Asya Siyaseti**, (Çev. Serhat Bayram), Toker Yayınları, İstanbul, 1990, s. 21

suretiyle en büyük banker aileleriyle bağlanan Çan Kay-şek ikinci hal çaresini tercih etti. Böylece Şanghay savaşız onun eline geçiyor ve ordularına para verecek, hükümet işlerine lazım olan parayı temin edecek Şanghay maliyecilerinin sermayeleri ve çok geçmeden yabancı sermaye de emrine amade olacaktı.³⁸

Pekin savaş lordu (Ülkede bir merkezi hükümet yoktu ve vilayetler savaş lordları yani asker valiler tarafından yönetiliyordu.) Chang Tso-lin 1927 Nisan'ında Sovyet Rusya'nın elçilik binasını basmıştı. Baskın sırasında ele geçirdiği belgeler Komintern'in Borodin'e (Moskova'nın gönderdiği bir komünist) günlük emirler verdiğini kesin bir biçimde ispatladığı gibi aynı zamanda Çin'deki komünist eylemlerin aylık ödenekleri bulunduğunu da ortaya çıkarıyordu.³⁹

Sonuçta, komünistler sınır dışı edildiler. Borodin ile General Bluecher (Moskova'nın gönderdiği bir başka general) İç Moğolistan kara yolu ile Çin'den çıkarıldılar. Devrim tecrübesi görmek üzere öteki ülkelerden getirilmiş olan bir çok genç de bunlarla beraber Çin'den çıkıp gitti. Bu sınır dışı edilenler arasında Vietnam'da komünist lider olarak bulunan Ho Chi-minh ve Endonezya'dan komünist lider Ali Kin Prawiondirjio da vardı.⁴⁰

Çan Kay Şek Vampoa Askeri Akademisine kendi taraftarlarını doldurdu. Sonunda 12 Nisan 1927'deki karşı-devrimci hükümet darbesinden sonra akademiye karşı-devrimci bir örgüt haline getirdi.⁴¹

Çan Kay-şek yayınladığı bildiride şöyle söylüyordu:

Doktor Sun'a göre Çin'de komünizm ile Kuomintang'ın her ikisinin birden varlıklarına olanak yoktu. Fakat komünistler yalnızca hileye başvurarak ve yarı içtenlikle Kuomintang'ın ilkelerini kabul ettiler ve ordu ile parti işlerini bozdular. Bu arada kuzey seferini de baltalamaktan çekinmediler.⁴²

Çan Kay-şek ve arkadaşlarının kararları mücadelesiz kalmadı. "Solcu grup" ondan ayrılarak Han-k'ou'da bir mukabil hükümet kurarken, Çan Kay-şek, Nankin'i hükümet merkezi yapıyordu.⁴³

---

³⁸ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 353

³⁹ George Crell, **Rus'ların Asya Siyaseti**, s. 31

⁴⁰ **A.g.e.**, s. 33

⁴¹ Mao Zedung, **Yeni Demokratik Devrim**, s. 106

⁴² George Crell, **Rus'ların Asya Siyaseti**, s. 35

⁴³ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 355

Aynı zamanda Çan Kay-şek, günün birinde Japonya ile büyük bir savaşa girmek için hazırlanmak zorunda idi. Bunun için mümkün olduğu kadar iyi hareket üsleri bulmak lazım idi. Bunu, ilk önce büyük bir taarruzla komünistleri Kiangsi eyaletinden kovması ve onları memleketin batısında, müstakbel savaş bölgesinden çok uzaklara hicret ettirmek zorunda bırakmasıyla yapmıştır. Bundan başka hala oldukça müstakil olan generalleri ya kendisine tabi kılmaya yahut onları yok etmeye muvaffak oldu. Bunun yapmak için en mühim vasıtası kendisinin kuvvetli ordusu ve eyaletlerdeki orduların silah temin etmelerine mani olması idi. Bundan başka şimdi hükümetin paraları doğrudan doğruya emrine amade olduğundan (gümrükler v.s.) ve kendisine sadık olan iller, il ordularını desteklemede zorluk çıkardıklarından bu illerin askerleri itimat edilmez oldular ve yavaş yavaş Çan Kay-şek'in tarafına geçmeye uğraştılar.⁴⁴

1927-1928 yıllarında savaş lordlarını yenen ve Dr. Sun Yat Sen'in hayalindeki Çin birliğinin kurulmasına yaklaşan Çan Kay şek'in komünistleri ezme eylemine girişmemesi, daha sonra gelişen olaylar göz önüne getirilirse felaketli bir durum teşkil etti. Bütün Rus elçilikleri kapatılıp, komünistler parasız ve başıboş kalınca tekrar örgüt kurmaları ümidi kökünden yok edilmişti. İşte bu başıboş komünistleri kurtaran, tutucu bir azme sahip olan bir tek adam oldu. Bu adam, Mao idi. Marks ve Lenin'e taparcasına inanan Mao Tsetung, çevresine küçük bir grup toplayarak, kan içinde kalan savaş alanlarını bırakıp Kiangsi'de dağlık bir şehir olan Çin Kan Şan'a çekildi.⁴⁵

Çok geçmeden Mao Tse-tung'un seçtiği bu yeri duyup öğrenen komünistler her yandan buraya akın akın gelmeye başladılar. Chou En-lai, Li Li-san ve öteki Marksistler hemen oraya koşuştular. Komünizmi kabul etmekte bir sakınca görmeyen eşkiya çeteleri de bu komünistlerin saflarına katıldılar.⁴⁶

Hiçbir hanedan köylü orduları olmadan devrilememiştir. İmparatorlukları kuran da yıkan da onlardı, yani milyonlarca köylü.⁴⁷ Bu nedenle Mao'ya göre kuvvetlerin gelişmesi meydan savaşlarına fırsat verinceye kadar gerilla savaşı yapmak ve köylüleri ayaklandıracak bir siyaset izlemek en uygun yoldu.

---

⁴⁴ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 356

⁴⁵ George Crell, **Rus'ların Asya Siyaseti**, s. 49

⁴⁶ A.g.e., s. 50

⁴⁷ Han Suyin, **Sabah Tufanı-I, Mao Zedung ve Çin Devrimi 1893-1954**, (Çev. Coşkun Irmak), Berfin Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Mayıs 1997, s. 128

1931’de Japonya, Mançurya’yı işgal ederken, Nankin buna karşı bir şey yapamadı, çünkü Mançurya, Nankin’e yalnız gevşek bağlarla bağlanmış ve vali Chang bağımsız kalmaya çalışmıştı. Böylece Mançurya savaşı kaybedilmiştir.

Çin, Mançurya’yı kaybettiğinden, Milletler Cemiyeti’ne bir protesto çekti. Milletler Cemiyeti Japonya’yı suçlayan komisyon gönderdi. (Lytton komisyonu), fakat hiç bir şey yapılmadığından Çin kızarak Batı devletlerinden çekildi (1932-3’ten itibaren). Batı devletleri ise Japonya’yı Çin’de meşgul etmek ve bununla Hindicini ve Pasifik’ten uzaklaştırmak siyasetini güdüyorlardı.⁴⁸

Kızıl ordular 1931 Ekim’inde Çin’in güneyinden kuzeye doğru “Uzun Yürüyüş” başladılar. 1935 yılı 20 Ekim’de Kuzey Şensi’ye vardılar. Bu sürede 12 bin kilometre yol yürümüşler, Kuomintang ile savaşmışlar, on eyaletteki savaş ağısı ordularını yenmişlerdi.⁴⁹

Bu dönemde Son Posta gazetesinin “Çin’de Faşizm Hareketi” başlıklı bir makalesinde “Çin’de Milli Sosyalizm hareketinin başına geçen Çan-Kay-Şek’dir. Milli Sosyalizm ırk nazariyesine istinat etmektedir” demektedir.⁵⁰

1938 yılı sonlarına kadar, Mao’dan Devrimci Askeri Şura’nın başkanı olarak bile söz edilmedi.⁵¹ Partide hizipler, çekişmeler ve çizgi mücadeleleri sürüp gidiyordu.

Mao’ya göre, parti adım adım, yavaşça ve emin bir şekilde ilerleme, “haklı nedenlerle, yararımıza ve kendine hakim olarak mücadele verme” ilkesine sadık kalma, kanun, emirname ve sosyal geleneklerine izin verdiği açık faaliyet biçimlerinden faydalanma taktiklerini benimsemelidir. Boş yaygara ve pervasız eylem hiçbir zaman başarıya götürmez.

Hiç şüphesiz, komünistlerin ana görevleri, şu iki düşmana vurmaktır. Yabancı emperyalist zulmünü yıkmak için bir milli devrim, feodal toprak ağası zulmünü yıkmak için bir demokratik devrim yapmaktır. İlk ve önde gelen görev ise emperyalizmi devirmeyi hedef alan milli devrimdir. Bu iki büyük görev, birbirine bağlıdır. Emperyalist egemenlik yıkılmadan feodal toprak ağası sınıfının egemenliğine son verilemez, çünkü emperyalizm onun ana desteğidir. Tersine, feodal toprak ağası sınıfını yıkmaları için mücadelelerinde köylülere yardım etmeden, emperyalist egemenliği

---

⁴⁸ Wolfram EBERHARD, *Çin Tarihi*, s. 356

⁴⁹ Han Suyin, *Sabah Tufanı-I, Mao Zedung ve Çin Devrimi 1893-1954*, s. 327

⁵⁰ “Çin’de Faşizm Hareketi”, *Son Posta*, 29 Birinci Kanun (Aralık) 1933, s. 5

⁵¹ Han Suyin, *Sabah Tufanı-I, Mao Zedung ve Çin Devrimi 1893-1954*, s. 351

yıkacak güçlü devrimci müfrezeler inşa etmek mümkün değildir. Çünkü, feodal toprak ağası sınıfı, Çin’de emperyalist egemenliğin ana sosyal temelidir ve köylülük, Çin devriminin ana gücüdür. Bu nedenle iki temel görev, milli devrim ve demokratik devrim, aynı zamanda hem ayrı, hem birleşiktir.⁵²

Mao Zedung, Çin devrim davasını benimsediğinden bu yana, kendini Bilimsel Sosyalizmin evrensel gerçeğini, Çin toplumunun gerçek koşullarının araştırılması ve incelenmesine vermişti. Toprak Devrimi Savaşı dönemi boyunca “araştırma yapmayanın söz hakkı yoktur” ilkesine büyük önem vermiş ve sürekli olarak dogmatizm ve öznellik tehlikelerine karşı mücadele etmişti.⁵³

Mao’ya göre, binlerce yıllık Han tarihinde toprak ağalarının ve asillerin kara yönetimine karşı irili ufaklı yüzlerce köylü ayaklanması olmuştur. Binlerce yıllık yazılı tarihi boyunca Çin milleti, birçok milli kahraman ve devrimci önder doğurmuştur. Bu yüzden Çin milleti şanlı bir devrimci gelenek ve muhteşem bir tarihsel mirasa sahiptir.⁵⁴

---

⁵² Mao Zedung, **Yeni Demokratik Devrim**, s. 46

⁵³ **Kısa Tarih (Çin Komünist Partisi)**, (Çev. Gülay Ağırca), Umut Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Haziran 2002, s. 60

⁵⁴ Mao Zedung, **Yeni Demokratik Devrim**, s. 34

C- MAO'NUN LİDERLİĞİNDE ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ

Japonya, kuzey Çin'de bir cephe açmıştır. Ancak burada harbi batı devletlerinin dikkatini çekmeden bitirmek istediği için gazetelerinde “harp” kelimesini kullanmadan, “Kuzey Çin olayı”ndan bahsetmişlerdir. Bu nedenle Çinli komutanlar da yeterli hazırlık yapmadıklarından Pekin kadar önemli bir merkez savaşız Japonların eline düşmüştür.

Buna ilave olarak Shanghai şehrinin güneyine de asker çıkarmıştır. Çinliler her iki cepheyi tutamayacak bir vaziyete gelmişler ve Shaghai'dan sonra başkenti olan Nankin'i de kaybetmişlerdir. Bu suretle bütün Doğu Çin, kuzeyde Pekin'den, güneyde Şanghai'ye kadar, Japonların eline geçmiştir. Bu kolay zaferin üç önemli sebebi vardır; a) Bir Çin donanması mevcut olmadığından, kuvvetli Japon donanmasının asker çıkarmasına karşı bir şey yapamamışlardır. b) Çin uçaklarının sayısı az olduğundan, Japonlar bütün Çin ulaştırma yollarını devamlı bombalamışlardır. c) Modern Çin kuvvetleri de sınırlı olduğundan, Çinliler yalnız bazı sınırlı mevzileri koruyabilmişlerdir.⁵⁵

Çan Kay-şek batı'ya doğru çekilmeye karar verdi ve Sih-ch'uan eyaletinin doğusunda bulunan Chungking'ı harp başkenti yaptı. Doğuda sökülen bazı fabrikaları Sih-ch'uan ve diğer batı eyaletlerine nakletti, Üniversite gençleri hoca ve kitaplarıyla beraber batıya göç ettiler. Batının küçük köy ve kasabalarında birdenbire yeni fabrikalar ve üniversiteler meydana gelmeye başladı, yollar ve demiryolları bile aceleyle inşa edildi. Batıya doğru giden bu muazzam göç, modern Çin tarihinin en ünlü başarısı sayılabilir. Yalnız, bu yeni uyanan vatanperverliğin güzel bir göstergesi değil, şimdiye kadar muhtelif sebeplerden dolayı geri kalmış batı bölgelerinin imarının başlangıcıdır. Harpten sonra, batı bölgelerinde de doğu bölgelerinde olduğu gibi, bir endüstri olacak ve bu suretle Çin'in kalkınması dev adımlarla yapılabilecektir.⁵⁶

Japonlar Çin işgalinde çok büyük bir zulüm uygulamış ve Çin halkının tepkisini çekmiştir. Komünistlerin 8. Yol Ordusuyla beraber olan Amerikalı bayan gazeteci Agnes Smedley'in 17 Ekim 1937 – 9 Ocak 1938 tarihlerindeki notlarında Japon zulmünü anlatmaktadır.

“Çu Teh, Japonlardan ele geçirdiği gizli belge ve emirlerden söz etti. Bunlardan biri, 4 Ekim tarihinde, Ban Yuan adlı bir subayın yayınladığı, Taiyüan'ın işgaline ilişkin

⁵⁵ Wolfram EBERHARD, *Çin Tarihi*, s. 358

⁵⁶ *A.g.e*, s. 359

emirdi. General, birinde iki bin kişinin yaşadığı tüm köy ve kasabalarda Japonların nasıl soykırım yaptığını da anlattı. Bir tek bebek bile sağ kalmayacaktı. Japon subayların günlüklerinde de toplu katliamlardan söz ediliyordu.⁵⁷

Madenciler Yangçüan'dan gelirlerken, kafaları uçurulmuş Çin gençlerinin cesetlerini görmüşler. Pek çok yerde, Japonlar, bir aileden bir, iki, üç erkeği alıp öldürüyorlarmış. Bazen bir köydeki tüm genç erkekleri öldürdükleri de oluyormuş. Hepsini bir iple sımsıkı bağlayıp, kılıçla kafalarını uçuruyorlarmış. Genel teorilerine göre, yaşayan—özellikle genç—Çinliler “tehlike” demekmiş. Madenciler, pek çok kişinin, Japonların gelişine yalnızca seyirci kaldıklarını söylüyorlar. Ama şimdi kanlı bir ders aldılar. Japon işgalinin ne anlama geldiğini biliyorlar ve onunla savaşıyorlar.⁵⁸

Kuzeyde yerleşip bir Sosyalist Devlet kurduğunu açıklayan komünistlerin faaliyetlerini inceleyelim.

Burada artık Mao ağırlığını hissettirmektedir. Mao'nun, komünistlerin kurmuş olduğu Sekizinci Yol Ordusu'nun özellikleri ve görevleri ile ilgili şu sözlerine dikkat çekelim.

8. Yol Ordusunun siyasi çalışmaları üç temel prensibe dayanır. Birincisi, subaylarla erlerin birliği prensibidir. Bu, orduda derebeylik uygulamalarının kaldırılması, işkence ve küfürlerin yasaklanması, bilinçli bir şekilde riayet edilen bir disiplinin kuruluşu ve subaylarla erlerin sevinç ve acılarını paylaştıkları bir yaşama tarzının yaratılması demektir ve dolayısı ile tüm ordu sıkı sıkıya birleşmiş olur. İkincisi, orduyla halkın birliği prensibidir. Bu, halk yığınlarının çıkarlarına en ufak zararı yasaklayan bir disiplinin muhafazasıdır. Üçüncüsü, düşman ordusunun dağılışı ve esirlere müsamahakarca muamele prensibidir. Zaferimiz sadece birliklerimizin hareketına değil, aynı zamanda düşman kuvvetlerinin dağılışına bağlıdır.

Ordumuz, ordu ile halk arasındaki, ordu ile hükümet arasındaki, ordu ile Parti arasındaki, subaylarla erler arasındaki, askeri çalışmalarla siyasi çalışmalar arasındaki ilişkileri ve kadrolar arasındaki ilişkileri yöneten doğru prensiplere riayet etmelidir ve hiçbir veçhile militarizm hastalığına tutulmamalıdır. Subaylar erlerini sevmelidirler, onlara karşı kayıtsız olmamalıdır ve işkence etmemelidirler; ordu halkı sevmeli, halkın çıkarlarına zarar vermemelidir; ordu hükümete ve Partiye saygı göstermeli ve “bağımsızlık” istememelidir.

⁵⁷ Agnes Smedley, *Çin Halkının Japon Emperyalizmine Karşı Savaşı*, s. 78

⁵⁸ *A.g.e.*, s. 152

Esirlere hakaret etmemeliyiz, paralarını ve zati eşyalarını almamalıyız, yaptıklarına tövbe etmelerini istemeliyiz, buna karşılık onlara samimiyetle ve iyi davranmalıyız.⁵⁹

Mao her şeyden önce Lenin'in görüşlerini çok iyi incelemiş kararlı bir Leninisti. Mao'nun düşünceleri ve yaptıkları, Lenin'in 1920'lerin başında Sovyetler Birliğinde etkisi giderek güçlenen bürokratism ve keyfi yönetim eğilimlerine karşı tek başına sürdürdüğü mücadelenin devamı niteliğindedir. Lenin'in ölümüyle yarım bıraktığı bir davayı, aralarındaki tarihi boşluğa karşın farklı bir ülkede Mao devralıyordu.⁶⁰

George Crell farklı bir açıdan bu safhayı şöyle anlatmaktadır:

Kurulmuş olan Çin Sovyet Cumhuriyeti, ilk iş olarak Çan Kay-şek'i korkak davranmakla suçladı ve Japonlara karşı savaş açtı. Komünistler bu vatanseverlik gösterisinden sonra halktaki hiddetin azalmasını beklediler. Daha sonra istila amacıyla baskın ve hırsızlığa başladılar. Fukien eyaletindeki şehir ve kasabaları ele geçirdiler. Hunan'a yapılan baskınlar buradaki verimli toprakları harabeye çevirdi. Böylece evsiz barksız kalan binlerce insan açlık tehlikesi ile de baş başa bırakıldı. İşte bütün bu eylemler ülkeyi kurtarma adı altında yapıldı.⁶¹

Japonlar, Pearl Harbour baskını ile Amerika ve kısa bir zaman sonra da İngiltere'ye karşı harp açtı. Müdafaasız kalan Singapur limanını kısa bir zaman sonra ellerine geçirdiklerinde, bütün Hindini'nin işgali ancak bir gün meselesi oldu. Bu günlerde bitirilen Burma yolu da böylece Japonlar tarafından kesilmiş oldu. Çin'in en son ümidi de suya düştü. Fakat Çin yine teslim olmadı. Burma yolunun yerine Doğu Tibet vasıtasıyla yeniden Hindistan'a bir yol açmak düşüncesiyle beklemeye karar verdiler. Avrupa'daki vaziyet yavaş yavaş müttefiklerin lehine döndükçe İngilizlerin Hindistan cephesi de kuvvetlenmeye başlamıştı. İngilizler ve Çinliler beraber Burma'da taarruzlara geçmişler ve uçak vasıtasıyla en mühim yedek parçalar ve diğer maddeler Çin'e getirilmişti.⁶²

Komünistler ve Milliyetçiler Japonlara karşı birleşik cepheyi oluşturdular.

Agnes Smedley'in anılarında geçtiği gibi 8. Yol Ordusu, birleşik cephenin Japonlara karşı oluşturulan 18. Grup Ordusu olmuştu. Her komünist birliği parti

---

⁵⁹ Mao Zedung, **Doğumunun 100. Yılında Başkan Mao'dan Seçme Sözler** (Kızıl Kitap), s. 81

⁶⁰ Han Suyin, **Sabah Tufanı-II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, (Çev. Dr. M. Kürşat Bozkurt), Berfin Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Mayıs 1999, s. 60

⁶¹ George Crell, **Rus'ların Asya Siyaseti**, s. 54

⁶² Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 360

disiplinini sürdürebilmek için kendi siyasal komiserini başında tutacaktı ve komünist birlikler komünist komutanlar emrinde bulunacaktı.

Bütün bu biçim davranışlar milliyetçiler için cömert feragatlerdi fakat ne yaparlarsa yapsınlar komünistleri Marksist hedeflerinden döndürmek konusunda etkisiz kalıyorlardı. Komünistlerin, Milliyetçilerle işbirliği taahhüdünden tam bir ay sonra Mao Tse Tung taraftarlarına şu gizli talimatı ulaştırdı:

Çin-Japonya savaşı partimize pek güzel bir gelişme fırsatı vermektedir. İzleyeceğimiz siyaset yüzde 70 genişleme, yüzde 20 Kuomintang ile bağlantı kurma ve yüzde 10 da Japonya'ya karşı direnme biçiminde olmalıdır.⁶³

Milliyetçilerle yapılan bu anlaşmadan varlığımızı ve gelişmemizi çevreye belli etmemek için yararlanacağız. İkinci dönem, mücadele etme dönemi olacaktır.

Üçüncü dönem saldırıya geçme dönemi olacaktır. Kuvvetlerimiz Orta Çin'e yayılarak merkezi hükümet kuvvetleri arasında bağlantıyı kesecek, onları birbirinden ayırıp dağıtacak ve böylece Kuomintang'ın elinden liderliği almak için yapılacak olan karşı saldırıya yol açacaktır.⁶⁴

Bu bildirinin 19 Temmuz 1948'de kongre üyelerinden Walter H. Tudd tarafından açıklandığını George Crell belirtmektedir.

Amerikan atom bombası haziran 1945'te patlamasaydı, bu harp daha senelerce devam edecekti. Atom bombası ve aynı zamanda Rusya'nın Mançurya'ya taarruzunun tesiri altında Japonya yıkılmıştır. Bunu müteakip, Çin'de bulunan Japon kıt'aları Çin'e teslim mecbur kalmış ve Çin kurtarılmıştı. 1946 yazında hükümet yine Nankin'e dönebildi ve Çin toprağı düşmandan temizlenmiş oldu.

Çin, bu harpte yalnız hürriyetini yeniden kazanmış değildir, diğer bazı kazançları da vardır. Müttefikler tarafında çarpıştığı için, batı devletleri son imtiyazlarından vazgeçmeye mecbur kaldı. Yalnız Hong Kong adası harpten sonra yine İngilizlere geri verildi. 1932'den beri Çin'den alınan Mançurya yine Çin'e verildi, yalnız Ruslar bu sahada bazı imtiyazlar elde etmeye çalıştı. Son altmış senede Çin'in en büyük tehlikesi olan ve Çin'in kalkınmasına karşı en önemli etken olan Japonya, artık ileride, Çin'de bir rol oynayamaz oldu.⁶⁵

---

⁶³ George Crell, **Rus'ların Asya Siyaseti**, s. 83 ve "Uzakdoğuda Facia", V.K. Wellington Koo (Çin'in Washington Büyükelçisi), Çeviren: M.O.Beykozlu, **Ulus**, 9 Kasım 1949.

⁶⁴ George Crell, **Rus'ların Asya Siyaseti**, s. 84

⁶⁵ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 361

Mançurya’da kayıtsız şartsız teslim olan Japon birlikleri, Japon orduları arasında ağır toplarla, uçaklarla, tanklarla, tüfek ve makineli tüfeklerle, cephanelerle en iyi biçimde donatılmış olanları idi. İşte bütün bunlar Mao Tse Tung’un ve Kızılordu’nun eline geçti.⁶⁶

ABD’li general Hurley şunları söyledi:

Çin’deki Amerikan siyasetinin Dışişleri Bakanlığındaki diplomatların himayesine sahip bulunduğu artık pek gizli bir gerçek olmaktan çıkmıştır. Dışişleri Bakanlığının ücretli memurları, silahlanmış olan Çin Komünistleri tarafını tutmayı tercih etmişlerdir.⁶⁷

Sonunda, Çan Kay-şek’in eli kolu bağlanmış, komünistler ise Rusya’nın yardımıyla güçlenmiş ve Çin hükümet merkezini ele geçirmişlerdi. Çan Kay-şek ve taraftarları ise Formoza’ya kaçmak zorunda kalmışlardı.

Her iki taraf da Amerika ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmış, komünistler ise çift taraflı oynamıştı. Komünistlerin bütün Çin ana kıtasını ele geçirmesiyle Çin 40-50 yıl daha uykuda kalmış, Taiwan çok süratli bir ilerleme kaydetmiştir.

---

⁶⁶ George Crell, **Rus’ların Asya Siyaseti**, s. 139

⁶⁷ **A.g.e.**, s. 152

D- ÇİN'DE MAO DÖNEMİ

Kurtuluş savaşının (1946-1949), Stalin'in acil olarak yolladığı, savaşın durdurulmasını isteyen ve “ Güney Çin'i Çan Kay-şek'e bırakın” önerisi, Merkezi Komite genel toplantısının da tam desteğiyle, Mao bu telgrafi görmezden gelmeye karar verdi. Nisan ayında Kızıl Orduya ilerleme emri verildi ve 1 Ekim 1949'da Pekin'de Çin Halk Cumhuriyetinin kuruluşu ilan edildi.⁶⁸ Çin Halk Cumhuriyetini ilk olarak Sovyetler Birliği tanıdı.⁶⁹

Mao Zedung “İnsanlığın dörtte birini oluşturan Çin halkı ayağa kalkmıştır... Bundan böyle hiç kimse bizi aşağılayamaz.” diyordu.⁷⁰

Ancak Milliyetçilerle komünistlerin mücadelesi devam ediyordu. Komünistler güneye doğru Milliyetçilerin elinde kalan yerleri almak için savaşıyorlardı. Çan-Kay-Şek ise elindeki ordularla direniyordu. 9 Ekim'de komünistler Kanton önlerindedir⁷¹, 12 Ekim'de milliyetçilerin savunması çökmüş ve komünistler Hong Kong'a yaklaşmışlardır⁷². 13 Kasım'da milliyetçilerle komünistlerin son savaşı başlamak üzeredir.⁷³ 5 Aralık 1949 tarihinde Çunking'in işgalinden sonra komünist kuvvetler ileri harekate devam ediyorlar⁷⁴ ve Milliyetçilerin Başkan Vekili Amerika'nın yardımını istiyor. 6 Aralık'ta, Çin'in Ankara büyükelçisi Ti-Tsun Li, Çin'deki durum çok vahimdir, komünistleri tanımak büyük bir hata olur, diyor. Hong Kong kaynaklı United Press haberine dayanarak Anadolu Ajansının vermiş olduğu haberde de “Milliyetçi hükümetin idaresini ele alan Mareşal Çan-Kay-Şek komünistler Çeng-Tu'yu aldıkları

---

⁶⁸ “Komünist Çin hükümeti kuruldu”, **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1949, s. 3 Konuya ilişkin haber şu şekildedir: “Londra 1, (BBC) Pekin radyosunun verdiği bir habere göre, yeni Çin Komünist Hükümeti bu gece kurulmuştur. Kızıl Çin devletinin Başkanlığı Mao Tse Tung'un elinde kalmış, yeni kabineyi de eski komünistlerden Çu En Lay teşkil etmiştir. Yeni hükümetin ilk işi, Sovyet Rusya ile sağlam bağlar kurulacağını ilan etmek olmuştur.”

⁶⁹ “Rusya, Komünist Çini tanıdı”, **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1949, s. 1 Konuya ilişkin haber şu şekildedir: “Sovyetler Milliyetçi Çin hükümetile münasebetlerini dün gece kestiler.” “Londra 9 (BBC) – Rusya yeni hükümeti tanıyan ilk devlettir.”

⁷⁰ Han Suyin, **Sabah Tufanı-II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, s. 17

⁷¹ “Çin komünistleri Kanton önünde”, **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1949

⁷² “Milliyetçi Çin Liderleri arasında ihtilaf arttı”, **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1949 ve “Kızıllar Hong Kong üzerine yürüyorlar”, **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1949

⁷³ “Çinde nihai savaş için hazırlıklar yapılıyor”, **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1949. Konuya ilişkin haber şu şekildedir: Londra, 13 (BBC) Hong Kong'a gelen haberlere göre Çinde milliyetçiler ile komünistler arasında son muharebe başlamak üzeredir. İki üç aya kadar Çinde her türlü ciddi çarpışmanın sona ereceğini ve komünistlerin münferid mukavemet gruplarını temizlemek maksadile hareke geçeceklerini kaydetmektedir.”

⁷⁴ “Komünist kuvvetler ileri harekete devam ediyor”, **Ulus**, 5 Aralık 1949

takdirde Formoza Adasındaki üssüne çekilmek kararındadır. Çen-Tu da (son milliyetçi karargahı) boşaltılıyor”⁷⁵ diyor.

BBC, Hindi Çiniyi komünist Çinlilerin tehdit ettiğini ve Fransa’yı itham eden Pekin radyosunun kızılıların geniş bir cephede Hindi Çiniye dayandıkları haberini bildiriyor.⁷⁶

ABD Başkanı Truman’ın Formoza’ya askeri yardım yapılmayacağını açıklamasından⁷⁷ sonra 7 Ocak 1950 tarihinde İngiltere Kızıl Çin’i tanımıştır.⁷⁸ Cumhuriyet gazetesinde Abidin Da’ver, İngiltere’nin Kızıl Çin’i tanınması konusunda, Amerika’nın Milliyetçi Çin’e destek olmaması, yarım milyarlık bir nüfus ile ticari çıkarlar ve Hong Kong’u korumak amaçlarıyla İngiltere’nin Kızıl Çin’i tanıdığını belirtmektedir.⁷⁹

New York’tan AP ajansının haberine göre, Bayan Çan-Kay-Şek, İngiltere’nin Komünist Çini tanınmasına temasla şunları söylemiştir: “İngiltere birkaç kuruş için bir milleti feda ediyor. Bir gün bu birkaç kuruşun faizi hürriyet uğruna yapılan savaşta İngiltere’nin kanı, alınteri ve gözyaşları ile ödenecektir.” Kocasının yanına gideceğini söyleyen Bayan Çan-Kay-Şek, Çin’in hiçbir zaman Rusyanın eline geçmeyeceğini, Moskova’nın Çin’de sulh görmeyeceğini kaydetmiş ve demiştir ki:”Çin, bugün boş avuçlarını açmış yardım bekliyor.”⁸⁰ Gerçekten de Rusya hakkındaki değerlendirme ileride yaşanacak olaylarla gerçekleşecektir.

Mao’nun Moskova’ya giderek yaptığı 16 Aralık 1949’dan itibaren 14 Şubat 1950’ye kadar süren ve 21 Ocak 1950 tarihinden itibaren Çu-En-Lay’ın da katıldığı görüşmelere ilişkin Ömer Rıza Doğrul’un değerlendirmesi de “Kızıl Çin’in kendini Rusyaya satacağını ve siyaset alanında onun bazicesi olacağını sanmak, doğru olmasa gerekir” şeklindedir. Nafen ajansı da, “Kızıl Çin Dışişleri Bakanı ile birlikte Moskova’ya gelen heyetin hususiyeti, müzakerelerin siyasi olmaktan ziyade iktisadi olduğunu göstermiştir” demiştir.⁸¹

---

⁷⁵ “Çin’in Ankara Büyükelçisi Ti-Tsun Li”, **Ulus**, 6 Aralık 1949.

⁷⁶ “Hindi Çiniyi komünist Çinliler tehdit ediyor”, **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1949.

⁷⁷ “Truman’ın Çine dair demeci”, **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1950.

⁷⁸ “İngiltere, Kızıl Çini tanıdı”, **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1950.

⁷⁹ Abidin Da’ver, “Çindeki realite karşısında”, **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1950.

⁸⁰ “Bayan Çan-Kay-Şek’in İngiltere’ye hücumları”, **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1950.

⁸¹ “Çin-Rus görüşmeleri yeni bir safhaya girdi”, **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1950 ve Ömer Rıza Doğrul, “Kızıl Çin”, **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1950, s. 3

Bu arada Amerika'nın Formoza'yı askeri olarak desteklediğine dair bir haber de dikkat çekmektedir. Bu Filadelfiya kaynaklı AP ajansının haberine göre, "90 vagon ile getirilen tanklarla zırhlı arabalar Formoza'daki Çin hükümetine sevkedilmek üzere bir Türk Şilebine (Mardin isimli) yükletilmiştir."⁸²

Washington kaynaklı AP ajansının bir başka haberine göre de, Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından neşredilen bir tebliğ, Çin Komünist Polisinin, şiddetli protestolara rağmen, Amerika'nın Pekin Konsolosluğunu işgal etmiş olduklarını bildirmiş, bu hareketi şiddetle protesto ederek Komünist Çin'deki bütün diplomatik personelini geri çağırdığını ilan etmiştir.⁸³

Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Doğu Türkistan Çin topraklarına ilhak edilmiş. Bugünkü Sinkiang-Uygur Özerk yönetim Bölgesi ise altı yıl sonra 1 Ekim 1955 tarihinde teşkil edilmiş. Bölge özerk hükümetine bağlı toplam beş özerk vilayet, sekiz idari büro, vilayet düzeyinde bir kent, ilçe düzeyinde on beş kent, altı özerk ilçe ve altmış beş ilçe bulunduğu resmi yayınlarda belirtiliyor.

Muazzam petrol ve doğalgaz kaynakları ve sanayii, uluslar arası ticaret potansiyeli nedeniyle olsa gerek, Pekin, batıdaki bu uzak eyaleti "Çin'in Kaliforniyası" olarak da tanımlıyor.⁸⁴

1921'de, yasa dışı koşullarda partiyi kurmalarının üzerinden yalnızca 28 yıl geçmişti ve Mao bu süreyi ancak bir başlangıç olarak görüyordu. En zor görev önlerinde duruyordu, Çin'in yeniden inşası. " Ülke çapında zafer kazanmış olmamız, uzun yürüyüşün yalnızca birinci adımıdır. Bu, ne denli gurur verici olsa da küçük bir adımdır; esas olarak önümüzdeki güçlükleri aştığımızda kendimizle gurur duyabiliriz."⁸⁵

Pratikten teoriye yönelen Mao, iktidarı ele geçiren işçi sınıfını ve onun temel müttefiki olan yoksul köylü kitleleri feda etmeyecek bütünsel bir kalkınma stratejisi üzerinde çalışıyordu. Mao ülke çapında geziler yaptı, okudu tartıştı ve ayrıntılı çalışmalar yürüttü. " Başkan Mao bir konu üzerinde yoğunlaştığı zaman uyumaz; bütün

---

⁸² "Mardin Şilebi Formozaya silah taşıyor", **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1950, s. 3

⁸³ "Amerika Kızıl Çin'deki diplomatlarını geri çağırdı", **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1950, s. 3

⁸⁴ Mehmet Öğütçü, **Geleceğimiz Asya'da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, AD Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 201

⁸⁵ Han Suyin, **Sabah Tufanı-II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, s. 17

gece oturur, düşünür, okur ve yazardı... Konuyla ilgili bütün insanları çağırır ve onlarla saatlerce tartışırdı.”⁸⁶

Mao, Çinlilerin moralini düzeltiyor, onları teşvik ediyordu.

Eşsiz bir cesaret, bilgelik ve faaliyet gösterdiniz. Siz bütün Çin ulusu için örneksiniz, çeşitli alanlarda halkın davasını zaferle geliştiren seçkin topluluksunuz, halk hükümetinin güvenilir desteğisiniz ve halk hükümetini geniş halk yığınlarına bağlayan köprüsünüz.⁸⁷

Nasıl yapılması gerektiğini de örneklerle anlatıyordu.

Kadim Çin’de “Yügung Dağları Yerinden Oynattı” adlı bir masal vardı. Bu masalda anlatıldığına göre bir zamanlar Çin’in kuzeyinde Kuzey dağlarının Yügung’u adında bir ihtiyar varmış. Evinin güney cephesi Taihang ve Vangvu dağlarına bakarmış ve bu dağlar geçit vermezmiş. Yügung oğullarını yöneterek kazma ile bu iki büyük dağı ortadan kaldırmaya karar vermiş, Cısou adında başka bir ihtiyar onları böyle çalışırken görünce kahkahayı basmış ve onlara: “Böyle yaptığınız ne kadar aptal! Siz ve oğullarınız bu iki büyük dağı hiçbir zaman kaldıramazsınız” demiş. Yügung ona şu karşılığı vermiş: “Ben öldüğüm zaman oğullarım kalacak, onlar da ölünce torunlar olacak, böyle kuşaklar durmadan birbirini izleyecek. Bu dağlar ne kadar yüksek olurlarsa olsunlar bundan fazla büyüyemezler, her kazma darbesinde de daha da küçülecekler, böyle olunca neden onları yerle bir edemezmişiz sanki?” Cısou’nun yanlış görüşlerini çürüttükten sonra, Yügung sarsılmadan her gün kazmaya devam etmiş. Bundan duyulan Tanrı iki dağı omuzlarında taşıyıp götürmeleri için yeryüzüne iki melek göndermiş. Bu gün Çin halkının üzerinde de bütün ağırlığıyla duran iki dağ vardır: Bunlardan biri emperyalizm, öteki de derebeyliktir. Çin Komünist Partisi bunları kaldırmaya çoktan karar vermiştir. Görevimizde sebat etmeli ve durmadan çalışmalıyız, o zaman biz de Tanrıyı duygulandırmayı başarırız. Bu Tanrı, bütün Çin’in halk yığınlarından başka bir şey değildir. Bütün ülke halk yığınları bizimle beraber bu iki dağı kaldırmak için ayağa kalkarsa, bu dağları yerle bir edemez miyiz biz yani?⁸⁸

“İnsan, özsaygısını yitirdiğinde bir işe yaramadığı duygusuna kapılır; bir işe yaramadığında da özsaygı duyması için bir neden olmadığını görür; böylece tam bir

⁸⁶ Han Suyin, **Sabah Tufanı-II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, s. 89

⁸⁷ Mao Zedung, **Doğumunun 100. Yılında Başkan Mao’dan Seçme Sözler** (Kızıl Kitap), s. 107

⁸⁸ **A.g.e.**, s. 116

kısır döngü oluşur.”⁸⁹ Bu nedenle, Mao Çin milletine kendine güven duygusunu benimsetiyordu.

Mao, İnsanlığın gerçek yönetim biçiminin radikal değişimlerle uygulandığını bilmesine karşın, bütün gücü tükenmiş ve yerlerde sürünen halk kitlelerine yukarıdan, emirle dayatılan bir sistem kurmayı kabul edemezdi.⁹⁰

ÇHC'nin kurulmasından sonra başlayan süreçte Rusya ile farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Zamanla Mao ile Kruşçev arasında ideolojik farklılıklar iyice belirginleşmişti.

Ruslar, ideolojik farklılıkları artık devletlerarası ilişkiler düzeyine de taşıdılar ve bütün uzmanlarını geri çekeceklerini açıkladılar. Ardından da yüzlerce proje ve sözleşmeyi iptal ettiler.

ÇKP bunun üzerine SBKP'ye, 29 Şubat 1963 tarihinde “Bu düşmanca kararınız Çin'in kalkınma planlarına darbe indirmiş, büyük ekonomik kayıplara yol açmıştır. Çin'in uğradığı doğal afetlerden yararlanan fırsatçı tutumunuz komünist ilkelerle taban tabana zıttır”⁹¹ mesajını gönderdi.

1957'den başlayarak, sınır topraklarının nüfuslandırılması politikası biçimlendi.

Nüfuslandırma politikası arada terk edilir gibi olduysa da, terk ediş geçici oldu. Bu politika 1964'den itibaren yavaş yavaş yeniden uygulamaya sokuldu ve Kültür Devrimiyle birlikte de olağanüstü boyutlara ulaştı. 1968 ile 1976 arasında, yıllık olarak, yaklaşık 1,5 milyon orta öğrenim mezunu genç, “kırlara gönderildi”. Yalnızca 1969'da, bunlardan 2,7 milyonu bu harekete katılmıştı. Bu yeni kolonlar, ülkenin kırsal bölgelerinin tümüne dağılmış olmakla birlikte, özellikle Heilongciang, Moğolistan ve Sinkiang sınır bölgelerinin yolunu tutmuşlardı.⁹²

---

⁸⁹ Francis Fukuyama, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, (Ter. Zülfü Dicleli), Gün Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 297

⁹⁰ Han Suyin, **Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, s. 20

⁹¹ **A.g.e.**, s. 273

⁹² Rene Cagnat ve Michel Jan, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam'ın Arasında Orta Asya'nın Yazgısı**, s. 187

E- ÇİN KÜLTÜR DEVRİMİ

1965 başlarında endüstri alanında “topyekün seferberlik” ilan edilmişti. Bu dönemde “kendi gücüne güvenmek” ilkesinin daha çok yaşama geçirildiği anlaşılmaktadır. Po Ay-po, “başkalarını kopya etmeden kendi tasarılarımızı üretmeye başladık” diyordu. Mao, 1964’te genç kuşakların eğitiminin parti için bir “ölüm kalım sorunu” olduğunu belirtti. 1964 yılında yayınlanan Kıızıl Bayrak’ta (Sayı 14), ABD emperyalizminin bütün ümitlerini dördüncü ve beşinci kuşakların yozlaşmasına bağladığı belirtiliyordu. Mao da bu konuda, “Emperyalistlerin bu beklentilerinin akılsızca olduğunu kim ileri sürebilir?” diyordu.⁹³

Parti örgütünü artık çalıştıramayacağını açıkça gören Mao, aleyhine çalışan Parti örgütüne karşı önlemler alıyordu. Partiyi aşağıdan yukarıya doğru iyice sarsmak gerekiyordu. Öyle bir sarsılmalıydı ki, tepesindeki çürümüş meyvaların hepsi dökülmeliydi.⁹⁴

Revizyonizm, geleneklere geri dönüşle ya da geleneklerin derin etkileriyle devrimin yozlaştırılması demektir.⁹⁵

Kruşçev’ci revizyonizmi yenmenin ve Çin’in rengini değiştirmemesinin biricik güvencesi, birkaç tane değil “milyonlarca hedef” yetiştirmektir. Partinin yaşlılık diye ciddi bir sorunu daha vardı: “Şu anda, birçok temel örgütün önderleri ortalama olarak kırk yaşın üzerindedir. Parti üyelerinin de önemli bir bölümü kırk yaşını geçtiğine göre, on yada yirmi yıl sonra neler olacağını düşünebiliyor musunuz?” Mao, çok acil bir durum karşısında olduklarını görebiliyordu. İnsanın içindeki çürümeyi önlemek zorundaydı. Oysa şu anda gençleri uyaramıyor, onlara ancak “dünya sizindir. Siz yaşam ve enerji dolusunuz. Bütün ümidimiz sizdedir. Çin’in geleceği ellerinizde” diyebiliyordu. Yeni Ortodoks eğilimlerin körelttiği bir değer, “ayaklanma bilincini” canlandırmak gerekiyordu. Devrim kafa tutmaktı... dünyayı gençleştirmekti. Yeni yarımlar yaratmaktı. Güçlüklerden ve ölümden korkmayan yeni bir kuşak yetişecek, yaşlı devrimcilerin bıraktığı yerden devrim davasını omuzlayacaklardı.⁹⁶

---

⁹³ Far Eastern Economic Review dergisi, 1 Ekim 1964 (Çin Özel Sayısı)’dan aktaran, Han Suyin, **Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, s. 354

⁹⁴ Han Suyin, **Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, s. 343

⁹⁵ Jean Daubier, **Çin Kültür Devrimi Tarihi 1965-1969**, (Türkçesi Büşra Zarifoğlu), Umut Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, s. 190, t.y.

⁹⁶ Han Suyin, **Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, s. 355

Başında buldukları üniversitelerde ayrıcalıklı bir yaşam süren, Yüksek Öğretim Bakanlığı tarafından korunan bürokratlar, eğitim süresinin aynı kalmasını, Ortodoks uygulamaların sürmesini, mezuniyet sonrasındaki uzun araştırma dönemlerine kimsenin müdahale etmemesini istiyorlardı. İlginç bir şekilde, yarım gün eğitim yarım gün üretim yapılan okullara yalnız işçi ve yoksul köylü ailelerin çocukları yazılıyordu.⁹⁷

Mao Zedung'un muhalefetine rağmen, bazı yüksek görevlilerin çocukları için, özel okullar açıldı.⁹⁸

Kadroların, halkın hizmetinde çalışmayı bırakıp bürokratlaştığı her yerde yozlaşma ve gerileme tehlikesi baş göstermişti.

Yetkili bazı kişilerin, ahlaksızca ve başına buyruk hareketleri, açığa çıkarıldı. Bürokratik masraflar yasaklandı. Yetkililerin hiyerarşik kademelerinin artması, iktidarın halkın elinden kaydığını gösteriyordu.

Yetkililerin tavrını tepeden tırnağa kontrol edecek ve suistimaller olduğu zaman da bu olayları teşhir edecek ve mahkum edecek olan, halktı.⁹⁹

Artık nükleer kulübün üyesi de olan Çin tekrar iç problemlerle ve karşı devrimcilerle yüzleşebilirdi.

1 Ekim 1965'de yayımlanan Yeni Bir Dünya Kurarken Proleter Dünya Görüşünü Kullanmak başlıklı yazıda, "dört eskiye" karşı mücadele başlatıldı. Eski fikir, bilgi, alışkanlık ve davranışlar. Bir yıl sonra başlayacak olan büyük gençlik eylemlerinde, "Dört eskiyi yıkalım" sloganı bayraklaşacaktı.¹⁰⁰

Konfüçyüsçülük, Çin'in alışkanlıklarında ve geleneklerinde derin izler bırakmıştır. Ve hâlâ birçok Çinlinin üzerinde şekilcilik ve ahlakçılık geleneği büyük bir yük teşkil etmektedir. Gerçekten de Çin Kültür Devrimi'nin başlıca hedeflerinden biri de Konfüçyus düşüncesidir.¹⁰¹

18 Ekim 1965 tarihli Halkın Günlüğü gazetesinde, "Mao Zedung yoldaşın 'merkezden gelen bir parti talimatını sabote etmenin ve uygulamanın en ince yöntemi, onu körü körüne ve üzerinde düşünmeden uygulamaktır' diyen yazısını okuduğumuzda neye uğradığımızı şaşırılmıştık"¹⁰² diye yazıldı.

---

⁹⁷ Han Suyin, *Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975*, s. 357

⁹⁸ Jean Daubier, *Çin Kültür Devrimi Tarihi 1965-1969*, s.25

⁹⁹ *A.g.e.*, s. 29

¹⁰⁰ Han Suyin, *Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975*, s. 401

¹⁰¹ Jean Daubier, *Çin Kültür Devrimi Tarihi 1965-1969*, s. 189

¹⁰² Han Suyin, *Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975*, s. 398

1966'dan önce “yukarıdan” gelen bir talimatın yanlış olabileceğini kimse aklından bile geçirmezdi. Sıradan Parti üyelerinin gözünde “sapmalar” ancak partinin alt kademelerinden ya da parti dışı insanlardan kaynaklanabilirdi; üst düzey Parti yöneticilerinin sapma içinde olabileceği düşünülmezdi.¹⁰³

Parti mekanizmasının herhangi bir kolunda görevli bulunan kadrolar bazı önderlerinin zararlı bir rol oynadıklarını görür görmez onlarla arayış bozdular, en etkin silahları ellerinden alınmıştı : Astlarının körü körüne itaati...¹⁰⁴

Böyle bir girişim (Kültür Devrimi) başlı başına bir devrimdir, çünkü kaçınılmaz olarak bir direnişle karşılaşır. Bu direnişin güçlü bir çaba ile üstesinden gelmek gerekmektedir. Bu direniş, eşitsizliklerden yararlanarak kendilerini ayrıcalıklı ya da nispeten ayrıcalıklı bir duruma getirmiş olan kişilerden gelir. Ayrıca hem Parti içinde hem de idari mekanizmada yetkili olan kişileri de içermesi bakımından, bu direniş daha da güçlü olur.¹⁰⁵

Tarihin hiçbir döneminde Mao gibi, düzensizlikten bu kadar az korkan ya da halk kitlelerine bu kadar güvenen; onların bütün benliğiyle karıştığı büyük bir tufandan yepyeni bir bilinç ve düzen ile çıkacağını görebilen ikinci bir lidere rastlamak olanaksızdır.¹⁰⁶

Kültür devrimi sırasında ortaya çıkan açık bir şey de işçilerle öğrencilerin birçok kadroya karşı derin hoşnutsuzluklar duymasıydı.¹⁰⁷

Mao, Yao Ven-yua¹⁰⁸'dan 10 Kasım'da “Hay Juy Dairesinden Kovuldu” adlı “Yeni Oyun Üzerine” başlığı altında yayımlanan yazıyı, yazmasını istedi.¹⁰⁹

Mao'ya göre, başta bulunan bir düşmana saldırmayıp, kendisinin ön plana çıkıp açık vermesini beklemek en iyisidir. Bundan sonra karşı saldırıda bulunmanın zamanı gelecektir. Mao, gerilla savaşının ilkelerini siyasi hayata uygulamaktadır. Peng'in¹¹⁰ gerçekten de hata yapıp, siyasetindeki revizyonist anlayışını ortaya koyacağını kabul ederek, belli bir yönetim sorumluluğunu üstlenmesine izin verdi. Başka bir ülkede bu

---

¹⁰³ Han Suyin, **Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, s. 27

¹⁰⁴ Jean Daubier, **Çin Kültür Devrimi Tarihi 1965-1969**, s. 131

¹⁰⁵ **A.g.e.**, s. 21

¹⁰⁶ Han Suyin, **Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, s. 450

¹⁰⁷ Jean Daubier, **Çin Kültür Devrimi Tarihi 1965-1969**, s. 33

¹⁰⁸ Vu Han'a, karşı saldırıyı başlattırın kaderi, kendisini bir gecede şöhret sahibi yaptı. Mao'nun ölümünden sonra tasfiye edilen Dörtler Grubu'na dahildir.

¹⁰⁹ Jean Daubier, **Çin Kültür Devrimi Tarihi 1965-1969**, s. 38

¹¹⁰ Peng Çin, Pekin Belediye Başkanı ve ÇKP'nin Pekin Komitesi Sekreteridir. Kültür Devrimi öncesi Liu Şao-şi ile birlikte Mao karşıtıdır.

tür bir açıklama kabul edilemez. Fakat Çin'deki siyasi pratiğin Batıdakinden ne kadar çok farklı olduğunu bilen bir kimse için, bu çok büyük bir sürpriz teşkil etmeyecektir.¹¹¹

Mao, klasik Çin edebiyatından bir örnek vererek nasıl davranılması gerektiğini anlatıyor. “Lu Sün bu konuda hep doğru şeyler yazmıştır. Duygularım hep onun yanında oldu. Bir yazısında şöyle diyordu; Kendimi diğer insanlardan çok daha acımasızca eleştiririm. Birçok kez zaafım olduysa da her zaman Lu Sün'ün dediği gibi davranmaya özen gösterdim. Ama bazı yoldaşlar buna inanmak istemiyor.”

“Bir şarkıyı söylemek ne kadar zorsa söyleyenlerin sayısı sadece o kadar az olur. İnsanın ünü arttıkça bu üne layık olması giderek güçleşir. Bu sözler benim şu dönemdeki durumumu çok iyi açıklıyor. Bu değerlendirmeyi Siyasi Büronun yürütme komitesinin bir oturumunda aktardım; İnsanın gerçek yüceliği, kendisini tanıma erdemidir¹¹² diyordu.

Dazubaolarda¹¹³ kullanılması için, Kültür Devrimi boyunca, kağıt ve mürekkep, fabrikalara, okullara bedava olarak sağlandı ve aynı şekilde öğrenci ve işçilere de karşılıksız olarak verildi. Bu, herkesin görüşlerini ifade edebilmesi, görüşlerini formüleştirebilmesi ve hoşlanmadığı herhangi bir şeyle mücadele edebilmesi için, etkin bir metoddur.

Gittikçe coşan şiddetli tartışmalar, bürokratik ve baskıcı bir tepkiye yol açmıştı.¹¹⁴

Lenin hayatının son yıllarında, rejimin kemikleşmiş bürokrasinin eline geçmesi tehlikesi üzerinde son derece önemle durmuş, Marksist terminolojide “tasfiye kampanyası” denilen şeyi teşvik etme yoluna başvurmuştu. Bu, herhangi bir aşırılığı ortaya çıkartıp, sonra da düzeltmek için, Partiye hakim olanların, Partili olmayan insanlar tarafından eleştirilmeleri demektir. Çin Kültür Devrimi de esas olarak aynı ilkeye dayanıyordu. Bütün Çin'de, irili ufaklı tüm şehir ve kasabalarda olmasından ve hep birden meydana gelmesinden ötürü, aradaki fark, sadece hareketin boyutlarında yatmaktadır.¹¹⁵

---

¹¹¹ Jean Daubier, **Çin Kültür Devrimi Tarihi 1965-1969**, s. 43

¹¹² Han Suyin, **Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, s. 418

¹¹³ Dazubao, üzerlerine yazılar yazılan, duvarlara asılan afiş ya da bezlerdir. Bir çeşit duvar gazetesidir.

¹¹⁴ Jean Daubier, **Çin Kültür Devrimi Tarihi 1965-1969**, s. 55

¹¹⁵ A.g.e., s. 56

Her şeyden önce farklı görüşler tartışmalar yoluyla çözümlenmelidir, şiddet yoluyla değil. Çünkü Başkan Mao'nun da belirttiği gibi içindeki anlaşmazlıklar, düşmanla olan anlaşmazlıkların çözümlendiği gibi çözümlenmemelidir.¹¹⁶

Partiden farklı fikirler savunan bir azınlığa baskı uygulanması kabul edilemezdi. Mao, “Bazen, gerçeği savunan azınlıktır, bu nedenle azınlıkta kalan güçleri korumalıyız. Azınlık haksız da olsa davasını savunabilmeli, görüşlerini koruyabilmelidir.” “Nerede bir tartışma yaşanıyor ise, orada zor kullanılmasını engelleyin ve sorunun nedenlerinin tartışılmasını sağlayın” demiştir.¹¹⁷

“Acayip yaratıklar ve canavarlar gerçek yüzlerini olayların akışı içinde fazla gizleyemezler” Mao'nun yürekten inandığı bu ilkeyi yaşam birçok kez doğrulamıştı. Kültür Devrimi sırasında yaşanan birçok olay, Mao'nun “bu yaratıkları, yaptıkları işlerden yola çıkarak tanıyabilirsiniz” sözlerini haklı çıkaracaktı.¹¹⁸

Çin'de görünüşler aldatıcıdır. İnsan bu kuralı hiçbir zaman gerektiği kadar ifade edemez ve bütün izlenimler esas olarak dış görünüşlere dayanır¹¹⁹

*Çin'de fikirler cisimleşmeye ihtiyaç duyar.*¹²⁰

Bir toplantısında Mao, Çin'in bu denli büyük bir kargaşaya sürükleneceğini tahmin etmediğini belirtecekti. Bu büyük altüst oluşu kendisi başlattığından, eleştirilere hedef olmasını doğal karşılıyordu. Mao gençlerin, özellikle üniversite eğitimi almış insanların böyle büyük bir kargaşaya kapılmayacağını ümit ediyordu. Oysa, yaşananlar eski eğitim sisteminin topluma proleter değerler vermekten ne kadar uzak olduğunu göstermişti. Gençler seçkin fikirlerle yetişiyordu ve bütün keskin sloganlara karşın ortaya çıkan, proleter terbiyesi değil küçük burjuva radikalizmiydi. Proleter devrimciler, çok zorunlu kalmadıkça şiddet uygulamazdı; kollektife ait malları korur, kişisel çıkar gözetilmez, yaratıcı ve disiplinli davranırlardı. Mao birçok insanın “yalancı radikalizmin” etkisinde kaldığını görüyordu.¹²¹

---

¹¹⁶ Jean Daubier, **Çin Kültür Devrimi Tarihi 1965-1969**, s. 89

¹¹⁷ Han Suyin, **Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, s. 432

¹¹⁸ **A.g.e.**, s. 404

¹¹⁹ Jean Daubier, **Çin Kültür Devrimi Tarihi 1965-1969**, s. 93

¹²⁰ **A.g.e.**, s. 225

¹²¹ Han Suyin, **Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, s. 441

Mao, güçlü tarih birikimine dayanarak “aşırı demokrasiciliğin” sonunun Bonopartizm olduğunu iyi biliyordu; “Kızıl bayrağı yere çalmak için herkesten çok kızıl bayrak sallayanlar var”¹²² diyordu.

Kültür Devrimi bu şekilde gelişti. 1964 sonunda başlayan çalkalanma 1968’e kadar devam etti. Artık amaca ulaşılmış ve durumun toparlanması gerekiyordu. Bu yeniden yapılanmada HKO büyük rol aldı. Mao’nun ağırlığını koyması ile durum düzeldi.

Kültür Devrimi’nin karmaşık ve değişen durumu içinde hiçbir an, ne Mao yanlısı ideoloji ne de Mao yanlısı rejim tehlikeye düşmüştür. En büyük huzursuzluklar Maoculara karşıtları arasındaki çatışmadan değil, Maocuların kendileri arasındaki çatışmadan kaynaklanmıştır. Bu hareket ile Mao, genç devrimcilerden oluşan yeni bir nesli ortaya çıkarmak istiyordu.¹²³

Bazı Çinlilerle yapmış olduğum görüşmelerde, Kültür Devrimine kadar maddi varlıklarının iyi olduğunu, kişisel mal mülk bulunduğunu, ancak bu harekette gençlerin pek çok insanın varlıklarına el koyduklarını öğrendim. Bu devlet adına yapılmıştı. Ancak herhangi bir şekilde ücretleri ödenmeden el konan kişisel servetler daha sonraları başkaları tarafından sahiplenilmişti. İnsan hakkı, devrim için feda edilmişti.

---

¹²² Han Suyin, **Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, s. 454

¹²³ Jean Daubier, **Çin Kültür Devrimi Tarihi 1965-1969**, s. 272

F- KÜLTÜR DEVRİMİNDEN SONRA

Mao 1970’de kendi adı etrafında yaratılan kişisel kültü ortadan kaldırmaya başladı. Büyük Önder, Büyük Yol Göstericimiz, Büyük Baş Komutan, Büyük Öğretmen gibi afiş ve yazılar kısa sürede ortadan kaldırıldı. Çok sayıda Mao heykeli de bir süre sonra görülmez olmuştu.¹²⁴

Edgar Snow ile yaptığı bir konuşmada Mao bu eski arkadaşı ve biyografisinin yazarı olana kişiye, “kişinin putlaştırılması”ndan duyduğu hoşnutsuzluğu ifade etti. Aynı zamanda da inananların binlerce yıldır süregelen “imparatora tapma” alışkanlıklarından kurtulmalarının kolay olmayacağını söyleyerek şunları ekledi : “Fakat, şimdi durum farklıdır.” Mao, kendisine yakıştırılan dört lakabı da “gereksiz” bulduğunu söyledi. Ona göre bu lakaplar er veya geç kaybolup gideceklerdi. Eskiden bir okul öğretmeni olduğundan ve hala da böyle olduğundan bir tek “öğretmen” lakabını kabul edebilirdi.¹²⁵

Onuncu Kongre, kültür devriminin kazanımlarını pekiştirerek, yanlış çizgideki bir liderliğe karşı muhalefet etmeyi ve ayaklanmayı meşrulaştıran yöntem ve kanallar yarattı. Yeni parti tüzüğünde kitleler, Parti ve devlet yönetimindeki kadroları denetleme hakkı tanınmıyor, kadrolara da büyük kampanyalarda kitleleri “harekete geçirmek” görevi veriliyordu. Her parti üyesinin birey olarak merkeze muhalefet etme hakkı yeniden tüzüğe kondu.¹²⁶

Üniversitelerin gerçek anlamda eğitime başlaması 1970-71 ders yılına kadar pek mümkün olmadı. 1974’de bir çok üniversite gerçek kapasitesinin ancak yarısı kadar öğrenci alabiliyordu.¹²⁷

1960’ların sonlarında ve 1970’lerin başlarında ordu ile Parti arasındaki mücadelede Lin’in¹²⁸, orduyu Partinin önderliği altına sokma çabalarına karşı geldiğini de biliyoruz. Çin’in ABD’ye karşı tavrına ilişkin olarak da esaslı görüş ayrılıkları

¹²⁴ Han Suyin, *Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975*, s. 508

¹²⁵ Jean Daubier, *Çin Kültür Devrimi Tarihi 1965-1969*, s. 274

¹²⁶ Han Suyin, *Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975*, s. 566

¹²⁷ *A.g.e.*, s. 497

¹²⁸ Lin Biao (1907-1971), ÇKP’nin kıdemli liderlerinden olup, Mao Zedong’un altında Çin Politbürosu’nun bir üyesi olarak, Başkan Yardımcısı (1968) ve Savunma Bakanı (1959) olarak çalışmıştır. Lin’e Çin’in Büyük Kültür Devrimi’nin mimarı olarak bakılmıştır. 1966’da Mao’nun halefi olması tasarlanmıştır, fakat 1970’de gözden düşmüştür. Gözden düşmüş olduğunu hisseden Lin, söylentilere bakılırsa bir hükümet darbesi girişiminde yer almış ve ileri sürülen bu senaryo ortaya çıktıktan sonra SSCB’ye kaçmaya çalışmıştır. İşkenceden kaçışı sırasında uçağı Moğolistan’a düşmüş ve bu olay Lin’in ölümüyle sonuçlanmıştır.

mevcuttu. Çu En-lay, ABD ile olan ilişkilerin iyileştirilmesini isterken, Lin Biao ise açıkça buna karşı çıkıyordu¹²⁹.

Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki gerginlik, 1969'da iki ülke arasındaki ideolojik ve menfaat savaşının boyutunu askeri savaşa götürmüştür. SSCB artık Çin'in güvenliğini tehdit etme durumuna gelmiştir. 60'lı yılların sonunda, özellikle 1969'daki SSCB-Çin arasındaki sınır savaşı ve SSCB'nin Çin'i nükleer silahla tehdit etmesinden sonra, Çin liderleri, ABD ve SSCB'yi aynı anda karşısına almanın tehlikeli olduğunu ve Çin'in güvenliğini direkt tehdit ettiğini kabul etmek zorunda kalmıştır.¹³⁰

1954 yılında ABD hükümeti ve Tayvan yetkilileri, Tayvan'ın bağımsızlığı için "Karşılıklı Savunma Antlaşması" imzalamıştır ve Tayvan, ABD'nin desteğiyle 1971 yılına kadar Birleşmiş Milletler'de (BM) Çin'in tek temsilcisi sayılmıştır.¹³¹

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 25 Ekim 1971 tarihli oturumunda kabul ettiği 2758 (XXVI) No'lu Kararıyla Çin Halk Cumhuriyeti'ni, Birleşmiş Milletler nezdinde tanımış, Çin Halk Cumhuriyeti temsilcilerini Birleşmiş Milletler bünyesinde Çin'in yasal temsilcileri olarak kabul etmiştir. Aynı kararda Çan Kay Şek'in temsilcilerinin Birleşmiş Milletler bünyesinde yasal temsilci olarak tanınmayacağı da yer almıştır. Çin Halk Cumhuriyeti aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesinden biri olarak da kabul edilmiştir.¹³²

Han Su Yin "Mao Zedung, 25 yıl sonra yani 1974 Ekim'inde 81 yaşına gelmişti. Çin Halk Cumhuriyeti geride bıraktığı 25 yılda gerçek bir mucize yaratarak bolluk içinde, güçlü bir dev olarak dünya ulusları arasındaki yerini aldı¹³³" demektedir. Ancak, Mao'nun ölümünden 20 yıl sonraya yani 1997'ye kadar halk yiyeceklerini karne ile almaya devam etmiştir.

---

¹²⁹ Jean Daubier, **Çin Kültür Devrimi Tarihi 1965-1969**, s. 237

¹³⁰ Yeni Çin'in Değişken Diplomasisi, cilt 4, Dünya Bilgi Yayınevi, Pekin, 1996, s. 7-24'den aktaran, Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 19

¹³¹ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 48

¹³² A.g.e., s. 6

¹³³ Han Suyin, **Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, s. 18

G- ÇİN'DE MAO SONRASI

1976 yılı 9 Eylül günü Mao Zedung'ün ölümünden bir ay sonra tasfiye edilen ÇKP Politbüro üyeleri Vang Hungven, Cang Cungcia, Mao'nun eşi Ciang Cing ve Yao Venyuan'dır. Reformun açıkça ifade edilen amacı, “mülkiyet ve iktidarı devletin ve kadroların elinden alarak işçi kollektiflerine vermek”tir.¹³⁴

Ancak geçen zaman içerisinde görülen, Çin, sosyalist bir ekonomik anlayış modelinden vazgeçerek, gittikçe daha fazla kapitalist bir modele doğru yönelmektedir. Devlet işletmeleri öncelikle özerk bir hale getirilmiş, bu işletmelerden kar etmeleri, devletin sırtına yük olmamaları istenmiştir. Diğer taraftan sınırsız bir teşebbüs hürriyeti getirilmiş, yabancılara da çok büyük imkanlarla yatırım imkanları tanınmıştır. Bundan sonraki safhada, zenginleşen Çinlilerin devlet işletmelerini satın almaları bulunmaktadır. Risk noktası ise, sınırsız bir kar güdüsü Çin toplumuna nasıl bir etki yapacaktır?

1981'de basılan Maoizm'in Geleceği adlı kitabında Samir Amin şu değerlendirmeleri yapmaktadır.

Gençliğin ahlaki bozulacak mı? Çin halkı, kendisini Batı'dan ayıran muazzam mesafenin değerini ilk kez şimdi tam olarak kavrayacak konumdadır. Şimdi, kendisinden kuşkulunmaya mı başlayacak? Şimdiye dek kullandığı, sınırsız kendine güven yedekleri kuruyacak mı? Bizce, bugünkü “ahlaki bozulma”, başka nedenlerden kaynaklanmaktadır; özellikle, geçmiş otuz yıl boyunca politika sahnesindeki zikzaklar tam olarak açıklanmadı. Bu gençlik için, gerçek devrimci mücadele deneyimi ya da feodal ve yarı-feodal Çin'e ilişkin kendi anıları olmayan yeni kuşak için geçerlidir. Aniden patlayan aktivizm ya da dogmatik düşünce yetmeyecektir. Şimdi gençlik içinde yaygın olan, genel ilkelere aykırı o sanatkârane zevkler, giyim tercihleri, toplumsal değerler, uğursuz batı etkisinden daha çok, Çin'in görüntüsünü sadece otuz yıl gibi çok kısa sürede dönüştürmüş ve bu süreç içinde Konfüçyüs değer sistemini un ufak etmiş olan kudretli devrimdir. Bir yanda üretici güçleri geliştirme gereksinimi ile, öte yandan bu amaca ulaşmak için kullanılacak maddi uyarıcı ve harekete geçirici unsurların ve rekabetin olumsuz etkisi arasındaki çelişme, önümüzdeki dönemin en önemli çelişmesi olacak. Yeni çizginin sayısız olası sonucu, son tahlilde ikiye indirgenebilir.

¹³⁴ Samir Amin, **Maoizmin Geleceği**, (Çev. Işık Soner), Kaynak Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Kasım 1993, s. 94

Birinci senaryo: Ulusal ekonomik plan en aza indirilir ve maddi özendiricilere en geniş olanak tanınır.

İkinci senaryo: Yani uyarıcıların uygulanması en aza indirilir.¹³⁵

Rekabetin anlamsız biçimde vurgulanması, plan sisteminde bulanıklık yarattı ve bunu izleyen kargaşa içinde ender kaynaklar boşa harcandı. Parti üyelerinin, bilinen “arka kapıdan” ilerleme pratiği ve bireysel ve grup bencilliği, ahlaki çürümeye neden oldu.¹³⁶

Samir Amin gerçekten çok iyi bir tahlil yapmış. Şimdi arada geçen süreçte nasıl gelişmeler olduğuna değinelim.

Bugün Amerika’da ve diğer Batılı ülkelerdeki üniversitelerde eğitim gören 20.000’ den fazla Çinli öğrenci vardır ve bu öğrencilerin hemen hepsi Çinli yönetici elit kesimin çocuklarıdır.¹³⁷

1987 itibariyle, 27.000 Çinli öğrenci Amerika Birleşik Devletleri üniversitelerinde okumaktaydı. Harvard Üniversitesinin 1988 raporuna göre, Beijing Üniversitesinin Harvard’ın mezuniyet sonrası programlarını besleyen ilk on okuldan biri olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁸

Süratli kararlar alma ve bunlardan geriye dönmeme azmi Mao’dan sonra gelen lider Deng’in kişiliğinin en belirgin özellikleridir.

1979’da gözünü bile kırpmadan Vietnam’a karşı bu komşu ülkeyi cezalandırmayı amaçlayan askeri işgal talimatını verdi. Enflasyonu körükleyeceğini bile bile 1988’de fiyat reformu kararının süratle uygulanmasını istedi. Kapitalist ya da sosyalist kaygısına düşmeden, “önemli olan kedinin fareyi yakalamasıdır” pragmatizminin hararetli savunucusu oldu.¹³⁹

Çağdaş Çin’in önde gelen araştırmacılarından Michel Oksenberg ve Harry Harding’e göre, gelecekte ortaya çıkacak politik fikir ayrılıkları, reform yanlısı olanlarla olmayanlar arasında değil, ekonomik hareketliliğin bazı politik ve ideolojik karışıklıklara sebep olacağına inanan reformcularla pragmatik ekonomik tedbirlerin gerekli olduğunu savunan reformcular arasında olacaktır. Eğer ekonomi iyileşirse ki öyle

---

¹³⁵ Samir Amin, **Maoizmin Geleceği**, s. 100

¹³⁶ **A.g.e.**, s. 107

¹³⁷ Francis Fukuyama, “Tarihin Sonu mu?”, (Çev. Yusuf Kaplan), **Tarihin Sonu mu? Francis Fukuyama**, Der. Mustafa Aydın, Ertan Özensel, s. 36

¹³⁸ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Çöküş**, s. 197

¹³⁹ Mehmet Ögütçü, **Geleceğimiz Asya’da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, s. 88

görünüyordu, ideolojinin ekonomik pragmatizmle işbirliği devam edecekti. Eğer iyileşmezse ki olabilirdi, o zaman tasarrufa gidilmesi gerekecekti. Gorbachev yönetiminin aksine Çinli liderler, “demokratikleşme” konusunda, yukarıdan aşağıya doğru başlatılan çabaları destekleyecek bir halk kampanyasını başlatma konusunda pek çaba harcamadılar. Aksine, Çinli liderler politik değişikliklerin ekonomik değişikliklerle paralel gitmesi gereğini açıkça kabul ederek bunun nasıl ortaya çıkacağını önceden anlamışlardı. Bu ancak partinin devlet yönetiminden çekilmesi ile olabilecekti. Bu sayede Çinli liderler, reform sürecini kontrol edebilmişlerdir. Birçok yönüyle Deng’in yapmayı başardığı şeyler Ligachev’in perestroika kavramını çağrıştırmaktadır.¹⁴⁰

Ulusal bir lider olarak Deng’in özellikle iki büyük başarısını kaydetmek gerekir. Birincisi, Çin’i hızlı ekonomik kalkınma yoluna sokması, ikincisi ülkeyi uluslar arası sistemle bütünleşmeye sürüklemesiydi.¹⁴¹

1980’de yapılan 13. Parti Kongresinde seçilen genç liderlerden Hu Qili, üretici kuvvetlerin gelişmesini sağlayacak her şeye sosyalizm tarafından izin verileceğini ve faydası dokunmayacak her şeyi de ilmi sosyalizme karşı olarak gördüğünü¹⁴² söylemiştir.

Deng’in başlattığı reformlar sonucunda 1980’den 1996’ya kadar Çin ekonomisi ortalama yüzde 10 oranında büyüdü.¹⁴³ 1996-2007 arasında da aynı sürat devam etti.¹⁴⁴

J.L. Scherer’in China Facts and Figures Annual’a göre tarımda randıman 1978’de %9, 1982’de %11 ve 1984’te %14.5 artmıştır.¹⁴⁵ 1997 yılında da karne ile yiyecek satışı tamamen ortadan kalkmıştır.¹⁴⁶

Bu ekonomik gelişmelerle birlikte, Çin Komünist Partisi’nin yönetimine yönelen kritiklere cevap verebilmek için, Pekin, diğer özelliklerle birlikte, kanuni kurallar, doğruluk ve adalet için sosyalizmin uyumlu topluluğunu kuracağını ilan etti. Maalesef Çin’de mahkemeler, bu özelliklere örnek teşkil etmiyorlardı. Şu açıktır ki, düzgün işlemeyen adalet sistemi, yönetimi şiddetli olarak zorlar. Pekin, adalet sisteminde bir seri reformlara girişti. 1999 yılında, 15. parti kongresinde Çin Komünist Partisinin

---

¹⁴⁰ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Çöküş**, s. 209

¹⁴¹ Mehmet Ögütçü, **Geleceğimiz Asya’da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, s. 90

¹⁴² Zbigniew Brzezinski, **Büyük Çöküş**, s. 203

¹⁴³ Mehmet Ögütçü, **Geleceğimiz Asya’da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, s. 90

¹⁴⁴ Albert Keidel, “**Why China Won’t Slow Down**”, Foreign Policy, May/June 2006.

¹⁴⁵ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Çöküş**, s. 194

¹⁴⁶ 2004 yılı Haziran ayında Çin’de bir Çinli ile yapılan görüşmede ifade edilmiştir.

adalet reformu başlatmaya karar vermesinden hemen sonra, Yüksek Halk Mahkemesi¹⁴⁷ (推进司法改革, *tuijin sifa gaige*) adaletli, açık, yüksen etkinlikte, dürüst ve iyi işleyen bir adalet sistemi kurmak için 5 yıllık bir plan açıkladı.¹⁴⁸ 2003 yılında, SPC Başkanı Xiao Yang Mahkeme reformlarında belirtilen görevlerin tamamına yakınının tamamlandığını iddia etti.¹⁴⁹

1976-2001 yılları arasında Çin Komünist Partisi tarafından kademeli olarak uygulanan bu reform süreci, 2001 yılında ülkenin Dünya Ticaret Örgütü üyesi olması ile ivme kazanmış ve uluslar arası ekonomide kartların yeniden dağıtılmasına yol açmıştır. DTÖ üyeliği çerçevesinde yabancı şirketlerin Çin pazarına erişimi kolaylaşmış ve ticari faaliyetleri nispeten güvence altına alınmış, ithalatta gümrük tarifeleri azaltılmış ve yabancı doğrudan yatırımlara daha çekici bir iş ortamı sunulmuştur. 2004 yılında dağıtım sektörünün liberalleştirilmesi de DTÖ üyeliğinden doğan yükümlülüklerde mesafe kat edildiğinin somut bir göstergesidir. Sonuçta, ülke ekonomisi yabancıların artan ilgisi ve yatırımları ile zenginleşmekte ve devlet eliyle hızla liberalleşen bir ekonomi ortaya çıkmaktadır. 2004 yılı başlarında 1648 milyar dolarlık yurtiçi hasılaya ulaşan ekonominin yönetimi uluslar arası otoritelerce başarılı bulunmuştur.¹⁵⁰

Dikkat çekici bir gelişme de ülkenin küresel doğrudan yatırımlarda adından giderek daha fazla söz ettirmesidir. 2004 yılında 3.6 milyar dolar değerinde Çin sermayesi çeşitli ülkelerde yerleşik faaliyete geçmiştir. Bu yatırımların çoğu ülkenin siyasi idaresi tarafından yönlendirilmiştir. Örneğin nüfuzunu giderek artırdığı Orta Asya bölgesinde toplam Çin yatırımları bir milyar doları aşmıştır.¹⁵¹

1985 sonbaharında Çin Merkezi Askeri Komite'si¹⁵² Sovyetler Birliği ile “erken savaş, temel savaş ve nükleer savaş” için hazırlanmanın artık gerekli olmadığına karar verdi. Yerine CMC, PLA¹⁵³,’nın askeri stratejisini “bölgesel ve sınırlı” bir savaşı

---

¹⁴⁷ SPC: Supreme People's Court, Yüksek Halk Mahkemesi

¹⁴⁸ Mei Ying Gechlik, “**Judicial Reform in China: Lessons from Shanghai**”, The Columbia Journal of Asian Law, April 2006, p. 98

¹⁴⁹ **A.g.e.**, p. 99

¹⁵⁰ **Çin Ülke Bülteni**, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), İstanbul, Haziran 2005, s. 2

¹⁵¹ **A.g.m.**, s. 2

¹⁵² CMC, Central Military Commission, Merkezi Askeri Komite

¹⁵³ PLA, People Liberation Army, Halk Kurtuluş Ordusu

yapmak ve kazanmak olarak değiştirdi. Körfez savaşından sonra Çin stratejistleri buna ‘‘ileri teknoloji Şartları altında’’ (under high-tech conditions) ifadesini ilave ettiler.¹⁵⁴

Aynı zamanda, toplam nüfusu 1.250.000.000 kişi olan Çin’in, bu nüfus oranıyla ilgili, birkaç milyon asker beslemesinin, ülke ekonomisine bir Şey kazandırmadığı; eğer bu asker sayısı 500,000 kişiye indirilebilirse, ülke kalkınmasına daha büyük katkılar sağlanabileceği ileri sürülüyor,¹⁵⁵ Başbakan Ju Rong Ji, askerlerin, ticaretle ilgilerini yasaklıyor ve devlet Őirketlerinin yönetim kurullarında ne kadar asker varsa, hepsini görevden alıyordu.¹⁵⁶

Başka bir konu da, Çin’in modernizasyonunda önemli bir rol oynayacak serbest bölge ile ilgilidir. Hakikatte Zhao tarafından onaylanan bu serbest bölge stratejisi, bu bölgelerin ülkenin gelişmesinde lokomotif görevi görmesine rağmen oldukça p r zli bir Şekilde gelişmektedir. Bu bölgelerde yaşayan 200 milyon Çinli, daha modern olup, komünist olmayan Pasifik komşularıyla birleşmeye başlamışlardır. Stratejiyi öneren kişiler, artık bu stratejinin teknolojik ve ekonomik sonuçlarından, bu bölgeler dışında yaşayan halkın yararlanabilmesini hesaplamakta ve bunu  mit etmektedirler.¹⁵⁷

Konf cy s’ n d şunce ve kurallar sisteminden kaynaklanan prensiplerle yönetilen Çin toplumunun tesiri altında kalmadan, Çin’in tarihine ait bir kitabı okumak mümkün değildir.

Gelecekteki herhangi bir Çinli lider, kendisini komünist olarak bile görse, Konf cy s’ n Şu sözlerini onaylayacaktır : ‘‘Fazilet sahibi olmak, yöneticiye insanları verir. İnsanlara sahip olmak, memlekete sahip olmak demektir. Memlekete sahip olmak, onun servetine sahip olmak demektir. Servete sahip olmak, harcama kaynaklarına sahip olmak demektir. Fazilet kök, servet ise sonuçtur.’’¹⁵⁸

Gülten Dayıoğlu gezi kitabında ‘‘ziyaret etmekte olduğum  lke ‘‘Komünist Çin’’, bütün tarihi ve milli değerlerini ön planda tutuyordu. C. C. T. V. adıyla 12 ayrı kanalı olan Çin televizyonlarının, her biri günde en az dört saat ‘‘Çin Tarihi’’ ve ‘‘Çin Milli

---

¹⁵⁴ Mark Burles and Abram N. Shulsky, **Patterns in China’s Use of Force: Evidence from History and Doctrinal Writings**, p. 29-30

¹⁵⁵ Gülten Dayıoğlu, **Efsaneler  lkesi Çin’e Yolculuk**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 83

¹⁵⁶ **A.g.e.**, s. 82

¹⁵⁷ Zbigniew Brzezinski, **Büyük  k ş**, s. 208

¹⁵⁸ **A.g.e.**, s. 214

Değerleri ve Sanatları” hakkında yayın yapmakla zorunluydular¹⁵⁹” diye açıklamaktadır.

Bir noktada, Çin’in ekonomik başarısı politik bir krizin başlatıcısı olabilir ve bu da ekonomik başarı için büyük bir tehlike arz eder. Çinli liderler, merkeziyetçi komünizm ile kendi kendini yöneten bir toplum arasında ara bir nokta olamayacağını farkına varmak zorundadır.¹⁶⁰ Eğer halkın eğilimleri dikkate alınır halkın şikayetleri ile ilgilenilir ve referandumlar, halkoylamaları yapılırsa bu olmayabilir. Her şey komünizmin amacının ne olduğuna ve ondan ne anlaşıldığına bağlıdır.

Ancak, yeni yöneticilerin çoğu, ne yabancı işgali, ne iç savaş, ne de komünizm öncesinde yaşanan kıtlık, sefalet dönemini yaşamamıştır.¹⁶¹

Mao Zedung, 1936’da Edgar Snow’la söyleşisinde, Dış Moğolistan’ın, nihai zaferden sonra Çin’le yeniden birleştiğini görmeyi dilediğini söylemişti. 1939’da, Mao, İç ve Dış her iki Moğolistanı gelecekteki Çin’in içine katıyordu.¹⁶²

“Eski dünyanın demirden ırkı” Moğollar, günümüzde hemen hemen eşit iki parçaya ayrılmışlardır. Sovyet kampında, Baykal bölgesinin 353 000 Buryatı, Hazar Denizi çevresinin 147 000 Kalmuku, Moğolistan Halk Cumhuriyeti’nin 1 400 000 “dış” Moğolu, toplam olarak 1 900 000 Moğol bulunmaktadır. Çin kampında ise, Tibet’ten Mançurya’ya kadar uzanan bölgede 1 600 000 Moğol bulunmaktadır.¹⁶³

Tayvan konusunda, ABD hükümeti, Mac Arthur’un “Tayvan ABD için hiç batmayan bir uçak gemisidir” stratejik analizini benimsemiştir.¹⁶⁴

Çin lideri Deng Xiaoping ise “Tayvan ana kıtayla birleşmezse, her zaman süper güçlerin Çin’e karşı kullandıkları bir koz olacaktır” demiştir.¹⁶⁵

Çin’in en yüksek askeri organı olan Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi’ne bağlı olan Çin Strateji Araştırma Kurumu tarafından iki ayda bir yayımlanan Strateji ve İşletme Dergisi’nde yayınlanan, Cang Mu-wen’in yazdığı “Kosova Savaşı ve Çin’in Yeni Asırdaki Güvenlik Stratejisi” başlıklı makalede, Tayvan’ın Çin için stratejik önem

---

¹⁵⁹ Gülten Dayıoğlu, **Efsaneler Ülkesi Çin’e Yolculuk**, s. 115

¹⁶⁰ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Çöküş**, s. 279

¹⁶¹ Mehmet Ögütçü, **Geleceğimiz Asya’da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, s. 91

¹⁶² Rene Cagnat ve Michel Jan, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam’ın Arasında Orta Asya’nın Yazgısı**, s. 197

¹⁶³ Rene Cagnat ve Michel Jan, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam’ın Arasında Orta Asya’nın Yazgısı**, s.195

¹⁶⁴ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 54

¹⁶⁵ Ta Gong Bao Gazetesi, Hong Kong, 18 Mayıs 1987’den aktaran, Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 56

taşıdığı, Çin'in Pasifik'e doğrudan girebilecek en önemli kapısı olduğu, Japonya'nın güneye inmesi için mutlaka geçmesi gereken yol olduğu, Kıta Çin'den ayrılmış bir Tayvan'ı kontrol eden ABD'nin Japonya'yı ve güneyde ASEAN ülkelerini etkisi altına alabileceği, batıdan ise Çin'i kuşatabileceği, böylece Çin'in Güney Çin Adaları üzerindeki egemenliğini sarsmış olacağı, Çin'in stratejik üssü olan Malacca Körfezi'nden de uzaklaştırılacağı ve Çin'in Malacca Körfezi'nden Hint Okyanusu'na ulaşabilen hayati önemi haiz büyük stratejik yolun kontrolünü de kaybedeceği belirtilmektedir.¹⁶⁶

1954 yılında ABD hükümeti ve Tayvan yetkilileri, Tayvan'ın bağımsızlığı için "Karşılıklı Savunma Antlaşması" imzalanmıştır. Tayvan, ABD'nin desteğiyle 1971 yılına kadar Birleşmiş Milletler'de (BM) Çin'in tek temsilcisi sayılmıştır.¹⁶⁷

Güneydoğu Asya, 500 milyonluk nüfusuyla ve geniş doğal kaynaklarıyla hak ettiği önemi her zaman almayan büyük stratejik öneme sahip bir alandır. Güneydoğu Asya, endüstriyel, teknolojik ve askeri gücün yoğunlaştığı Kuzeydoğu Asya ile Hindistan alt kıtası ve Orta Doğu arasında yolların kesişim noktasındadır.¹⁶⁸

Gücünün büyümesine bağlı olarak, bölgesel hegemonya arzusunu da içeren diğer Çinli davranışlarının açıklanması, Çin'in bölgesel statükoya daha şiddetli bir taarruza gidebileceğini gösterir.

Güneydoğu Asya aynı zamanda sadece Endonezya'da 200 milyon nüfus ile dünyada en geniş Müslüman nüfusunun bulunduğu bir bölgedir.¹⁶⁹

Çin'in hareketinin yankıları diğer ASEAN ülkelerinde de hissedilmiştir.

Ali Alatas, Mischief kayalıkları sorununu, Çin'in niyetini ortaya çıkarmak üzere kullanmıştır. Alatas, daha sonra, Çin'in iddiaları için haritanın bir temel oluşturmadığını fakat Çin'in çıkarlarının bir göstergesi olabileceğini söylemiştir.¹⁷⁰

ABD, 1979 yılında Tayvan'la ilişkiler yasasını çıkartmıştı. Yirmi yıl sonra ABD kongre üyeleri, 18 Mayıs 1999 tarihinde yine;"Tayvan Güvenliğinin Güçlendirilmesi" ile ilgili yasa tasarısını kongreye sunmuş, bu tasarı, 1 Şubat 2000 tarihinde 70 oya karşı

---

¹⁶⁶ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 51

¹⁶⁷ **A.g.e.**, s. 39

¹⁶⁸ Angel M. Rabasa, **Southeast Asia After 9/11: Regional Trends and U.S. Interests**, CT-190, RAND Publications, Santa Monica, Calif., December 12, 2001, p.1

¹⁶⁹ **A.g.e.**, p. 3-4

¹⁷⁰ Mehmet Sami Denker, **2000'li Yıllarda Asya-Pasifik Bölgesinin Güvenliği Muhtemel Gelişmeler ve Büyük Güç Etkileşimi**, s. 22

241 oyla kabul edilmiştir. Bu yasa ile Tayvan'a füze savunma sistemi, denizaltı ve yüksek uzay teknolojisi gibi stratejik silahları temin edebilme yetkisi verilmektedir.¹⁷¹

Genel bir kanı, Çin'in ABD'ye tehdit oluşturduğu yönündedir.

Gerçi, Deng'in 1989'da, Çin'in ABD'ye tehdit oluşturmayacağına ve rakibi de olmayacağına dair güvence vermesine, Çin liderlerinin ve ilgili kuruluşların iddianın asılsız olduğunu sık sık açıklamaya çalışmalarına rağmen, Çin bu konuda pek başarılı olamamıştır. Güneydoğu Asya ülkeleri de Çin'in bu bölge ile yakından ilgilenmesinden endişe etmekte ve bölgenin güvenliği açısından SSCB'den daha tehlikeli olduğuna inanmaktadırlar. Dolayısıyla, Çin Gölgesi (China Shadow) ve Çin Tehdidi (China Threat) gibi sözcükler bölgede bulunan ülkelerce sık sık tekrarlanır olmuştur.¹⁷²

21. yüzyılda, dünya siyaseti ve ekonomi merkezi Asya-Pasifik'e yönelik gösterirken, ham madde ve enerji nedenleriyle, Çin, Güney Çin Denizindeki adalar üzerinde haksız olarak hak iddiasında bulunmaya devam etmektedir.

---

¹⁷¹ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, ss. 50-51

¹⁷² Hadi Soesastro, "The Us and USSR in the Second Cold War and it's Implications for Southeast Asia", *Indonesia Quarterly*, 10(1) January 1982, p.52-58'den aktaran, Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 36

II. BÖLÜM

1923'TEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ

A- 1923-1949 YILLARINDAKİ TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ

Cumhuriyet sonrası Türkiye-Çin ilişkilerine girmeden kısaca Osmanlı döneminde ilişkilerin nasıl geliştiğine kısaca değinmek uygun olacaktır. II. Abdülhamit'in Orta Asya'da başlatmış olduğu ve İslamcılık felsefesi doğrultusunda devam eden eğitim ve Müslümanlarla ilişkiler İttihat ve Terakki döneminde ve sonrasında da devam etmekle birlikte, devletin son dönemlerinde, I. Dünya Savaşı yıllarında dahi Osmanlı Devleti'nin Çin'de daimi bir elçisi bulunmamaktadır.

Dünyanın iki önemli imparatorluğu Mançu ve Osmanlı imparatorluğu arasında ilişkiler, Osmanlı Devletinin Çin'deki Müslümanlarla ilgilenmeye başlaması ile başlamıştır. Topkapı ve Dolmabahçe saraylarında bulunan Çin porselenleri ve vazoları Türk-Çin ilişkilerinin en güzel yansımasıdır. Osmanlı padişahlarının Çin sarayından sonra dünyanın en büyük Çin porseleni koleksiyonuna sahip olduğu söylenmektedir. Bir başka iddiaya göre ise, şu anda İstanbul'da bulunan Çin porselenleri koleksiyonunun dünyada bir başka eşinin bulunmadığı, hatta Çin'de dahi bu porselenlerin bir benzerinin olmadığı söylenmektedir. Yüzyıllar boyunca Çinliler, Anadolu için Lu-mi ifadesini kullanmışlardır. Büyük ihtimalle Rumi kelimesinin Çinleşmiş haliydi.¹⁷³

II. Abdülhamit'in başlıca amacı İslamcılık politikasının temel aracı olan hilafeti içte olduğu gibi dışta da etkin bir aktör konumuna getirmektir. Bu nedenle kamuoyu düzeyinde de Müslüman dünyanın desteğini sağlamak için kuruma dışa dönük manevi bir yapı atfetmişti. Aynı dönemde 70 milyon Müslüman nüfusun yaşadığı Çin, Batı dünyasına karşı halifenin siyasi etkinliğini gösterme açısından politik bir silah olabilirdi. Abdülhamit izlediği diplomasi gereğince bir yandan büyük güçler arasındaki çatışmalardan yararlanırken, diğer yandan bu coğrafyadaki Müslüman topluluğun desteğini alma siyaseti uygulamıştır. Kamuoyunu yönlendirebilmek için özel görevle adamlar göndermiştir. Bu niyetle Çin'e gönderilenlerden ilki 1902'de Çin'e giden Muhammet Ali'dir. Muhammet Ali, Mayıs ayında ulaştığı Çin'de dini önderlerden imam Wang Kuan'ın konuğu olmuştur. Uzakdoğu'ya gönderilen bir diğer görevli olan Süleyman Şükrü Bey ise 1905'de gerçekleştirdiği seyahati sırasında başta Şanghay ve

¹⁷³ Barış Adıbelli, *Osmanlıdan Günümüze Türk-Çin İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Mart 2007, s. 15

Pekin olmak üzere çeşitli kentlerde Müslümanların toplumsal statüleri ve ekonomik durumlarıyla ilgili incelemelerde bulunmuş, edindiği izlenimleri “Seyahat-i Kübra” başlıklı kitapta toplamıştır.

Osmanlı halifesi tarafından özel görevlerle gönderilenlerin yanı sıra giden misyonerler arasında din adamlarının varlığı da dikkat çekmektedir. 1906’da İstanbul’a gelen Wang Kuan’ın talebi üzerine ilmiye mensubu 4 kişilik bir heyetin Çin’e gönderilmesi uygun bulunmuştur. 20 Şubat 1907 tarihli bir raporda adları şeyhülislamlık makamınca sunulan, ibtidai mektepleri müfettişlerinden Hafız Ali Rıza ve Bursalı Hafız Hasan Efendi’ler göreve uygun bulunmuştur. 3000’er kuruş maaşla bu göreve atanan bu iki hocanın Çin’deki çalışmaları arasında 1908 yılında açılan “Pekin Hamidiye Üniversitesi” önde gelmektedir. Açılıştaki Pekin Milli Eğitim Bakanlığı’ndan da pek çok kişinin hazır bulunduğu ve kapısında Osmanlı Bayrağının dalgalandığı Hamidiye Üniversitesi İstanbul basınında büyük ilgi görmekteydi. Tercüman-ı Hakikat’in 5 Mart 1908 tarihli nüshasındaki bir makalede yer alan “işbu müessesatı-ı ilmiye, Çin’de ma’arif-i İslamiyye’nin derece-i terakkisine güzel birer misal teşkil eder” ifadesi Osmanlı’nın konuya yaklaşımını göstermekteydi.¹⁷⁴

Aynı dönemlerde bir Alman gazetesi olan Der Ostasiatische Lloyd’da çıkan bir yazıda tüm Çin Müslümanlarının İstanbul halifesini manevi liderleri olarak tanıdıkları ve hatta iç politikada bile ona otorite tanımaya hazırlandıkları bildirilmiştir.¹⁷⁵

Habibzade Ahmet Kemal Doğu Türkistan’da yıllarca hapis yatar. Bu esnada kendisine Alman Büyükelçisi yardımcı olur. I. Dünya Savaşı’nda Çin İngilizlerin yanında yer almıştır. Ancak Çin’de de tüm demiryolları, telgraf istasyonları, limanlar İngilizlerin kontrolündedir. Devlette de İngiliz baskısı çok fazladır. Bu nedenle Çin topraklarında Osmanlılara iyi davranmamaktadırlar. Ancak bunun nedeni Çinlinin Osmanlıya düşmanlığı değil, İngiliz baskısıdır. Bu durumu bir Çinli Müslüman Habibzade Ahmet Kemal’e ifade etmiştir.¹⁷⁶

Çan Kay-şek 1924 yılında, Sun Yat-sen tarafından Sovyetlerin askeri ve politik sistemleri üzerine çalışmalarda bulunmak üzere üç aylığına Moskova’ya gönderildi.

---

¹⁷⁴ Namık Sinan Turan, “19. Yüzyıl Osmanlı Uzakdoğu İlişkilerine Dair Gözlemler”, **Çin’in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Haz. Deniz Ülke Arıboğan, Bağlam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Kasım 2001, ss. 68-71

¹⁷⁵ İhsan Süreyya Sırma, Sultan II. Abdülhamit ve Çin Müslümanları, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, C. 7, Cüz 3*4, İstanbul, 1979, s. 201’den aktaran, Deniz Ülke Arıboğan, “Uzakdoğu’da Değişen Dengeler ve Türkiye”, **Çin’in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Haz. Deniz Ülke Arıboğan, s. 83

¹⁷⁶ Bkz. Habibzade Ahmed Kemal, **Çin-Türkistan Hatıraları**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996.

Çan Kay-şek Moskova'da, Mustafa Kemal Paşa'nın şöhretini duymuştu. Bir asker olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik ve liderlik kabiliyetine oldukça hayran olmuştu. Anadolu'da emperyalizme karşı verdiği Kurtuluş Savaşı Çan Kay-şek'i oldukça etkilemişti. Tekrar ülkesine döndükten kısa bir süre sonra Sun Yat-sen öldü. Yerine Çan Kay-şek geçti.

Çan Kay-şek, Çin'i tıpkı Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye'de yaptığı gibi bir kalkınma sürecine sokmak istiyordu. Kuomintang ülkenin tek partisiydi. Çan Kay-şek, tek parti yönetimiyle demokrasiye ve çok partili hayata geçmeyi düşünüyordu. Bu bağlamda, Mustafa Kemal Atatürk'ün Halk Fırkasını örnek almıştı. Askeri bir deha olan Mustafa Kemal Atatürk'e karşı olan büyük hayranlığı, 1925 yılında her iki ülkenin Washington büyükelçileri arasında başlayan görüşmelere yansımış ve iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştu.¹⁷⁷

Öte yandan Komintern adına Çin'de bulunan Lev Karahan¹⁷⁸, 1926'da burada yaptığı bir konuşmada, Çin'in ezilen insanlarla ezenler arasındaki mücadelenin yaşandığı en önemli cephe olduğunu söyleyerek, Çin halkının emperyalizmle savaştığının altını çizmişti. Dolayısıyla, Komintern'in görevinin içişlerine saygı duymak kaydıyla bu mücadeleye destek vermek olduğunu söylemişti. Karahan, daha önce de Türkiye'nin tıpkı Çin gibi ezilen Türk halkı ile emperyalist güçlerin savaştığı bir cephe olduğunu belirterek, Moskova'nın Mustafa Kemal'e yardım ettiğini söylemiştir.¹⁷⁹

Aslında, Çinlilerin Atatürk'e ilgileri 1920'lere kadar gitmektedir. Öyle ki bu ilgi, Çin'deki ders kitaplarına da yansımıştır. Çin'de, 1927-37 yıllarında, Atatürk hakkında özgün ve çeviri, altı kitap yayımlandığı, Atatürk'ü yakından tanıyıp öğrendikleri ve kendileri için örnek aldıkları bilinmektedir. Atatürk'e kitap kapağında ilk kez 1926'da

---

¹⁷⁷ Barış Adıbelli, **Osmanlıdan Günümüze Türk-Çin İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mart 2007, s. 162

¹⁷⁸ Lev(Leon) Mikhailovich Karakhan (Karakhanian, Karahan) (1889-1937)(Doğum ve ölüm tarihleri farklı kaynaklarda değişiklik göstermektedir. Bu kaynaklarda doğum için 1987 ve 1988, ölüm tarihi için 1938 verilmektedir) 1917'den itibaren RSDRP(Rossijskaja Social-Demokratičeskaja Raboçaja Partija: Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi)'nin bir üyesiydi. Ekim 1917'de, Askeri Devrim Konseyi üyesiydi. Daha sonra Brest-Litovsk barış görüşmelerinde Sovyet delegasyonu sekreteriydi. 1918-1920 ve 1927-1934 yılları arasında Dışişlerinde halk komiseri vekili idi. 1921 yılında Sovyetler Birliğinin Polonya büyükelçisi, 1923-1926 yılları arasında Çin'de büyükelçi ve 1934'den sonra Türkiye'de büyükelçidir. 1937 yılında tutuklanarak idam edilmiştir.

(<http://www.yale.edu/annals/Chase/Documents/doc34chapt5.htm>)

¹⁷⁹ Alexander Lukin, **The Bear Watches the Dragon**, M.E. Sharpe, New York, 2003, s. 53'den aktaran Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 165.

yer verilmiş, 1949'daki devrim, durumu değiştirmemiş ve 1997'de yapılan yeni baskıda da korunmuştur.¹⁸⁰

Çinlilerin Atatürk'e ilgisi halen devam etmektedir. Can Dündar'ın yazdığı "Sarı Zeybek" kitabı Uygurca'ya Rukiye Hacı tarafından, Çince'ye Taiwan'lı Wu Xingdong tarafından çevrilmiştir. Çin Uluslar arası Radyosu konu üzerinde durmuş, kitabın Çince editörü, Çin Milliyetler Yayınevi'nden An Pingping ile bir program yapmıştır. An Pingping arkadaşlarıyla birlikte bu kitabın yayınlanması için çok çaba harcadıklarını belirterek, Atatürk için şu değerlendirmeleri yapmıştır: "Atatürk, Türk halkı için ulu bir liderdir. Böylesi seçkin insanlar bütün insanlığa aittirler. Atatürk, yalnızca Türkiye'ye ait değildir. Çünkü Atatürk, kendi topraklarında insanlığın gelişmesine katkı yaparken, tüm insanlığın ve uygarlığın ilerlemesi için de katkı yapmıştır."¹⁸¹

Sovyetler Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti arasında ilişkilerin iyileştirilmesine ilişkin Ankara'da 17 Aralık 1929 tarihinde imzalanan Protokol 28 Temmuz 1930 tarihinde Moskova'da her iki tarafça onaylanmış, onay belgeleri değiştirilmiştir. Bu durum Dışişleri Yardımcı Komiseri Leon Karahan tarafından açıklanmıştır.¹⁸²

1930'larda, Çinli komünistler de o dönemler genç Türkiye Cumhuriyeti'ni yakından takip etmeye çalışıyorlardı. Türkiye ile ilgili bilgiler daha çok Sovyet basınından ve Çin'de bulunan Sovyet görevlilerden alınıyordu. Sovyet görevliler, Türkiye'nin Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki emperyalizme karşı halk ile verdiği bağımsızlık mücadelesini bir örnek model olarak ortaya koyup üzerinden propaganda yapıyordu.¹⁸³

Barış Adıbelli, "1929 yılında o zaman ki başkent Nanjing'de ilk Türk büyükelçiliğinin açılmasına vesile olmuştur"¹⁸⁴demektedir. Ancak Devlet Arşivlerindeki belgeler bu görevlendirilen şahsın Maslahatgüzar olduğunu, ilk Çin büyükelçisinin ise 1940 yılında gönderildiğini göstermektedir. Ayrıca Adıbelli, "1930'larda ise, Japonya'ya karşı verilen direniş savaşında Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Türklerin kurtuluş savaşında uyguladığı stratejiler yakından incelenmiş ve

---

¹⁸⁰ http://www.derki.com/mambo/index.php?option=com_content&task=view&id=741&Itemid=211

¹⁸¹ <http://turkish.cri.cn/1/2004/07/12/1@19198.htm>

¹⁸² Leonard Shapiro, **Soviet Treaty Series: A Collection of Bilateral Treaties, Agreements and Conventions, Etc., Concluded between the Soviet Union and Foreign Powers**, Vol.2, Georgetown University Press, Washington, DC, 1950, p. 23.

¹⁸³ Alexander Lukin, **The Bear Watches the Dragon**, M.E. Sharpe, New York, 2003, s. 53'den aktaran Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 165.

¹⁸⁴ Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 162

uygulanmıştır”¹⁸⁵ demektir. Çin Devrim Tarihini ve Mao’nun yazılarını incelediğimizde bu ifadeyi gerçekleyen bir hususa rastlanmamaktadır.

Devlet Arşivlerinde bulunan ve 17 Haziran 1929 tarihinde Dışişleri Bakanlığında Başbakanlığa gönderilen bir yazıda, “Nankin Maslahatgüzarımızdan alınan bir tahriratta mümaileyhin 1 Nisan’da Şanghay’a vasıl olarak 9 Nisan’da Nankin’e gittiği ve ertesi günü Hariciye Nazırı tarafından kabul edildiği bildirilmektedir.

Hariciye Nazırı mülakat esnasında, Türkiye ile Çin beyninde tesisi münasebattan dolayı kendini bahtiyar addettiğini, Çinin de Türkiye’nin geçirmiş olduğu inkılapları geçirmekte olduğunu ve gerek hükümet gerek halkın Türkiye’ye karşı büyük bir “sympathie” beslediğini söylemiştir.

12 Nisan akşamı Maslahatgüzarımız şerefine Hariciye Nazırı tarafından çekilen bir ziyafette bütün nazırlar, Erkanı Harbiyei Umumiye Reisi ve Hariciye Müdürleri hazır bulunmuşlardır” demektir.¹⁸⁶

4 Nisan 1931’de Doğu Türkistan’da Kumul ayaklanması çıkmıştır. Kumul ayaklanmasının liderleri Hoca Niyaz, Yolbars Han ve Mehmet Emin Buğra, 12 Kasım 1933’de Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti’nin kuruluşunu ilan ettiler.¹⁸⁷

Bu yeni cumhuriyet İngilizler tarafından Sovyetler Birliği’nin çevrelenmesinde önemli bir rol oynayacağı için destekleniyordu. Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti liderleri, yeni devletin tanınmasında yardım istemek için Türkiye’ye başvurdu. Doğu Türkistan’daki olaylara dair haberler, Türk basınında ilgiyle ve sevinçle karşılandı.¹⁸⁸ Doğu Türkistanlılar, kardeş Türkler olarak ilerleme yolunda genç bir devlet olarak tanıtıldılar. Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti tarafından Ankara hükümetine gönderilen yeni yıl kutlama mesajında “yeni bağımsızlığına kavuşmuş Doğu Türkistan’ın mavi bayrağından sevgili Türkiye’nin al bayrağına selam olsun”

---

¹⁸⁵ Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, ss. 161-162

¹⁸⁶ **Çin Dışişleri Bakanının Nankin Maslahatgüzarımızla görüştüğü ve Türkiye’deki devrimleri övdüğü.** Bkz.: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 17.6.1929, Dosya: 434A2, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.2

¹⁸⁷ Michael Dillon, **Xinjiang – China's Muslim Far Northwest**, Routledge Curzon, New York, 2004, p. 20.

¹⁸⁸ Son Posta gazetesinin 23 Birinci Kanun (Aralık) 1933 tarihli sayısının 3 üncü sayfasında “Şarki Türkistan Cumhuriyeti Çalışıyor” başlıklı haberde şu ifadeler yer almaktadır. “Şarki Türkistanda büyük bir Türk Cumhuriyeti kurulmuştur. Cümhur reisliğine Şerif Han, hükümet reisliğine Niyaz Hacim Bey, Hariciye Nazırlığına Kasım Can, Adliye nazırlığına Sabit Can, Harbiye nazırlığına Gazi Osman Beyler intihap edilmişlerdir. Yeni hükümet makinesi muntazaman çalışmaktadır. Resmi lisanları Çatağay Türkçesidir.”

deniliyordu.¹⁸⁹ Anadolu Ajansı, bu mesajı geniş çevrelere yaydı. Fakat Ankara'dan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'ne maddi yardım gelmedi.

Son Posta gazetesinin 24 Nisan 1934 tarihli sayısının 1 inci sayfasında “Çin Türkistanında, Sovyetler vaziyete hakim oldular, deniyor” başlığı altında şu haber verilmektedir. “Şanghaydan Tan gazetesine yazılıyor: Şarki Çin Türkistanında şiddetli bir mücadeleye girişmiş görünen İngiltere ile Sovyet Rusya arasındaki dava, şimdilik Sovyet Rusya lehine halledilmek istidadını gösteriyor. Zira, Kaşgır şehri, elyevm Sovyet Rusya nüfuzu altına girmiştir. Halbuki, Kaşgır, İngilterenin himaye ettiği bir Müslüman Cümhuriyetin merkezi idi. İngiliz nüfuzunun Cenubi Türkistanda da zevale uğradığını gösterir alametler vardır.”¹⁹⁰

Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ise, “Sovyetler Birliğine komşu olan devletlerin her şeyden önce onunla iyi geçinmesi gerekir. Çünkü bu devletlerin gelişmesinde Sovyetler Birliği faydalı olabilir” şeklinde ikazda bulunmuştur. Fakat bu ikaz işe yaramamıştır. Hatta ileride Mehmet Emin Buğra Ruslar bizim milli düşmanımız diyecektir.”¹⁹¹

Bugünlerde, Çin tam bir karışıklık içindedir. Bir taraftan komünistler faaliyetlerine devam ederken, diğer taraftan Japon işgali, Doğu Türkistan ayaklanması ve Sovyetler Birliğinin niyetleri Çin merkezi hükümetini ve Çan Kay-şek'i meşgul etmektedir. Bu karışık durum, Türk Devlet Arşivlerinde bulunan ve 9 Mart 1933 tarihinde Dışişleri Bakanlığında Başbakanlığa gönderilen bir yazıda da belirtilmektedir.

“20 Şubat 1933 tarihli Avam Kamarası Celsesi zabıtnamesinden:

Çin Komünistlerinin faaliyeti:

Marl Winterton namındaki bir mebus Çin'in hangi eyaletleri veya vilayetlerinde (Mançuko müstesna) komünist veya diğer teşkilatın Nankin Hükümetini tanımadığını Hariciye Nazırından sormuştur. Hariciye Nazırı Sir John Simon cevabında, Çin'de

---

¹⁸⁹ Cumhuriyet Gazetesinin 31 Kanunuevvel (Aralık) 1933 tarihli sayısının 3 üncü sayfasında “Şarki Türkistanın yılbaşı tebriki”, Son Posta gazetesinin aynı gün, 31 Birinci Kanun (Aralık) 1933 tarihli sayısının 3 üncü sayfasında “Şarki Türkistan Başvekili Bizi Selamlıyor” başlıkları altında Anadolu Ajansının 30 Aralık 1933 İstanbul kaynaklı geçmiş olduğu Peşaver tarikile Şarki Türkistandan gelen telgraf haberi şu şekilde verilmiştir.

“Kurtulan ve hükümeti kurulan Şarki Türkistanın gök bayrağı aziz Türkiyenin al bayrağını hürmetle selamlar, yılbaşını kutlular ve yeni senenin bütün dünyaya mutlu olmasını diler.

Şarki Türkistan Başvekili namına Dr. Mustafa Ali”

¹⁹⁰ “Çin Türkistanında, Sovyetler vaziyete hakim oldular”, **Son Posta**, 24 Nisan 1933.

¹⁹¹ Andrew D.W. Forbes, **Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri**, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 203'den aktaran Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 165.

komünist teşkilatının Yang-Tse-De-Hopei, Honan, Anhui, Hunan ve Kiangsi namındaki beş merkezi eyalette temerküz ettiğini bunlardan Hopei, Honan ile Anhui eyaletlerindeki komünist cereyanlarının söndürülmesini fakat garbi Çin’de Szechuchuan’ın şimali şarkisinde müsella komünist hücumları yapıldığını yalnız komünistlerin işgalinde bulunan yerlerin elde vesait bulunmadığından kati rakamlarla ifade edilemeyeceğini söylemiştir.

20 Şubat 1933 tarihli Morning Post

Bugün Bolşevikler Mongolistan’a yerleşmişler ve Çin’e göz dikmişlerdir.

24 Şubat 1933 tarihli Echo de Paris

Çin Kuvvetleri

10 seneden beri ilk defa olarak Çin ordusu 600.000 kişilik bir kuvvete iblağ edilmiştir ve dört ordudan mürekkeptir. 200.000 piyadeyi ihtiva eden birinci ve ikinci ordulara mareşal Chang-Hsue-Liang kumanda etmektedir. Erkanı harbiye reisi de general Tang-Yu-Lin’dir.

180.000 kişiden mürekkep bulunan üçüncü orduya da mareşal Haw-Fou-Chu kumanda etmektedir.

4 üncü ordu ihtiyat kuvvetlerinden ibaret olup 200.000 kişiden mürekkeptir. Buna başkumandan Mareşal Çan Kay-şek kumanda etmektedir.

Çin ordularının sevkölceys hareketlerini Lindemann ve Ludvicus namındaki iki Alman generali idare etmektedir. General Chang-Hsue-Liang’ın erkanıharbiyesine merbut yüzbaşı Von Genheim vardır. Alman ordusunda eski nakliyat reisi general Wetzell keza Çin erkanıharbiyesine merbuttur, bu zatın maiyetinde Pekin müdafaasını hazırlayan binbaşı Hummel ile Çin Hava Kuvvetleri kumandanı tayyareci mülahızım Fuche bulunmaktadır.”¹⁹²

Japonya, 1931 yılında Mançurya bölgesini işgal etmiş, 1932’de ise Mançuko Devletini kurmuştu. 1933’de ise, Doğu Türkistan’da Çin yönetimine karşı Müslümanlar ayaklanmışlar ve bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. İşte, tam bu sıralarda 20 Mayıs 1933 tarihinde II. Abdülhamit’in torunu 29 yaşındaki şehzade Abdülkerim Efendi, Singapur’dan Kobe’ye geldi. Abdülkerim Efendi, babası Şehzade Selim ile birlikte Şam’da yaşamaktaydı. Kendisi de diğer hanedan üyeleri gibi 1924 yılından beri

---

¹⁹² **Çin komünistlerinin faaliyetleri, Çin’in askeri kuvvetlerinin durumu.** Bkz.: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 9.3.1933, Dosya: 43418, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.727.2

sürgünde bulunuyordu. Şehzade Abdülkerim Efendi, Japonya'ya General Kikuchi Takeo ve Prens Ichijo tarafından davet edilmişti.¹⁹³

24 Mayıs 1933 yılında Tokyo'ya ulaşan Abdülkerim Efendi Tokyo'da Banzai (Yaşa) sloganlarıyla karşılandı. Abdülkerim Efendi, Japonya'ya gelirken zihninde Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden kurma düşüncesi vardı. Japonya ise, Doğu Türkistan'da ayaklanma sonucu ilan edilen devletin başına bir Osmanlı'yı geçirerek, bölgede söz sahibi olmayı istiyor, aynı zamanda Sovyetler Birliği ve Çin'i kontrol etmek istiyordu.

Abdülkerim Efendi'nin ziyaretiyle ilgili Japon gazetelerinin hararetli ve övgü dolu yazıları Tokyo'daki Amerikan büyükelçisinin gözünden kaçmamıştı. Amerikan elçisi Joseph Grew, Japonya'dan önce Ankara'da görev yapmış ve Türk yöneticiler arasında birçok dostu bulunmaktaydı. Grew, bu ziyaretin politik çerçevede Türkiye Cumhuriyeti açısından hassas bir durum teşkil ettiğinin farkındaydı. Osmanlı'nın yeniden canlandırılması tehlikesi ortaya çıkmıştı.

Kısa bir süre sonra yabancı gazetelerde özellikle Rus Izvestia ve Pravda gibi gazetelerde Japonya'nın Doğu Türkistan'daki Müslüman isyanlarının arkasında olduğu ve buralardaki ayaklanmaların başarılı olması halinde Çin ve Rus Türkistan'ında yeni bir Müslüman devlet kurarak başına da bir Osmanlı Şehzadesinin getirileceğini yazdı. Tüm bu haberler üzerine Abdülkerim Efendi, vakit kaybetmeden İngilizce yayın yapan Tokyo Weekly ve Trans-Pasific gazetelerine 27 Temmuz 1933 tarihinde verdiği beyanatta bu iddiaları reddederek böyle bir planının olmadığını açıkladı. Hatta Rus ve Çin Türkistanında bir İslam Krallığının kurulmasına bile karşı olduğunu ilave etti. Daha sonra 1 Ocak 1934'te Şanghay'dan Kahire'de çıkan Al-Mokattam gazetesine bir mektup yazarak, tüm bu söylentilerin, kendisinin Tokyo'ya geldiğinden beri Sovyetler Birliği tarafından yayıldığını belirtti.¹⁹⁴

Mart 1934'de Abdülkerim Efendi Şanghay'da iken isyan başarısızlıkla sonuçlandı. Bu günlerde Son Posta gazetesi İngiltere'den Times gazetesine dayanarak vermiş olduğu bir haberde “Abdülhamidin torunu Abdülkerim Efendi Japonlar tarafından Çin Türkistanına Hükümdar yapılmış” haberini veriyordu.¹⁹⁵ Nisan 1934

---

¹⁹³ Selçuk Esenbel, Inaba Chiharu, **The Rising Sun and the Turkish Crescent New Perspectives on the History of Japanese Turkish Relations**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 202

¹⁹⁴ **A.g.e.**, s. 203-204

¹⁹⁵ “Abdülhamidin Torunu Abdülkerim Efendi”, **Son Posta**, 18 Nisan 1934

tarihinde ise, Sovyetler Birliği, Çin valisi Sheng Shicai'nin birliklerine yardım ederek Doğu Türkistan Cumhuriyeti hareketini başarısızlığa uğrattı. Sonuçta Japonya'nın isyanlar üzerinden Türkistan coğrafyasında yeni bir İslam Devleti kurma projesi fiyaskoyla sonuçlandı. Kuşkusuz bunda Osmanlı şehzadesi Abdülkerim Efendinin kendisini kullandırtmaması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin, Sovyetler Birliği ve Çin'in de desteğiyle diplomatik ve politik baskı oluşturması etkili olmuştu. Ancak Abdülkerim Efendi, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile birlikte oluşturduğu diplomatik baskı ve protestodan oldukça rahatsız olmuştu. Bu rahatsızlığını Türk diplomatların söylentilerle uğraşmak yerine 30 milyon Türk soydaşlarını Rus esaretinden kurtarılması düşüncesi üzerine yoğunlaşmaları gerektiğini söyleyerek dile getirdi.¹⁹⁶

28 şubat 1934 tarihli bir belgede, Türkiye'yi ziyaret eden Çin askeri heyeti başkanı General Yang Chih'in ayrılırken çektiği telgraf vardır. Bu belgeden o günkü Çin'in durumunu anlayabiliriz.

“Türkiye'yi terk ederken memleketiniz Gazi Hazretleri, İsmet Paşa Hazretleri, Müşir Fevzi Paşa Hazretleri ve zatı devletleri ile Zekai Beyefendi Hazretlerine Çin askeri heyeti namına hayranlık ve derin minnettarlığımızı arz etmeğe müsaraat eylerim. Sefirinizin dehasını firkanızın başardığı büyük eseri memleketinizin İstiklal Harbinden evvel geçirdiği ve memleketimizin bu günkü haline biraz benzeyen kritik vaziyetini hatırlayarak takdir edecek mevkide bulunduğumuza kaniiz. Türkiye'de seyahatimiz esnasında kendileri ile temas ettiğimiz kumandan, zabitan ve kıtaata da takdir ve teşekkürlerimizin iblağına zatı devletlerinin yüksek tavassutlarını dilerim. General Yang Chih.”¹⁹⁷

4 Nisan 1934 tarihinde, Türkiye ve Çin Cumhuriyetlerini temsilen, Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Bey ile Çin'in Berne sefiri M.Hoo arasında, Ankara'da bir Dostluk Antlaşması imzalanmıştır.¹⁹⁸ Konuya ilişkin T.Rüştü Beyle Çin Hariciye Nazırı arasında telgraflar teati olunmuř¹⁹⁹, 17 Nisan'da Türkiye ile Çin arasında aktedilen

---

¹⁹⁶ Selçuk Esenbel, Inaba Chiharu, **The Rising Sun and the Turkish Crescent New Perspectives on the History of Japanese Turkish Relations**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 204

¹⁹⁷ **Türkiye'yi ziyaret eden Çin askeri heyeti başkanı General Yang Chih'in ayrılırken çektiği telgraf**. Bkz.: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 28.2.1934, Dosya: 43A11, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.11

¹⁹⁸ **Aym Tarihi**, Matbuat Umum Md.lüğü, 1-31 Nisan 1934, No.5, Ankara, s. 75 ve “Çin ile bir dostluk muahedesi yaptık”, **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1934.

¹⁹⁹ “Türk-Çin Siyasi münasebatı”, **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1934

dostluk muahedesinin tatbiki layihası tasdik edilmek üzere Millet Meclisine verilmiş²⁰⁰ ve bu antlaşma 4 Haziran 1934 tarih ve 2496 sayılı kanunla kabul edilmiştir.²⁰¹

Tüm bu gelişmelerden sonra Abdülkerim Efendi, önce Çin'e geçti, ardından Seylan'a (Sri Lanka) gitti. Adeta kaçır gibi birkaç yer daha gezdikten sonra Eylül 1934'de New York'a geldi. Büyük ihtimalle peşinde Rus, Çin ve Japon gizli servisleri vardı. Japonlar, özel bir ilgi gösteriyordu, çünkü Abdülkerim Efendi'nin önemini ve etkisini Rusya da, Çin de farkına varmıştı ve özellikle Ruslar Abdülkerim Efendiyi kullanarak Japonya'nın Asya'ya açılma politikasını kendi silahıyla vurabilirdi.

İşte, tam bu sıralarda 4 Ağustos 1935'de New York Times gazetesinde çıkan bir haberde 31 yaşındaki bir Osmanlı şehzadesinin New York'ta bir otelde ölü olarak bulunduğu yazıyordu. Ölüm nedenini polis yetkilileri intihar olarak kaydetmişlerdi. Ancak bunun üzerinde kuşklar vardı ve raporlarda çelişen ifadeler yer almaktaydı.²⁰²

12 Kasım 2006 tarihli Yeni Şafak gazetesinde çıkan bir haber konuyu tekrar gündeme taşıdı. Abdülkerim Efendi'nin torunu olan Orhan Osmanoğlu'nun, Sultan 2. Abdülhamid'in torunu Abdülkerim Efendi'nin Amerika'da kurban gittiği cinayetin ardındaki sır perdesini aralamaya çalıştığı bildirildi. TRT'nin çektiği belgeselle, dedeleri Abdülkerim Efendi'nin Şam'a sürgün edilmesiyle başlayan, Tokyo'da devam eden, Amerika'da meçhul bir cinayete noktalanın hayat öyküsünü de yeni bir yapımla anlatacağı projenin, Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden kurma hayalinin peşinde koşan Abdülkerim Efendi'nin ölümündeki bilinmeyenlere de ışık tutacağı iddia ediliyor.²⁰³

10 Kasım 1938'de Gazi Mustafa Kemal Atatürk hayata gözlerini kapadığında Çin'de de derin bir üzüntüye neden olmuştu. Çin basını Atatürk'ün ölümünü "Biz Çinliler, hepimiz bu yasa katılıyoruz. Zira büyük bir milletin, çok sevilen Büyük Ata'sının ölümü, yalnız Türkiye için değil, aynı zamanda bizim kıtamızda ve bütün dünyada büyük bir boşluk bırakmaktadır" şeklinde duyurmuştu. Yine Çinliler, "Atatürk'ün, bütün Asya kıtasının Ata'sı olduğunu söylemekteydiler.

Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 2006 tarihinde Çin'in tarihi Şian şehrinde bulunan Kuzeybatı Üniversitesi Kamu Yönetimi Fakültesi'nde araştırma

²⁰⁰ "Türk-Çin muahedesini", *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1934.

²⁰¹ **Çin Hükümeti ile Ankara'da imzalanan Dostluk Antlaşması**. Bkz.: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 3.4.1934, Sayı: 2/337, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 43.17.1 ve Tarih: 22.10.1934, Sayı: 2/1450, Dosya: 434-4, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 49.72.8

²⁰² Selçuk Esenbel, Inaba Chiharu, **The Rising Sun and the Turkish Crescent New Perspectives on the History of Japanese Turkish Relations**, ss. 205-206

²⁰³ Murat Palavar, "Osmanlı Hanedanı Suikastın Peşinde", *Yeni Şafak*, 12 Kasım 2006.

merkezi açılışıyla anıldı. Burada yapılan törende Noyan Rona²⁰⁴ Atatürk'ün ölümünün Çin basınındaki yankılarını anlattı. 12 Kasım 1938'de Şanghay'da yayımlanan Şenbao gazetesinin "Kemal'i Anarken" başlıklı başyazısında da şunlar yazmaktaydı:

"Türkiye'nin kurucusu Kemal'in yaşamı boyunca elde ettiği ve bütün dünya tarafından bilinen başarılarını burada tekrar etmeye gerek yoktur. Burada anlatmak istediğimiz konu, O'nun, Birinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleştirdiği direniş savaşının ardından yeni bir devlet kurmasıdır. Bu noktada, bizi yüreklendiren ve ders çıkartmamız gereken birçok husus bulunmaktadır. O'nun verdiği savaşın başarı ile sonuçlanması, bizim Japon Savaşı'nda mutlaka galip gelmemize dair güvenimizi artırmaktadır. Kemal'in, Yunanistan'ı savaşta yenmesinin son derece zor bir süreç olduğunu ve aynı zamanda biz Çinlileri de cesaretlendiren ve güvenini artıran bir başarı olduğunu biliyoruz. 1922 yılı Eylül ayına gelindiğinde Yunanistan'ın, Türkiye'deki tek askeri varlığı olan İzmir de Türk ordusunca geri alınmıştır. Bu nedenle bizim (Çinlilerin) Japonlara karşı direnişimizin kararlılıkla değişmeden sürdürülmesine inancımız artmaktadır. Geçici olarak bir şehrin veya bölgenin düşmanın eline geçmesi hiç önemli değildir. Bizim direnişimiz tıpkı Türkiye gibi olacak ve düşmanı kovacağız"²⁰⁵

1940'a kadar Türkiye Cumhuriyeti Çin'de maslahatgüzar²⁰⁶ seviyesinde temsil edilmiştir.

Chungking Büyükelçimizin Çin'e varışı ve kabul edilmesini belgeler kısmına aldığım ilk büyükelçimizin kendi ifadeleri ile okumak onur veriyor. İlk Çin büyükelçimizin ve eşinin 29 Ocak 1940 Cuma günü akşam özel bir ihtimam ile Çin Devlet Başkanı Çan Kay-şek ve eşi tarafından akşam yemeğinde misafir edilmeleri ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili söylemiş olduğu övgü ve sevgi dolu sözler dikkate değerdir.²⁰⁷

---

²⁰⁴ **Noyan Rona**, 1970'lerde Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Çin Filolojisi bölümü mezunu, 1984'de Çin'de yüksek lisans öğrencisidir. Bugün Garanti Bankası Çin (Şanghay) temsilcisidir. <http://noyanrona.com>, <http://ataturkileanilar.izci.info/index.php?month=5&year=2007>

²⁰⁵ "Ulu Önder Atatürk Çin'de de anıldı", **Hürriyet Gazetesi**, 10 Kasım 2006.

²⁰⁶ "Bir ülke ile siyasi ilişkilerin durumunun Büyükelçi veya Elçi akredite edilmesine elvermemesi halinde o ülkede **Maslahatgüzar** görevlendirilebilir. Maslahatgüzar görevli olduğu ülkede misyon şefinin bütün yetki ve sorumluluklarını haizdir." Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri hakkındaki (3009 numaralı, 06 Haziran 1994 tarihli ve 21982 sayılı resmi gazetede yayımlanan) kanunda bu şekilde tanımlanmaktadır.

²⁰⁷ **Chungking elçimizin Çin'e varışı ve kabul edilişi**. Bkz.: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 20.2.1940, Dosya: 434A15, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.15

Çin Türkistanı'nda ve Çin'in diğer taraflarında yaşayan Türkler arasında yeni harflerimizin neşri tamimi ve Türkistan'dan yurdumuza tahsil için birkaç talebe getirilmesinin temini hakkında Chungking Elçiliğimizden alınan 29 Ocak 1940 ve 30 Eylül 1940 tarihli yazılar belgeler bölümüne alınmıştır. Bu yazılarda özet olarak, Çin'de basım yayım maliyetlerinin çok az olduğunu, az bir gayretle kitap bastırılarak dağıtılabileceğini, bu yönde Çin'de istek de olduğunu ve herhangi bir maniin bulunmadığını belirtmektedir.²⁰⁸

Bu süreçte Çin'de meydana gelen olaylar da Türkiye'deki basın tarafından takip edilmektedir. Son Posta gazetesinde çıkan bir makalede Çan Kay-şek'in Japonlarla olan münasebetlerine değinerek, vatanına ihanet eden bir Çinliyi anlatmaktadır.

“Milliyetçi Çin Hükümetinin eski başvekil muavini ve meşhur milli Çin lideri Sun Yat-sen'in mesai arkadaşlarından Vang-Şni-Vey Mareşal Çan Kay-şek'e şu teklifi yaptı: Japonya Çin'in bir kısmını derhal, bir kısmını da peyderpey tahliye edecektir. Fakat bunun için sulh yapılması lazımdır. Sulh için de mukavemetten vazgeçmelidir.

Çan Kay-şek bu teklife bir taraftan red cevabı verirken diğer taraftan bu adamın yanındakilere Japonlarla imza edilen gizli anlaşmayı aşırıp yanına gelmelerini bildirdi. Bu adamlar Mareşalin talimatını yerine getirdiler ve memleketini Japonya'ya satan bu eski millet liderinin maskesini yüzünden sıyrıp attılar. Böylece de Çin milletini, tarihin nadir kaydettiği bir hıyanete kurban gitmekten kurtarmış oldular.”²⁰⁹

12 Mayıs 1942 tarihinde Dışişleri Bakanlığında Başbakanlığa yazılan bir yazıda Çin Hükümeti'nin Chang Peng-Chun'un yerine Batı Asya Dairesi Genel Müdürü TSOU Shang-Yu'nun Ankara Elçisi olarak tayinine Hükümetin muvafakatını talep ettiği ve durumun Cumhurbaşkanı onayı için Cumhurbaşkanlığı'na gönderildiği belirtilmektedir.²¹⁰

24 Ocak 1944 tarihinde Dışişleri Bakanlığında Başbakanlığa yazılan bir başka yazıda da:

---

²⁰⁸ **Çin'de yaşayan Türklere Türkçe öğretilmesiyle ilgili Chungking Elçiliği'nin yazısı.** Bkz.: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 20.2.1940, Dosya: 434A16, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.16 ve **Çin'deki Türklerin Türkçe öğrenimiyle ilgili kitap ihtiyaçları,** Bkz.: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 26.11.1940, Dosya: 434A17, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.17

²⁰⁹ Selim Ragıp Emeç, “Çin Milletini düşmanına satan adam”, Son Posta, 27 Sonkanun 1940'dan aktaran **Ayın Tarihi**, İç İşler Bakanlığı, Basın Genel Direktörlüğü, 1-31 Sonkanun (Ocak) 1940, No.74, Ankara, ss. 574-575.

²¹⁰ **Çin'in Ankara Elçisinin değişikliğiyle ilgili Türk Hükümetinin görüşünün sorulduğu belge.** Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 12.5.1942, Dosya: 434A18, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.18

a. Çin Büyük Elçiliğinden alınan bir notada, Çin Parlamentosu ve Siyasi Halk Meclisi Azasından, M. Wang Yun-woo, M. Wen Yuan-ning ve M. Han Li-woo'dan oluşan üç kişilik bir heyetin ziyaret maksadıyla Çin Hükümeti tarafından ülkemize gönderileceklerinin bildirildiği,

b. Çin Cumhuriyeti Milli Hükümeti ile sıkı ve dostane münasebetler tesis ve güçlendirilmesi amacıyla Çin Büyük Elçiliğine heyetin memleketimizi ziyaretinden duyacağımız memnuniyetin ifade edildiği ve Ankara'da ikametleri süresince Hükümetimizin misafirleri kabul edileceklerinin bildirildiği,

c. Ayrıca durumun Büyük Millet Meclisi Başkanlığına arz edilerek ikametleri süresince Büyük Millet Meclisi Başkanı tarafından kabul ve Meclis üyeleri ile temaslarına aracılık suretiyle iltifat ve ihtimama mazhar olmalarının rica edildiği belirtilmektedir.²¹¹

1930'ların başında Sovyetler Birliği egemenliğindeki Orta Asya topraklarında isyanların son bulmasının ardından başlayan Doğu Türkistan isyanları da Müslüman Türklerin bu coğrafyadaki son isyanları olan 1944'deki İli isyanı ile son buldu. Sonuçta Doğu Türkistan bölgesindeki Müslüman isyanları, Çin ve Sovyet güçleri tarafından bastırılmıştı.²¹²

30 Temmuz 1945 tarihinde Dışişleri Bakanlığından Başbakanlığa yazılan bir yazıda, Çin Sefaretinden alınan bir notada, Çin Hükümetinin İstanbul'da bir Konsolosluk açmak arzusundan bahsedilerek bu hususta Hükümetin muvafakatının talep edildiği ve hükümetin bu talebe muvafakat ettiğinin adı geçen Sefarete tebliğ edilmiş olduğu belirtilmektedir.²¹³

Ekim 1949'da Çinli Komünistlerin Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmeleriyle iç savaş komünistlerin lehine sonuçlandı. Milliyetçilerin son kalesi Çungkin de komünistlerin eline geçti. Milliyetçiler ise, Çang Kay-Şek önderliğinde Tayvan'a kaçtılar. Burada alternatif bir Çin hükümeti kurarak kısaca Tayvan diye bilinen

---

²¹¹ **Türkiye ile dostluğu geliştirmek için Çin'den bir heyet geleceğine ilişkin belge.** Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 24.1.1944, Dosya: 434A20, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.20

²¹² Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 171

²¹³ **Çin'in Jstanbul'da Konsolosluk açmak istediği'ne ilişkin belge.** Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 30.7.1945, Dosya: 434A21, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.21

Milliyetçi Çin Devletini ilan ettiler. Milliyetçiler Çin halkının yegane meşru temsilcisi olduklarını ilan ettiler.²¹⁴

Bu Çin iç savaşını takip eden Türkiye'deki basında değişik değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu çerçevede, Ömer Rıza Doğrul, Çungkin'in çok kolay bir şekilde komünistlerin eline geçmesi karşısında, İngiltere'nin Komünist Çin'i tanımağa karar verdiğinin göze çarptığını, Amerika'da ise iki fikir cereyanının çarpıştığını, neticenin ne olacağının besbelli olduğunu, Amerika'nın da Komünist Çin'i tanıyacağını ve Komünist Çin'i yola getirmek için uğraşacağını²¹⁵ belirtmektedir. Bir başka yazısında da, "Dünyanın neresinde galip taraf tanınmamış ve saygı görmemiştir?!"²¹⁶ diyerek, Komünist Çin'in mutlaka dünya tarafından tanınacağını belirtmektedir. Ancak bu tanıma süreci, 21 yıl sonra gerçekleşecek ve yazarın tahmini gecikecektir.

Türkiye'de de iktidar farklı bir şekilde el değiştirmişti. 14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimlerle CHP iktidarına Demokrat Parti tarafından son verilmişti.

Ayın Tarihi isimli yayında Taipeh kaynaklı bir haber ile Çan Kay-şek'in Milliyetçi Çin'in başına geçişini haber vermektedir.

"Mareşal Çan Kay-şek, yarından itibaren Milliyetçi Çin'in Başkanlığını deruhte edeceğini bildirmiştir. Neşredilen demeçte Mareşalin bütün Milliyetçi kuvvetlerin Başkomutanı mevkiini tekrar alacağı ilave edilmektedir.(28 Şubat 1950, Taipeh)"²¹⁷

İkinci Dünya Savaşının ardından uluslar arası sistem iki kutuplu bir düzene dönüşmüştü. Her iki blok da kendi politik ideolojisini, kültürünü, ekonomisini ve askeri gücünü muhafaza ediyordu. 1949 yılında ise, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle, Türkiye'nin de yolu anakarayla (Çin) ayrıldı. Batı dünyasının yanında yer almış ve komünist rejimi tanımayarak, Tayvan'daki milliyetçi rejimle diplomatik ilişkilerini sürdürmüştür. Zaten, Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin yanında yer alarak çizgisini ve safını daha önceden belirlemişti.²¹⁸

---

²¹⁴ Bkz. Barış ADIBELLİ, **Çin Dış Politikasında Tayvan Sorunu**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

²¹⁵ Ömer Rıza Doğrul, "Milliyetçi Çin'in Akibeti...", Cumhuriyet, 2 Aralık 1949

²¹⁶ Ömer Rıza Doğrul, "Milliyetçi Çin ve Komünist Çin", 7 Ocak 1950

²¹⁷ **Ayın Tarihi**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Md.lüğü, Şubat 1950, No.195, Ankara, s. 141

²¹⁸ Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 178

Doğu Türkistan davasının önemli kişilerinin ve 1949 yılına kadar olan faaliyetlerinin de belirtilmesinde fayda vardır.²¹⁹

Mehmet Emin Buğra, 1901 yılında Doğu Türkistan'ın Hoten şehrinde saygın bir müderris ailesinde dünya'ya geldi. 22 yaşında ise Karakaş nahiyesindeki o devrin ünlü medreselerinde yüksek din tahsilini Arap ve Fars dillerinde tamamladı. 1922-1930 yılları arasında Hoten Karakaş nahiyelerinde tefsir ve Hadis konularında müderris olarak görev yaptı. Yüksek ilmi ve hitabet yeteneğinden dolayı kısa zamanda bölgede ün kazandı. Uygur Türklerinde saygın ve nüfuzlu din adamlarına verilen "hazretim" unvanı ile anıldı. Günümüze kadar Mehmet Emin Buğra, Doğu Türkistan'da Mehemmet Emin hezretim olarak anılıyordu. Genç yaşta iken Arapça ve Farsça dillerinde şiirler yazmaya başlamıştı.

0 dönemlerde Doğu Türkistan'da yani gelişmeye başlayan eğitim ve öğretimde yenileşme faaliyetlerine aktif bir şekilde katılmıştır. Kendisi de Türkiye'den gelen öğretmenlerden bir süre ilmi eğitim almıştı. Karakaş Nahiyesine yerleştikten sonra Mehmet Emin Buğra, genç müderris ve talebeleri örgütleyip, Türkistanı işgal eden Çin hakimiyetinin dehşet verici zulüm ve baskılarına karşı çare ve tedbir aradı.²²⁰

1933 yılında ilan edilen ve kısa yaşayan Doğu Türkistan Cumhuriyetinde görev almıştı. Fakat cumhuriyet yıkılınca o da Xinjiang'dan çıktı ve Chongqing'e gitti. Xinjiang'ın temsilcisi olarak Çin Millet Meclisinin üyesi oldu. İsa Yusuf Alptekin ile birlikte Chongqing'de bir basımevi kurdu ve Xinjiang'a yönelik Altay, Tiyanşan ve Türkistan'ın Sesi dergilerini çıkarttı. Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin, Xinjiang için otonomi isteyen ateşli milliyetçi olarak biliniyorlardı. Moğol ve Tibetlilerle birlikte Xinjiang'daki Türk müslümanlarının Çin'i oluşturan ana milliyetlerden birisi olduğunun tanınmasını merkezi hükümetten talep ediyorlardı. İsa Yusuf Alptekin Beijing ve Nanjing'de eğitim görmüştü. 1932'lerde bir Xinjianglı olarak devletin bölgeye dönük politikalarında değişiklik istiyordu ve eyalete Rusların karışması konularında Çin devletini uyarıyordu.²²¹

İsa Yusuf Alptekin; 1901 yılında Kaşgar vilayetine bağlı Yenihisar kazasında dünyaya gelir. Hayatı Doğu Türkistan davası için çalışmakla geçer.

---

²¹⁹ Doğu Türkistan meselesi ve Mehmet Emin Buğra ile diğer önemli kişiler için bkz.

<http://www.gokbayrak.com>, <http://www.hurgokbayrak.com> ve <http://blogs.cjb.net/doguturkistan/>

²²⁰ http://www.hurgokbayrak.com/yeni_sayfa_178.htm

²²¹ Linda Benson, **The Ili Rebellion: The Moslem Challenge to Chinese Authority in Xinjiang, 1944-1949**, M. E. Sharpe, Inc., Armonk, NY, 1990, p. 53

29 Ocak 1939'da Suudi Arabistan'a gider. Orada Türkiye'nin Cidde konsolosu Talat Acar ile görüşme imkanı bulur. Ona "Doğu Türkistan davasını, Çinlilerin zulmünü Türk yetkililerine anlatmak istediğini" söyler. 6 Mayıs 1939 günü İstanbul'a gelir. Önce Doğu Türkistanlı hemşerileriyle görüşür.

Mahmut Şevket Esenal ile fikir alışverişinde bulunur. 16 Mayıs 1939'da Ankara'ya gider. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde Hamit Zübeyir ve Alman Profesör Wolfram Eberhart ile görüşmeler olur. Başbakan Dr. Refik Saydam, Prof. Dr. Fuat Köprülü, Uluğ İğdemir, Besim Atalay, Hasan Ali Yücel, Prof.Dr. Abdülkadir İnan, Abdülhalik Renda, Osman Turan, Emin Bilgiç ve nihayet Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşür.

Fakat bu görüşmelerden dışı dokunur bir netice alamaz. Türkiye'nin o günkü içinde bulunduğu mali şartlar fazla bir açılım yapmasına olanak vermemektedir.

1940 yılının Mart ayında Çin'e döner ve Çin anayasasında bazı değişikliklerin yapılmasını ister. Çinlilerin tepkisine neden olur. İkinci Dünya Harbinin son yılında Çan Kay-şek, İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra ile görüşmeyi kabul eder, ama bu görüşmeden de bir netice çıkmaz. Çinlilerin baskıları sonucu 21 Eylül 1944 yılında Ali Han Töre isimli dini liderin öncülüğünde İli'de bir ayaklanma olur. 7 Kasım 1944'de "Doğu Türkistan Cumhuriyeti" kurulur. Beyaz zemin üzerinde fetih suresinin birinci ayetini taşıyan bir bayrak ve yeşil zemin üzerinde ay yıldızlı bir başka bayrak bu cumhuriyetin bağımsızlık alametleri olur.²²² Bu hükümet bayrağın yanında kendi parasını da basar.²²³

Ruslar bu hükümetin aleyhinde çalışmaya başlarlar. Çan Kay Şek ayaklanmayı bastırmak için uzlaşma yolları arar. İli'den gelen bir heyete görüşmeleri için Mesut Bey, Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin'in Urumçi'ye gitmelerine izin verir. Bu görüşmelerden beklendiği ölçüde faydalı neticeler çıkmaz.²²⁴

Soong'un (Çin Dışişleri Bakanı) Molotov (Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı) ile yaz görüşmeleri sonucunda, Sovyetler ile Çin arasında 14 Ağustos 1945 yılında bir Dostluk ve İttifak Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmada Sovyetler Xinjiang üzerindeki iddiasından vazgeçtiğini ve bölgenin Çin'in egemenlik sahası içinde kaldığını açıkça

²²² <http://www.ulkum.com/berka/seh/m/isayusufalptekin/>

²²³ Bkz. Michael Dillon, **Xinjiang - China's Muslim Far Northwest**. Routledge Curzon, New York, 2004, p. 21.

²²⁴ <http://www.ulkum.com/berka/seh/m/isayusufalptekin/>

kabul etti.²²⁵ Ağustos ayında Xinjiang'daki durum daha da kötüleşti. Bununla beraber, Eylül başlarında Doğu Türkistan Cumhuriyeti kuvvetleri Manas nehrine ulaştığında kriz seviyesine geldi.²²⁶

İsa Yusuf Alptekin, 1946'da "Üç Prensiplik Gençler Teşkilatı"nın Doğu Türkistan şubelerini açar. "Altay Neşriyat Evi"ni kurar. "Erk" gazetesini çıkarmaya başlar. Haftada bir toplantılar tertip eder. 29 Mayıs 1947'de Doğu Türkistan Eyalet Hükümeti'nin Başkanlığı Türklere verilir. Mesut Sabri, Eyalet Hükümeti Başkanı, İsa Yusuf Alptekin de bu hükümetin Genel Sekreteri olur.

1948'de Altayların ünlü mücadele adamı Osman Batur, Urumçi'ye gelerek İsa Yusuf Alptekin'i ve Doğu Türkistan hükümetini ziyaret eder. Osman Batur'un nasıl karşılanacağını kararlaştırılması sırasında da, İsa Yusuf Bey'in dediği gibi "milli şura kavuşmamış olmaktan" pek çok ayrılık sesleri yükselir. 1948'de Doğu Türkistan'da bulunan Çin silâhlı kuvvetleri başkumandanı bir beyanname yayımlayarak yerli milliyetçilerin Rus taraftarlarından daha tehlikeli olduğunu ifade eder. Aynı sıralarda Çin'de Mao'nun meşhur yürüyüşü gerçekleşmektedir. Bunun bir neticesi olarak Çin hükümeti, S.S.C.B.'ne hoş görünmek amacıyla, 1 Ocak 1949'da Mesut Sabri ve İsa Yusuf işten el çektirilir.²²⁷

Daha sonra, Çan Kay Şek, İsa Yusuf Alptekin'i Çin'e davet eder. Fakat bu davet reddedilir. Bu arada, Kızıl Çin tehlikesi de gittikçe yaklaşmaktadır. Türkler arasında General Tao'nun harb etmeden Doğu Türkistan'ı Kızıl Çin'e teslim edeceği haberleri yayılmaktadır. 1948 Kasım'ında Çin komünistleri, Pekin'i işgal ederler. Nanjing'e doğru ilerlerler. Çan Kay Şek istifa eder. 1949 sonbaharında İsa Yusuf Alptekin ve beraberindeki heyet Kızıl Çin kuvvetlerine karşı direnen generalleri ziyaret ederler. Onların mücadele azmini arttırmaya çalışırlar. Fakat artık bozgun başlamıştır. Kızıl Çin kuvvetleri Doğu Türkistan'a doğru ilerlemektedir.²²⁸

Milliyetçilik günlerinde 1944'den itibaren kurulan Sovyet destekli Doğu Türkistan Cumhuriyeti devamlı olarak Çin yönetimini rahatsız etmiştir. Kuomintang eyalet yetkilileri 1949'da komünistlere teslim olduklarında Türkistan hareketi

---

²²⁵ Molotov'dan Wang Shijie'ye (Çin'in yeni Dışişleri Bakanı) Antlaşma imzalanmadan önce Xinjiang'daki son olaylara ilişkin Sovyetler Birliği'nin Çin'in içişlerine karışma niyeti olmadığını belirten bir not gönderildi. *The Chinese Yearbook 1944-45*, p. 513.

²²⁶ Linda Benson, *The Ili Rebellion: The Moslem Challenge to Chinese Authority in Xinjiang, 1944-1949*, M. E. Sharpe, Inc., Armonk, NY, 1990, p. 52

²²⁷ <http://www.uygur.org/doguturkistan/TR/Tarih-2/tarih-2.html>

²²⁸ <http://www.ulkum.com/berka/seh/m/isayusufalptekin/>

çözülür.²²⁹

İsa Yusuf Alptekin ve arkadaşları uzun müzakereler sonucu, güçlerinin Kızıl Çin kuvvetlerine karşı koymak için yeterli olmadığını düşünerek, hicret kararı alırlar. İsa Bey, 20 Eylül 1949 gece yarısı Urumçi'den ayrılır. 22 Eylül'de Kuçar şehrinde Mehmet Emin Buğra ile buluşur. 27 Eylül'de geldiği Kaşgar'dan 1 Ekim 1949 da ayrılır.²³⁰

Doğu Türkistan'da bu olaylar olurken Türkiye'ye göçmüş Uygurlar boş durmazlar. Burada da davalarını anlatmaya çalışırlar. Bu çerçevede dergiler çıkarırlar.

---

²²⁹ Paul M. A. Linebarger, Djang Chu, and Ardath W. Burks, **Far Eastern Governments and Politics: China and Japan**, 2nd ed., D. Van Nostrand, Princeton, NJ, 1956, p. 246

²³⁰ <http://www.ulkum.com/berka/seh/m/isayusufalptekin/>

B- 1949-1971 YILLARINDAKİ TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ

Bu dönemde Türkiye-Çin ilişkileri Kore Savaşı, Doğu Türkistan konusu Üzerinde Uygur-Türk münasebetleri ve NATO üyesi olan Türkiye'nin batı ile birlikte komünist pakta karşı yaklaşımı çerçevesinde şekillenmiştir.

1971 yılına kadar Tayvan'da bulunan Milliyetçi Çin Hükümetini Çin'in meşru temsilcisi olarak kabul edip diplomatik ilişki kurmuştur. 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile bu tarihe kadar resmi bir ilişki mevcut değildir.²³¹

Türkiye, Batı dünyası ile birlikte BM çerçevesinde Çin Halk Cumhuriyetini tanımamış, Çin'in temsilcisi olarak Tayvan'ı, Milliyetçi Çin adıyla tanımıştır. Diplomatik ilişkiler de bu çerçevede cereyan etmiştir.

Kore, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1948 yılında, 38. paralelden itibaren ikiye bölünmüştü. Kuzeyde, Sovyetler Birliği'nin desteklediği Kim İl Sung, güneyde ise, ABD'nin desteklediği Syngman Rhee bulunmaktaydı. Bu ayrışma, her iki taraf tarafından da kabul edilmişti.

Öte yandan, 12 Ocak 1950 tarihinde Devlet Sekreteri Dean Acheson, Ulusal Basın Kulübünde, Pasifikteki Amerikan ulusal çıkarlarını açıkladı ve Kore'nin Asya sahilleri boyunca açık denizdeki adalar hattından geçecek şekilde çizilen savunma hattının dışında bulunduğundan bu çıkarların da dışında kaldığını vurgulamıştır. Birçok insan Acheson'un bu Amerikan çıkarları tanımından Güney Kore'nin işgali için komünistlere yeşil ışık yakıldığını tartışmıştır.²³²

Kore konusu Mao'nun Moskova ziyaretinde tartışıldı. Mao Kim Il Sung'un kuvvet kullanarak Kore'yi birleştirme planları hakkında bazı çekinceleri vardı. Mao Amerika'nın konuyu Kore'nin iç işleri olarak göreceğini tahmin ettiğini söyledi.²³³

Mao'nun, Kore üzerinde daha fazla ilgisi yoktu. Mao, ayrıca Kim'in taarruzu Tayvan saldırısından önce başlarsa, Stalin'in dikkatinin ve desteğinin bölüneceğinden endişe ediyordu. Bununla birlikte Mao Kim'in planını kabul etti. Mao'nun Moskova'dan ayrılışından sonra Stalin Kim'i arayarak Kim'in planına hazır olduğunu

---

²³¹ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 160

²³² David R. Mets, **The not-so-forgotten war: fodder for your reading on the air war in Korea a half century later**, Air & Space Power Journal, Winter, 2003, p. 14

²³³ Patrick C. Roe, **The Dragon Strikes: China and the Korean War, June-December 1950**, Presidio Press, Novato, CA, 2000, p. 49

ancak Mao'un onayının da şart olduğunu söyledi. Çünkü Stalin bir başarısızlıktan Mao'yu sorumlu tutmak istiyordu.²³⁴

Mao Kim Il Sung'un planlarından haberdardı, fakat zamanlaması konusunda bilgisi yoktu, çünkü Çin'in dikkati kendi problemleri üzerindeydi. Tayvan'ın kurtarılması en öncelikli konuydu. Ayrıca Güney Çin'in sakinleştirilmesi gerekiyordu, çünkü orada hala 400 bin milliyetçi gerilla bulunuyordu ki bu ciddi bir problemdi.²³⁵

29 Haziran 1950 Pazar sabah dörtte, Kuzey Kore birlikleri, yoğun ateş ve Sovyet yapımı T-34 tanklarının eşliğinde 38. paraleli geçerek, güneye doğru hızla ilerlemeye başladı. Saldırı, Washington'da öğrenilir öğrenilmez, otuz altı saat içinde Güney Kore'ye yardım etmek için asker gönderilmesine karar verildi. 27 Haziran'da, ABD'nin talebi üzerine BM Güvenlik Konseyi, Sovyetler Birliği'nin hazır bulunmadığı bir ortamda acil iki karar alarak, Kuzey Kore'nin işgalini kınadı ve Kuzey Kore'ye karşı yaptırımda bulunulmasını istedi.²³⁶ Bu arada Başkan Truman, yedinci filoya, Tayvan Boğazı'nı etkisiz ve tarafsız hale getirmesi için hareket emri verdi.²³⁷ Böylece, Kore Savaşı hızla uluslar arası bir kriz haline dönüştü.

Çin'in Kore'ye müdahale kararı almasından sonra, Çu En-lay (Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı), Pekin'deki Hindistan büyükelçisi K.M. Panikkar aracılığıyla gönderdiği mesajda, eğer Amerikalılar 38. paraleli geçerse, Çin'in de savaşa gireceği konusunda uyardı. 7 Ekim günü, Amerikalılar, 38. paraleli geçti. 8 Ekim'de ise, Mao, Çinli gönüllüler ordusuna Kore'ye girmelerini emretti. Ekim ayının ortalarında, Çin ordusu, Çin-Kuzey Kore sınırını oluşturan Yalu nehrini gizlice geçti.

Türkiye, 25 Temmuz 1950 tarihinde Kore'ye BM gücü içerisinde asker göndermeye karar verdi. Türkiye, ABD'den sonra BM'in yardım çağrısına karşılık veren ilk ülkeydi.²³⁸

Kore'ye Amerikan gemisi ile Türk askerleri intikal ettirildi. Bu olaya ilişkin Sedat Simavi yazısında, Bizim erleri Kore'ye nakleden Amerikan gemisinin kaptanının

---

²³⁴ Patrick C. Roe, **The Dragon Strikes: China and the Korean War, June-December 1950**, Presidio Press, Novato, CA, 2000, p. 50

²³⁵ **A.g.e.**, p. 68

²³⁶ Sovyetler Birliği, Ocak 1950'den beri komünist Çin'in BM üyeliğinin reddedilmesini protesto etmek için Güvenlik Konseyi toplantılarına katılmıyordu. Ancak, bir kısım çalışmalarda Sovyetler Birliği'nin Güvenlik Konseyi toplantılarına katılmamasının esas nedeninin Çin Halk Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletlere üye olmasının engellenmesi olarak gösterilmektedir.

²³⁷ Truman yönetiminin Kore Savaşı'na yönelik kararı için daha detaylı bilgi için bkz. Glenn D. Paige, **The Korean Decision: June 24-30 1950**, Free Press, New York, 1968.

²³⁸ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Yayınevi, Ankara, 1990, s. 24

Genelkurmay Reisimize mektup yazarak Türk askerlerini methettiğini belirterek, bu hareketin bizi ancak sevindirebileceğini, Türk'ün meziyetlerini tanımakta biraz gecikmiş olan Amerikalıların bazen kadirşinaslık yaptıklarını görmekte memnun olduğumuzu ifade etmiştir.²³⁹

Türk Tugayının ilk birlikleri 12 Ekim 1950'de Pusan'a varmaya başladılar. Ana birlik, 5.190 kişi, 5 gün sonra 17 Ekim'de ulaştı. 23 Kasım'da Sekizinci Ordu'nun G-4'ü (Lojistik Subayı) lojistik destek açısından birliği 5.055 kişi olarak kayıt etti.²⁴⁰

Türklerin katılımı tartışmalıydı, bununla birlikte Amerikan orduları savaşma kabiliyeti konusunda yüksek olduğunu söylüyordu. Çoğunlukla “müthiş Türkler” olarak anıldılar. Süngülerini kullananlar olarak bilindiler. Savaş boyunca 14.936 Türk görev aldı, bunlardan 741'i öldü ve 2.068'i yaralandı.²⁴¹

Yakın tarihin ilk ve son Türk-Çin askeri çarpışması da bu savaşta oldu. 25 Kasım 1950'de başlattığı büyük taarruzla ilerlemesini sürdüren Çin Gönüllüler Ordusu'nun bir türlü durdurulamaması ve BM kuvvetlerinin bu taarruzlar karşısında, manen ve madden büyük kayıplara uğraması üzerine, Kore'nin terki için planlar yapılmaya başlandı. Türk Tugayı, geri çekilmeye başlayan Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin yan ve gerilerini korumuş, düşmanı oyalayarak bu kuvvetlerin emniyetli bir şekilde geri çekilmeleri için yeterli zamanı (3 gün) kazandırmıştır. Bu suretle BM kuvvetleri emniyetli bir şekilde geri çekilmiş ve Çin Gönüllüler Ordusu tarafından kuşatılarak imha olmaları önlenmiştir. Bu arada, Türk Tugayı da kendisini çepeçevre kuşatan Çin çemberini yararak, çok zayıf vermesine rağmen imhadan kurtulmayı başarmıştır. Bu çarpışmalar, tarihe Kunuri Muharebeleri olarak geçmiştir. Bu çarpışmada, Türk Tugayının toplam kaybı; 767 subay, astsubay ve erdir. (218 şehit, 455 yaralı ve 94 kayıp)²⁴²

---

²³⁹Sedat Simavi, Hürriyet, 16 Kasım 1950'den aktaran **Ayin Tarihi**, Kasım 1950. (<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/AyinTarihi/1950/kasim1950.htm>)

²⁴⁰ Roy E. Appleman, **Disaster in Korea: The Chinese Confront MacArthur**, 1st ed., Texas A&M University Press, College Station, TX, 1989, p. 87

²⁴¹ Paul M. Edwards, **To Acknowledge a War: The Korean War in American Memory**, Greenwood Press, Westport, CT, 2000, p. 115

²⁴² Bkz. M. Galip Baysan, “**Kore Harbinde Türk Tugayı- Kunuri Muharebeleri (26-30 Kasım 1950)**”, Uşak Stratejik Gündem, 9 Ocak 2007.

Bu kayıpları Cumhuriyet gazetesi şu şekilde vermektedir: Subaylar: 11 şehid, 22 yaralı, 6 kayıb, Askeri Memurlar: 1 şehid, Sanatkar aşçı: 2 yaralı, Gedikli: 7 şehid, 12 yaralı, Çavuş: 15 şehid, 21 yaralı, Er: 210 şehid, 320 yaralı.²⁴³

Kasım'ın sonlarında Türk Tugayının ağır kayıplarının sonucunda, Tugay Komutanı General Yazıcı, Amerikan piyade kuvvetleri ile karşılaştırıldığında göreceli bir hareket kabiliyeti eksikliği ile kuvvetlerinin kullanıldığından şikayet etti. Benzer büyüklükte bir Amerikan kuvvetinden yüzde 60 daha az araçları olduğunu belirtti.²⁴⁴

Düşmanın durumunu açıklığa kavuşturma gerekliliği ortaya çıkmıştı. Bu nedenle, BM kuvvetleri, düşmanın kuvvetini keşfetmek amacı ile bir keşif yapılmasına karar verdi. Bu amaçla Türk Tugayına keşif görevi verildi. Türk Tugayı, 25 Ocak 1951 günü iki koldan düşmana doğru harekate başladı. Çinli askerlerin büyük bir inat ve dirençle, bütün varlıklarını koyarak savundukları mevziler Türk askerinin süngü hücumu ile ele geçirildi. Amerikalılar, tarihe Kumyangjang-Ni Muharebesi olarak geçen Türk Tugayının bu muharebesini Kore Savaşının “en kanlı piyade muharebesi” olarak tanımlamışlardır. Bu muharebede, Türk Tugayından 12 asker şehit olmuş, 31'i de yaralanmıştır. Düşman kaybı ise BM kaynaklarınca 1734 olarak tespit edilmiştir. Bu zafer üzerine, Amerikan Kongresince, Türk Tugayına “Mümtaz Birlik Madalyası ve Berati” verilmiştir. Bu nişan 6 Temmuz 1951 günü,Ordu Komutanı ve B.M. üst düzey temsilcilerinin katıldığı bir törenle Alay Sancağına takıldı.

Aynı başarı nedeni ile Güney Kore Cumhurbaşkanı DR. Syngman Ree: “Cumhurbaşkanlığı Birlik Nişanını” vermiş ve bu nişan da 17 Eylül 1952 günü yapılan büyük bir tören sırasında bizzat sayın Cumhurbaşkanı tarafından, Tugay Komutanının göğsüne takılmış ve berati teslim edilmiştir.²⁴⁵

William Stueck, “Türk kuvvetleri genel olarak 1950'nin sonları ile 1951'in başlarındaki Birleşmiş Milletlerin geri çekilme harekâtında azimli ve inatçı bir şekilde savaştılar” demektedir.²⁴⁶

13-18 Mayıs 1951 tarihleri arasında Seul'u ele geçirmek amacıyla, bir tümen kadar kuvvetiyle taarruz eden Çin ve Kuzey Kore kuvvetleri gece boyunca devam eden

---

²⁴³ “Kore'deki zayıratımızın bilançosu”, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1951

²⁴⁴ Roy E. Appleman, *Disaster in Korea: The Chinese Confront MacArthur*, p. 324

²⁴⁵ Bkz. M. Galip Baysan, “Kore Harbinde Türk Tugayı- Kunuri Muharebeleri (26-30 Kasım 1950)”, Uşak Stratejik Gündem, 9 Ocak 2007.

²⁴⁶ William Stueck, *Rethinking the Korean War: A New Diplomatic and Strategic History*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2002, p. 121

dokuz hücumu Türk askeri tarafından her defasında püskürtülmüştür. Türk Tugayını mevzilerinden söküp atamayan düşman, ileri hareketına devam ederek Seul'u ele geçirme amacını gerçekleştirememiştir. Birleşmiş Milletler askerleri Türk Tugayının geçit vermeyen bu savunma mevzilerine “Türk Kalesi” adını vermişlerdir.²⁴⁷

Kore Savaşında, Çin ve Türk orduları, 28-29 Mayıs 1951'de tekrar İleri Karakol Muharebelerinde karşı karşıya geldiler. BM ve Çin Orduları, Mayıs 1951 tarihi itibarıyla, 38 inci paralele tekabül eden İmjin Nehri-Charwon-Kumhwa ve uzanımı hattında karşılıklı savunmaya geçmişlerdi. 3 Mayıs 1951'de Seul kuzeyinde savunma görevi alan Türk Tugayı, asıl muharebe hattının 600 metre ilerisinde, Karsan, Elko, Vegas, Doğu ve Batı Berlin adlarıyla tanımlanan tepelerde tesis edilen Muharebe İleri Karakol mevzilerini teslim almıştı. Çin birlikleri, muharebe ileri karakol mevzilerine ilk kez 15 Mayıs 1951'de saldırdı. Bu saldırı mevzilerdeki Türk birlikleri tarafından başarıyla püskürtülmüştür. Muharebe ileri karakolundaki Türk birlikleri mevzilerinde kahramanca savaşarak düşmana geçit vermediler. 30 saat süren 28-29 Mayıs tarihli direniş çok kanlı bir şekilde cereyan etmiştir. Bu muharebede, 151 Türk askeri şehit olmuş, 241'i de yaralanmıştır. Bu saldırıda taarruz gücünü yitiren Çin birlikleri, 38. paralel hattının güneyine geçemedi. Türk tugayı 28-29 Mayıs 1953 tarihlerindeki savaşıyla ateşkesi etkiledi. Tabii ki bütün bu savaşlar kolay ve kayıpsız değildi.²⁴⁸ Nihayet, 27 Temmuz 1951 günü gece yarısı ateşkes ilan edildi.

Sonuç olarak Türk ordusunda 750 şehit, 2.068 yaralı, 234 esir ve 173 de kayıp olarak kayıtlara geçti.²⁴⁹ Kore'deki Birleşmiş Milletler kuvvetlerine kumanda eden Amerikan Generali Douglas MacArthur, Türk kuvvetlerini “cesurların en cesuru” olarak tanımladı.²⁵⁰

Bu savaş ile Türkiye NATO'ya giden kapıyı aralamıştı. Sonunda da 1952 yılında NATO'ya üye oldu.

Öte yandan, Bağlantısızlar Hareketinin en önemli ülkelerinden Çin Başbakanı Çu En-lay, Bandung Konferansında Türkiye'nin oynadığı role rağmen, Türkiye'ye ılımlı bir şekilde yaklaşmış ve yakın davranmıştır.²⁵¹ Çin siyasi çevrelerindeki yakınlığa rağmen Çin kamuoyunda Türkiye'ye yönelik Kore Savaşı nedeniyle eleştiriler

²⁴⁷ Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 182

²⁴⁸ <http://www.korean-war.com/turkey.html>

²⁴⁹ Stanley Sandler, **The Korean War: No Victors, No Vanquished**, UCL Press, London, 1999, p. 163.

²⁵⁰ <http://www.tallarmeniantale.com/korean.htm>

²⁵¹ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Yayınevi, Ankara, 1990, s.24

bulunmaktaydı. Özellikle, Çin'de yayınlanan birçok yazıda propaganda içerikli eleştiriler çıkıyordu. Örneğin Wang Ch'ing, Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesini değerlendirirken, Türkiye'nin Amerikan emperyalizminin esareti altında olduğunu yazmaktaydı.²⁵² Çin'in her şeye rağmen, Türkiye'ye karşı sergilemeye çalıştığı yakın duruş, Türkiye'ye özel bir duruştan çok o dönem Çin politikasının yalnızlıktan kurtulabilmek için diğer uluslarla temas kurma arayışından öte bir anlam taşımamaktaydı.²⁵³

2 Nisan 1954 tarihinde, Türkiye, Pakistan'la bir yardım anlaşması imzaladı. Bu anlaşmanın imzalanmasına Hindistan ve Çin tepki gösterdi. 1955 yılında, Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere, Ortadoğu'da gelişen Sovyet nüfuzunu engellemek için Bağdat Paktı'nı kurdu. Daha sonra, Ağustos 1959 tarihinde, Irak'ın çekilmesiyle, Bağdat Paktı, CENTO'ya (Merkezi Antlaşma Teşkilatı) dönüştü. Ankara, CENTO paktının yeni karargahı oldu. CENTO, 1954 yılında Güneydoğu Asya ülkelerini Çin komünizmine karşı korumak için kurulan SEATO'nun bir uzantısıydı. Aslında, Bağdat Paktı'yla başlayan süreç Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya yayılmasını önleme misyonunu amaç edinmişti. Mao, 5 Eylül 1958'de Yüksek Devlet Konseyi'nin 15. toplantısında yaptığı konuşmada Bağdat Paktı'nı, NATO ve SEATO'yu sert bir şekilde eleştirerek, bunların amacının Çin'e saldırmak olduğunu vurguluyordu.²⁵⁴

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğündeki 26 Şubat 1957 tarihli İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Ord.Prof.Dr. F.K.Gökay'ın Başbakanlığa göndermiş olduğu bir belgeden Milliyetçi Çin Dışişleri Bakanı George K.C.Yeh'in o tarihlerde İstanbul'u ziyaret ettiği ve Ankara'ya gideceği anlaşılmaktadır.²⁵⁵

Çin'in (Milliyetçi Çin) Ankara büyükelçisi Shao Yu-lin'in Başbakanlığa yazmış olduğu 12 Temmuz 1958 tarihli bir mesajda; kendisinin Çin Cumhuriyeti Başkanı Çan Kay-şek tarafından bir mesaj ve hediye iletmek üzere görevlendirildiğini, aynı zamanda 16 Temmuz'da Ankara'ya gelecek ve oradan İstanbul'a geçecek Çinli Müslümanlardan

---

²⁵² Wang Ch'ing, "Mei-ti nu-i hsia ti T'u-erh-ch'i (Turkey under American Imperialist Enslavement), SCCS, no.17, 3 Kasım 1951, ss. 19-20'den aktaran Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 184

²⁵³ Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 184

²⁵⁴ Li Xiaobing, Chen Jian, and David L. Wilson, "Mao Zedong's Handling of the Taiwan Straits Crisis of 1958", Cold War International History Project, **CWIHP Bulletin 6/7, Winter 1995**, pp. 215-216 (http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=topics.publications&group_id=15127)

²⁵⁵ **Çin Dışişleri Bakanı George K.C.Yeh'in İstanbul'u ziyaretinden sonra yazdığı teşekkür mektubu.** Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 26.2.1957, Dosya: K2, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 116.734.24

oluşan bir iyi niyet heyetinin kendisi ile birlikte başbakan tarafından kabul edilirse şeref duyacaklarını bildirmektedir.²⁵⁶

27 Mayıs 1960'a gelindiğinde ise, Türkiye'de yaşanan askeri bir darbe ile Demokrat Parti hükümetinin uzaklaştırılması, Çin Halk Cumhuriyeti'nde memnuniyetle karşılanmış olma ihtimali Mao'nun 7 ve 9 Mayıs 1960 tarihlerinde yaptığı açıklamalarda görülmektedir. 27 Mayıs darbesi öncesi, 7 Mayıs'taki açıklamasında Mao, Güney Kore ve Türk halkının ABD emperyalizmine ve onun uşaklarına karşı verdiği haklı yurtsever mücadeleye duyduğu yakınlık ve desteği dile getirmiştir.²⁵⁷

15 Ağustos 1960 tarihinde, Türkiye Büyükelçiliğinin gönderdiği bir raporda; "Taypey Hava Ataşesi'nin ayrılışı nedeniyle Çin Cumhurbaşkanı Çan Kay-şek şimdiye kadar hiçbir ataşeye gösterilmemiş bir teveccüh eseri olarak kendisini kabul arzusunu ifade etmiştir. Bunun üzerine büyükelçimiz ile birlikte gidilerek yapılan görüşmede ataşemizin Çin ile ilgili olan intibalarını ifadesi sonrası Mareşal memleketimize olan alaka ve dostluğu tekrar ifade ile Sayın Devlet ve Hükümet Başkanımız Orgeneral Gürsel'e selam ve iyi temennilerinin ıblagını ataşemizden rica eylemiştir. Ayrıca yapılan bir merasimle Çin Hava Kuvvetleri Komutanı Ataşemize yüksek rütbeden bir nişan vermiştir"²⁵⁸ demektedir.

Atatürk'e karşı Çinlilerin (Milliyetçi Çin) ve dolayısıyla Çan Kay-şek'in ilgisi Atatürk'ün ölümünün ardından da devam etti. 1963 yılında Çan Kay-şek'in Çin (Tayvan) Devlet Başkanı sıfatıyla yaptığı açıklamada: "Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün 25. Yıldönümü münasebetiyle, ülkem ve milletim adına, ülkesini özgürlük ve demokrasiye kavuşturmak uğrunda mücadele ederek başarı kazanan Büyük Türk Önderi hakkındaki engin duygularımı ve hayranlığımı iletme isterim. Atatürk'ün hayatı ve eseri sadece Türkiye için değil, fakat dünyanın bütün özgür milletleri için bir ilham kaynağı olmakta devam edecektir." Bu arada, Çin'de Tchang Yang Yee Pan gazetesi, "Eğer tarih bir kalbe sahip olsaydı, Mustafa Kemal'i mutlaka kıskanırdı" şeklinde yazmaktaydı.²⁵⁹

---

²⁵⁶ Çin Büyükelçisi Shao Yu-lin'in Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği mektup. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 12.7.1958, Dosya: 0101, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 126.815.4

²⁵⁷ Doğu Perinçek, **Lenin, Stalin, Mao'nun Türkiye Yazıları**, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Temmuz 1992, s. 193.

²⁵⁸ **Taypey Hava Ataşesinin Çin Cumhurbaşkanı tarafından kabulü**. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 14.9.1960, Dosya: 03, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 127.828.4

²⁵⁹ Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 163

1964’de Kıbrıs’ta yaşananlar, Türkiye’nin adaya olası bir askeri müdahalesini gündeme getirmişti. Bu ortam içerisinde, ABD Başkanı Johnson, Başbakan İsmet İnönü’ye yolladığı meşhur mektubunda Türkiye’yi sert bir şekilde uyarmıştı. Gerginleşen bu ortam içerisinde Türkiye, dış politikasını yeniden gözden geçirdi. Bu dönemden itibaren çok yönlü bir dış politika takip edilmesine karar verildi. Bu bağlamda, ana muhalefet Adalet Partisi, sözcüsü Yılmaz Akçal aracılığıyla çok yönlü dış politikayı desteklediğini açıklayarak, Türkiye’nin Çin’le diplomatik ilişki kurmasının gereğine işaret etti.²⁶⁰

ÇHC’nin Türkiye’deki ABD karşıtı faaliyetlere destek vermesi dikkat çekiyordu.²⁶¹ SSCB’nin artan tehditlerine karşı ABD, güvenlik-strateji dengesini kurmak için, ABD Dışişleri Bakanı H. Kissenger’ın Amerikan Dış politikasını antikomünist ideolojik ekseninden ayıran realist ekol çizgisine çeken yaklaşımı sonucunda SSCB’ye karşı Çin kartını oynama kararı almıştı. ÇHC, ABD’nin bu yaklaşımını ideolojik kılıfa sokarak, SSCB’yi revizyonist olmakla suçlamış, ancak özünde realist bir yaklaşımla cevap vermiş, ABD’nin Moskova’yı jeopolitik iç hatlar kısılcasına sıkıştırmasına yardımcı olurken, hem üzerinden Amerikan baskının kaldırmış hem de uluslararası topluma entegre olmuştur.²⁶²

Yukarıda da belirtildiği gibi Çin’i tanıma girişimleri 1963-1964 yıllarında Dışişleri Bakanlığı bürokrasisi tarafından düşünülmüştü. İsmet İnönü başkanlığındaki koalisyon hükümeti, bu konuda hazırlık içindeydi. Ondan sonra gelen Suat Hayri Ürgüplü hükümeti de bu yolda ciddi hazırlıklara girmişti. Ancak 1965 yılında tek başına iktidara gelen Adalet Partisi, ABD paralelinde politikaları nedeniyle Çin’in tanınmasını hasırltı etmiştir.²⁶³

Bu dönem içerisinde, Çu En-Lai’nin Cumhuriyet gazetesine verdiği beyanatu Pekin radyosu yayınladı. Çu Türk gazetecilerine (Cumhuriyet gazetesi muhabiri Özgen Acar ve Hürriyet muhabiri Gökşin Sipahioğlu) “Komünist Çin ve Türkiye iki Asya

---

²⁶⁰ Süha Bölükbaşı, **Barışçı Çözumsuzlük**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 156’den aktaran Barış Adıbelli, **Türkiye-Çin İlişkileri**, s. 190

²⁶¹ Ahmet İnsel, “**27 Mayıs Öncesi Türkiye’nin Çin’den Görünüşü**”, Tarih ve Toplum, Cilt 31, sayı 185, 1999, ss. 20-21’den aktaran Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası**, s.161

²⁶² Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 161

²⁶³ “Çin’i tanıma geç kalmış bir eylemdir”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Ağustos 1971

memleketidirler. Çin ve Türk milletleri arasında ananevi bir dostluk mevcuttur” demiştir.²⁶⁴

1949-1971 arası Uygur-Türk ilişkilerini de ağırlıklı olarak Türkiye'nin Uygur göçmenleri kabul edişi oluşturmaktadır.

Çin dışındaki Doğu Türkistan toplumunun temel amacı kolektif kimliği muhafaza etmek, bu nedenle Uygur diasporası için aslında Doğu Türkistan sorunu anavatanları dışında yeni nesillerin kimliklerini muhafaza etmekte önemli bir araçtır. Bu açıdan kimliklerini muhafaza etmek için bir takım dernekler kurmuşlar, yayınlar çıkarmışlar, kültürel etkinlikler düzenlemişler ve uluslar arası liderlerle bir araya gelerek toplantılar düzenlemişlerdir. Uygur diyasporasının Türkiye'deki ilk örgütü **Doğu Türkistan Göçmenler Derneği** olmuştur. 1950'den itibaren Doğu Türkistan Dergisi bu derneğin bir yayını olarak çıkmaya başlamıştır.²⁶⁵

Daha önce hakkında bilgi verilen Mehmet Emin Buğra'nın Hayatı Doğu Türkistan için çalışmakla geçmiştir. Hayatının sonun dönemlerini Türkiye'de geçiren Mehmet Emin Buğra burada da mücadelesini sürdürmüştür. 1965 yılında, İstanbul'da hayata gözlerini kapamıştır.²⁶⁶

Yusuf Alptekin ise, Çin Komünist kuvvetlerinin Doğu Türkistan'ı işgal etmesinin ardından, 6 Ocak 1952 tarihinde Türkiye'ye hareket eder. Bu sıralarda, Mehmet Emin Buğra göç ederek Türkiye'ye gelmiştir. Onunla birlikte Türkiye'deki ziyaretlerine başlar. TBMM Başkanı Refik Koraltan, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Sıtkı Yırcalı ve Muhlis Ete gibi bakanlar, Haşim İş-can, Sait Bilgiç, Remzi Oğuz Arık, Haluk Karamağaralı gibi şahsiyetler, İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra'nın görüştüğü kişiler arasındadır.

Bir yandan da basın yoluyla dava canlı tutulmaktadır. 1953 yılı başından itibaren Doğu Türkistanlılar Türkiye'ye gelip yerleşmeye başlarlar. Göçmenlerin büyük kısmı Türkiye'ye yerleştikten sonra, İsa Yusuf Bey de ailesiyle birlikte 1954 Haziranında Türkiye'ye yerleşir. 4 Aralık 1957 tarihinde de Türk vatandaşlığına kabul edilir. 1949-1954 yılları arasındaki tahammül edilmeyecek derecede zor şartlar içinde geçen 5 yıldan sonra, Türkiye'ye yerleşen Doğu Türkistanlılar ve İsa Yusuf Alptekin bir nebze de olsa

---

²⁶⁴ “Çu En-Lai'nin Gazetemize verdiği beyanati Pekin radyosu yayınladı”, **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1965.

²⁶⁵ Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 201

²⁶⁶ Doğu Türkistan meselesi ve Mehmet Emin Buğra ile diğer önemli kişiler için bkz.

<http://www.gokbayrak.com> ve <http://blogs.cjb.net/doguturkistan/>

huzura kavuşurlar. 1952 tarihinde Türkiye'ye yerleşen Mehmet Emin Buğra'nın 1953'te başlattığı yayın faaliyeti İsa Yusuf Alptekin tarafından da sürdürülür.

1960 yılında Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti kurulur. Mehmet Emin Buğra'nın 14 Haziran 1965'te vefatından sonra cemiyetin başkanlığına İsa Yusuf Alptekin getirilir. Alptekin gazete gazete dolaşarak Doğu Türkistan davasını anlatır. Kitaplar yayımlar, dergiler çıkarır. İsa Yusuf Alptekin'in, Muhtıralar, Doğu Türkistan İnsanlıktan Yardım İstiyor, Doğu Türkistan Davası ve Esir Doğu Türkistan İçin isimli eserleri vardır.²⁶⁷

Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin, 1960'larda Doğu Türkistan sorununu gündeme getirmek için yabancı liderlere çeşitli mektuplar yazarak onlarla temasa geçtiler. Sadece liderle görüşmekle kalmayıp Bandung Konferansı ve Arap Birliği gibi uluslararası ve bölgesel örgütlerle de temasa geçtiler. Örneğin İsa Yusuf Alptekin, 1960'ta Yeni Delhi'de Afrika-Asya Konferansına katıldı. Devamla, 1965 yılında, Mogadişu'da toplanan Afrika-Asya konferansına katıldı. 1961 yılında İslam Devletleri Bağdat Konferansına, 1963 yılında ise Mekke'de toplanan İslam Konferansı ve 1964 yılında da Karaçi'de Dünya İslam Kongresine katıldı.

1970'lere kadar Uygur milliyetçiliği oldukça muhafazakâr ve sert söylemler içermekteydi. Buna karşın ılımlı bir süreç de başlamıştı. Buğra ve Alptekin, tam bağımsızlık yerine özerklik şeklinde sorunun çözülemeyeceğini dile getirmeye başlamışlardı. Bu ılımlı görüş Türkiye'deki Uygurlar arasında daha çok dile getiriliyordu ve hâkim olan görüş Çin'de güçlü bir federal sistemin oluşturulmasıydı. Fakat Türkiye dışındaki kimi radikal Uygur grupları azınlıkta olsalar da bu görüşlere karşı çıktılar.²⁶⁸

---

²⁶⁷ <http://www.ulkum.com/berka/seh/m/isayusufalptekin/>

²⁶⁸ Barış Adıbelli, **Türkiye-Çin İlişkileri**, s. 202

C- 1971'DEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ

25 Nisan 1971 tarihinde Kızıl Çin ile diplomatik ilişkiler kurmak üzere hazırlıklara başlanmıştır. Ankara ile Pekin'de 8 Mayıs 1971 tarihinde saat 13'de yapılan açıklamalarda, Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkiler kurulmasını görüşmek üzere her iki ülkenin Paris büyükelçilerinin memur edildikleri bildirilmiştir.²⁶⁹ Milliyetçi Çin bu hazırlıkları öğrendiğinde Türkiye ile ilişkileri keseceğini bildirmiş²⁷⁰, ancak görüşmelerin devam ettiğini görünce de 30 Temmuz 1971 tarihinde Türkiye ile diplomatik ilişkilerini kesmeye karar vermiştir²⁷¹.

Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen tanıdığına ilişkin metni, 4 Ağustos 1971'de saat 20.00'da Paris Büyükelçiliğinde düzenlediği bir törenle imzaladı. Dışişleri Bakanlığı İdari İşler Genel Müdürü Haluk Sayınsoy'un kamuoyuna açıkladığı ortak bildirimde, "Türkiye Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti hükümetleri, bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğü, içişlerine karışmama, hak eşitliği ve çıkarların karşılıklı korunması ilkelerine saygı çerçevesi içinde bugünden itibaren diplomatik ilişki kurma kararı vermiştir" şeklinde yazmaktaydı.²⁷² 5 Ağustos 1971 tarihinde Türkiye-Kızıl Çin ilişkileri saat 13.00'den itibaren yürürlüğe girdi. Kıt'a Çin'i tanıyan sekizinci NATO ülkesi Türkiye oldu ve Ankara'da bulunan Milliyetçi Çin Elçilik mensupları Ankara'dan ayrılmaya başladılar.²⁷³

Anadolu Ajansının Hong Kong'dan bildirdiği bir habere göre, Çin Halk Cumhuriyeti Hükümetinin resmi organı "Halkın Sesi" gazetesi 7 Ağustos 1971 tarihli yazısında, "Gerçekten, Türk ve Çin ulusları arasındaki dostluk bağı, tarihin çok eski devirlerine kadar uzanmaktadır" demiştir.²⁷⁴

Tercüman gazetesi yazarlarından Ergun Göze, "Evet Kızıl Çin'i tanımalı, Türkiye'nin menfaatini istiyorsa tanımalı. Amma nedir Türkiye'nin menfaati? Çin inim inim inettiği soydaşlarımız üzerindeki baskıyı azaltacak mı? Türk ilim adamlarına,

²⁶⁹ **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1971.

²⁷⁰ "Türkiye Kızıl Çin'i tanırsa Milliyetçi Çin münasebeti kesecek", **Tercüman**, 11 Haziran 1971.

²⁷¹ "Milliyetçi Çin, Türkiye ile münasebeti kesiyor", **Tercüman**, 30 Temmuz 1971.

²⁷² "Çin Halk Cumhuriyetini resmen tanıdık", **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1971 ve "Kızıl Çin'e elçi Mart'ta atanacak", **Tercüman**, 6 Ağustos 1971.

²⁷³ **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1971 ve **Türkiye Cumhuriyeti Kronolojik Tarihi**, <http://www.lahana.org/tarih/1971.htm>

²⁷⁴ "Pekin, Türk-Çin dostluğunu övüyor", **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1971.

Türkistan'a giriş müsaadesi verecek mi? Türk Dış politikasında mesela Kıbrıs işinde Türkiye'yi destekleyecek mi?" şeklinde çekincelerini belirtmiştir.²⁷⁵

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ise, "Kızıl Çin'i tanımının Türkiye için bir yararı yoktur" demiştir.²⁷⁶

Bir başka haberde de, "ilişkilerimizin kesildiği Milliyetçi Çin nezdindeki Büyükelçimiz Haluk Kocaman'ın ayrılışında bir askeri tören yapıldığı öğrenilmiştir. Milliyetçi Çin'in Ankara Büyükelçisi eski Milliyetçi Çin Genelkurmay Başkanı Amiral Ni-Yue-Si'nin Türkiye'den ayrılışında Atatürk'ün Anıt kabrine çelenk koyma isteği önce reddedilmiş, sonra amiral olması nedeniyle izin verilmiştir. Ayrıca amiralin ayrılmasından sadece 5-10 dakika hariciyenin bir protokol memurunu havaalanına göndermesi üzüntü ile karşılanmıştır" denmiştir.²⁷⁷

Türkiye Dışişleri Bakanlığı web sitesine göre karşılıklı üst düzey ziyaretler aşağıdadır.²⁷⁸

* Cumhurbaşkanı düzeyinde;

- Sayın Li Xiannian (13-19 Mart 1984)
- Sayın Süleyman Demirel (23-27 Mayıs 1995)
- Sayın Jiang Zemin (18-21 Nisan 2000)

* Başbakan düzeyinde;

- Sayın Turgut Özal (30 Haziran-7 Temmuz 1985)
- ÇHC Başbakanı Zhao Ziyang (17-23 Temmuz 1986)
- ÇHC Başbakanı Zhu Rongji (15-19 Nisan 2002)

* Dışişleri Bakanı düzeyinde;

- ÇHC Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Qian Qichen (3-7 Eylül 1990)
- Sayın İsmail Cem (14-20 Şubat 1998)
- ÇHC Dışişleri Bakanı Tang Jiaxuan (6-9 Ocak 2001)
- Sayın Abdullah Gül (1-6 Şubat 2005)

Çin Halk Cumhuriyeti ile bir süre daha düşük seviyede devam eden ilişkiler, 14 Eylül 1972'de Sivil Hava Ulaşım Antlaşması (Aralık 1986'da tadil edilmiştir), 16

²⁷⁵ Ergun Göze, "**Çin işi, Japon işi**", Tercüman, 8 Ağustos 1971.

²⁷⁶ "Demirel, Kızıl Çin'i tanımının Türkiye için bir yararı yoktur dedi.", **Tercüman**, 9 Ağustos, 1971 ve "Demirel, Kıta Çini'nin tanınmasını kınadı", **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1971.

²⁷⁷ **Tercüman**, 19 Ağustos 1971.

²⁷⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı web sayfası, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/DoguAsyavePasifik/CHC/CHC.htm, 01 Ekim 2007

Temmuz 1974’de Ticaret Antlaşması, 18 Mayıs 1981 yılında Ticaret Protokolü, 19 Aralık 1981 yılında da Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Antlaşması²⁷⁹ ve Aralık 1982’de Cumhurbaşkanı Kenan Evren’in Çin’i ziyaret etmesiyle rayına oturdu. Evren, Çin’i resmen ziyaret eden ilk üst düzeydeki Türk devlet adamı oldu. Ardından, Temmuz 1985 yılında, Başbakan Turgut Özal Çin’i ziyaret etti. Bu ziyaret esnasında, iki ülke arasında ekonomi, ticaret, sivil havacılık, teknoloji ve iletişim üzerine işbirliği anlaşması imzalandı. Ekim 1985 tarihinde ise, TBMM Başkanı Necmettin Karaduman Çin’i ziyaret etti.

Çin tarafında ise, Mart 1984’te, Çin Devlet Başkanı Li Şianian ve Temmuz 1986’da da Başbakan Zao Ziyang, Türkiye’yi ziyaret ettiler. Her iki ülke arasında kültürel alanlarda da işbirliği sürmüştür. Mart 1988’de Çin Kültür Bakanı Wang Meng, Türkiye’yi ziyaret etmiş, Haziran 1988’de de Turizm ve Kültür Bakanı Tınaz Titiz Çin’i ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerin bir sonucu olarak, Ankara-Beijing, İstanbul-Shanghai, İzmir-Tianjin, Konya-Xian, Trabzon-Rizhao, Bursa-Anshan, Mersin-Nanjing, İzmit-Zhenjiang ve Yalova-Panjin şehirleri kardeş şehir ilan edilmiştir.²⁸⁰ 25 Eylül 2007 tarihinde de Çin’in Yunfu şehrinin **talebi** ve Dışişleri Bakanlığı’nın **önerisi** ile Yunfu kenti ile Afyonkarahisar arasında kardeş şehir ilişkisi kurulması hakkındaki teklif, Afyonkarahisar Belediye Meclisi’nde oy birliği ile kabul edilmiştir.²⁸¹

Çin ile Türkiye arasında 1984 yılından 2003 yılına kadar aşağıda belirtilen antlaşmalar yapılmıştır:

11 Ocak 1984 tarihinde, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğü ile ÇHC Radyo Televizyon Bakanlığı arasındaki İşbirliği Protokolü.

04 Haziran 1985 tarihinde Anadolu Ajansı ile Xinhua Haber Ajansı arasındaki İşbirliği Protokolü.

06 Mart 1989 Konsolosluk Sözleşmesi.

24 Aralık 1989 Resmi Pasaportlara Dair Anlaşma Karşılıklı Olarak Vizeden Muaf Kılınmasına Dair Anlaşma.

19 Mart 1990 Standardizasyon Alanında İşbirliği Anlaşması.

---

²⁷⁹ **Türk Çin İktisadi Eşleştirme Merkezi,**

(http://www.tucem.com.tr/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=9&Itemid=128)

²⁸⁰ Çin Dışişleri Bakanlığı web sitesi, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/xybfs/gjlb/2898/default.htm>

²⁸¹ Afyon Belediyesi web sitesi, <http://www.afyon-bld.gov.tr/tr/detay.aspx?id=1812>

14 Ekim 1990 Sağlık Bakanlığı ile Çin Devlet Eczacılık İdaresi arasında Sağlık Alanında İşbirliği Yapılmasına İlişkin Anlaşma.

30 Ekim 1990 Bilim ve Teknoloji Alanında İşbirliği Anlaşması.

13 Kasım 1990 Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması.

09 Mayıs 1991 Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması.

28 Eylül 1992 Hukuki, Ticari ve Cezaî Konularda Adli Yardımlaşma Anlaşması.

10 Ekim 1992 Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması.

23 Ekim 1992 Denizcilik Anlaşması.

09 Kasım 1993 Kültürel İşbirliği Anlaşması.

10 Kasım 1994 Sağlık Alanında İşbirliği Ek Protokolü.

Mayıs 1995 Uluslararası Müteahhitler Birliği ile Çin Uluslararası Müteahhitler Birliği arasında imzalanan Niyet Mektubu

23 Mayıs 1995 Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma Anlaşması.

Mayıs 1996 Turizm Karma Komisyonu I. Toplantısında İşbirliği Protokolü.

Nisan 1997 Su Kaynaklarının Geliştirilmesi Alanında Bilimsel ve Teknik İşbirliğini Öngören Protokol

Ekim 1997 Ormancılık alanında işbirliğini öngören iyi niyet Protokolü.

13 Kasım 1997 Dışişleri Bakanlıkları arasında Siyasi İstişare Mekanizması Kurulmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası.

Nisan 1998 12. Karma Ekonomik Komisyon Mutabakat Muhtırası.

08 Kasım 1998-2001 yıllarını kapsayan Kültür Değişim Programı.

12 Mart 1999 DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı) ile MOFTEC (Ministry of Foreign Trade and Economic Cooperation) Arasında Ticari İstişare Mekanizması Kurulması Hakkında Mutabakat Zaptı.

11 Temmuz 1999 TC-ÇHC II. Dönem Karma Turizm Toplantısı Protokolü.

14 Şubat 2000 Sınır Aşan Suçlarla Mücadelede İşbirliği Anlaşması

04 Nisan 2000 TSE ile ÇHC Devlet Giriş Çıkış Denetim ve Karantina İdaresi Arasında İşbirliği Anlaşması.

19 Nisan 2000 ÇHC Cumhurbaşkanı Jiang Zemin'in ülkemize ziyareti vesilesiyle imzalanan Ortak Bildiri.

19 Nisan 2000 Enerji Alanında İşbirliği Çerçeve Protokolü.

19 Nisan 2000 13. Karma Ekonomik Komisyon Mutabakat Muhtırası.

13 Nisan 2001 Sayıştay Başkanlığı ile HC Milli Denetim Kurumu Başkanlığı arasında İşbirliği Anlaşması.

14 Aralık 2001 TC Turizm Bakanlığı ile HC Milli Turizm İdaresi Arasında Çin Vatandaşlarının Türkiye'ye Seyahatine İlişkin Uygulama Planı.

05 Nisan 2002 TC HC 14. Dönem Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) Toplantısı Mutabakat Muhtırası.

16 Nisan 2002 Tarım Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı.

16 Nisan 2002 Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına İlişkin Anlaşma.

16 Nisan 2002 Enformasyon Teknolojisi Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı.

27 Mayıs 2002 T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile HC İmar Bakanlığı Arasında Mutabakat Muhtırası.

04 Eylül 2003 T.C. İrişleri Bakanlığı ile HC Kamu Güvenliği Bakanlığı Arasında

Ortak alışma Grubu Oluşturulmasına Dair Mutabakat Muhtırası.

10 Mayıs 2007 Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 2006-2009 Yıllarına İlişkin Kültürel Değişim Programı

Ayrıca 02 Nisan 1998 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Hong Kong Özel İdari Bölgesi Hükümeti arasında Hava Taşımacılığı Anlaşması imzalanmıştır.²⁸²

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Orta Asya kapılarını dış dünyaya açtı. Bu yeni dönem, bölgede politik, ekonomik ve dini üstünlük kurmak isteyen İran, Suudi Arabistan ve Türkiye arasında da büyük yarışa neden oldu. Bu yarışın dışında diğer bölgesel rakipleri de Çin ve Rusya idi.²⁸³ Türkiye'nin iç siyasetinde giderek artan Pan-Türkizm söylemleri ve Adriyatik'ten Çin Seddi'ne ifadeleri Çin'in karşı bir denge merkezi olarak İran'a yönelmesine neden oldu. Bu söylem, Çin'in de oldukça tepkisini çekmişti ve açıkçası Türkiye'nin gelecekte Orta Asya'daki varlığından çekiniyordu.

²⁸² **Türk Çin İktisadi Eşleştirme Merkezi,**

(http://www.tucem.com.tr/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=9&Itemid=128), T.C. Başbakanlık, **Dış Ticaret Müsteşarlığı,** Anlaşmalar Genel Müdürlüğü web sayfası,

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/AsyaDb/chc.doc>, s.3 ve **T.C. Dışışleri Bakanlığı,**

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/DoguAsyavePasifik/CHC/CHC.htm, 01 Ekim 2007

²⁸³ Bkz. Stephen J. Blank, Stephen C. Pelletiere, William T. Johnsen, **Turkey's Strategic Position At The Crossroads Of World Affairs**, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle Barracks, PA, December 3, 1993.

1990'ların başında gerek Başbakan Süleyman Demirel, gerekse Cumhurbaşkanı Turgut Özal hemen her fırsatta Orta Asya'da bağımsızlığını kazanmış devletlerle olan din, dil ve etnik bağlarından bahsetmekteydi. Gerçekten de, 1990'ların sonlarına kadar Türkiye, Orta Asya bölgesinde büyük bir performans gösterdi. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Orta Asya devletlerinin bir kısmı Türkiye modelini benimsediler. Özbekistan ve Kazakistan liderleri, Türkiye'nin izlediği rotayı kendilerinin de izleme niyetinde olduklarını açıkladılar.²⁸⁴ Türk Hava Yolları, Orta Asya Türk devletlerine sefer düzenleyen ilk yabancı hava yolu oldu. Bu devletlerin öğrencilerine Türkiye'de eğitim görmeleri olanağı tanındı. Türk televizyonları bölgede yayına başladı. Ankara, Orta Asya ile ilişkilerini düzenlemek için 24 Ocak 1992 tarihinde Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nı (TİKA) kurdu.²⁸⁵

Bu performans, Çin ve Rusya'nın Şanghay Beşlisini kurmalarının en büyük nedenlerinden birisiydi. Maalesef, Türkiye'nin kendi içinde yaşadığı siyasi fırtınalar, Orta Asya devletlerine de yansiyarak buradaki yönetimlerin devrilmesi için bir takım girişimlerde bulunulmasına neden oldu.²⁸⁶ Türkiye ve İran 1990'ların başında bölgede etkili olma girişimlerinde bulundular. Fakat bunu yapabilmeleri için gerekli kaynaklardan yoksundular. 1990'ların ortalarından itibaren etkinliğini sessizce yükseltirken, herhangi bir ülke üzerinde belirgin bir baskı duygusu oluşturmadı. Hindistan ve Pakistan kendi açılarından bölgedeki etkinliklerini kaybettiler.²⁸⁷

Baştan Türkiye ile beraber olan ABD, bu desteğini çekerek, tek başına Orta Asya'ya yönelik politikasına devam etmeye çalışmış, ancak fiyaskoyla sonuçlanmıştır. ABD'nin Türkiye'yi Orta Asya'da dışlayan bir politika izlemesi Çin-Rus ikilisine bölgede büyük bir mevzi kazandırmıştır.²⁸⁸

1993 yılında, Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş ve Savunma Bakanı Nevzat Ayaz'ın savunma konularını görüşmek üzere Çin'i ziyaretleri esnasında, Çin Parlamentosu Daimi Komitesi Başkanı Çiao Şi ile bir araya gelerek aynı zamanda

---

²⁸⁴ J. Kitfield "The Turkish Model", National Journal, Cilt 34, Sayı.9, 3 Nisan 2002, ss. 598-606 dan aktaran Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 198

²⁸⁵ 4668 sayılı yasa gereği, TİKA; başta Türk dilinin konuşulduğu ülkeler ve Türkiye'ye komşu ülkeler olmak üzere, gelişme yolundaki ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak, bu ülkelerle; ekonomik, ticari, teknik, sosyal, kültürel, eğitim alanlarında işbirliğini projeler ve programlar aracılığı ile geliştirmek amacıyla kurulmuştur. <http://www.tika.gov.tr/TR/>

²⁸⁶ Marshall Ingwerson, "The Turks Are Coming, Cry Russians In Their Ex-Empire", **Christian Science Monitor**, Cilt. 87, Sayı.21, 26 Eylül 1995.

²⁸⁷ Svante E. Cornell, "The United States and Central Asia: In the Steppes to Stay", **Cambridge Review of International Affairs**, Vol. 17, No. 2, July 2004, ss. 239-254

²⁸⁸ Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, ss. 199-200

güvenlik konularını da görüştüler. 1995 yılında ise, Süleyman Demirel Pekin'i ziyaret eden ikinci Cumhurbaşkanı oldu.

Orta Asya'da durum böyle iken, Çin'in de Türkiye'nin stratejik algılama perspektifi içine yeterince girdiğini söylemek mümkün değildir. Çin'i algılama ve izah etme doğrultusunda yapılan başlıca çalışmalar arasında 1995 yılında Avrasya Dosyası Dergisi Çin Özel Sayısını çıkarmış ve bir çok uzmanın Çin'in siyasi, ekonomik, kültürel, askeri durumunu ve Doğu Türkistan sorununun inceleyen araştırmalarına yer vermiştir. Türkiye'nin Pekin Büyükelçiliği'nde görevli Mehmet Ögütçü Temmuz 1995'te TÜSİAD için hazırlanan "Yeni ekonomik süper güç Çin ve Türkiye" başlıklı raporda, Çin'i her yönüyle tanıtarak Türkiye'nin birçok alanında Çin ile işbirliği yapabileceğini belirtmiş ve bu tür ilişkileri geliştirerek bu ülke ile stratejik ortaklık ilişkisine girilmesini önermiştir.²⁸⁹ 1996 yılında Dr. Hasret Çomak Türkiye'nin askeri sanayi ve füze teknolojisi gibi değişik alanlarda Çin ile ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini ileri sürmüştür.²⁹⁰ Türkiye'de bazı araştırmacılar ise aynı görüşte değildirlere. Erol Mütercimler, Çin'in değil Kanada ve özellikle Avustralya gibi çok kültürlü bir toplumu yaşatmayı başaran bölgelerin gelecek vaat ettiğini ve 21. asrın süper güçleri olacaklarını iddia etmektedir.²⁹¹

Bu çerçevede, Milliyet gazetesinde yayınlanan bir haberde, Türkiye'nin, İran, Irak ve Suriye'nin elindeki uzun menzilli füzelere karşı, yaklaşık iki yıl önce ABD, Fransa, Çin ve İsrail'e ortak füze üretimi konusunda teklifte bulunduğu, ancak bu öneriyeye ABD ve Fransa yanıt vermezken, İsrail ve Çin'den yanıt geldiği belirtiliyor. Değerlendirme sonunda Çin Halk Cumhuriyeti'yle ortak füze üretimi anlaşması yapılmıştır. Anlaşmanın devletlerarası anlaşma statüsünde olması ve füze teknolojisi transferini içermesi nedeniyle çalışmalar büyük bir gizlilik içinde sürdürülmektedir.²⁹²

Aynı zamanda Türkiye güvenliğini tek bir kaynağa bağlamanın risklerinin yeni dönemde daha fazla olduğu gerekçesiyle alternatif askeri ekipman sağlayıcıları aramaya başladı. 1993 yılında, Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş ve Milli Savunma Bakanı

---

²⁸⁹ Bkz. Mehmet Ögütçü, **2000'li Yıllara Doğru Yeni Ekonomik Süper Güç: Çin**, Yayın No. TÜSİAD-T/95, 7-182, İstanbul, Temmuz 1995.

²⁹⁰ Hasret Çomak, **"2000'li Yıllara Doğru Süper Güç Konumuna Gelmesi Beklenen Çin ile Türkiye İlişkileri"**, Silahlı Kuvvetler Dergisi, sayı. 348, Ankara, Nisan 1996, ss. 95-98

²⁹¹ Bkz. Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, Güncel Yayıncılık, İkinci Basım, İstanbul, Şubat 2000.

²⁹² Evren Değer, **"Çin'le Gizli Füze Anlaşması"**, Milliyet Gazetesi, 20 Aralık 1996.

<http://www.milliyet.com.tr/1996/12/20/siyaset/cinle.html>

Nevzat Ayaz'ın savunma konularını görüşmek üzere Çin'i ziyaret etmesi de Türkiye'nin bu ilgisinin somut bir göstergesiydi. Ve ilk sonucunu da 1996'da Türkiye ve Çin, 150 milyon dolar değerinde orta menzilli (80 km) WS-1 füzelerinin alımı üzerine anlaşmaya varmasıyla ortaya çıktı.²⁹³

Bu satış Çin'in bu roket sisteminin ilk resmi satışı idi. Çin Türkiye'ye bir sistem satacak, Çin de 5 sistem daha üretebilmek için malzeme, teçhizat ve teknoloji desteği sağlayacaktı. .²⁹⁴

Ecevit, Çin Halk Cumhuriyeti'deki temaslarında Kıbrıs, Adalar, Kıbrıs Rum kesiminin AB'ye alınması, S-300 füzeleri ve Irak konularını gündeme getirdi ve bu ülke yetkililerinden destek istedi.²⁹⁵ Çin'de bulunan Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit, Çin Başbakan Yardımcısı Çian Çiçen ile Devlet Başkanı Can Zemin'le ayrı ayrı görüştü. Ecevit, görüşmelerden sonra gazetecilere yaptığı açıklamada, Türkiye'nin Kıbrıs ile ilgili görüşlerini ayrıntılarıyla sunduğunu belirtti. Ecevit, "Yunanistan'ın adaya yaptığı askeri yığınağı, AB'nin Rum yönetimini üyeliğe alma kararı ve Rusya'nın füzeler gönderme kararının, BM Genel Sekreteri'nin inisiyatifini de baltalamış olduğunu söyledim" söyledi.²⁹⁶

1990'ların sonuna doğru Çin'in dünya politikasında giderek yükselişine paralel olarak Türkiye'nin de gündemine girmişti, Bu bağlamda, Haziran 1998 tarihinde, Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit, Pekin'i ziyaret etti. Ecevit, burada "Küçük marjinal gruplar tarafından da olsa Türkiye'de Sincan'a (Şinkiang) yönelik gösterilerden rahatsız olduklarını biliyorduk. Bunu yinelediler. Türkiye'de rejimin gereği bu gibi gösterilere bir ölçünün ötesinde engel olunamayacağını söyledim" diye konuştu. Ecevit, şöyle devam etti:

"Bunu gözlerinde büyütmemeleri gerektiğini, Türk halkı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Çin'in bütünlüğüne çok büyük önem verdiğini belirttim. Şunu da eklemek isterim ki, kanımca eğer Türkiye'de bazı çevreler marjinal gruplar halinde de olsa bu konuyu gündemde tutacak olurlarsa, Sincan'daki Müslümanlar güç durumda kalmış olabilirler. Şimdi bildiğim kadar, Çin geniş ekonomik olanakları bulunan o bölgenin de

²⁹³ "Türkiye ve Çin füze üretecek, " **Hürriyet Gazetesi**, 20 Aralık 1996.

²⁹⁴ Evan S. Medeiros, Bates Gill, **Chinese Arms Exports: Policy, Players, and Process**, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle PA, August 2000, p. 13

²⁹⁵ "Karaoğlan Çin Sedinde", **Hürriyet Gazetesi**, 2 Haziran 1998.

²⁹⁶ **Ayn Tarihi**, Haziran 1998.

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1998/haziran1998.htm>

kalkınması için bazı hazırlıklar yapıyor. Eğer, siyasi sorun olmaya devam ederse, tavırları başka türlü olabilir, sertleşebilir” dedi. Bu arada, Ecevit, bir gazetecinin "Türkiye, yönünü Doğu'ya mı çevirdi?" sorusuna *"Türkiye için dünya, Avrupa'dan ibaret değildir. Türkiye ve Türk halkı, Asya 'daki kendi köklerini yeniden keşfetme sürecine girmiştir"*²⁹⁷ diye cevap vererek, Türkiye'nin ilgi alanlarının çeşitleneceğinin sinyalini vermiştir.

Başbakanlığın 23.12.1998 tarihinde, 1998/36 numaralı "gizli" kaydıyla yayınlanan Başbakanlık genelgesiyle; Anılan Vakıf ve Derneklerce düzenlenecek toplantılara Bakanlarımızın dahil kamu görevlilerimizin katılmamaları ve kutlama mesajları göndermemeleri, söz konusu toplantılarda Doğu Türkistan bayrağı asılmaması ve ÇHC'ni rencide eden pankartlar kullanılmaması, Çin misyonları önünde Çin bayrağının yakılmasının ve Çin'i rencide edici pankartların kullanılmasının engellenmesi emri verilmiştir.

Ecevit'in ziyaretinden bir yıl sonra 5 Nisan 1999 tarihinde, Çin Parlamentosu Başkanı Li Peng, Ankara'yı ziyaret etti. Meslektaşı Hikmet Çetin'le görüşmesinde ayrılıkçı hareketlerle mücadelede Türkiye'yle paralel politikaları benimsediklerini ifade etti.²⁹⁸ Bu arada, **Peng**'in İstanbul'a yaptığı gezi esnasında Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nin bağımsızlığı için gösteri yapmak isteyen bir gruba izin verilmediği belirtildi. Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Halk Kongresi Başkanı **Li Peng** ve beraberindeki parlamenter heyeti bugün Ankara'da temaslarına başlarken, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral **Atilla Ateş** de resmi bir ziyaret için Pekin'e gitti.²⁹⁹

4 Haziran 1999'da 57. hükümetin programında, "Çin Halk Cumhuriyetiyle ilişkilerimizin çok yönlü olarak geliştirilmesine özen gösterilecektir" ibaresine yer verilmiştir.³⁰⁰ Ancak Türkiye'nin, Çin'in PKK ve Kıbrıs konusundaki tutumunu gözardı ederek bu ülke ile yakınlaşmasının zor olduğu ve bu durumun iki ülke ilişkisinin sağlıklı gelişmesine engel teşkil edebilir.

Bu protokol, Mesut Yılmaz ve Devlet Bahçeli tarafından da imzalanmıştır. Aynı şekilde, Demokratik Sol Parti de Çin ile ilişkilerin geliştirilmesini istiyordu. TBMM'de 1999 yılı Dışişleri Bakanlığı'nın bütçesinin görüşüldüğü oturumda, DSP grubu adına söz

²⁹⁷ "Türkiye'ye Türkistan Uyarısı", **Radikal Gazetesi**, 2 Haziran 1998.

²⁹⁸ "Li Peng in Ankara for Talks with Turkish Leaders", **People's Daily**, 6 Nisan 1999.

²⁹⁹ Metehan Demir, "Çin'le Yeni Dönem", **Hürriyet Gazetesi**, 5 Nisan 1999.

³⁰⁰ <http://www.belgenet.com/hukumet/program/57-1/2.html>, TBMM, **21. Dönem 11. Birleşim, 4 Haziran 1999**

alan Bursa Milletvekili Hayati Korkmaz, “önümüzdeki yirmi yıl içinde ülke bazında dünyanın en büyük ticari pazarı haline geleceği kabul edilen Çin Halk Cumhuriyeti ile ikili ilişkilerimize özel önem verilmesinde de büyük yarar görmekteyiz”³⁰¹ şeklinde konuşmuştur.

Türkiye’deki Uygurların faaliyetlerinin kısıtlanması ve 12 Mart 2000 tarihinde, İçişleri Bakanı Sadettin Tantan’ın Pekin’i ziyaret etmesi³⁰², burada “Suçluların İadesi ve Güvenlik İşbirliği Anlaşması” imzalaması Çin liderlerini bir ölçüde rahatlatmıştır.

Ancak alınan tedbirlere rağmen Çinli liderler her görüşmede bu hususu gündeme getirmeye devam etmişlerdir. Bütün bu ziyaret diplomasisi ardından esas ziyaret olan Çin Devlet Başkanının ziyareti gündeme gelmiştir. Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin Türkiye ziyareti öncesi Çin’e giden İlder Türkmen aracılığıyla oldukça sıcak mesajlar göndermiştir. İlder Türkmen’e verdiği yazılı beyanatta Jiang, “Türkiye’nin şimdiye kadar gerek uluslararası, gerekse bölgesel alanda Atatürk’ün “Yurtta Sulh Dünyada Sulh” politikası çerçevesinde oynadığı olumlu rolü takdir ediyoruz. Türkiye ile Çin arasında dostane işbirliğinin gelişmesi sadece iki ülkenin değil, fakat bölgesel barış ve istikrarın yararına olur. 21. asırda uzun vadeli bir dostane işbirliği için Türkiye ile birlikte her türlü çabayı harcamaya hazırız” şeklinde ifade etmiştir.³⁰³

Aynı şekilde, Anadolu Ajansı tarafından geçilen bir habere göre,³⁰⁴ Cumhurbaşkanı Demirel de ziyaret öncesi İngilizce yayın yapan Çin’in China Daily gazetesine bir mülakat vermiştir. Bu mülakatta, Demirel, Türkiye-Çin ilişkilerinden Asya’nın yararlanacağını söylemiştir. Çin ve Türkiye’nin birlikte çalışmaları durumunda Asya’nın iki ucunda barışın ve yaşam koşullarının geliştirilebileceğini ifade etmiş, iki tarafın sınır ötesi terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve örgütlü suçlara karşı ortak mücadele edeceklerini de belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Demirel, ticari ve kültürel temasların geliştirilmesi için tarihi İpek Yolunun yeniden açılmasını da önermiştir.³⁰⁵

---

³⁰¹ M. Cüneyt Yenigün, **Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2004, s. 351.

³⁰² Hülki Cevizoğlu, “Halk İslamı”, **Akşam Gazetesi**, 11 Şubat 2000.

³⁰³ İlder Türkmen, “Türkiye ve Çin”, **Hürriyet Gazetesi**, 21 Mart 2000.

³⁰⁴ <http://www.chinadaily.com.cn> adresinde bu haber tespit edilememiştir. Ancak Hellenic Resources Network <http://www.hri.org/news/turkey/anadolu/2000/00-04-19.anadolu.html> adresinde Anadolu Ajansı kaynak gösterilerek bu haber verilmiştir.

³⁰⁵ **China Daily Publishes Interview With Demirel**, <http://www.hri.org/news/turkey/anadolu/2000/00-04-19.anadolu.html>

Jiang Zemin'in, Türkiye ile Çin arasındaki diplomatik ilişkilerin başlamasından bu yana 1984'te Li Şiannian'ın ardından Ankara'yı ziyaret eden ikinci Çinli lider olduğunu belirterek şu haberlere yer vermiştir:

Ankara, Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Jiang Zemin'in dün başlayan Türkiye ziyaretinde konuyu gündeme getirdi. Ankara, Pekin'e, "Bu insanlarla din, dil ve akrabalığa dayalı yakın ilişkilerimiz var. Ancak biz Uygur Türkleri'nin Çin'in sadık, mutlu, huzurlu ve değerli bir parçası olmasını istiyoruz" şeklinde hassas bir mesaj verdi. Çin Devlet Başkanı ise Cumhurbaşkanı Demirel başkanlığında dün Çankaya Köşkü'nde gerçekleşen görüşmelerde, Ankara'nın hassasiyetine şu karşılığı verdi:

"Merak etmeyin. Biz de bu insanları düşünüyoruz. Pekin, kısa dönemde Batı Çin (Doğu Türkistan) için çok önemli bir kalkınma programı başlatıyor. Türkiye'yi de bu yatırım programında görmek istiyoruz."³⁰⁶

ÇHC Cumhurbaşkanı Jiang Zemin'e Devlet Nişanı verilmesi, Dışişleri Bakanlığının önerisi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından 9 Mart 2000 tarihinde kararlaştırılmış ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in de tevcihi ile, adı geçene, 18-21 Mart 2000 tarihlerinde ülkemize yaptığı resmî ziyaret sırasında, 19 Nisan 2000 tarihinde tevdi edilmiştir.³⁰⁷

Çin Devlet Başkanı'nın ziyareti Türkiye'deki Uygurlar arasında da büyük tepkiye neden olarak protesto edilmiştir. Bu tepkiler sadece Uygurlardan gelmemiş, aynı zamanda siyasi partilerden de gelmiştir. Çin Devlet Başkanının Ankara ziyareti, koalisyon ortakları arasında da rahatsızlık yaratmıştır. Dışişleri Bakanlığı ve Çankaya Köşkü, Jiang'a Devlet Nişanı verilmesini isterken, konunun görüşüldüğü Bakanlar Kurulu toplantısında Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) mensubu Bakanların "*Doğu Türkistan'da Türkleri katleden birini böyle onurlandırmamalıyız*" dedikleri iddiaları öne sürülmüştür.³⁰⁸ Buna rağmen, Muhalif Bakanlar'dan Devlet Bakanı Abdülhaluk Çay ve Ulaştırma Bakanı Enis Öksüz, resmi karşılama törenine katılmıştır.

Dönemin Fazilet Partisi'nden Şeref Malkoç da yaptığı basın toplantısında, "*Jiang Zemin, Türkiye için ne yaptı ki, Devlet liyakat Nişanı verilecek!*" diye tepkisini dile getirmiştir.³⁰⁹ Grup Başkanvekili Abdülatif Şener de Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'e,

³⁰⁶ "Çin'e Uygur Türkleri Uyarısı", **Hürriyet Gazetesi**, 20 Nisan 2000.

³⁰⁷ T.B.M.M. **Tutanak Dergisi**, 105. Birleşim, DÖNEM : 21 CİLT : 34 YASAMA YILI : 2, 6 Haziran 2000.

³⁰⁸ "Hükümette Çin çatlağı", **Radikal Gazetesi**, 13 Nisan 2000.

³⁰⁹ "Hükümette Çin çatlağı", **Radikal Gazetesi**, 13 Nisan 2000

"Hangi gerekçeyle Devlet Nişanı verilmektedir?" diye sorarak, Doğu Türkistan'ın Türkiye'yi yakından ilgilendirdiğini, bölgede Türk asıllı vatandaşların sıkıntı çektiğinin bilindiğini söyledi. Şener, İçişleri Bakanı Sadettin Tantan'ın Çin ziyareti sırasında "**Suçlularla Mücadele İşbirliği Anlaşması**" imzaladığını anımsatarak, "*Doğu Türkistanlılar, terörist olarak nitelenmişlerdir. Bu da halkımızın duygularını rencide etmiştir*" şeklinde açıklamada bulunmuştur.³¹⁰

Ayrıca, Büyük Birlik Partisi, Çin Devlet Başkanına Devlet Liyakat Nişanı verilmesini siyah çelenkle protesto ederek, Büyük Birlik Partisi Genel Başkan yardımcıları Ökkeş Şendiller ve Hanefi Çelik ile genel sekreter Orhan Kavuncu'nun da aralarında bulunduğu bir grup partili, Jiang'a Devlet Liyakat Nişanı verilmesini protesto etmek üzere Ankara Güvenpark'ta toplanmıştır. Ellerindeki siyah çelengi Başbakanlığa bırakmak isteyen gruba güvenlik güçleri tarafından izin verilmemiş, bunun üzerine, Büyük Birlik Partisi üyeleri siyah çelengi, Güvenpark'ın Başbakanlığa bakan tarafındaki merdivenlere bırakmışlardır.³¹¹

Türkiye'deki bazı Sivil Toplum Örgütleri de ortak bir açıklamayla, Çin Devlet Başkanı Jiang'a "Devlet Liyakat Nişanı" verilmesini kınadılar. Bazı vakıf ve dernekler tarafından düzenlenen basın toplantısında, Jiang Zemin'e nişan verilmesi protesto edildi. Aydınlar Ocağı Genel Başkanı Mustafa Erkal, "*insan hakları ihlallerinin zirveye çıktığı Doğu Türkistan'da hal böyleyken Jiang Zemin'e "Devlet Liyakat Nişanı" verilmesini içe sindirmenin zor olduğunu*" ifade etti. Erkal, "*Bu ödülü lanetliyor, verenleri ayıplıyoruz*" dedi.³¹²

Türkiye basınında en sert eleştirilerden birisi de Avni Özgürel'den gelmiştir. Özgürel, "**Bahçeli'nin Sıkıntıları**" başlıklı makalesinde Devlet Bahçeli'ye; "*Neden Türkistan'da Uygurlara zulmeden Çin Devlet Başkanı'na nişan verilmesini onayladınız, ona itibarlı misafir muamelesi yapılmasına ses çıkarmadınız!*" şeklinde sorular sormuştur.³¹³

Bunun yanında, dış basında da Türkiye'nin Çin'e karşı tutumu üstü kapalı olarak eleştirilmişti. Rusya'nın önde gelen gazetelerinden Vremya Novostey gazetesinde, Aleksandr Timofeev imzasıyla "*Ankara, Doğu Türkistan'ı Unutarak Pekin'e Saygı*

³¹⁰ "Zulme Devlet Nişanı", **Yeni Şafak Gazetesi**", 20 Nisan 2000.

³¹¹ "BBP: Utanç içindeyiz" **Yeni Şafak Gazetesi**", 20 Nisan 2000.

³¹² "Zulme Devlet Nişanı", **Yeni Şafak Gazetesi**", 20 Nisan 2000.

³¹³ Avni ÖZGÜREL, "Bahçeli'nin Sıkıntıları", **Radikal Gazetesi**, 22 Nisan 2000.

"Göstermeye Başladı" başlıklı bir makale yayınlanarak üstü kapalı olarak Türkiye'nin Uygurlara sırtını döndüğünü yazmaktaydı.³¹⁴

Kuşkusuz Türk basınında farklı tepkiler de yok değildi. Örneğin Cumhuriyet gazetesinden Mustafa Balbay, **"Asya'nın İ-Çin'e Nasıl Gidilir?"** başlıklı köşe yazısında Türk-Çin ilişkileri açısından Türkiye'deki bazı klişeleşmiş söylemleri üstü kapalı bir şekilde eleştirmiştir. İki ülke ilişkilerini eleştiren, Çin Devlet Başkanı'na nişan verilmesine çok bozulan ve ilişkilere Doğu Türkistan penceresinden bakanlara, "Hemen burnumuzun dibinde İran'da 25 milyondan fazla Azeri yaşıyor. Onlar için bugüne dek ne yaptınız? İran'dan üst düzey yöneticiler geldiğinde bir kez olsun bu ülke içindeki Azerilerin sorunlarına parmak bastınız mı?" şeklinde ilginç bir eleştirel soru yönelterek yazısını "...Hüner bunu sorun olarak görüp ipi germek değil, köprüye çevirip ilişkiler örmek!" şeklinde bir öneriyle bitirmiştir.³¹⁵

Geçmişte birçok olaylar yaşanmasına karşın, bugün için, Doğu Türkistan'da bir Çin zulmünden bahsetmenin gerçekçi bir yaklaşım olmayacağı değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımlar, Türkiye'de yaşayan bir Uygur'un "bugün Çin'de bir zulüm yok, ama biz niye bağımsız olmayalım" ifadesinde kendisini bulmaktadır. Geçmişte yaşanmış olayları gerekçe göstererek bugünü değerlendirmek ve geleceğe bakmak gerçekçi bir yaklaşım göstermeyecektir. Nasıl ki, tarihte yaşanmış emperyalist zulümleri hatırlayarak Batı dünyasına düşman olmuyorsak, Kurtuluş Savaşı yıllarındaki Yunan işgalini gerekçe gösterip Yunanistan'ı düşman olarak görmüyor ve politikalarımızı buna göre belirlemiyorsak, Çin konusunda da farklı bir yaklaşım gerçekçilikten uzak kalacaktır.

Türkiye-Çin heyetler arası toplantısının ardından yayınlanan Türkiye-Çin Ortak Bildirisinde, her iki ülke de 29 yıldan beri süregelen ikili ilişkilerden tatmin olduklarını ve iki ülkenin halklarının ortak duygularını ve temel çıkarlarını korumaya ve geliştirmeye devam etme kararı verdiklerini açıklamıştır. Dostça ikili ilişkiler ge-

---

³¹⁴ Aleksandr TİMOFEEV, "Ankara, Doğu Türkistan'ı Unutarak Pekin'e Saygı Göstermeye Başladı", **Vremya Novostey**, 20 Nisan 2000'den aktaran Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 233

³¹⁵ Mustafa BALBAY, "Asya'nın İ-Çin'e Nasıl Gidilir ?", **Cumhuriyet**, Nisan 2000'den aktaran Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, s. 234

liştirilirken, her iki ülke de insan haklarına saygı duyduklarını bir kez daha teyit etmiştir.³¹⁶

Ayrıca, terörle ilgili olarak şu ifadeler de yer aldı: "*Taraflar; şekil, kaynağı ve amacı ne olursa olsun, terörizmin her çeşidine kesin bir şekilde karşı olduklarını teyit eder. Taraflar bu alandaki işbirliğini artıracak, örgütlü suçlar ve kaçakçılık da dâhil, sınır ötesi suçlarla mücadele etmek için birlikte çaba gösterecektir. Ülkelerinde her türlü ayrılıkçı ve dinsel fanatizm de dâhil, ulusal yasalarında kanun dışı tanımlanan her tür faaliyeti yasaklayacaktır.*"³¹⁷

Jiang, yaptığı konuşmada, iki halkın ilişkilerinin 2000 yıl öncesine gittiğini, İpek Yolu'nun bu ilişkinin en büyük kanıtı olduğunu belirtmiştir. İlişkilerin çok eskiye dayanmasının diğer bir kanıtının ise, bugün Topkapı sarayında bulunan Çin porselenleri olduğunu ifade etmiştir. Jiang, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal açıdan çok geliştiğini belirterek, uluslararası toplum için bir cazibe merkezi haline geldiğinin altını çizmiştir. Çin Devlet Başkanı, Çin'in Asya'nın doğu ucunda, Türkiye'nin ise, Asya'nın batı ucunda bulunmasının hayati bir önem taşıdığını belirterek, yeni bir işbirliği ve ortaklık sürecinin başlatılmasını istemiştir.

Çin Devlet Başkanı, ülkesindeki 56 azınlığın birbirlerinden bir şeyler öğrendiğini, birbirlerine bağımlı olduklarını, birbirlerine yardım ettiklerini ve birlikte ortak faydaları için çaba harcadıklarını söyleyerek, her hangi bir ayrımcılığın olmadığını belirtmiştir. Antik dönemlerden beri, Çin'de çok farklı halkların bulunduğunu; ama bu halkların birlik içerisinde vatanseverlik duygusu ile hareket ettiklerini ve bu duygu ile bugünkü Çin'i kurduklarını hatırlatmıştır. Bunun yanında, her azınlığın geleneğine saygı duyulduğunu ve korunduğunu ifade ederek, her azınlık kendi gelenek ve kültürlerini muhafaza ve geliştirme hakkına sahip olduğunun altını çizmiştir. Son olarak, Çin Devlet Başkanı, 20. yüzyılda Çin ve Türkiye'nin önemli değişimleri tecrübe ettiğini ifade etmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından bu tarafa iki halk, ülkelerin kendine özgü şartları doğrultusunda çok çalışmış ve başarıya ulaşmışlardır.³¹⁸

---

³¹⁶ "China, Turkey Signed Joint Communique", "Chinese President Hails Sino-Turkish Friendship", "Jiang, Ecevit Agree to Advance Bilateral Cooperation", "China, Turkey Signed Joint Communique", **People's Daily**, 20 Nisan 2000

³¹⁷ "Baba, Zemin'i şaşırttı", **Milliyet Gazetesi**, 20 Nisan 2000.

³¹⁸ "Chinese President Delivers Speech in Turkey", **People's Daily**, 20 Nisan 2000.

Demirel, Türk ve Çin halklarının çok eski zamanlardan beri etkileşim içinde olduklarına işaret ederek *"Bu etkileşim, sadece yan yana yaşadığımız dönemle sınırlı kalmamış, daha sonraları da tarihi İpekyolu, aramızdaki bağın devam etmesini sağlamıştır. Bugün, bu yolun yeniden tarih sahnesine çıkmakta olmasından ve Asya ile Avrupa'nın yeniden birbirleriyle buluşuyor olmasından büyük bir heyecan duyuyoruz"* demiştir. Çin'in açılım politikası çerçevesinde uyguladığı "sosyalist piyasa ekonomisinin" başarılı sonuçlar verdiğine de değinen Demirel *"Hong-Kong'un ardından Makau'nun da anavatana (Çin'e) katılmasından dolayı ekselanslarını kutluyorum"* diyerek tebriklerini iletmiştir.

Öte yandan, iki devlet başkanı, iki ülke arasında gizli bir çekişmeye neden olan Orta Asya konusunu ele alırken, bu ülkelerin bağımsızlıklarını güçlendirerek kendi ayakları üzerinde durabilmelerinin önemine değinerek, Demirel, Çin'in önderlik ettiği Şanghay Beşlisi hakkında bilgi almış, Jiang'a da Türkiye'nin Orta Asya ülkeleriyle gerçekleştirdiği Türkçe Konuşan Devletler zirvesini anlatmıştır.³¹⁹

Demirel'le görüşmesinin ardından Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, Başbakan Bülent Ecevit'in onuruna verdiği öğle yemeğine katılmıştır. Yemekte yaptığı konuşmada Jiang, Ecevit'e Çin Başbakanı Cu Rongji'nin en iyi dileklerini ve saygılarını ileterek, Türk hükümeti ve halkının kendisine ziyareti sırasında gösterdiği konukseverliğe karşı teşekkür etmiştir. Ecevit de Çin'in 1999 yılında yaşanan depremde Türkiye'ye yaptığı yardım için teşekkür ederek, Türkiye'nin Çin'le olan ilişkilerine değer verdiğini, ticaret, yatırım, turizm ve kültür alanlarında işbirliği yapmak istediğini belirtmiştir. Jiang da Çin'in doğal kaynaklar açısından zengin ancak sanayi açısından zayıf olan kuzey batı bölgesine Türkiye'yi yatırım yapmaya çağırmıştır.³²⁰

Ardından Jiang Zemin, TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut ve mecliste temsil olunan partilerin temsilcileri ile bir araya gelmiştir. Jiang bu toplantıda, TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut'un Mart 2000 tarihinde yaptığı Çin ziyaretini hatırlatarak, Akbulut ile tekrar bir araya gelmekten duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. Jiang, yaptığı konuşmada Akbulut'un Çin gezisinin ikili ilişkilerin ve özellikle parlamentolar arası ilişkilerin geliştirilmesinde önemli katkısı olduğunu vurgulayarak, ziyareti esnasında Türk halkının ne denli bir ulusal kalkınmaya imza attığını bizzat gördüğünü ifade etmiştir. Ayrıca Jiang, Çin'deki gelişmeler hakkında bilgi vermiştir. Yıldırım Akbulut ise, Çin

³¹⁹ "Çin ile Orta Asya Çekişmesi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Nisan 2000

³²⁰ "Jiang, Ecevit Agree to Advance Bilateral Cooperation", **People's Daily**, 20 Nisan 2000.

ziyareti esnasında gördüğü Çin'deki büyük değişim ve kalkınmanın kendisini çok etkilediğini belirterek, Türk ve Çin parlamentolarının iki ülke ilişkilerinin daha da geliştirilmesi yönünde yardımcı olacağını belirtmiştir.³²¹

Enerji konusunda ise, Enerji Bakanı Cumhur Ersümer'in 2000 yılı Nisan ayı başında Pekin'i ziyareti sırasında gündeme gelen enerji işbirliği anlaşması gündeme gelmiştir. Çin de Türkiye gibi Hazar petroleriyle özellikle de Kazak petrolü ile yakından ilgilenmektedir.³²² Çin Devlet Başkanının ziyaretiyle, Türkiye-Çin ekonomik ilişkilerinde de yeni bir dönem başlatıldı. İki ülke arasında, başta barajlar olmak üzere enerji santralleri, Kars-Tiflis demiryolu projesi, kömür ve sulama alanlarında işbirliği yapılması kararlaştırıldı. Türkiye, Çin'i GAP'a yatırım yapmaya çağırırken, Çin heyeti de Türk girişimcileri Doğu Türkistan'daki geniş kapsamlı projelere katılmaya davet etti. İçişleri Bakanı Sadettin Tantan'ın Çin ziyareti sırasında gündeme gelen güvenlik işbirliği konusu da görüşmelerde üzerinde durulan konulardan biri oldu.³²³

Türkiye ile Çin arasında Kıbrıs konusu gündemde kalmaktadır. Bu çerçevede Ankara'ya ziyaret gerçekleştiren Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı'ndan da Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olarak Çin'den Kıbrıs konusunda destek istedi. 8 Ocak 2001'de Ankara'da resmi temaslarına başlayan Çin Dışişleri Bakanı Tang Jianxuan'un önüne Kıbrıs dosyası konuldu ve sorunun bütün boyutları anlatıldı. Çin'den, Güvenlik Konseyi'nde Türk tarafına uygulanan ambargoların kaldırılması için aktif destek istenirken, Dışişleri Bakanı İsmail Cem Çinli muadili ile yaptığı görüşmenin ardından iki ülke yetkililerinin Kıbrıs hakkında BM çerçevesinde daha çok istişare içinde olmasının gereğine dikkat çekti. Çin tarafının da buna sıcak baktığı öğrenildi. İki dışişleri bakanı ilişkilerin geliştirilmesini hedefleyen bir eylem planına da imza attı. Cem, yaptığı açıklamada, işbirliğinin geliştirilmesini amaçlayan alanları turizm, karşılıklı yatırımlar, tarım ve ulaşım olarak açıkladı.

Dışişleri Bakanı, Çin'in GAP bölgesinde küçük ölçekli enerji yatırımlarıyla ve Kars-Tiflis demiryolunun finansmanı ile da ilgilendiğini kaydetti. Cem, bu konuda siyasi istişareler için tarih saptandığını anlattı. Çinli bakan Tang da, "21'inci yüzyılın İpek Yolu Türkiye ile Çin arasında inşa edilecek ve daha parlak olacak" dedi.³²⁴

---

³²¹ "Chinese President Meets Turkish Parliament Speaker", **People's Daily**, 20 Nisan 2000.

³²² "Ankara'da Çin Sıkıntısı", **Radikal Gazetesi**, 19 Nisan 2000.

³²³ "Çin'in Ayrıcalıklı Ülkesi Olduk", **Hürriyet Gazetesi**, 20 Nisan 2000.

³²⁴ "Cem, Çin'den Destek İstedi", **Radikal Gazetesi**, 9 Ocak 2001.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile ilgili Çin'in yaklaşımı Türkiye'de bazı yazarlarca kritik edilmektedir. Ancak bugün için GKRY bir AB üyesidir, aynı zamanda BM'de ayrı bir devlet olarak temsil edilmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde Çin'in GKRY'yi tanınmasının ve ilişkileri geliştirmesinin normal karşılanması gerekmektedir. Çin'in en büyük hedeflerinden birisi olan AB pazarına girişinin anahtarlarından birisi de bu topluluğun üyesi olan GKRY'dir. Aynı zamanda tezleri konusunda Türkiye, dünyada yalnız kalmış durumdadır. Kıbrıs sorununun tarihsel geçmişine dikkat ettiğimizde, belki kritik edilmesi gereken devletler öncelikle Avrupalı Devletler ve Amerika Birleşik Devletleri olmalıdır.

Türk Dışişleri Bakanlığı, Asya'ya açılım ve kıtanın önemli ülkeleri ile ilişkileri güçlendirmek amacıyla yeni bir çalışma başlatmıştır. Bu çalışmayla bir dizi ziyaret ve yeni ilişkilerin tesisi de gündeme gelmiştir. Bu kapsamda, ABD'nin Şer Ekseni listesinde yer alan ve Kore Savaşında Türkiye'nin karşısında savaşan Kuzey Kore ile 15 Ocak 2001'de diplomatik ilişki kurulmuştur. Kore Halk Cumhuriyetini tanıyan 156. ülke olan Türkiye adına Çin Büyükelçisi Rafet Akgünay, Mart 2001'de Kuzey Kore'ye geçerek, Yüksek Halk Prezidyum Başkanı Kim Yong Nam'a güven mektubunu vermiştir. Kuzey Kore'nin Bulgaristan Büyükelçisi Kim Ha dong da 10 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e güven mektubunu sunmuştur.³²⁵

Bu girişimin yanında Ecevit'in Hindistan'ı ziyareti de bu yeni dönemin yansımalarından bir tanesidir.³²⁶

Çin Devlet Başkanının ziyareti olan tepkiler henüz dinmemişken Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı Cu Rongji'nin 15-18 Nisan 2002 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti, Türk-Çin ilişkilerinin daha sert bir zemin üzerinde devam edeceğinin sinyalini veriyordu. Çin Başbakanı Cu Rongji, 16 yıl aradan sonra geldiği Türkiye'de, Başbakan Ecevit ile görüşmesinde iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini isterken, ülkesinin, Türkiye'de Doğu Türkistan için yapılan eylem ve gösterilerden duyduğu rahatsızlığı net olarak dile getirdi. Başbakan Bülent Ecevit ise, Pekin yönetiminin Türkiye'nin "Doğu Türkistan" meselesindeki tutumuyla ilgili şikâyetleri üzerine, Çin temsilciliklerinin önünde eyleme izin verilmeyeceğini ve resmi politikanın Çin'in toprak bütünlüğünden yana olduğu şeklinde garanti verdi. Başbakan Ecevit, terörü insanlık günahı olarak nitelendirdiklerini de kaydetti.

³²⁵ "Asya'ya Açılıma Ecevit Gölgesi," *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mayıs 2002

³²⁶ Barış Adıbelli, *Türk-Çin İlişkileri*, s. 239

Cu, Ecevit'le görüşürken ekonomik ilişkileri geliştirmeye yönelik dört anlaşma imzalandı. Tarımda İşbirliği, Enformasyon Teknolojisinde İşbirliği ve Gümrük İdarelerinin Yardımlaşması anlaşmalarının ardından Çin'in Türkiye'den bin Honda CIVIC otomobil alımına ilişkin sözleşme imzalandı. Görüşmede Cu, Doğu Türkistanlıların Türkiye'de yaptıkları eylemden duydukları rahatsızlığı aktarınca, Ecevit *"Burası demokratik bir ülke ama taşkınlıkları önlemek için elimizden geleni yapıyoruz "* dedi.³²⁷

Bu arada, dönemin hükümet ortağı MHP'den de Çin Başbakanına oldukça büyük bir tepki geldi. Bu tepki, Çin Devlet Başkanının ziyaretine gösterilen tepkiye oranla daha sert oldu. MHP'nin başta Uygur bölgesi olmak üzere, Çin yönetiminin politikalarına karşı tepkisi, en çok Bahçeli-Cu görüşmesinde açığa çıktı. Zaten yaklaşık yarım saat olarak öngörülen görüşme için Sheraton Oteli'ne gelen Bahçeli'nin, Cu Rongji'nin odasına girmesiyle çıkması arasında geçen süre sadece 7 dakika oldu. Cu Rongji, Bahçeli'ye MHP liderinin Mayıs ayı içinde Çin'e yapacağı ziyaretten memnuniyet duyacaklarını belirtti. Bahçeli'ye *"Bizi daha iyi anlayacağınızı tahmin ediyorum"* diyen Cu Rongji, *"Özellikle Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne gitmenizi diliyorum"* diye konuştu. Fakat esas gerginlik iki başbakanın görüşmelerinin ardından düzenlenen imza töreninde yaşandı.

İmza töreninde, Ecevit ile Cu Rongji, yerlerini almasına karşın, görüşmelere katılan Tarım Bakanı Hüsnü Yusuf Gökalg ve konuk Başbakan'a eşlik eden Devlet Bakanı Tunca Toskay salona gelmedi.

Çinli meslektaşı Çinglin Du ile imzalayacağı anlaşma için adı anons edilen Bakan Gökalg, daha sonra salona Devlet Bakanı Mehmet Keçeciler'in korumalarının davet edildi. Gökalg ile birlikte Toskay da salona gecikmeli olarak geldi. İki bakanın tavrı, *"Çin yönetimi, Sincan Uygur konusunda MHP tarafından protesto edildi"* şeklinde yorumlandı. Basın toplantısında da Ecevit'in Sincan Uygur bölgesinin Türkiye ile Çin arasında köprü oluşturduğunu belirtmesi üzerine Cu Rongji, *"Afganistan'da askeri eğitim alan Sincan Uygur bölgesi Türkleri, Türkiye de dahil, bazı ülkelere sızmak istiyor. Uluslararası terörizm, din fanatizmi ve ayrılıkçılığa karşı çeşitli milletler, kendi haklarını korumaktadır"* dedi. Doğu Türkistan derneklerinin Türkiye'ye gelişini

---

³²⁷ "Çin'den Sincan Uyarısı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Nisan 2002

protesto ettiği Cu Rongji'nin bu çıkışının ardından Ecevit, "*Doğu Türkistan'daki terörist hareketlerin desteklenmesi mümkün değildir*" şeklinde bir açıklamada bulundu.³²⁸

Bu dönemde MHP'nin bu tavrının bir sebebinin de iç politikaya dönük yaklaşmakta olan seçimler için bir yatırım olabileceği değerlendirilmektedir. Zaten Bahçeli'nin Çin ziyaretinde hiçbir sorun yaşanmaması ve aynı zamanda Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi'nin gezi çerçevesinde olması, Çinli yetkililerin göstermiş oldukları yakınlık bunu doğrulamaktadır.

Öte taraftan, dönemin Adalet ve Kalkınma Partisi Grup Başkanı Bülent Arınç, Meclis'te düzenlediği basın toplantısında, Çin Başbakanı Cu Rongji'nin Türkiye temaslarına işaret ederek, Doğu Türkistan özerk bölgesinde yaşayanların zulüm altında olduğunu vurguladı.³²⁹

Türkiye'deki Çin'e karşı sert milliyetçi çizginin önemli temsilcilerinden bir tanesi olan Milliyetçi Hareket Partisinin genel başkanının Pekin'i ziyaret etme kararı alması, Çin- Türk ilişkilerinde yeni aşamaya geçildiğini göstermişti. Bahçeli'nin 8 gün süren gezisi 26 Mayıs 2002 tarihinde başladı. Devlet Bahçeli'yle görüşen Çin Başbakan Yardımcısı Qian Qichen, Bahçeli'nin Çin-Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesi yönünde harcadığı çabaları takdirle izlediklerini belirtmiş ve bu ziyaretin ikili ilişkileri kesinlikle geliştireceğine inandığını söylemiştir. Devlet Bahçeli ise, Çin ile Türkiye arasındaki coğrafi uzaklığa rağmen, iki halk arasında tarihi bağların mevcut olduğunu ve bunun ikili ilişkilerin geliştirilmesinde güçlü bağ oluşturduğunu ifade etmiştir.³³⁰

Ardından, Bahçeli, Çin Başbakanı ile bir araya gelerek, görüşmelerde bulundu. Görüşmelerde, Çin Başbakanı Cu Rongji, Uygur Bölgesi'ne ilişkin açıklamalar yapmış, Çin'in hassasiyetini dile getirmiş, Türkiye'nin bu konuda izlediği açık politikaya teşekkür ederek, 11 Eylül saldırısının ardından, bölgeye El-Kaide militanlarının yerleştiğini açıklamıştır. Cu Rongji, Bahçeli'ye "*Bölgeye gidin, izlenimlerinizi bize de aktarın*" ricasında da bulunmuştur. Bahçeli ise, "*Biz terörden çok çekmiş bir ülke olarak, terörün her türlüsüne karşıyız. Çin'in toprak bütünlüğüne yönelik saldırılara da destek vermemiz söz konusu olamaz*"³³¹ karşılığını vermiştir.

³²⁸ "MHP'den Çin İşkencesi", **Milliyet Gazetesi**, 17 Nisan 2002

³²⁹ Bülent Arınç'ın basın toplantısı için bkz. **Aydın Tarihi**, Nisan 2002.
www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/2002/nisan2002.htm

³³⁰ "Türkiye ile Çin arasında hiçbir Siyasi Sorun yok, " **Sabah Gazetesi**, 28 Mayıs 2002

³³¹ "Bahçeli'ye Uygur'da El-Kaide var Uyarısı, " **Sabah Gazetesi**, 30 Mayıs 2002

Bu görüşmelerin ardından Bahçeli, üç gün süren Uygur Özerk bölgesi gezisine başlamış, gezisinin ilk gününde Uygur Özerk Bölgesinin Valisi Abulat Abduraşit, heyete Uygur Özerk bölgesinin ekonomisi, kültürü, eğitimi ve dini meseleleri hakkında brifing vermiştir. Bahçeli ise, Uygur Özerk Bölgesi ile Türkiye'nin özellikle iş alanında işbirliğinin daha da artırılmasını dile getirmiştir.³³² Bu arada, Bahçeli'nin Çin temasları sırasında, Çin yönetimi, Doğu Türkistan'daki üniversitelerde Müslüman nüfusa Uygurca eğitim verilmesini yasaklamıştır.³³³

Gezinin ardından dönemin MHP İstanbul Milletvekili Mehmet Gül, Çin gezisi ile ilgili Meclise bilgi vermek üzere gündem dışı söz alarak TBMM kürsüsünde geziyi özetle şöyle değerlendirmiştir:

"...Burada, Sayın Çin Başbakanı Cu Rongji, Genel Başkanımız ve Başbakan Yardımcısı Sayın Devlet Bahçeli'yi en üst seviyede ağırlamış ve çok verimli görüşmeler yapılmıştır.

Pekin'deki görüşmelerden sonra, ata ocağı diyeceğimiz Sincan-Uygur Özerk Bölgesine geçilmiş; burada da, gerek Urumçi'de gerek Turfan'da ve gerekse Kaşgar'da çok verimli çalışmalar ve görüşmeler yapılmıştır.

Genel Başkanımız ve Başbakan Yardımcısı Sayın Devlet Bahçeli Bey şunu özellikle ifade etmiştir: "Bizim, Sincan-Uygur Özerk Bölgesiyle kültürel, manevî bağlarımız vardır, inanç bağlarımız vardı. Dolayısıyla, buranın kalkınmasında ve buradaki bu ilişkilerin gelişmesinde katkımızın olmasını arzu ederiz. Bu amaçla da, Türk işadamları, çeşitli ziyaretlerde bulunmak, heyetler teşkil etmek ve Sincan-Uygur Özerk Bölgesine yatırım yapmak ve sizin Batı Çin Kalkındırma Projenize katkı sağlamak amacındadır" demişlerdir.

Çin Başbakanı ise, son derece samimiyetle "sizin oradaki gezileriniz sonucunda, eğer, bizim bazı eksikliklerimiz varsa, bazı aksaklıklarımız varsa, bunu gidermek konusunda azamî dikkati ve gayreti sarf edeceğiz, çaba harcayacağız" diyerek bu ilişkinin bantelinin altını çizmiştir.

Bütün bunların dışında, Çin-Türkiye arasında, gerek ticarî alanda gerek siyasi alanda gerek diğer alanlarda çok ciddi bir potansiyel olduğu anlaşılmıştır. Bu üst seviyede yapılan verimli ziyaret sonucunda, umut ediyoruz ki, önümüzdeki günlerde orada teşkil olunması kararlaştırılan heyetler gelip gidecek, Türkiye'den de gelip

³³² "Turkish Deputy PM Visits Xinjiang, " **People's Daily**, 31 Mayıs 2002

³³³ "Bahçeli'ye Uygurca Sürprizi, " **Yeni Şafak Gazetesi**, 29 Mayıs 2002

gidecektir. Gerek Çin'de gerek Urumçi'de; yani, Sincan-Uygur Özerk Bölgesinde yapılacak olan ticarî faaliyetlerle bu ilişki daha da geliştirilecektir.

*Bir dostluk köprüsünün daha da geliştiğinin ve dostane ilişkiler şeklinde devam ettiğinin, Türkiye'nin oradaki kaygılarının ve ilişkilerinin altı çizilerek, Çin'in kaygı ve tereddütlerinin de giderilmesine çalışılmıştır.*³³⁴

AKP Genel Başkanı sıfatıyla, 14 Ocak 2003 tarihinde dört gün süren Çin gezisine başlayan Erdoğan gezisi sırasında, Çin Başbakanı Cu Rongji ile görüşerek, iki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılması tartışmaya açılmış, Kars-Tiflis demiryolunun bitirilmesi için çalışmaların hızlandırılması benimsenmiştir. Parlamento binasındaki bir saatlik görüşmenin ardından ortak bir basın toplantısı düzenleyen iki lider, Irak sorununa barışçı çözüm taleplerini dile getirmiştir. Çin Başbakanı, Irak'taki gelişmeleri değerlendirirken, *"Irak konusunda sizinle aynı fikirdeyiz. Irak sorununun BM içinde çözümlenmesinden yanayız. Savaştan kaçınılmalıdır"* şeklinde ifade etmiştir. Erdoğan da Irak sorununun barışçı çözümlenmesini istediklerini yineleyerek, bunun için çözüm yolları aradıklarını söylemiştir.³³⁵

AKP lideri, toplantı sırasında Türkiye'nin Çin'in Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketler ve bu hareketlerin Türkiye'de bulunduğu desteğe dair hassasiyetini de dikkate aldıklarının mesajını vermiştir. Türkiye ile Çin arasında herhangi bir siyasi sorunun bulunmadığını söyleyen Erdoğan, *"Türkiye olarak, 'Tek Çin' anlayışını destekliyoruz. Çin'in toprak bütünlüğü konusunda Türkiye'nin tereddüdü yok, saygısı var"* demiştir. Cu Rongji de Doğu Türkistan konusunda bugüne kadarki Türk hükümetlerinin sergilemiş olduğu toprak bütünlüğüne saygılı tutumdan dolayı Erdoğan'a teşekkürlerini ilettiklerini belirtmiştir.²⁶⁷ Bu arada, Erdoğan-Cu görüşmesinde ilginç bir de gelişme yaşandı. Çin Başbakanı Cu Rongji, okuduğu şiir ile sürpriz yaptı. 2002 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyareti sırasında Boğazı da gezdiğini ve çok duygulandığını ifade eden Cu, o sırada yazdığı şiirden *"Boğaziçi Asya ile Avrupa'yı ayırıyor, Doğu ile Batı kültürünü kaynaştırıyor"* mısralarını okudu.³³⁶

Ardından, Erdoğan, Parlamento Binası'nda Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri Hu Jintao ile görüştü. Görüşmede, Erdoğan, Çin Komünist Partisi yetkililerini

³³⁴ Mehmet Gül'ün yaptığı konuşmanın metni için bkz. 21.Dönem TBMM **Tutanak Dergisi**, http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil4/ham/bil-00_1h.htm

³³⁵ Ergun Aksoy, "Erdoğan'ın derdi Çin'le ilişkileri geliştirmek," **Radikal Gazetesi**, 15 Ocak 2003.

³³⁶ "Çin Başbakanı Rongji de Erdoğan için şiir okudu", **Zaman Gazetesi**, 15 Ocak 2003.

Türkiye'ye davet ederek, Çin ile siyasi alanda da ilişkileri geliştirmek istediklerini vurguladı. Hu Jintao ise, Türk-Çin ilişkilerinin kökeninin 2000 yıl öncesine kadar gittiğini söyleyerek, İpek Yolu'nun iki halk arasındaki ilişkileri canlı tuttuğunu ifade etti. Ayrıca, Hu, Türkiye'deki yeni hükümetin Çin ile ilişkileri geliştirme yönünde attığı adımı takdirle karşıladıklarını ifade ederek, Çin Komünist Partisi'nin ve Çin Hükümetinin Türkiye ile olan ilişkilerine büyük önem verdiğini, ilişkilerin daha da geliştirilmesini arzu ettiklerini söyledi.³³⁷

2002 Kasım genel seçimlerinde birinci parti ve tek başına iktidar olarak çıkan AKP'nin dış politikası bir hayli merak edilen konuların başında geliyordu. Hükümet programında Kıbrıs sorununun çözümüne ve AB üyeliğine büyük yer ayıran AKP'nin dış politika öncelikleri de belirlenmiş oluyordu. AKP Genel Başkanı sıfatıyla Recep Tayyip Erdoğan'ın 2002 yılının sonlarında ABD'ye yaptığı ziyaret ve üst düzey kabul görmesinin ardından, Ocak 2003'te de Çin'i aynı sıfatla ziyaret etti. Burada da üstü düzey bir kabul gördü. Bu gezi Erdoğan'ın ilk dış gezilerinden birisiydi. Bu nedenle AKP'nin bu ziyarete verdiği önem 58. hükümet programında yer almış³³⁸ ve 59. hükümet programında da aynen korunmuş, 19 Mart 2003'te TBMM Genel Kurulu'nda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından okunmuştur. Bu husus hükümet programında da yer alan, "*Çin Halk Cumhuriyeti ve Japonya ile karşılıklı saygı ve verimli işbirliği temelinde gelişmekte olan ilişkilerimizin bu doğrultuda daha da ileri götürülmesine çalışılacaktır*" ibaresinden anlaşılmaktadır.³³⁹

Çin'de ortak basın toplantısında Başbakan Erdoğan, Irak'ta bir savaşa karşı olduğunu açıklamış ve önlemek için her türlü çözüm yolunu deneyeceklerini söylemişti. Daha sonra, Irak'ta başlayan işgali ABD'nin yanında yer alarak destekleyen Erdoğan hükümeti, Rusya ve Çin'in başını çektiği savaş karşıtı eksenden de giderek uzaklaşmaya başlamıştır.

Bu süreç içerisinde, ortaya atılan Kuzey Afrika'dan Çin Seddi'ne kadar demokratik bir dönüşümü öngören "*Büyük Ortadoğu Projesi*" içerisinde Türkiye'nin aktif rol alması ve Ortadoğu ülkeleriyle bu konuda nabız yoklaması, bu projeyi ulusal çıkarları için yeni bir çevreleme politikası olarak gören Çin'i oldukça rahatsız etmiştir.

³³⁷ "China-Turkey Share Concerns in Fighting Terrorism: Hu", **People's Daily**, 16 Ocak 2003.

³³⁸ <http://www.belgenet.com/hukumet/program/58-3.html>, TBMM, **22. Dönem 1. Birleşim, 23 Kasım 2002**

³³⁹ <http://www.belgenet.com/hukumet/program/59-4.html>, TBMM, **22. Dönem 1. Yasama Yılı 49. Birleşim, 19 Mart 2003**

AB üyeliği ve Kıbrıs konularında AB ve Avrupa ülkeleriyle daha sıkı bir diyaloga giren AKP iktidarı giderek sırtını Asya'ya dönmüş ve kendisinden önceki 57. hükümetin Asya açılımını devam ettirememiştir.³⁴⁰

Bu değerlendirmeler incelendiğinde eğilimin ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi değil siyasi cephenin değiştirilmesi olduğu anlaşılmaktadır. 1952'den beri NATO üyesi ve 1995'den beri de AB'nin Gümrük Birliğine dahil olan, Atatürk'ün ortaya koyduğu çağdaş uygarlık hedefinin batı normları olması gerçeğinden hareketle AB'ye üyelik için çalışan, sivil ve askeri tüm hukuksal ve sosyal alanlar dahil, taktik, teknik ve teçhizatı Batı'ya entegre olmuş bir Türkiye'nin kendini Batı'dan soyutlayacağı ve bir Asya ülkesi haline geleceği bu durumun getirisi ve götürüsünün ne olacağının iyi analiz edilip edilmediği şüphe ile karşılanmaktadır. Ecevit'in daha önce belirtilen açıklamasının bu açıdan da değerlendirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

58. ve 59. hükümetler Kıbrıs konusunda da yeni açılımlar peşinde koşmuştur. Bu çerçevede, Kıbrıs'ta Annan Planı için yürütülen çalışmalarda Türk tarafı evet demiş, Rum tarafı ise reddetmiştir. Bu durum Türk tarafını BM nezdinde güçlendirmiştir. Kıbrıs'ta çözüm isteyen tarafın gerçekte Türk tarafı olduğunu dünyaya göstermiştir. Ancak buna rağmen Rum tarafı AB'ye alınarak bir nevi ödüllendirilmiştir. Bugüne kadar Kıbrıs konusundaki tüm uluslar arası anlaşmalar devreden çıkarılarak yapılan bu işlem neticesinde mağdur olan Türk tarafı için izolasyonların kaldırılması gündeme getirilmiştir. Türkiye'de bu konuda özellikle Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Batılı ülkelere Tayvan'a uyguladıkları sistemin Kuzey Kıbrıs'a da uygulanmasını istemiştir. ABD'nin Tayvan'la olan gayri resmi ekonomik ilişkilerinden esinlenerek öne sürülen bu model Türkiye'yi Çin nezdinde oldukça zor durumda bırakmıştır. Öteden beri, her fırsatta, Tayvan Modelini eleştiren ve ABD'nin geçmişte bu konuda imza attığı üç belgeyi ihlal etmekle suçlayan Çin, Türkiye'nin kendisinin meşru saymadığı bir ilişki modelini kendisine çözüm zemini olarak seçmesini hayretle karşılamıştır.³⁴¹ Ancak Çin'in de uluslar arası arenada yürütmüş olduğu diplomaside Türkiye'ye karşı güçlü olduğu söylenemez. Tarihsel haklardan bahseden, coğrafyayı ve uluslar arası hukuku hiçe sayarak Güney Çin Denizi üzerinde egemenlik hakkı olduğunu iddia eden Çin'in, Kıbrıs için ileri sürülen Tayvan

³⁴⁰ Barış Adıbelli, **Türk-Çin İlişkileri**, ss. 246-247

³⁴¹ **A.g.e.**, s. 248

modeline karşı çıksa da bu iddiasının arkasında siyasi olarak fazla duramayacağı değerlendirilmektedir.

Kısa menzilli ilk yerli üretim füzesini yaklaşık 5 yıl önce kamuoyuna tanıtan Türkiye, bu alandaki çalışmalarında önemli bir aşamaya geldi. 9 Kasım 2004 tarihinde Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, Türkiye'nin neden füze savunma sistemine sahip olmadığı sorusu üzerine, "Füze savunma sistemi kurmak için elden gelen her şey yapılıyor. Bazı yerlerde bazı füzelerin denendiğini duyarsanız, bunun hikâye olmadığını bilin" dedi.³⁴²

19 Kasım 2004 tarihinde Çin Başbakan Yardımcısı Huang Ju, Ankara'da Cumhurbaşkanı Necdet Sezer ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül ile görüştü. Çin ve Türkiye karşılıklı olarak ekonomik ve ticaret işbirliğini geliştirmeyi kabul ettiler. Aynı zamanda Her iki ülke Irak, Orta Doğu ve antiterörizm alanlarında işbirliğini güçlendirmeye karar verdiler.³⁴³

9 Aralık 2004 tarihinde Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, Beijing'de Çin Savunma Bakanı Cao Gangchuan ile görüştü. Cao, Gönül'e Çin'in savunma politikası, silahlı kuvvetler yapılanması ve teröre karşı savaşta Çin'in yerini anlattı.³⁴⁴

Abdullah Gül, sekiz yıl aradan sonra, Çin'e resmi ziyarette bulunan ilk Türk Dışişleri Bakanı oldu. Abdullah Gül, 1-6 Şubat 2005 tarihlerinde, kalabalık bir heyetle Çin'e resmi bir ziyarette bulundu. Pekin yönetiminin BM insan hakları raporlarına da geçen baskılara maruz kalan Uygurların yaşadığı Doğu Türkistan'ı ziyaret programına almadı. Çin'de Kıbrıs sorunu için destek arayan Türkiye Tayvan modelinin bu ülkede yarattığı olumsuz havanın etkisi altında bu ziyareti gerçekleştirdi. Dışişleri Bakanı'nın 24 Nisan referandumlarının ardından KKTC'ye yönelik tecridin kaldırılması çağrısı yapan raporun Güvenlik Konseyi'nde yayınlanması için Pekin'den destek istemek için bu geziye çıktığı bilinmekteydi.

Gül, Çin Dışişleri Bakanı Li Zhaoxing'in daveti üzerine gittiği başkent Pekin'de ilk gün Dışişleri Bakan Yardımcısı Zan Ju ve Başbakan Birinci Yardımcısı Huang Ju ile bir araya geldi. Görüşmelerde Türkiye ile Çin arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi ağırlıklı gündem maddesiydi.

---

³⁴² "Gönül: Füze denemesi hikâye değil gerçektir" **Milliyet Gazetesi**, 9 Kasım 2004.

³⁴³ "China, Turkey agree to enhance economic, trade cooperation", **PLA Daily**, November 21, 2004 and "China hopes to expand economic, trade cooperation with Turkey, says vice premier", **PLA Daily**, November 20, 2004.

³⁴⁴ "China, Turkey pledge further army-to-army ties", **PLA Daily**, December 10, 2004.

Görüşmelerde Huang Ju, kısa süre önce Türkiye'de Gül ile buluştuğunu hatırlatıp, 'dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur' deyimini kullandı. Türkiye'deki ulaştırma projelerine özellikle de Ankara-İstanbul hızlı tren projesine ilgi duyduklarını belirten Huang, bu yıl Türkiye'nin büyüme hızının Çin'inkinden yüksek olmasının beklendiğini söyledi. Gül ise, Çin ile ilişkilere büyük önem verdiklerini belirterek, Çin işletmelerinin GAP'taki projelerle ilgilenebileceğini kaydetti. Daha sonra onuruna verilen yemeğe katılan Gül, yemekten sonra yaptığı açıklamada Çin'e ilk kez geldiğini ve ilk izlenimlerinin kendisini şaşırttığını söyledi.³⁴⁵

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin Başbakan yardımcısı olarak Çin ziyareti sırasında Doğu Türkistan'a da gitmesi geçmişte iki ülke ilişkileri açısından sorun yaratmıştı. Gül'ün, Doğu Türkistan'ı programına dahil etmemesi, Gül Uygurları unuttu mu diye yorumlandı.³⁴⁶

Türkiye'nin, şimdiye kadar başta Kıbrıs olmak üzere, birçok uluslararası sorununu sadece ABD ve AB ülkelerine anlatmakla yetindiğini anımsatan Gül, "İlk defa hükümetimiz Rusya'ya bu konuları geniş bir şekilde anlattı. Şimdi de Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan Çin'e bu konuları anlatmanın yararlı olacağı görüşündeyiz. Kıbrıs'ın başından bugüne geçirdiği tüm safhaları Çin Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'na anlattık. Çok faydalı oldu. Umut ediyorum ki, Rusya'da gördüğümüz değişiklikler Çin'de de olacaktır. Çünkü Çin dış politikasında adalete, eşitliğe ve ezilenlere sahip çıkmaktadır. Bu Çin'in dış politikadaki ilkelerinden birisidir" dedi.³⁴⁷

Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Çin Başbakanı Ven Ciabao ve Dışişleri Bakanı Li Caoşing ile de ayrı ayrı görüştü. Çin Başbakanı Ciabao, ikili ticarete Türkiye aleyhine olan dengesizliğin giderilmesi için alım heyetleri göndereceklerini ve Çinli şirketleri Türkiye'de yatırıma teşvik edeceklerini söyledi. Gül de, iki tarafın da uluslararası örgütlerde işbirliğini geliştirmeyi amaçladığını belirterek, Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne katılmaya ilgi gösterdiğini ifade etti.

Gül'ün Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasının Asya'ya olan ilgisinin azalacağı anlamına gelmeyeceğini vurgulaması üzerine Çin Dışişleri Bakanı, "Çin'de 'İki ayak bir gemidedir' diye bir atasözü var, ileride Asya Birliği kurulursa ona da üye

³⁴⁵ "Gül, Çin'le Yakın Temasta", **Radikal Gazetesi**, 2 Şubat 2005.

³⁴⁶ "Gül, Uygurları Unuttu Gitti", **Radikal Gazetesi**, 1 Şubat 2005.

³⁴⁷ "Kıbrıs Konusu Çin'e de Anlatıldı", **Sabah Gazetesi**, 4 Şubat 2005.

olacak mısınız?" diye sordu. Gül, Türkiye'nin birçok bölgesel işbirliği örgütüne üye olduğuna işaret etti.³⁴⁸

Türk Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İbrahim Fırtına, 2003 tarihinde Harp Akademileri komutanı olarak Pekin'i ziyaretinden sonra ikinci kez Hava Kuvvetleri komutanı olarak 4 Nisan 2005 tarihinde Çin'e gerçekleştirdiği resmi ziyaret sırasında Çin'in orta menzilli hava savunma füzelerine ilgi duyduklarını söyledi. Pekin'de Çin Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Çiao Çingçen'i ziyaret eden Fırtına, törenle karşılandı. Çin'le uzay alanında işbirliğine hazır olduklarını belirten Fırtına, yer istasyonları kurma, uydu fırlatma ve keşif gibi konularda işbirliği adımlarının atılmasını istedi. Çingçen'in teknik, manevra ve donatım gibi konularda Türkiye'nin birikimlerinden yararlanmak istediklerini ifade etmesi üzerine, işbirliğinin hızlandırılması için bir mekanizma kurulabileceğini belirten Fırtına, "Kapılarımız sonuna kadar açık, hazırız ve istekliyiz" dedi.³⁴⁹

30 Mayıs-3 Haziran 2005 tarihleri arasında ise, Çin Halk Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanı Orgeneral Guanglie Liang, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök'ün resmi davetlisi olarak 4 günlük bir ziyaret için Ankara'ya geldi. Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İbrahim Fırtına'nın Pekin ziyaretinde dile getirdiği, Türkiye'nin Çin'in orta menzilli hava füzelerine ilgi duyduğu yolundaki açıklamanın somut aşamalarının Liang'ın temasları sırasında ele alındığı belirtildi. 10 yıllık bir aradan sonra gerçekleşen ilk ziyaret kapsamında Liang, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından da kabul edildi.³⁵⁰

Bu ziyaretin ardından, 23 Haziran 2005 tarihinde Harp Akademileri Komutanı Orgeneral Faruk Cömert ve beraberindeki askeri heyet Pekin'i ziyaret etti. Çin Genelkurmay Başkanı Liang Guonglie ile bir görüşmede bulundular. Görüşme sonunda, her iki taraf da karşılıklı askeri işbirliğini ve görüş alışverişini geliştirmeyi kararlaştırdılar.³⁵¹

Merkezi Askeri Komite Başkan Yardımcısı Xu Caihou, beraberinde Merkezi Askeri Komite üyesi ve Çin Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Liang Guanglie ve

---

³⁴⁸ "Kotalara Takılmayalım", **Radikal Gazetesi**, 3 Şubat 2005.

³⁴⁹ "Çin'le "uzay"da İşbirliği", **Milliyet Gazetesi**, 5 Nisan 2005.

³⁵⁰ "Turkish president meets Chinese chief of general staff", **PLA Daily**, June 1, 2005 and "Türkiye'ye Çin Füzesi", **Milliyet Gazetesi**, 1 Haziran 2005.

³⁵¹ "Liang Guanglie meets with commandant of Turkish Joint Military College", **PLA Daily**, June 24, 2005.

Merkezi Askeri Komite'den General Jia Tingan olduğu halde 14 Ekim 2005 tarihinde Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'ün daveti üzerine Türkiye'yi ziyaret edeceği haber verildi.³⁵²

Çin Merkezi Askeri Komite Başkan Yardımcısı Xu Caihou 4 günlük bir ziyaret için 16 Ekim 2005 tarihinde Ankara'ya geldi. 17 Ekim 2005 tarihinde Cumhurbaşkanı Necdet Sezer tarafından kabul edildi. Ayrıca Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök ile görüştü. 18 Ekim 2005 tarihinde de Savunma Bakanı Vecdi Gönül ile görüştü. Xu Caihou, Çin devleti ve Çin Silahlı Kuvvetleri Türkiye'den karıştıları ile ilişkilere değer verdiğini ve değişik alanlarda, iki devlet ve iki silahlı kuvvetler olarak birlikte çalışmaya istekli olduklarını belirtti.³⁵³

Türkiye'nin hali hazırda elinde altı WS-1 füze bataryası ve bir tane de WS-lb (180 km menzilli) bataryası bulunduğu bilinmektedir. Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül 20 Aralık 2005 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada, "Türkiye'de füze de yapılmaktadır; ama, menzilden bahsetmeyeyim" demiştir.³⁵⁴

Türkiye Asya'da farklı boyutlarda boy göstermeye başlamıştır. Bu çerçevede, üye devletler arasında uzay bilim ve teknolojisinin barışçıl uygulamaları alanında işbirliği temellerinin tesis edilerek ortak uzay programlarının geliştirilmesinin sağlanması ve güçlendirilmesi ile kazanımların paylaşımının teşvik edilmesi amacıyla Asya-Pasifik Uzay İşbirliği Örgütü (APSCO)'ne Haziran 2006'da kurucu üye sıfatıyla katılmıştır.³⁵⁵ Böylece, Türkiye, uzay çalışmalarında Çin'le birlikte çalışarak daha aktif hale gelebilecektir.

12 Temmuz 2006'da Pekin'i ziyaret eden Harp Akademileri Komutanı Orgeneral Aydoğan Babaoğlu başkanlığındaki heyeti kabulü sırasında Merkez Askeri Komite'nin başkan yardımcısı Xu Caihou, Çin Silahlı Kuvvetleri'nin Türk Silahlı Kuvvetleri'yle ikili ilişkilerini eğitim de dahil her alanda geliştirmek istedikleri şeklinde belirtti.³⁵⁶

Ziyaret diplomasine bir halka da Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Askeri Komite üyesi ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Qiao Qingchen'in 18 Ekim 2006'da

---

³⁵² "Xu Caihou visits Turkey and Sudan", **PLA Daily**, October 14, 2005.

³⁵³ "Xu Caihou meets Turkish defense minister", **PLA Daily**, October 19, 2005 and "Turkey values ties with China: president", **PLA Daily**, October 18, 2005.

³⁵⁴ TBMM, **Tutanak Dergisi**, Dönem 22, Yasama Yılı 4, Cilt 105, 37. Birleşim, 20 Aralık 2005.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil4/bas/b037m.htm>

³⁵⁵ "Gelişmelere İlişkin Değerlendirmeler ve Kararlar", **Bilim ve Teknoloji Kurulu 14. Toplantısı**, TÜBİTAK, Ankara, 12 Eylül 2006.

³⁵⁶ "China, Turkey vow to further militay exchanges", **People's Daily**, 12 Temmuz 2006.

Ankara'yı ziyaret etmesiyle eklendi. Orgeneral Qiao Qingchen, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Cömert'i ziyaret etti. Orgeneral Cömert, burada bir gazetecinin, Çin Halk Cumhuriyeti ile Türk savunma sanayi arasındaki ilişkilerle ilgili bir sorusu üzerine, Çin Hava Kuvvetlerinin bölgenin en büyük hava kuvvetlerinden biri olduğunu ve son zamanlarda büyük bir modernleşme faaliyetine girdiğini ifade etti. Türkiye ile Çin arasındaki ilişkilerin tarihsel ilişkilere yakışır şekilde devam ettiğini dile getiren Orgeneral Cömert, Orgeneral Qiao'nun ziyaretinin iki ülke hava kuvvetleri arasındaki ilişkinin en önemli bölümlerinden biri olduğunu söyledi.

Türkiye'nin uzay alanındaki çalışmaları ile ilgili soruyu yanıtlayan Orgeneral Cömert, Çin'in Türkiye'nin uzay çalışmalarına ve ihalelerine ilgi duyduğunu ve Savunma Sanayi Müsteşarlığı boyutunda görüşmeler olduğunu belirtti. Çin'in uzay alanında çalışma yürüten ender ülkelerden biri olduğunu ifade eden Orgeneral Cömert, bu alanda Türkiye'nin Çin ile iş birliğinden önemli yararlar elde edebileceğini söyledi. Bir başka soru üzerine, Orgeneral Cömert, Türkiye'nin hava savunmasına ilişkin ihaleyle Çin firmalarının ilgilendiğini ve teklifler verdiğini ifade etti. Eğitim ve işbirliği çalışmalarıyla ilgili bir başka soru üzerine de Orgeneral Cömert, Çin Silahlı Kuvvetleri ile Türk Silahlı Kuvvetleri arasındaki eğitim ve işbirliği faaliyetlerinin halen devam ettiğini, her iki ülke subaylarının karşılıklı olarak Harp Akademilerinde okuduklarını anlattı. Orgeneral Qiao'ya, Türkiye ziyareti sırasında tercümanlık yapan subayın Harp Akademileri Komutanlığında okuduğuna dikkati çeken Orgeneral Cömert, eğitim alanındaki ilişkilerin devam ettiğini, amaçlarının ilişkileri daha da ileriye götürmek olduğunu söyledi. Orgeneral Cömert, *"İki ulusun mevcut yakınlığına ve ilgisine yakışır bir ilişki olması için biz de elimizden geleni yapmaktayız"* şeklinde konuştu.³⁵⁷

28 Aralık 2006 tarihinde ziyaret için Çin'e gitmiş olan Genelkurmay Başkanlığı Harekat Başkanı General Bekir Kalyoncu, Çin Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Yardımcısı Xu Qiliang ile Pekin'de görüştü.³⁵⁸

Bu arada, bu ziyaret trafiğine pek fazla gündeme gelmeyen eğitim alanı da eklenmiştir. 2006 Asya Eğitim Forumu Yıllık Konferansına katılmak için Pekin'de bulunan Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik, Türkiye'de pilot uygulama olarak bazı liselerde Çince okutulacağını belirterek, bunun müfredatının hazırlandığını açıkladı. 'Çince'yi çok iyi bilen uzmanlarımız olması gerekiyor' diyen Çelik, '1000 Öğrenci

³⁵⁷ "Çin Hava Kuvvetleri Komutanı Ankara'da", **Hürriyet Gazetesi**, 18 Ekim 2006.

³⁵⁸ "Xu Qiliang meets Turkish guests", **PLA Daily**, December 29, 2006.

Projesi' çerçevesinde Çin'e de öğrenci göndermek istediklerini ve 609 kazanan öğrenci arasında Çin'i tercih eden ve akseptans alan üç öğrenci bulunduğunu anlattı.³⁵⁹

7 Aralık 2006 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye yeni atanan Büyükelçisi Sun Guoxiang, T.C. Cumhurbaşkanı Sayın Ahmet Necdet Sezer'e Güven Mektubu sundu. Sayın Cumhurbaşkanı Büyükelçi Sun'a hoş geldiniz diyerek, Çin ve Türkiye arasındaki dostça işbirliği ilişkilerinin gelişiminden duyduğu memnuniyeti ifade etti. Sayın Sezer, büyükelçinin görev süresince iki ülke arasında siyasi, ekonomik, kültürel, her alandaki işbirliğini daha da ileriye götüreceğine inandığını belirtti. Çin Büyükelçisi Sun Guoxiang Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesinde gösterdiği başarıları kutlayarak, Türkiye'de görev yapmaktan memnun olduğunu, görevini başarıyla yerine getirmek için elinden geleni yapacağını ve ikili ilişkileri yeni bir aşamaya götürmek için gayret sarf edeceğini belirtti.³⁶⁰

Siyasi ve askeri ilişkiler bu eksende cereyan ederken, 2000 yılından itibaren Çin ile olan ticaret hacminde gerçekleşen büyümenin tamamen Türkiye'nin aleyhine gelişme gösterdiği aşağıdaki verilerde görülmektedir.

Son on yıl içinde iki ülkenin askeri makamları arasında üst düzeydeki ziyaretlerin ve ilişkilerin daha da yoğunlaştığı, özellikle son üç yıldan beri de askeri alanda ilişkilerin geliştiği dikkat çekmektedir.

Çin-Türkiye askeri işbirliği diğer alanlardaki ilişkilerin gelişmesi için de lokomotif görevini yerine getirirken, bu ilişkiler çerçevesinde Türkiye Batı dünyasından transfer edemediği askeri teknolojileri Çin'den transfer etmektedir.³⁶¹

Askeri ilişkilere ilave olarak diğer ticari ilişkilerin de geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede yapılabilecek bir değerlendirmede, Çin'de aşağıda belirtilen hususlar problem sahaları olarak görülmektedir. Bu hususların Türk iş dünyası tarafından yeterince incelenmemesi sorunlara sebep olabilmektedir. Bu nedenle Çin'in değişken ticari hukuk sisteminin izlenmesine ihtiyaç vardır.

İthalat sırasında gümrüklerin şeffaflıktan yoksun olması temel problemlerden birisidir. Aynı ürün gümrük giriş kapısı itibariyle farklı gümrük vergi oranlarına tabi olmakla kalmayıp, gümrük vergisinin pazarlık (görüşme) suretiyle belirlenmesi söz

³⁵⁹ "Liseler Çince Öğretecek", **Akşam Gazetesi**, 23 Ekim 2006.

³⁶⁰ Türkiye'deki Çin Büyükelçiliği web sitesi, <http://www.chinaembassy.org.tr/tur/xwtd/t282836.htm>

³⁶¹ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, ss. 160-163

konusu olabilmektedir. Zira yerel otorite gümrük vergisini belirlemede esnekliğe sahip bulunmaktadır.

Yabancı sermayeli (FIE) kuruluşlar da yerli satışlar ve ihracat açısından sadece kendi üretimleri ile sınırlandırılmıştır. Bu kuruluşların tamamlayıcı ürünler ithal etmelerinde önemli sorunlar çıkmaktadır.

İthal edilen ürünlerin kontrolü devlet makamları tarafından yapılmaktadır. Herhangi bir bağımsız şirketin Çin limanlarında çalışmasına izin verilmemektedir. Anlaşmazlık halinde ihracatçının olayı tarafsız bir mercie havale etmesi mümkün olamamaktadır.

Dış ticaret yapma hakları devlet mülkiyeti Dış Ticaret şirketlerine aittir. (Yada yabancı sermayeli olup üretimlerini ihraç etmek zorunda olanlara) Çin’de bireylerin dış ticaret yapması yasaklanmıştır.³⁶²

İkili Ticaret Verileri (1000 USD)³⁶³

Yıllar	İhracat	Genel İhracatımız İçindeki Pay (%)	ÇHC’nin İthalatı İçindeki Pay (%)	İthalat	Genel İthalat İçindeki Pay (%)	ÇHC’nin İhracatı İçindeki Pay (%)	Hacim	Denge
2000	96.010	0,35	0,04	1.344.731	2,48	0,54	1.440.741	-1.248.721
2001	199.373	0,64	0,09	925.620	2,24	0,35	1.124.993	-726.247
2002	268.229	0,74	0,10	1.368.317	2,65	0,42	1.636.546	-1.100.088
2003	504.626	1,07	0,12	2.610.298	3,77	0,60	3.114.924	-2.105.672
2004	391.585	0,62	0,07	4.476.077	4,58	0,75	4.867.662	-4.084.492
2005	549.764	0,75	0,08	6.885.400	5,89	0,89	7.435.164	-6.335.636
2006	693.038	0,81	0,09	9.588.249	6,98	0,99	10.281.287	-8.895.211

Brzezinski, Avrupa, Rusya ve Çin’e ilişkin stratejik tavsiyelerde bulunmaktadır. Çin’e ilişkin olarak, “bölgesel olarak önder bir Çin, daha geleneksel güç politikaları bölgesi olan Uzakdoğu’da Amerika’nın çiposu olmalı; bu şekilde Avrasya’nın doğusunda bir Büyük Çin’in, büyüyen bir Avrupa’nın Avrasya’nın batısında oynadığı

³⁶² Çin Ülke Profili, Haz. Deniz Çakıroğlu, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2006. (<http://www.igeme.gov.tr>)

³⁶³ T.C. Başbakanlık, **Dış Ticaret Müsteşarlığı**, Anlaşmalar Genel Müdürlüğü web sayfası, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/AsyaDb/chc.doc>, p. 3

rolün karşılığını bu açıdan oynayarak Avrasya güçler dengesini beslemeye yardım etmelidir”³⁶⁴ demektedir.

Nuraniye Hidayet Ekrem, Çin’in Türkiye’nin stratejik algılama perspektifi içine yeterince girdiğini söylemek mümkün değildir³⁶⁵ değerlendirmesinde bulunmaktadır. Ancak yukarıda belirtilen ilişkiler bu durumun değişmeye başladığını göstermektedir.

Tokyo Yabancı Araştırmalar Üniversitesi Türkoloji Bölümü yardımcı profesörlerinden Hayashi Kayoko: “Türkiye’de Çince konuşan yok, bu konuda hiçbir araştırma yok, bu çok tuhaf. Çinliler tamamen dünyaya açılınca bugün nasıl Amerika’yla iyi geçinmek zorundaysak, Çin’le de iyi geçinmek zorunda kalacağız. Çin çok zor bir ülke. Mantıklarımı bilmiyoruz. Türkiye stratejik bir hata yapıyor” diyerek³⁶⁶ eksik kalan bir hususu dile getirmektedir.

Türkiye’deki bazı araştırmacıların Çin ile stratejik ortaklık ilişkileri teklif etmelerine karşın, Çin’in çok taraflı dış politikasında Türkiye’nin yeri üçüncü derecede kalmaktadır.³⁶⁷

Bu gün, Çin’in Türkiye ile ilişkilerde sorun teşkil ettiği değerlendirilen Xinjian Özerk Bölgesinin 16.6 milyon nüfusunun yüzde 60’ını Orta Asya’daki Müslüman Türk topluluklarına kültürel ve etnik açıdan yakın olan Uygurlar oluşturmaktadır. Bölgenin en büyük etnik nüfusunu oluşturan Uygurların nüfusu 7 milyon kadardır. Han Çinlileri ise 6 milyon nüfusla ikinci kalabalık nüfustur. Ayrıca 1 milyon kadar Kazak, daha az miktarlarda da Tacik, Kırgız ve Moğol etnik grupları bulunmaktadır.³⁶⁸

Xinjian’ın en önemli ekonomik değeri, Çin’de bulunan 147 mineral çeşidinden 115’ini bölgesinde bulundurmasıdır. Bölgenin en göze çarpan kaynağı petroldür. 3 petrol bölgesi Xinjian sınırları içinde bulunmaktadır. Bunlar, Turfan, Jungar ve Tarım’dır. Tarım çukurunun dünyadaki araştırma yapılmayan en büyük petrol alanı olduğu rapor edilmektedir. Çinli liderler Xinjian’ın petrol kaynaklarının Çin’in gelecekteki enerji güvenliği için hayati öneme sahip olduğunu düşünmektedirler.³⁶⁹

---

³⁶⁴ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 173

³⁶⁵ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 170

³⁶⁶ Nazire KALKAN, “Türkiye’ye Doğu’dan Bakıyorlar”, **Milliyet**, 24 Mart 2000.

³⁶⁷ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 172

³⁶⁸ Mark Burles, **Chinese Policy Toward Russia and the Central Asian Republics**, p. 9

³⁶⁹ **A.g.e.**, p. 11

Bu çerçeveden baktığımızda, özellikle Türk işadamlarının Çin'in Kuzey Batı Kalkınma Projesi'ne destek olacak şekilde bu bölgede yatırım yapmaları önem kazanmaktadır.

ABD'de bulunan stratejist Du Ren "Xinjiang'daki Kargaşalar ve Pantürkizm" adlı uzun bir yazısında, Türkiye'nin "Adriyatik Denizinden Çin Seddi'ne Kadar" Pantürkizm doktrininden yola çıkarak, hem Türk dünyası hem de Doğu Türkistan ile ilgilendiğini ve ABD'nin de Türkiye'nin bu doktrinini desteklediğini ileri sürerek, Türkiye'nin Doğu Türkistan'la ilgilenmesi nedeni ile bölgedeki etnik çatışmaların hep uluslar arası gündemde kalacağını iddia etmiştir.³⁷⁰ Ancak, her ne kadar geçmişte böyle bir bakış açısı olsa da, artık günümüzde Türkiye uluslar arası ilişkilerin kurallarını uyguladığından bir problem sahasının kalmadığı değerlendirilebilir.

Çin, Kıbrıs konusundaki Türkiye'nin tezlerine niçin destek vermediğini söyleyen Kutay Karaca, "Çin, Türk tezlerinin, gerek dünya kamuoyunda tartışılmasında gerekse de BM'ler nezdinde cereyan eden görüşmelerinde tutumunu hiç değiştirmemiştir. Türkiye'nin, BM'ler içerisinde Çin'i kendine yakınlaştırmak uğruna Doğu Türkistan politikasında ve karşılıklı ekonomik ilişkilerde verdiği düşünülmekte olan imtiyazlar göz önüne alınırsa, Çin'in Kıbrıs konusunda hiçbir girişimde bulunmadığı yaklaşımı doğru olacaktır. Çin, karşılıklı yapılan görüşmelerde Doğu Türkistan sorununu devamlı gündemde tutmayı başarmış ve Türkiye'nin bu sorundan sıyrılmasına müsait ortam yaratmamıştır³⁷¹ diyerek önemli bir noktaya dikkati çekiyor. Son 15 yıllık ilişkilere baktığımızda bu husus her defasında gündeme gelmiş, Türkiye yaklaşımını tekrar tekrar anlatmak zorunda kalmıştır. Bu husus aynı zamanda "Tek Çin Politikası" için de geçerlidir.

Pekin Doğu Türkistan probleminin dış destekçisi olarak hep Türkiye'yi görmüştür. 1990-1994 yılları arasında Doğu Türkistan problemini de içeren ve Çin Milli Sosyal Bilimler Fonu tarafından yürütülen "Panislamizm ve Pantürkizm'in Doğu Türkistan'daki yayılmaları ve buna karşılık uygulanacak tedbirler" adlı raporunda, Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketinin menşeinin Türkiye olduğu ileri sürülmüştür. Rapor, Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketinin temelini Panislamizm ve Pantürkizm'e bağlamış ve bu hareketin Osmanlıların II. Abdülhamit döneminde başlamış olduğunu,

³⁷⁰ Radikal, 2 Mayıs 1999, Mingbao gazetesi, Hong Kong, Posted by ZaoBao June 04, 1998'den aktaran, Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 180

³⁷¹ Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, s. 221

adı geçen iki akımın bugüne kadar sürekli Doğu Türkistan'da etkisini sürdürdüğünü, aynı zamanda 19. yüzyılın son yıllarından 20. yüzyılın ortalarına kadar Doğu Türkistan'da meydana gelen bağımsızlık hareketlerinde ve bilinen iki cumhuriyetin kurulması sırasında hep Türkiye'den bölgeye sızan arkası karanlık Türkiyelilerin görüldüğünü ayrıntılı bir şekilde yazmıştır.³⁷²

Nuraniye Hidayet Ekrem, bu şekilde değerlendirme yaparken, 1908 yılında Pekin'de kurulan Hamidiye Üniversitesi söz konusu etmemektedir.

Aslında Habibzade Ahmet Kemal anılarında³⁷³ konuyu açıkça ortaya koymakta ve Osmanlı Devleti'nin hiçbir şekilde böyle bir girişimde bulunmadığını, böyle bir düşüncesi olmadığını anlatmaktadır. Zaten Cumhuriyetle beraber konjonktür değişmiş, Türkiye artık Orta Asya ile ilgilenemez hale gelmiştir ki günümüzde de Çin'in böyle bir çekincesi olmaması gerekir.

1999 yılında Meclis Başkanı Hikmet Çetin, Türkiye'nin müşterek çıkar prensibini ve uluslar arası ilişkilerde karşılıklı olarak iç işlerine karışmamayı desteklediğini, milliyetçi ayrılıkçılığın nereden gelirse gelsin reddettiğini söylemiştir.³⁷⁴ Bu durum aradan geçen zamanda da değişmemiştir.

Diğer taraftan, ilişkileri başka bir boyuta taşıyarak, Türkiye'ye Çin ile stratejik işbirliği önerenlerin, ABD'nin "Çin tehlikesine" karşı Rusya'yı güçlendirme çabalarını da göz ardı etmemeleri gerekmektedir.³⁷⁵

---

³⁷² Yang Faren, Fan Yisilanzhyi Yü Fan Tujuezhuyi (Pan İslamizm ve Pan Türkizm), Urumçi:Xinjiang Shehui Kexueyuan, 1994, ss. 32-286'dan aktaran, Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 179.

³⁷³ Bkz. Habibzade Ahmed Kemal, **Çin-Türkistan Hatıraları**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996.

³⁷⁴ Li Peng Holds Talks With Turkish Parliament Speaker, **People's Daily**, 6 Nisan 1999.

³⁷⁵ Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, ss. 362-263

III. BÖLÜM

ÇİN VE 21. YÜZYIL

A- ÇİN'İN DIŞ DÜNYA YAKLAŞIMI

Dış politika, devletlerin kendi belirlediği çıkarların aktif hale gelebilmesi için belirli hedef ve ilkeler ışığında diğer devletlerle kurduğu ilişki olarak tarif edilir.³⁷⁶

Çin'in dış politikası da tarih boyunca çoğunlukla akılcı ve gerçekçi bir zemine oturmuş bir politikadır.

Han sülalesinden İmparator Vu-ti döneminde (M.Ö. 140-87), M.Ö. 138 yılında Chang K'ien tam yetkilerle donatılır ve batı ülkelerine yola çıkar. Kesin olan, Çang K'ien'in Çin'in Orta Asya politikasını başlatan kişi oluşudur. XX.yüzyılda hala Çin'in önde gelen kaygılarından biridir Orta Asya.³⁷⁷

Çang K'ien, dönemin yeni ufuklara yönelme ve batıya açılma politikasının simgesi olur. Bu politikaları somutlaştırır, hatta hayata geçirir. Sonraki yıllarda Çin Tarım Havzası'na yerleşecek ve Sogdiyana'yı işgal etmeye çalışacak, uluslararası ilişkiler önemli ölçüde artacaktır.

Yeni ülke adı verilen toprakların, Sin-kiang'ın işgali ve tabii bundan ayrı düşünülmeyen Hiong-nu'larla aralarındaki savaş iki yüzyıl boyunca Çin dış politikasının en önemli konusu olur.³⁷⁸

Çin, M.Ö. 123'te daha sonra Kansu Eyaleti haline getirilen Tarım havzasını zaptetmişti. Han sülalesi imparatorlarının askeri seferlerinin altında en başta ordusunun giyim eşyaları ihtiyacının karşılanması yatıyordu. I. Han sülalesi döneminden kalan, Çin ordusunun giyim eşyaları için gereken kumaşlarla ilgili belge ve raporlar bunu açıkça göstermektedir.³⁷⁹

Çin Ordusu, bir anda çıkan saldırıları her zaman püskürtemediği, devamlı olarak zafer kazanamadığı için, göçebe kavimlere ipek toplarıyla haraç ödenmesi müzmin bir zorunluluk haline gelmişti.³⁸⁰

---

³⁷⁶ Kutay Karaca, *Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba*, s. 121

³⁷⁷ Jean-Paul Roux, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, s. 97

³⁷⁸ *A.g.e.*, s. 98

³⁷⁹ Hans Wilhelm Haussig, *İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi*, s. 101

³⁸⁰ *A.g.e.*, s. 102

Turfan, M.S. 230'da tarih sahnesinden çekilene kadar Hanların elinde kalır. Çin'in Orta Asya'ya yayılma politikası oldukça zorlu bir politikadır ve sonunda da başarısızlığa uğrar. Burada Çin nüfusu artmazken, en ufak bir Çinlileşme eğilimi de görülmez.³⁸¹

Çin tarihinde başka toprakların işgalinin ağırlık nedeni ekonomik idi. Coğunlukla ithalat ve ihracat tehlikeye girdiğinde veya engellendiğinde askeri hareket gerçekleştirilirdi. Tarım havzasında bile ticarete engel bir güç kalmadığında asker bulundurmaktan vazgeçilir ve tasarruf edilirdi.

Ancak başka devletler güçlendiğinde ticaret kapısını açık tutmaya çalışırlardı. Buna rağmen Çin'in karşısındaki güçler zayıflarsa kar oranlarını yükseltmek için tekrar hareketi düşünebilirlerdi. Bu politikalar dönem dönem farklılık göstermekle beraber genelde değişmezdi.

Tarihsel olarak Çinliler iç ve dış ilişkiler arasında keskin bir ayırım yapmadılar. "Dünya düzeni görüşleri, Çin iç düzeninin çıkarımından daha başka bir şey değildi.

Roderick MacFarquhar; "Geleneksel Çinli dünya görüşü, dikkatlice eklenmiş hiyerarşik bir toplumun Konfüçyüsçü vizyonunun yansımasıydı. Yabancı hükümdarlar ve devletlerin Eski Çin İmparatorluğu'na tabi olduğu varsayıyordu : 'Gökyüzünde iki güneş olmadığı gibi, yeryüzünde de iki hükümdar olamaz!'" diyor. Sonuçta Çinliler "çok kutuplu, hattâ çok taraflı güvenlik kavramları"na yakınlık duymamaktadır. Asyalılar genellikle uluslararası ilişkilerde "hierarchyyi kabul etme"ye isteklidir.³⁸²

Mançu İmparatorluğunun son zamanlarında, Çin, askeri bakımdan hiçbir suretle modern teçhiz edilmediği için harbi kaybetmişti. Japonya bütün kuvvetiyle Avrupa tekniğini benimsemeğe çalışırken, Çin'de hakim tabaka modernleşmekten nefret ediyor ve muhafazakarlığın da merkezini İmparatoriçe Sti'ih-hsi teşkil ediyordu.³⁸³

İmparatoriçe, Avrupalıların eski barbar kavimlerinden yahut korsanlardan farklı olduklarını anlayamamıştı. Hala, Çin'in etrafının barbarlarla çevrilmiş dünyanın merkezi olduğu, eski Çin zihniyetinden kendini kurtaramıyordu.³⁸⁴

9 Aralık 1941'de Çin, Japonya'ya savaş ilân etmiş ve Japonya ile o zamana kadar yaptığı tüm antlaşmaları -1895'te imzalanıp, Tayvan'ın (Formosa Adası)

---

³⁸¹ Jean-Paul Roux, **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, s. 100

³⁸² Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 349

³⁸³ Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, s. 329

³⁸⁴ **A.g.e.**, s. 330

Japonya'ya bırakıldığı Şimonoseki Barış Antlaşması dâhil- reddetmişti. (Zaten tüm bu antlaşmalar, Çin'in zorla vermek zorunda kaldığı tavizleri kapsıyordu.)³⁸⁵

25 Eylül 1972'de Çin Başbakanı Zhou Enlai (Çu En-lay), Japonya Başbakanı K.Tanaka'yı karşılarken Japonya'nın Çin'e yaptığı tecavüz ve zulümler için "önceki olayları unutmayalım ve sonraki tarihlere ibret olsun" sözünü vurgulamıştır. 1977'de Çin Başbakanı Li Peng ve 1998'de Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin Japonya ziyaretleri sırasında da "Tarih aynamız olsun ve geleceğe yönelelim" sözünün altını çizerek tekrarlamışlardır.³⁸⁶

Mao Zedung daha 1957 Kasım'ında Moskova'da, üçüncü dünyanın hızla yükseleceğini; dünyanın büyük bir bölünmeler ve sarsıntılar dönemine girdiğini; "gökkubbenin altında büyük bir alt üst oluş" ile "az sayıdaki sanayileşmiş zengin ülkeyi bekleyen büyük deprem" konusunda hazırlıklı olmaya dikkat çekiyordu.³⁸⁷

Çin, bağımsızlık mücadelesi yıllarında aynı şekilde Pakistan hükümetinin ve insanların kendi bağımsızlıklarını korumak için verdikleri mücadeleyi ve Jammu ve Keşmir halkının kendi kaderlerini tayin etmek haklarını kazanmak için mücadelelerini desteklemektedir.³⁸⁸ Ancak Kıbrıs Türkleri dikkatlerini çekmemektedir.

Bölgenin iki büyük devleti olan Çin ile Hindistan arasındaki ilişkiler ise, her zaman Güney Asya politikasını ve bu bölgedeki dengeleri etkileyebilecek nitelikte olmuştur. Batıda Tibet, Ladak ve Keşmir sınırları, doğuda ise Nepal, Sıkım ve Bhutan sınırları konusundaki anlaşmazlıklar öteden beri Çin ile Hindistan arasında birer uyuşmazlık konusu oluşturmasına karşın, 1954'te imzalanan ve beş ilke adını alan antlaşmayla iki ülke arasında barışçı ilişkiler kurulabilmiştir.³⁸⁹

1959'da Tibet'te Çin'e karşı tepkilerin yoğunlaşması üzerine, Çin'in bir misilleme yapmasından çekinen dinsel önder Dalay Lama'nın bir kısım taraftarıyla beraber Hindistan'a kaçmasından sonra, Çin-Hindistan sınırında da küçük çapta çatışmalar başladı. Çin, Hindistan'ı içişlerine karışmakla suçlamaktaydı. Sınır çatışmalarının yoğunluğu 1959-1962 arasında giderek yoğunlaşan bir eğilim içinde olmasına rağmen, Çin'in diplomatik yollardan yeni koşullara uygun bir sınırın çizilmesi

---

³⁸⁵ A.Mete Tunçoku, **Japonya-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2002, s. 42

³⁸⁶ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 82

³⁸⁷ Han Suyin, **Sabah Tufanı I, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1893-1954**, s. 527

³⁸⁸ A.Mete Tunçoku, **Japonya-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri**, s. 166

³⁸⁹ Tayyar Arı, **Global Politika ve Güney Asya- Keşmir Sorunu ve Nükleer Yarış**, 2. Baskı, Alfa Yayınları, Ocak 2000, İstanbul, s. 82

önerisine olumlu bir tepkide bulunmayan Hindistan, 1962 sonbaharında Çin sınırındaki tartışmalı bölgeye girerek kuvvet yığmaya başladı. Beklenmedik bir saldırıyla misillemeye geçen Çin ise, stratejik noktaları ele geçirerek kısa bir süre içinde Hindistan topraklarına kadar ilerledi. Nehru'nun ABD ve İngiltere'den yardım istemesiyle büyüyen bunalım, Çin'in fiilen denetlediği sınıra geri çekilmesiyle sona erdi.³⁹⁰

1963'te iki ülke arasındaki sınır sorunları çözüme kavuştu ve diplomatik ilişkiler kuruldu. Ancak halen Çin, Keşmir'de self determinasyon ilkesini desteklemektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Çin'in komşularıyla daha dostane ilişkiler kurma çabaları Hindistan'ı da kapsıyordu, böylece iki ülke arasındaki gerilimler azaldı.³⁹¹

60'lı yıllarının sonunda, özellikle 1969'daki SSCB-Çin arasındaki sınır savaşı ve SSCB'nin Çin'i nükleer silahla tehdit etmesinden sonra, Çin liderleri, ABD ve SSCB'yi aynı anda karşılıklarına almanın tehlikeli olduğunu ve Çin'in güvenliğini direkt tehdit ettiğini kabul etmek zorunda kalmışlardır.³⁹²

Çin Halk Cumhuriyeti'ne göre, dünyada sadece tek Çin vardır; Tayvan Eyaleti, Çin Halk Cumhuriyeti'nin bölünmez toprağıdır. Çin ile diplomatik ilişki kuran her ülke, Tayvan yönetimiyle olan diplomatik ilişkilerini tümüyle kestiğini beyan etmeli, Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti'nin Çin'in tek yasal Hükümeti olduğunu tanımalıdır.³⁹³

1971 Haziranında Moskova, nükleer silahsızlanma sorunlarını tartışmak üzere nükleer güce sahip beş ülkeyi (ABD, SSCB, Çin H.C., Fransa ve İngiltere) zirve toplantısına çağırıldı. Çağırışı Nükleer klüp kurma girişimi olarak eleştiren Çinliler karşı çıktılar. "Küçük ya da büyük, dünyanın bütün ülkeleri eşittir." "Birkaç güçlü ülke karar alma süreçlerini tekeline alamaz: nükleer silahsızlanma sorunu, yalnız bu silahlara sahip olan ülkelerin değil, bütün ülkelerin tartışması gereken bir sorundur"³⁹⁴ dediler.

1971 Haziranında, Romanya Komünist Partisi genel sekreteri Nikolay Çavuşesku onuruna düzenlenen bir mitingde, Başbakan Çu En-lay, "Çin ne şimdi ne de gelecekte hiçbir zaman bir süper devlet olmayacaktır, her zaman ezilen ülkelerle halklar

---

³⁹⁰ Tayyar Arı, **Global Politika ve Güney Asya- Keşmir Sorunu ve Nükleer Yarış**, s. 83

³⁹¹ Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 365

³⁹² Yeni Çin'in Değişken Diplomasisi, cilt 4, Pekin, Dünya Bilgi Yayınevi, 1996, ss. 7-24'den aktaran, Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 19

³⁹³ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 34

³⁹⁴ Han Suyin, **Sabah Tufanı I, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1893-1954**, s. 538

ile aynı safta olacağız ve süper devletlerin güce dayalı politikalarına her zaman direneceğiz” dedi.³⁹⁵

Çin, 1971 yılında Birleşmiş Milletler’e kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 25 Ekim 1971 tarihli oturumunda kabul ettiği 2758 (XXVI) No’lu Kararıyla, Çin Halk Cumhuriyeti’ni, Birleşmiş Milletler nezdinde tanımış, Çin Halk Cumhuriyeti temsilcilerini Birleşmiş Milletler bünyesinde Çin’in yasal temsilcileri olarak kabul etmiştir. Aynı kararda Çan Kay-şek’in temsilcilerinin Birleşmiş Milletler bünyesinde yasal temsilci olarak tanınmayacağı da yer almıştır. Çin Halk Cumhuriyeti aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 5 daimi üyesinden biri olarak da kabul edilmiştir.³⁹⁶

Çin 50’li yıllarda Sovyet Rusya tarafını tutmuştu: 60’lı yıllarda hem SSCB’ye hem de ABD’ye karşı çıkmıştı; 70’li yıllarda SSCB tehdidine karşı ABD tarafını tutmuştu. 80’li yılların ortalarında Çin kendi dış politikasına değişiklik getirerek taraf tutmayan, barışçı ve bağımsız dış politikasını ortaya koymuştu.³⁹⁷

Çin’in modernleşmesi için Deng üç aşamalı 70 yıllık (1980-2050) stratejik kalkınma planını ortaya koyarak Çin’in geleceğini aydınlatmıştır. Bu üç aşamalı strateji planının gerçekleşmesi için yurt içi istikrarı ve uluslar arası barış ortamının sağlanmasını ön şart olarak vurgulamıştır. Deng’e göre dünya artık barış ve kalkınma sorunlarıyla meşgul olacaktır. Dünya dengesi tek kutuplu değil, çok kutuplu olarak devam edecektir. 1997 yılındaki ölümüne kadar otoriteyi elinde tutan Deng, hem ekonomik kalkınma politikasını hem de dış politikayı ustalıkla yönetmiştir. Çin’in hızla büyümesi hem ABD’nin hem de Çin’in komşu ülkelerinin endişe duymalarına neden olmuştur. Orta Asya ve Uzak Doğu bölgesinde Rusya’yla yakın bir stratejik ilişki sürdüren Çin, bu ilişkinin uzun vadeli olmadığı bilincindedir. Günden güne artan toplumsal sorunlar, etnik ve dini problemler, insan hakları ve çevre sorunları ve ekonomisinin belirli bir seviyeye gelmesi için çekilen ilerleme sancıları, Çin’i daha güç durumda bırakmaktadır. Çin’in belli ölçüde dünya ile entegre olma mecburiyeti ve devlet üstü ve hükümet dışı kuruluşların birçok alanda Çin’e müdahale etmesi, Çin’in dış politikasını zorlamaktadır. Çin büyüme gösterdikçe, karşılaşacağı sorunlar

---

³⁹⁵ Han Suyin, **Sabah Tufanı I, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1893-1954**, s. 526

³⁹⁶ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 7

³⁹⁷ Liu Shan ve Xue Jundu, *Zhongguo Waijiao Xinlun (Çin Dış İlişkileri Hakkında Yeni Araştırmalar)*, Pekin; Shijie Zhishi Chubanshe, 1997, ss.1-20’den aktaran Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 130

artacaktır. Çin'in 2000 yılından sonraki dış politikasının daha yapıcı ve daha uyumlu olması gerekmektedir.³⁹⁸

Çin'in uluslar arası ilişkiler anlayışı, ittifaklardan çok akılcı ilişkilere dayanan ve büyük devlet hegemonyacılığına karşı bir anlayıştır.³⁹⁹

ABD siyasi anlayışı, Amerika'nın menfaatleri içinde olduğuna karar verildiğinde, diğer bir ülkenin hükümranlılığına tek taraflı olarak tecavüz etme hakkına sahip olduğunu söylemektedir.

Aslında Çin'in siyasi anlayışı da batıdan hiçbir şekilde farklı değildir. Ancak Evan A. Feigenbaum son derece farklı bir yaklaşımla şu değerlendirmeyi yapmaktadır.

“Hükümrانlık meselesindeki bu nispeten esnek olmayan tutum, Çin diplomatik geleneğinin iki eski inanışından kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi, Çinli stratejistlerin analizlerini, dünyanın büyük ve küçük, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden oluşmuş olduğu gerçeğine dayandırmasıdır. Zayıf ülkeler, güçlü ülkelerin aralarındaki işlere müdahale etme yeteneğinden ve güvenden yoksun olduklarından Çinli diplomatlar zayıfların korunması için hükümrانlığın dokunulmaz olarak kalması gerektiğini ileri sürmektedir. İkincisi, muhafazakar Çin yaklaşımı, hükümrانlığın gelişmekte olan ülkelerin son savunma hattı olduğunu kabul etmektedir.⁴⁰⁰ Her şeye rağmen Çin, siyasi hükümrانlığın dokunulmaz oluşunu ileri sürmeye devam edecektir. Bu şekilde ABD'nin ve Çin'in hükümrانlık hakkındaki görüşlerinin önümüzdeki yıllarda birbirine yaklaşması ihtimal dışıdır. Özellikle, gelecek on yılda barışı koruma ve barışı tesis operasyonlarının yeni şekilleri ortaya çıktığında bu uyuşmazlık kendini daha sık gösterecektir.⁴⁰¹” demektedir.

Ancak nedense konu Güney Çin Denizi olunca, ada/adacık ve kayalıklardaki egemenlik sorunu olunca Çin'in bu görüşü kendi lehine değişikliğe uğramaktadır.

Bu şüpheleri destekler şekilde, Çin başbakan Yardımcısı, Çin'in Güney Çin Denizi üzerinde tartışılmaz egemenlik hakkı olduğunu açıklamış ve kaynakların ortak değerlendirilmesi için çağrı yapmıştır.⁴⁰²

---

³⁹⁸ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s.193

³⁹⁹ Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, s. 357

⁴⁰⁰ Evan A. Feigenbaum, “China's Challenge to Pax Americana”, **The Washington Quarterly**, Summer 2001, p. 33

⁴⁰¹ **A.g.m.**, s. 34

⁴⁰² Mehmet Sami Denker, **2000'li Yıllarda Asya-Pasifik Bölgesinin Güvenliği Muhtemel Gelişmeler ve Büyük Güç Etkileşimi**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 20

Pekin, 1974’de Paracel adalarını Saygon’dan ve Spratly zinciri içerisindeki birkaç mercan adasını 1988’de Hanoi’den aldığı zamanlaması kusursuzdu.⁴⁰³

Vietnam ile hem kara, hem deniz, hem de Spratly ile Paracel adalarında hak iddia etme sorunları çözülmemiştir. Özellikle Spratly adaları konusunda, Vietnam 28 adayı, Filipinler 9 adayı, Endonezya 2 adayı, Malezya 9 adayı, Brunei de bir adayı elde tutmaktadır. Bunun dışında Tayvan, Tayvan adası dahil dört adayı elinde tutarken, Japonya Senkaku adasını elinde tutmaktadır. Üstelik bu ülkeler ASEAN topluluğuna, APEC ve ASEM’e üye ülkelerdir. Çin, içinde bulunduğu bu kuruluşlarda, çözüme ulaşmak konusunda yalnız kalmaktadır. Çin, önem verdiği komşuluk ilişkilerine çözüm getirmek için bu ülkelerle yoğun bir ilişkiye girerek ikili ilişkilerini belli bir düzeye taşımaya çalışmaktadır. Ancak Çin büyüdükçe, sorunlar da büyüyerek devam etmektedir.⁴⁰⁴

Güney Çin Denizi, ASEAN’ın Çin ile ilişkisini test eden bir örnek ve aynı zamanda bu ilişkinin korku, tehdit ya da karşılıklı anlayışa dayanıp dayanmayacağına belirleyicisidir. Mischief kayalıklarının Çin tarafından Şubat 1995’de işgali - aynı zamanda Filipinler tarafından da hak iddia edilmektedir.- Çin’in niyeti konusunda şüphelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çin’in hareketleri komşularının çıkarlarını dikkate almayan ve açıklama gerektiren hareketler olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰⁵

Çin’in 1995’te Filipinler açıklarındaki Mischief Reef’i işgaline hiçbir ASEAN ülkesi tepki göstermemiştir.⁴⁰⁶

Bugün, Güney Çin Denizi üzerinde, 11 Eylül saldırısı öncesindeki Çin ağırlığı olan stratejik yapı ters dönmüştür. Dışarıdan gelen iki gücün (Hindistan ve Japonya) stratejik etkinliği Güney Doğu Asya’da bulunan ülkelerle yapılan karşılıklı güvenlik bağlantılarının sağlamlaştırılması ile yükselmiştir. Çin’in Güney Çin Denizindeki 1990’lı yıllardaki saldırgan hareketleri diğer iddia sahibi ülkelerce özellikle Filipinler, Vietnam ve Malezya ve ASEAN gibi bölgesel örgütlerce karşılanmaya çalışılmış ancak her zaman başarılı olamamıştır. Güney Çin Denizinde Çinlilerin hareketlerinin oluşturduğu belirsizliğe etkili caydırıcılık bölgede yeterli bir askeri güç bulunduran

---

⁴⁰³ Mehmet Sami Denker, **2000’li Yıllarda Asya-Pasifik Bölgesinin Güvenliği Muhtemel Gelişmeler ve Büyük Güç Etkileşimi**, s. 66

⁴⁰⁴ “Zhongguohe Yazhou Zhoubean Guanxi” Çin’in Dış İlişkisinin 50 Yıllığı, web sitesi’nden aktaran, Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 190

⁴⁰⁵ Mehmet Sami Denker, **2000’li Yıllarda Asya-Pasifik Bölgesinin Güvenliği Muhtemel Gelişmeler ve Büyük Güç Etkileşimi**, s. 18

⁴⁰⁶ Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 352

büyük dış güç Amerika'dan gelmiştir. Amerika aynı zamanda bölgede iddia sahibi olan Filipinler, Vietnam ve Malezya ile karşılıklı askeri ilişkileri geliştirmiş, Amerika-Hindistan stratejik ilişkisini başlatmış, Pakistan ile politik ve askeri ilişkileri canlandırmış, Rusya ile uzlaşmış ve Japonya ile Güney Çin Denzine ve Hind okyanusuna açılmıştır. Bu şekilde kurulan güvenlik yapısı en azından yakın gelecekte Güney Çin Denzinde bir kararlılık sağlamıştır. Gelecekte Amerika'nın Güney Çin Denzinde barışın ve kararlılığın sağlanmasında daha önemli ve baskın bir rol oynayacağı değerlendirilmektedir.⁴⁰⁷

10 ASEAN üyesi ve onların karşısındaki Japonya, Çin, Güney Kore, Hindistan, Avustralya ve Yeni Zelanda bugün Doğu Asya Enerji Güvenliği üzerine Cebu deklarasyonunu imzaladılar. Bu Kuzey Amerika ve Avrupa'ya rekabet maksadıyla Pan-Asya topluluğu yaratılması için azimli planın bir parçası olarak Aralık 2005'de kurulan Doğu Asya Toplantısının ikincisi oluyordu.

Aynı zamanda enerji kullanım etkinliğinin geliştirilme ihtiyacı ve bio yakıtlar ve sivil nükleer güç gibi diğer enerji kaynaklarının geliştirilmesi ile enerjinin çeşitlendirilmesi üzerinde durulmuştur.

Bu arada, Çin ve Güney Doğu Asya ülkeleri dünyanın en geniş serbest ticaret bölgesini oluşturmaya doğru daha yakın bir basamak olarak karlı hizmetler sektöründeki ticaret engellerinin aşağı çekilmesini kabul etmişlerdir.

Liderler 2015 yılına kadar serbest ticaret bölgesini kurmak, politik dayanışmayı kuvvetlendirmek ve terörizmle mücadele etmek için sözleşmişlerdir. Çin Başbakanı Wen Jiabao Hizmet sektöründeki ASEAN-Çin arasındaki ticaret anlaşması 2010 yılına planlanan ASEAN-Çin arasındaki serbest ticaret paktının tamamlanması için ileriye doğru bir ilk basamaktır demiştir.

ASEAN dönem başkanı Arrovo, ekonomik büyümesini ve askeri kudretini söz konusu ederek Çin'i bölgede büyük kardeş olarak tanımlamıştır. Çin Asya Pasifik bölgesinin gelişmesi ve güvenlik durumunda önemli ve stratejik bir role sahiptir demiştir.⁴⁰⁸

---

⁴⁰⁷ Yann-Heui Song, "The South China Sea in the New Millennium", Ocean Development & International Law, V: 34, 2003, p. 262-263

⁴⁰⁸ Genalyn Kabling, "16 East Asian Leaders Open Talks Today; Closer Energy Cooperation Seen", Manila Bulletin, January 15, 2007.

Çin Hükümetinin, her şeye rağmen Güney Çin Denizinde bulunan siyasi, askeri, ekonomik ve stratejik önemi olan Nan-Sha (Spratley) Adaları, Xi-Sha (Paracel) Adaları ve Çin-Japonya arasındaki Diao-yü Dao (Senkaku) adası hakkında hak iddiaları sürekli devam edegelmektedir.⁴⁰⁹

Çin, Spratly ve Paracel Adalarında olduğu gibi bütün Güney Çin Denizi üzerinde egemenlik iddiasında bulunmaktadır. Güney Çin Denizi, Çin'in Tayvan ve Tibet üzerindeki egemenlik iddialarıyla aynı seviyeye gelmiştir.⁴¹⁰ Aşağıdaki haritaya bakarsak Güney Çin Denizi'nin kuzeyinde Çin, batısında Vietnam, Tayland ve Malezya, güneyinde Malezya ve Endonezya, doğusunda ise Filipinler yer almaktadır. İddianın coğrafyanın gerçekliğiyle örtüşmediği görülmektedir. Ayrıca Çin'in çevresel egemenlik iddialarında bulunduğu karasal bölgelere ve deniz alanlarına dikkat ettiğimizde (Moğolistan, adalar vs.) herhangi bir paylaşım fikrine sahip olmadığı, konjonktür elverdiği ölçüde sahiplenmeye çalıştığı açıktır. Eşitsiz anlaşmalar ve tarihsel haklardan bahseden Çin'in, Kıbrıs konusunda Türkiye'yi desteklememesinin ise klasik çıkar düşüncesi olduğu tartışma götürmez. Böyle bir uluslararası politik yaklaşımın ne bölgesel ne de küresel bir barış getirmeyeceğini değerlendirebiliriz.

Bu çerçevede dünya güçlerinin bölgeye ilgisi yoğunlaşmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Doğu Pasifik Okyanusu, Japonya ve Orta Doğu arasında ticaretin büyümesi, Güney Çin Denizi güvenliği ve deniz ulaşım hatları olarak geçişin serbestliği Japonya'yı mantıksal olarak ilgilendirir demektir. Son yıllarda Hindistan, Japonya ve Vietnam stratejik ortaklar olarak Güney Çin Denizinde tatbikatlar yapmışlardır. Bu işbirliğinde Hindistan'ın ilgisi Çin'e karşı dengeleyici olmak, Japonya'nın ilgisi deniz korsanlığı ile mücadeleyi göstermek ve Vietnam'ın ilgisi de Hindistan ve Japonya'nın gücünden yararlanmaktadır.⁴¹¹

Muhakkak ki, Doğu Asyada bölgesel düzeni koruyan bir batılı baskın güç olarak İngiltere'den bu görevi devralan Amerika, Güney Çin Denizinde deniz ulaşım hatlarında bir deniz kuvveti için geçiş güvenliğini devam ettirir. Diğer şeyler arasında, seyir serbestliği gösterir ki, Amerikan savaş gemileri (örneğin, denize kıyısı olan ülkelerin devletlerini bilgilendirmeden) Güney Çin Denizi sularından geçerken

⁴⁰⁹ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 38

⁴¹⁰ Richard Sokolsky, Angel Rabasa, C.R. Neu, **The Role of Southeast Asia in U.S.Strategy Toward China**, RAND Publications, MR-1170-AF, Santa Monica, Calif., 2000, p. 2

⁴¹¹ Daojiong Zha, **"Security in the South China Sea"**, Alternatives: Global, Local, Political, V.: 26, Issue: 1, 2001, p. 33

“üstünlük” ve “açık denizlerdeki denge”nin her iki durumunda da zararsız geçiş hakkına sahip olabilir.⁴¹²

Aslında sorun çok açıktır, bu kaynak çatışmasının yeniden dirilişidir. Eğer petrol stoklarının tartışmalı bir kara parçasının veya denizin altında bulunduğu inanılıyorsa ekonomik olarak daha değerli duruma gelir, devletler onlar için savaşmaya daha hazır olmaktadır. 2001 yılında terörizmle savaş başladıktan sonra, Çin, kendini daha hassas stratejik bir konumda görmektedir ve Güney Çin Denizi üzerindeki iddialarını tartışmaya daha istekli bir durumdadır. Bununla birlikte, özellikle daha karlı olursa, konu çözüme daha yakındır ve petrole aç olan Çin hala daha zor bir çizgidedir. Fakat, aynı zamanda Çin, Japon iddialarının olduğu Senkaku Adaları civarına gemi göndererek provokatif davranmıştır.⁴¹³

Harita-2 Güney Doğu Asya Bölgesi

⁴¹² Christopher Layne, "From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy", International Security, Summer 1997, pp. 86-124

⁴¹³ Nader Elhefnawy, "Toward a Long-Range Energy Security Policy," Parameters, V:36, Issue:1, 2006, p. 101.

Tayvan, Çin'in güneydoğu sahillerinin doğal koruma duvarıdır. Jeostratejik konumu itibariyle ABD için Küba, Türkiye için ise Kıbrıs gibidir. Tayvan Çin'in Hainan eyaleti olan ada ile karşı karşıyadır. Ve aradaki boğaz Çin'in deniz trafiği bakımından önemlidir. Tayvan boğazının uzunluğu 220 mil, ortalama genişliği ise 90 mildir. Her gün bu boğazdan geçen gemilerin sayısı ortalama 100 civarındadır.⁴¹⁴

Çin Başkanı Jiang Zemin, 2000 yılı konuşmasında da, Hong Kong ile Makao'nun Çin ile birleşmesi ve Tayvan sorununun çözümlenmesi ile vatanın bütünlüğünü gerçekleştirmek gibi en son kutsal vazifelerini de yapmış olacaklarını vurgulamıştır.⁴¹⁵

Çin, Tayvan'ın bağımsızlığını coğrafi bütünlüğüne bir tehdit olarak görmektedir. Çin Komünist Partisi liderlerine göre Tayvan'ın bağımsız bir devlet olarak kalması, Tibetlileri ve Doğu Türkistanlıları cesaretlendirecektir.⁴¹⁶

Mart 1996 tarihinde ortaya çıkan Tayvan Boğazı krizine ABD'nin tepkisi çok sert olmuştur ve tepkinin boyutu Çinli liderler de dahil olmak üzere herkesi şaşırtmıştır.⁴¹⁷

ASEAN ülkeleri, Tayvan Boğazı'ndaki gövde gösterisinden sonra Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki hak iddiasını korumak üzere silahlı güce başvurup başvurmayacağı konusunda da endişelidirler. Eski Singapur Başbakanı Lee Kuan Yew "Hiçbir ASEAN ülkesinin Çin'le bir silahlı çatışmayı göze alabilecek kadar güçlü olmadığı gerçeğini kabul etmeliyiz. Eğer, ABD gibi bir dış güç katılmaz ise, bölgede bir güç dengesinin varlığından söz edemeyiz." diyerek gelişmeler karşısında ASEAN ülkelerinin görüşlerine de tercüman olmuştur.⁴¹⁸

Çin-Tayvan gerginliğinin en önemli sonucu, Japonya ve Güney Kore'den Vietnam, Tayland, Singapur, Endonezya ve Filipinler'e kadar uzanan coğrafi kuşaktaki mevcut jeopolitiği kökünden sarsmış olmasıdır.⁴¹⁹

Pekin genel olarak, Tayvan ayırıcılığını caydırmak için kısa vadede askeri kuvvet kullanmayı planlamaktadır. Uzun vadede ise, Pekin çok iyi bilmektedir ki

---

⁴¹⁴ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 51

⁴¹⁵ **A.g.e.**, s. 50

⁴¹⁶ **A.g.e.**, s. 61

⁴¹⁷ Mehmet Sami Denker, **2000'li Yıllarda Asya-Pasifik Bölgesinin Güvenliği Muhtemel Gelişmeler ve Büyük Güç Etkileşimi**, s. 31

⁴¹⁸ **A.g.e.**, s. 37

⁴¹⁹ Mehmet Ögütçü, **Geleceğimiz Asya'da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, s. 58

barışçıl birleşme, kendisinin ekonomik ve politik gelişmesinin başarısında yatmaktadır. Bu şekilde, Tayvan insanları kendi avantajları için birleşmeyi düşünebilirler.⁴²⁰

2001 yılı itibariyle, Çin'in Tayvan ile karşılıklı ticaret hacmi 30 milyar dolardır.⁴²¹ Aynı zamanda, Tayvan'ın Çin'de yaklaşık 25 milyar dolarlık yatırımı ve bir o kadar da anlaşmaları vardır. Bununla beraber günlük ortalama 200 bin Tayvanlı yaşama, çalışma ve turizm maksatlı olarak Çin'de bulunmaktadır.⁴²² Bu da yukarıdaki paragrafta belirtilen barışçıl birleşmeye bir gösterge olabilir.

Aynı zamanda Çin eşitsiz anlaşmalardan söz etmektedir. Daha önce Japonya ile ilgili olan anlaşmada bahsedildiği gibi Rusya ile ve İngiltere ile olan eşitsiz anlaşmalar vardır.

Çin, Syemireçya ve Aşağı İli havzasını Rusya'ya veren eşitsiz anlaşmayı hiçbir zaman tanımamıştır.⁴²³

Tarihsel bir gerçeklik burada da karşımıza çıkmaktadır. Gücü olan kuralı koymaktadır. Türkiye de güçleninceye kadar eşitsiz anlaşmalardan bahsedemeyecek gibi gözükmektedir.

ABD Beyaz Saray sözcüsü Nicholas Burns, “hiçbir şey ABD-Çin ilişkilerinden daha fazla önemli olamaz” demiştir.⁴²⁴

Çin-Rusya sınır anlaşmazlıkları ve sınır bölgelerinde askeri kuvvet indirimi konusu, 1993-1997 yılları arasındaki çalışmalarla çözülmüş durumdadır.⁴²⁵

1998'de Jiang Zemin 4 Temmuz'da Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in davetlisi olarak, Kazakistan'ı ziyaret etmiş ve taraflar Çin-Kazak sınırı ile ilgili ikinci ek protokole imza atarak, iki ülkenin 1700 kilometre tartışmalı sınır sorununa çözüm getirildiğini ilan etmişlerdir.⁴²⁶

Dış politikasında da İran'a önem veren Çin, bazen İran'ı savunan açıklamalarda bulunmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti, İran ile olan askeri-teknolojik işbirliği sebebiyle söz konusu ülkenin Ortadoğu'da önemli bir askeri güç konumuna gelmesine de

---

⁴²⁰ Jia Qingguo, **US-China and Cross-Strait Relations in The Wake of The APEC**, Asia Program, Center for Strategic and International Studies, Washington, November 5, 2001, p. 4

⁴²¹ Andrew Scobell and Larry M. Wortzel, Ed. Andrew Scobell, **The Costs of Conflict: The Impact on China of a Future War**, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle, PA, October 2001, p. 5

⁴²² **A.g.e.**, p. 4

⁴²³ Oliver Roy, **Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi**, s. 254

⁴²⁴ Lian He Gazetesi, 24 Ocak 1997, s. 9'dan aktaran, Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 42

⁴²⁵ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 78

⁴²⁶ **A.g.e.**, s. 143

yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda, ekonomisinin hızlı gelişmesinden dolayı ortaya çıkan petrol ve doğalgaz açığının çoğunu İran'dan temin ederek, Ortadoğu'daki Suriye ve Suudi Arabistan'dan sonra en önemli silah müşterisi olan İran ile ilişkilerini sıcak tutmaktadır.⁴²⁷

Çin, İran ve Pakistan'ın balistik füze programlarına, özellikle Pakistan'ın nükleer programına yardım yapmaktadır. Ayrıca birçok ülkenin NBC programlarına destek vermektedir.⁴²⁸

1997 yılında WS-1 roketleri için Türkiye de, Çin ile 150 milyon dolarlık anlaşma yaptı. Bu satış Çin'in bu roket sisteminin ilk resmi satışı idi. Çin Türkiye'ye bir sistem satacak, Çin de 5 sistem daha üretebilmek için malzeme, teçhizat ve teknoloji desteği sağlayacaktı.⁴²⁹

6-11 Haziran 2003 tarihlerinde Klerides'in Çin'e yaptığı ziyaret GKRY ve Çin ilişkilerini zirveye taşımıştır. Çin devlet başkanı Jiang Zemin, Klerides ile görüşürken Klerides'in beklentisini dile getirerek "Çin hükümeti her zamanki gibi Kıbrıs meselesiyle yakından ilgilenmektedir. Bu meselenin Kıbrıs için önemini derinden biliyoruz. Çin, Kıbrıs'ın bağımsızlığının, egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve tarafsız konumunun saygı ile karşılanması gerektiği kanaatinde" demiştir.⁴³⁰

Çin'in hızlı ekonomik büyümesi son zamanlarda basında fazla yer almaktadır. Yıllık Gayrisafi Milli Hasıla (Gross Domestic Product, GDP) büyüme oranları 1990'larda ve 21. asrın ilk yıllarında yüzde 10 civarında seyretmektedir. Çin'in yeni fabrikalar, ofisler ve diğer alt yapılarda yapmış olduğu yatırımlar bu büyümeyi desteklemiştir. Hammaddelerin global tedarikine ilişkin içerikler düşünülebilir. 2003 yılında Çin, dünya çelik tüketiminin yüzde 27'sini, dünya kömür talebinin yüzde 31'ini ve dünya çimento tüketiminin yüzde 40'ını yapmıştır.

Bu büyümenin Çin için anlamı nedir? Bu büyümenin sürati Çinli politika yapımcıları için çok ciddi tehditleri dikte etmektedir. Çin'de en önemli problemlerden birisi güç kaynaklarındaki kıtlığın yükselmesidir. Güç üreten şirketler yeterli üretim ve iletim hatları yapımı için çalışmaktadırlar.

---

⁴²⁷ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 108

⁴²⁸ Daniel L. Byman, Roger Cliff, **China's Arms Sales: Motivations and Implications**, RAND Publications, MR-1119-AF, Santa Monica, Calif., 1999, p.viii

⁴²⁹ Evan S. Medeiros, Bates Gill, **Chinese Arms Exports: Policy, Players, and Process**, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle PA, August 2000, p. 13

⁴³⁰ Xinhua Ajansı, 7 Haziran 1999'dan aktaran, Dr. Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 175

Ekonomik gelişme, enerji güvenliği ve çevre koruma amaçları arasındaki gerginlikler bir çok ülkede olduğu gibi benzerdir. Çin ölçüsündeki bir gelişmekte olan ülke için, onlar özellikle önemlidir.

Geniş yurt içi rezervleri nedeniyle kömür çıkarmak ucuzdur ve kömür ülkenin enerji tüketiminin üçte ikisini karşılamaktadır. Kömür Çin'in elektrik ihtiyacının yüzde 80'ini üretmektedir. Aynı zamanda kömür, endüstri ve yaşam yerlerinde enerji talebinin büyük bir bölümünü karşılamaktadır.

Pekin'deki Amerikan büyükelçiliğine göre kömür tüketimi 2002 yılında 1.4 milyar tondan 2003 yılında 1.6 milyar tona yükselmiştir. Fakat Çin'in enerji temininde kömürün oranındaki düşüş diğer enerji kaynakları için dikine bir talep yükselişi ile birlikte meydana gelmektedir. Çin'de özellikle petrol tüketimi süratli bir şekilde büyümektedir ve birçok ekonomik sektörde (araba sahibi olmada görülen muhteşem yükseliş ve kullanımı başta olmak üzere) kömürün yerini almaya başlamıştır. Petrol tüketimindeki yükseliş Çin'in durumunu net bir şekilde petrol ithalatçısı durumuna getirmiş ve bu da küresel petrol fiyatlarının artmasına neden olmuştur.

2003 yılında Devlet Araştırma Geliştirme Merkezi'nin bir Milli Enerji Planı'nda, 2020 yılına kadar daha temiz teknolojilerin kullanımı düşünülmektedir. Bu çerçevede, bir hedefi bu tarihe kadar 100 GW'lık yenilenebilir enerji üretimidir ki bunun 70 GW'ı küçük hidro santrallerden, 20 GW'ı rüzgar enerjisinden ve 10 GW'ı bio yakıtlardan karşılanacaktır.⁴³¹ Bununla birlikte yurt içinde üretilen enerji toplamı Çin'in enerji ihtiyacını karşılamaktan uzaktır.

Çin, bu nedenle, XXI. Yüzyıldaki enerji gereksinimlerini karşılayacağı Orta Doğu ve Orta Asya ülkeleriyle ekonomik ve siyasi ilişkileri giderek daha da güçlendirmektedir.⁴³²

Enerji ihtiyacını kendi iç piyasasından karşılayamayacağı için Orta Asya ve Rusya ile olan ilişkilerinin iyi bir şekilde devam etmesine oldukça fazla önem vermektedir.⁴³³ Bu bölgeler Çin için yeterli olmamaktadır.

18 Mart 2006 tarihinde, Amerika, Japonya ve Avustralya dışişleri bakanları, Condeleezza Rice, Taro Aso ve Alexander Downer, Çin'in Afrika ve Latin

---

⁴³¹ Jim Watson, "Rising Sun: Technology Transfer in China", Harvard International Review V: 26, Issue:4, 2005, p. 46

⁴³² Mehmet Öğütçü, *Geleceğimiz Asya'da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye*, s. 59

⁴³³ Kutay Karaca, *Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba*, s. 176

Amerika'daki enerji alanlarındaki alımlarının girişkenliğini tartıştılar. Bu Çin'in enerji politikasının resmi uluslar arası bir forumda ilk defa ele alınmasıydı.

Bu toplantıda, Mr. Downer üç ortağın ona karşı birleştikleri konusunda Çin'in bir şüphesi olmaması gerektiğini söyledi.

Miss Rice, Japonya ve Avustralya ile ortaklığın sıkılaştırılması ve Hindistan ve Endonezya ile ortaklık kurulması konusundaki Washington'un girişimlerinin Çin'i çevreleme amacı gütmeyeceği konusunda Pekin'e güvence verdi.

Aynı zamanda, Miss Rice Çin'in savunma bütçesinde bu yıl yüzde 14'lük bir yükseliş yaparak 35 milyar dolara ulaştırması konusunda ilgili olduğunu da seslendirdi.⁴³⁴

Çünkü, Çin'in enerji tüketimi ve üretimi arasındaki genişleyen boşluk demektir ki, Çin büyüyen petrol ve gaz ihtiyaçlarını karşılamak için ithalata artan bir şekilde bağımlı hale gelecektir.⁴³⁵ Çin dünya nüfusunun yüzde 22'sini oluşturmasına rağmen, tespit edilen petrol rezervleri 24 milyar varil olup, dünya rezervlerinin yüzde 2.3'üne sahiptir.⁴³⁶ Aynı zamanda doğal gaz rezervleri ise daha sınırlıdır. Tespit edilen doğal gaz rezervleri 41 trilyon fit küp olup dünya rezervlerinin yüzde 0.8'ine sahiptir.⁴³⁷

Dünyanın en büyük petrol tüketicileri olarak Amerika ve Çin, konu enerji politikası olunca ortak çok noktaları olmalıdır. Fakat Amerikalı uzmanlar iki ülkenin enerji güvenliğine bakış açılarında farklılıklar olduğunu belirtmektedirler. Bunlardan biri limitli petrol üreticileri için rekabet etmek küresel titanlar olarak ekonomik işbirliğinin altını kazabilir. Rand'ın Asya Pasifik Politika Merkezi yöneticisi olan William Overholt, "Çin'in petrol avının arkasındaki temel sürücü onun ithalata olan yükselen bağımlılığıdır. Çinliler petrol ithalatında yenidir ve dehşet içindedirler. Tepkileri tüm dünyada alabildikleri çok fazla sayıda petrol şirketi almak şeklindedir" demektedir.⁴³⁸

Aynı zamanda Çin, dünyada en çok kota uygulanan ülke konumundadır.⁴³⁹

---

⁴³⁴ Nicholas Kralev, "U.S. Confers with Allies on China Energy Efforts", The Washington Times, March 19, 2006, p.A06

⁴³⁵ Erica Strecker Downs, **China's Quest for Energy Security**, Rand Publications, MR-1244-AF, Santa Monica, Calif., 2000, p. 3

⁴³⁶ Erica Strecker Downs, **China's Quest for Energy Security**, p. 6

⁴³⁷ **A.g.e.**, p. 7

⁴³⁸ "US and China Are Set to Clash over Ever Dwindling Energy Reserves", The Birmingham Post, December 4, 2006, p. 28.

⁴³⁹ Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, s. 87

Çin stratejik dergilerinin tekrar tekrar inceledikleri konu, ABD'nin "şekil ver, mukabelede bulun ve hazır ol" konseptidir.⁴⁴⁰

Çinli stratejistler, savunmanın her zaman güvenlik sağlamayacağını söylemektedir. Marksist diyalektiğe göre her hareket, karşı harekete sebep olur. Daha güçlü bir kalkan, daha keskinleştirilmiş bir kılıçla karşılaşacaktır.⁴⁴¹

Çin Çağdaş Uluslararası İlişkiler Araştırma Merkezi'nin araştırmacı Yan Xuotong, Çin'in büyük bir ülke haline geldiğini belirterek, "Çin, gelişmekte olan büyük ülke olarak, büyük ülkelerle olan ilişkilere önem vermelidir. Büyük ülkelerin uluslar arası alanda üstleneceği vazife ve sorumlulukları yerine getirmesi gerekmektedir"⁴⁴² demiştir.

Bu çerçevede, Çin'in amaçları açıktır. Çin'in güçlenen endüstrisi yeni enerji ve ham madde kaynakları, ihracatçıları yeni pazarlar talep etmekte, diplomatları uluslar arası organizasyonlarda desteğe ihtiyaç duymakta ve propagandası gerekli olursa Amerikayı karşılamak için müttefiklerinden ileri Çinli ekonomik gruplara kadar halen destek aramaktadır. Bu stratejiler için Afrika merkez haline geldi. Bazı hususlarda Çin'in Afrika'ya kur yapması kaynakları kapışma işlemidir. Azalan petrol ve mineral kaynaklarıyla Çin'in süratli ekonomik büyümesinin katlanması, kaynaklar için dışarı açılmayı teşvik etti. Geçen sene, Çin dünyanın en büyük ikinci petrol tüketicisi konumuna geldi ve doğal gaz, bakır, kobalt ve diğer önemli kaynakların ithalatı yıllık olarak yaklaşık yüzde 20 yükseliyor. Sonraki on yılda, Çin'in ülke içi petrol üretimi azalacak ve ülke en büyük küresel petrol müşterisi olarak Amerika'yı geçecek. Ancak Çin güvenilir bir stratejik petrol rezervine sahip değildir. Çinli liderlerin petrol üzerine müzakerelerini takip eden Brookings kuruluşundan Erica Downs gibi enerji analistlerine göre, Pekin global krizlerde fiyatların dikte ettiği piyasalara veya Çin'in enerji ikmal hatlarına kasıtlı bir Amerika müdahalesine daha az bağımlı olmalıdır. Çin halen ihtiyacı olan doğal gaz ve petrolün yüzde 28'ini Büyük Sahra çölünün güneyindeki ülkelerden karşılamaktadır.⁴⁴³

---

⁴⁴⁰ Evan A. Feigenbaum, "China's Challenge to Pax Americana", *The Washington Quarterly*, Summer 2001, p. 35

⁴⁴¹ *A.g.m.*, s. 38

⁴⁴² Nuraniye Hidayet Ekrem, *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)*, s. 65

⁴⁴³ Eisenman, Joshua and Kurlantzick, Joshua, "China's Africa Strategy", *Current History*, May 2006, pp. 219-220

B- ASYA'DA TÜRKİYE-ÇİN ETKİLEŞİMLERİ

Türkiye jeopolitik açıdan kara ve deniz güç merkezlerinin doğu-batı ve güney-kuzey doğrultusundaki hakimiyet alanı mücadelelerinin ve geçiş bölgelerinin merkezi konumunda bulunmaktadır. Kuzey-Güney doğrultusunda Avrasya merkez kara kütlelerini denizlere ve Afrika'ya bağlayan iki önemli kara geçiş bölgesi (Balkanlar ve Kafkaslar) ve bir deniz geçiş bölgesi (Boğazlar) Türkiye'de kesişmekte ve bu bölgeleri jeoekonomik kaynak merkezleri olan Ortadoğu ve Hazar bölgesine bağlamaktadır. Doğu-batı doğrultusunda ise Anadolu yarım adası, Avrasya ana kıtasını kuşatan stratejik yarımadalar kuşağının en önemli halkasıdır.⁴⁴⁴

Alvin Toffler "Kıbrıs'tan Çin sınırındaki Kırgızistan'a kadar Türkçe konuşanları yeni bir Osmanlı İmparatorluğunda toplama hayali kuran bazı Türkleri" dünya akışını etkileyecek aktörler arasında saymaktadır.⁴⁴⁵

Türkiye ve Rusya, Orta Asya ve Kafkaslar'da rakip konumuna getirilmektedir. Batı'nın bu yöndeki dolduruluşu da gözden kaçmamaktadır.⁴⁴⁶ Ancak bugün Orta Asya ülkeleriyle en yoğun ticari ilişkiyi gerçekleştiren AB ülkesi Almanya'dır.⁴⁴⁷

Osmanlı Devleti'nin yedi yüz yıllık birikiminin varisi olarak görülen Türkiye, yakın kara havzasındaki (Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Doğu) insan unsuru için hala bir siyasi merkez olarak görülmektedir. Osmanlı bakiyesi bu unsurların Türkiye'yi ya onları buldukları yerde koruyacak bir güç ya da muhtemel bir tasfiye hareketi karşısında sığınılacak nihai bir melce olarak görmesi, Türkiye'yi tarih parametresinin yeni bölgesel misyonları ile karşı karşıya bırakmaktadır.⁴⁴⁸

Azerbaycan-Ermenistan savaşı esnasında, özellikle 1993 yılının Nisan ayında yoğunlaşan Ermeni saldırıları sonunda, 3 Nisan'da Kelbecer bölgesini ele geçirerek Dağlık Karabağ ve Ermenistan arasındaki bölgeyi denetimleri altına alan Ermeniler, daha sonra askeri hareketini kuzeye ve güneye doğru genişleterek, Gürcistan-Azerbaycan ve İran-Azerbaycan sınırlarına doğru ilerleme kaydetmişlerdir. Bu

⁴⁴⁴ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.116

⁴⁴⁵ Ahmet T. Kuru, "Uluslar arası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi", **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, Alfa Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Mart 1999, s. 199

⁴⁴⁶ Mehmet Ögütçü, **Geleceğimiz Asya'da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, s. 328

⁴⁴⁷ Ahmet Dörtbudak, "Türk Cumhuriyetleri-AB İlişkileri", **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 255

⁴⁴⁸ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, s. 143

çatışmalar sonucunda, Azerbaycan'ın yaklaşık beşte birinin Ermeni işgali altına girmiş olması, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde karşı karşıya kaldığı en önemli stratejik kayıptır. Kafkaslarda Azerbaycan, Balkanlarda ise Arnavutluk istikrarlı ve güçlü bölgesel konum kazanmadıkça, Türkiye'nin herhangi bir bölgedeki ağırlığını artırabilmesi de, deniz havzası içinde olmakla birlikte, sınır ötesi etkinlik içinde kalan Adriyatik ve Hazar'a yönelik politikalar geliştirmesi de mümkün olmaz.⁴⁴⁹ Meydana gelen olay, Türkiye'nin ne kadar hazırlıksız olduğunu ve büyük strateji düşüncesinden yoksunluğunu ortaya koymaktadır. Orta Asya'da etkin olmak ise ayrı bir sorundur.

Türkiye'ye yakın bölgelerde konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan silahların yayılması da Türkiye'nin kendi askeri modernizasyon programına rağmen tek başına üstesinden gelmesi güç olan bir sorundur.¹⁰²

Buna karşılık, Doğu ve Batı'nın, Kuzey ve Güney'in, Hıristiyanlık ve İslam'ın kesişme noktasındaki Türkiye, Boğaz'dan binlerce kilometre ötedeki ülkeleri etkileme potansiyeline sahiptir.⁴⁵⁰

Mao'nun “Kemalist Türkiye bile en sonunda kendini İngiliz-Fransız emperyalizminin kollarına atmak zorunda kalarak, gittikçe daha fazla bir yarı-sömürgeye dönüşüp, gerici emperyalist dünyanın bir parçası oldu. Burjuvazinin cılız Kemalist diktatörlüğünün Türkiye'de boy göstermesine rağmen, bir ikinci Türkiye olamaz. Hele hele İkinci Dünya Savaşı'ndan ve Sovyetler Birliği'nde sosyalist kuruculuğun başarısından sonra 450 milyon nüfuslu bir “Türkiye” hiç olmaz.⁴⁵¹” ifadesinden çok önce Atatürk, “Bugün Sovyet Rusya dostumuzdur, komşumuzdur. Bu dostluğa ihtiyacımız var. Fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez. Bugün, bizim bu dostumuzun yönetiminde dil bir, inanç bir, öz bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya, onları arkalamaya hazır olmalıyız.! Bunlar açıkça yapılmaz. Ad konarak yapılmaz. Bunlar, devletlerin ve milletlerin derin düşünceleridir.” (29.10.1933 tarihli sohbet) demişti.

Sonuçta, “hiç olmaz” ifadesinin söylenmesinin üzerinden 40 yıl geçmeden ya da daha iki nesil süreci geçmeden sosyalist güç dağıldı.

---

⁴⁴⁹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, s. 127

⁴⁵⁰ Ian O. Lesser, “Değişmekte Olan Bir Türkiye'de Batı'nın Çıkarları”, **Türk-Batı ilişkilerinin Geleceği: Stratejik Bir Plana Doğru**, Der. Zalmay Khalilzad, (Çev. Işık Kuşçu), ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s. 62

⁴⁵¹ Mao Zedung, **Yeni Demokratik Devrim**, s. 76

Ama maalesef, Sander'in deyimiyle Sovyetler Birliği, "Türkiye'nin doğrudan hiçbir katkısı, çabası ve eyleme yönelik düşüncesi olmasızın" yıkılmıştır.⁴⁵²

Bu yıkılış ile, çift kutuplu yapıya dayalı Soğuk Savaş dengesinin ortadan kalkması, doğu-batı istikametinde Rimland kuşağının kuzey-güney geçiş ve bağlantı yolları üzerinde yayılan geniş jeopolitik ve jeoekonomik boşluk alanları doğmuştur. Bu jeopolitik boşluk alanları, bu kuşağın en önemli halkalarından birini oluşturan Anadolu yarımadasında bulunan Türkiye'yi yakından ilgilendirmiş ve temel küresel ve bölgesel stratejik tercihlerinde kaçınılmaz etkiler yapmıştır.⁴⁵³ Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri birden Türk dış politikasının önemli odak noktalarından birisi olmuşlardır. Artık Rusya ile doğrudan kara sınırları bulunmayan Türkiye, bu ülke ile birlikte bölgedeki güç dengesinin temel öğelerinden birisi durumuna gelmiştir.⁴⁵⁴

Aynı zamanda, Soğuk Savaşın sonu, "güvenlik çalışmalarını" içeren iddiaları ayakta tutan çok sayıda geleneksel olmayan konuları önümüze getirmiştir. Gerçekçi bakış açısına zıt olarak, egemen devletler arasındaki güç ilişkileri üzerine odaklanan, sözde yeni güvenlik meydan okumaları, güvenlik bakış açısını devlet olmayan aktörlere kadar genişletmiştir. Bu konular sivil veya etnik çatışmadan, kaynak kıtlığı ve kontrol edilemeyen göçlere ve uluslar arası terörizme kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır.⁴⁵⁵

Sovyetler Birliği'nin yıkılması Türk dış politikasında da yeni bir sayfanın açılmasına neden olmuştur. Bu sayfada yazılı olanlara bakıldığında;

- Türkiye, Balkanlar'daki gelişmelerde daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır.
- Karadeniz İşbirliğini kurarak, Karadeniz havzasında yeni bir ekonomik işbirliğinin temellerini atmıştır.
- SSCB'nin dağılmasından sonra, Kafkaslarda ortaya çıkan devletlerle çok taraflı ilişkiler başlatmış ve bölgede barış ve güvenliğin sağlanması konusunda katkılarda bulunulmuştur.

---

⁴⁵² Ahmet T. Kuru, "Uluslar arası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi", **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 201

⁴⁵³ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, s. 115

⁴⁵⁴ Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, s. 260

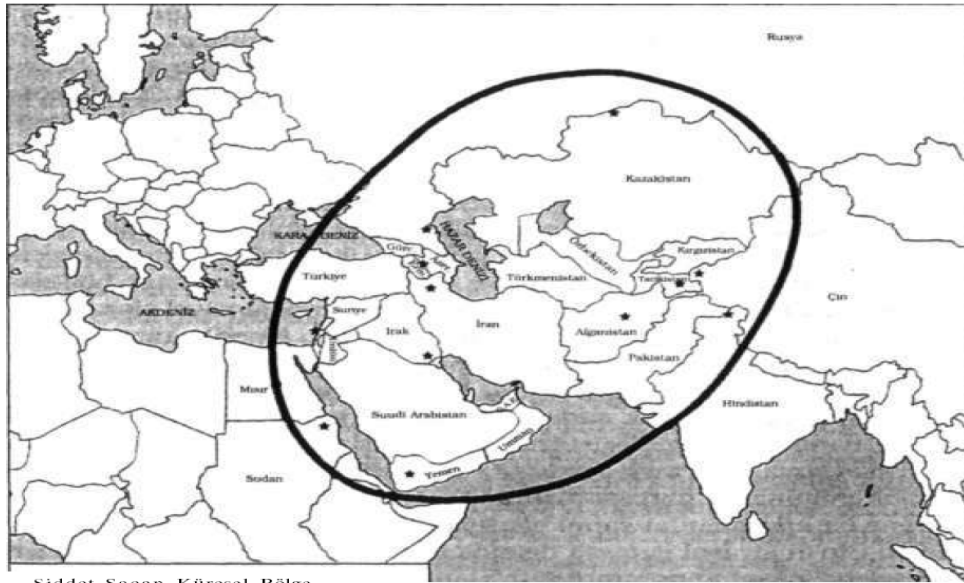
⁴⁵⁵ Tin Maung Maung Than, "**The Asian Energy Factor: Myths and Dilemmas of Energy, Security, and the Pacific Future**", *Contemporary Southeast Asia*, Volume: 23, Issue: 2, 2001, p. 368

- SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da ortaya çıkan Türk Cumhuriyetleriyle her konuda işbirliğine girmiştir.

- Geleneksel düşman olarak görülen Rusya ile alışılmışın dışında bir diyalog ve işbirliği içine girmiştir.⁴⁵⁶

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında, dünya henüz son şeklini almamıştır. II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde taraflar belli olmuş, ülkeler kısa zamanda kendi hür iradeleri veya zorla yerlerini belirlemişlerdi. Şimdi yeni bir oluşum yaşıyoruz. Dünya tek bir süper gücü kaldıramaz. Avrupa Birliği henüz ikinci bir güç olarak ortaya çıkmış değil. Öyle görülüyor ki yeni dünya dengelerinin oluşması zaman alacaktır. Bu durum Türkiye'ye içinde bulunduğu jeopolitik bütünlüğün imkanlarını değerlendirecek fırsatlar sunmaktadır.⁴⁵⁷

Brzezinski, "aşağıdaki haritada⁴⁵⁸ işaretlenmiş bölgede, yani Karadeniz'deki Kırım'dan doğuya doğru Rusya'nın yeni güney sınırları boyunca, Çin'in Xinjiang eyaletine, sonra aşağıya Hint Okyanusu'na ve sonra oradan batıya doğru Kızıl Deniz'e, sonra kuzeye doğru Akdeniz'e ve tekrar Kırım'a uzanan bölgede 25 kusun devlette yaklaşık 400 milyon insan yaşamaktadır⁴⁵⁹" diyor.

Harita-3 Orta Asya Merkez Bölge

⁴⁵⁶ Tin Maung Maung Than, "The Asian Energy Factor: Myths and Dilemmas of Energy, Security, and the Pacific Future", Contemporary Southeast Asia, Volume: 23, Issue: 2, 2001, s. 291

⁴⁵⁷ Yılmaz Tezkan, Siyaset, Strateji ve Milli Güvenlik, Ülke Kitapları, İstanbul, 2000, s. 77

⁴⁵⁸ Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası, s. 51

⁴⁵⁹ A.g.e., s. 50

Buraya ayrıca, Uralların doğusunda Ergenekon'u da içeren Tataristan'dan Yakutistan'a kadar tüm Rusya topraklarını da ilave etmek gerekmektedir.

16. asrın başlarından itibaren yükselen Avrupa'ya karşılık, susan Orta Asya'da hayat devam etmiştir. Bugün koskoca bir alem yeniden belirmektedir. Göçebe ya da yerleşik, Müslüman ya da Budacı, ama totaliter rejimler altında, öldürücü pusulara düşmüş olsa bile, her defasında ölümlerden sonra yeniden doğmasını bilmiş ve ruhunu koruyabilmiş olan hayli yaşlı ama gençleşebilmiş bir dünyadır⁴⁶⁰ Orta Asya.

Bazı yazarlar, Turan ülkesindeki belirsizliğin çözülmesi, hiç kuşkusuz, eskiden batıdan olduğundan çok daha fazla doğudan gelen tehditlerle uğraşan Türkiye önderliğini ilgilendirmektedir. Ne var ki Türklerin, uzaklardaki Özbeklerin, Kırgızların ve diğer Kazakların güçlüklerinden daha çok, hemen yakınlarındaki ve kendileriyle aynı dili konuşan Azerilerin sorunlarına karşı daha dikkatli olmaları olasılığı çok yüksektir. Oysa bu uzaklardaki halklar, Anadolu halkının çoğunluğu gibi Sünni'dir ve İslama tam bir dönüş yapmış bulunmaktadır⁴⁶¹ diye değerlendirmeler yapmaktadırlar.

İslam kimliğinin ve kültürünün Avrasya derinliğinde güç kazanması sanıldığıının aksine Türkiye açısından bir tehdit değil, önemli bir stratejik derinlik oluşturmaktadır. Bu bölgelerdeki Slav ve Rus etkisini kıracak en önemli unsur, İslam kimliğinin sağladığı karşı kültürel direniş gücüdür.⁴⁶²

Brzezinski'ye göre, İslamlaşma süreci, Rusya'nın içinde kalan Müslümanlar için de bulaşıcı olacak gibidir. Bunların sayısı 20 milyon olup, bağımsız Orta Asya devletlerinde yabancı yönetimde yaşamaya devam eden ve rejim karşıtı Rusların sayısını (tahminen 9.5 milyon) ikiye katlamaktadırlar. Rus Müslümanları böylece Rusya'nın nüfusunun yaklaşık yüzde 13'ünü oluşturmaktadır ve bunların ayrı bir dinsel ve siyasal kimlik sahibi olmaya hak iddia etmek konusunda kendilerine giderek daha fazla güvenmeleri hemen hemen kaçınılmazdır.⁴⁶³

Her şeye rağmen Orta Asya'daki atalarımızın torunları gerçekleri ifade etmektedirler. Kazak bilim adamlarına bir örnek olarak Almaz Estekov şöyle demektedir. *“Türki dillerin temeli üzerine kurulu bir kültür dünyası var. Ulus mertebesine çıkmayı başarmış olan Türkiye, bu dünyanın başıdır. Kırım tatarları ve*

⁴⁶⁰ Rene Cagnat ve Michel Jan, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam'ın Arasında Orta Asya'nın Yazgısı**, s. 8

⁴⁶¹ A.g.e., s. 275

⁴⁶² Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, s. 250

⁴⁶³ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 121

Azeriler boyun ve omuzları, Kazaklar kalbi, Özbekler ile Türkmenler ise bacaklarıdır. Gövde parçalanmış ise de, eski kökler ve dilimiz hala duruyor.”⁴⁶⁴

Aynı zamanda daha dolaylı bir şekilde, Türkiye'nin Kafkas ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'yle ilişkileri 1990'lardaki kadar yoğun olmasa da, Türkiye'yi Rus, İran ve Çin nüfuzuna karşı önemli bir dengeleyici aktör yapar.⁴⁶⁵

Gerald Robbins'in, Mackinder'in meşhur vecizesini değiştirerek ifade ettiği gibi “İpek Boru Hatlarını kontrol eden dünyayı da kontrol edecektir.”⁴⁶⁶

Yani Orta Asya, “İpek Boru Hatlarını kontrol eden dünyayı kontrol eder” şeklinde teoriler üretilen bir bölge haline gelmiştir⁴⁶⁷ diyebiliriz. 2006 yılında, Kazakistan-Çin petrol boru hattı faaliyete geçmiştir. Petrol boru hattı 960 km uzunluğunda, 700 milyon dolar maliyetli ve yılda 20 milyon ton ham petrol taşıma kapasiteli olup, 2011 yılına kadar tam kapasiteye ulaşacağı tahmin edilmektedir.⁴⁶⁸ Aynı zamanda Sibirya(Rusya)-Çin petrol boru hattının da inşasına ve tamamlanmış olan bu boru hattının kapasitesinin genişletilmesi ve ayrıca doğal gaz boru hattının da ilavesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Aynı zamanda, Shakoov'un 1995'te yazdığı bir makalesinde belirttiği gibi, Kazakistan'ın dünyanın dördüncü nükleer gücü olarak ortaya çıkmasına neden olan nükleer silahların yarattığı sorunlar, Amerikalı ve Batılı stratejistleri meşgul etmiştir. Kazakistan'a toplam savaş başlığı sayısı 1400'e ulaşan 104 SS-18 kıtalararası balistik füze (ICBM) kalmıştı. Burada belirtilmesi gereken nokta, Kazakistan'ın, Batı'nın kalbini doğrudan vurabilecek tek Müslüman devlet olması idi. Bu nedendir ki, Rusya'daki başarısız darbe sonrasında A.B.D. diplomatlarının sık ziyaret ettiği

---

⁴⁶⁴ Ahmet Rashid, **The Resurgence of Central Asia: Islam or Nationalism**, London, Zed Books, 1994, s. 98'den aktaran, Ahmet T. Kuru, “Uluslar arası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi”, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 183

⁴⁶⁵ Ian O. Lesser, “Değişmekte Olan Bir Türkiye'de Batı'nın Çıkarları”, **Türk-Batı ilişkilerinin Geleceği: Stratejik Bir Plana Doğru**, Der. Z. Khalilzad, s. 59

⁴⁶⁶ Bilgin Erdoğan, “A.B.D.'nin Orta Asya Stratejisi”, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 231

⁴⁶⁷ Gerald Robbins, **The Post Soviet Heartland: Reconsidering Mackinder**, Eurasian Studies, Vol. 3, No. 1, Fall 1994, s. 43'den aktaran, Ahmet T. Kuru, “Uluslar arası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi”, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 200

⁴⁶⁸ Xinhua Haber Ajansı, 25 Mayıs 2006 ve 15 Aralık 2005 tarihli haberler.
(http://www.chinadaily.com.cn/china/2006-05/25/content_600060.htm
ve http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005-12/15/content_503709.htm)

Kazakistan, önemli bir kaygı kaynağı oldu.⁴⁶⁹ O günlerde CNN International Kazakhstan Today (Kazakistan Bugün) programını yayınlıyordu. Füzeler gidince dostluk ve ilgi de zayıflamıştır.

Orta Asya'da önemli bir ülke de Moğolistan'dır. İçinde bulunduğumuz yüzyılın başında neredeyse ortadan kalkma eğilimi gösterir gibi olan Moğol halkı, günümüzde tartışılmaz bir demografik patlama yaşamaktadır. Öte yandan bu aynı halk, Mac Kinder'in deyişiyle Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nde, *heartland*'de, kimi zaman tüm Moğol mirasının hem gücünü, hem de güçsüzlüğünü yaratan stratejik bir konum işgal etmektedir.⁴⁷⁰

Günümüzde, Rusya'da güvenlik açısından “yeniden düzenlenmiş bir Brejnev doktrini” yürürlüktedir. Moskova eski Sovyet Ülkeleri'ni kendi güvenlik sınırları içinde görmektedir.⁴⁷¹

Rus yanlısı olan Belarus'un A.B.D. Büyükelçisi Valery Tsepkalo da, Orta Asya üzerinde etkili ülkeleri mukayese ettiği Foreign Affairs'deki makalesinde, Türkiye'nin bu bölgede ekonomik yönden nispeten başarılı olduğunu, somut bir girişim olarak da bölgedeki tüm ülkelerde Türk kolejleri açtığını kaydetmekte, fakat, PKK, Yunan ve Kıbrıs sorunlarının Türkiye'nin Orta Asya üzerine yoğunlaşmasını engellediğini belirtmektedir.⁴⁷²

Ancak, Türkiye Aşkabat Zirvesi'nde Hazar petrol bölgesinden Aşkabat'a, oradan Meşhed'e, oradan da Bander Abbas'a uzanan bir boru hattının inşaatı ile ilgili (Meşhed'de boru hattı iki kola ayrılarak, bir parçası Tebriz'e diğeri ise, petrol ihtiyacı sürekli artmasına rağmen iç üretimi yetersiz olan Türkiye'ye uzanacaktı) boru hattının büyük bir kısmı İran topraklarından geçtiği için bu projeyi reddetti ve bu konuda hiçbir ortaklığı kabul etmedi.⁴⁷³ Bu şekilde Orta Asya ile İran üzerinden yapılacak bağlantı gerçekleşemedi. Bu konuda, Gazprom'un genel müdürü Rem Vyahirev, Türkmen veya

---

⁴⁶⁹ Abdul Shahooor, **Amerika'nın Çıkar Algılaması ve Güvenlik Politikaları**, Avrasya Bülteni, C. 2, S. 2, 1995, s. 14'den aktaran, Bilgin Erdoğan, “A.B.D.'nin Orta Asya Stratejisi”, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 241

⁴⁷⁰ Rene Cagnat ve Michel Jan, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam'ın Arasında Orta Asya'nın Yazgısı**, s. 342

⁴⁷¹ Ahmet T. Kuru, “Uluslar arası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi”, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 172

⁴⁷² Valery V. Tsepkalo (Belarus'un Amerika Büyükelçisi), “The Remaking of Eurasia”, **Foreign Affairs**, vol. 77, no.2 (March-April 1998), ss.114-115.

⁴⁷³ Bruno de Cordier, “Ekonomik Yardımlaşma Teşkilatı (ECO): Soğuk Savaş'ın Kalıntıları Üzerinde Yeni Bir İpek Yolu mu?” (Çev. Ahmet T. Kuru), **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 224

Kazak petrolleriyle doğalgazının Rusya'ya ait olmayan boru hatları üzerinden ihraç edilmesine Rusya'nın izin vermeyeceğini duyuruyordu. Vyahirev şöyle devam etmişti : “Birilerinin pazarını terk etmek... Rusya açısından en basit tabirle bir suçtur.”⁴⁷⁴ Zaten atayurda iki bağlantı yolu vardır. Hazar kuzeyinden ya da güneyinden geçilmek zorundadır. Şu bir gerçek ki, güneyden geçen yol İran içinde kalan Güney Azerbaycan'sız düşünülemez.

Rusya'nın Türkiye bakışını iyi değerlendirmek gerekmektedir. Tarih boyunca nüfuz sahasındaki coğrafyada hep Türklerle karşı karşıya kalmış bir ülkenin kuşularını anlamak güç değildir. Rusya, Türk kökenli halkların bir gün birleşerek kendisine meydan okuyacağından çekinmektedir.⁴⁷⁵

Brzezinski'nin sözlerinde köktendincilik olayında yükselen tehdit algılamasının boyutu şöyledir : “Rusya ve Amerika için jeopolitik boşluk tehlikeli bir girdap halini alabilir. İslam'ın politik uyanması sadece kuzeyde bir tortu halinde kalan Rus emperyalizmine karşı bir tehdit oluşturmuyor, zamanla güneydeki Amerikan hakimiyetine de bir rakip çıkıyor!” Yazar, ayrıca bu girdabın coğrafi çevresinin Balkanlar'ın yanındaki Adriyatik Denizi'nden, Çin'in Xinjian (Sincan) bölgesine kadar uzanabileceğini ekler.⁴⁷⁶

Zbigniew Brzezinski'nin deyimiyle “Avrasya geleceğin satranç tahtası olacaktır.” Aynı zamanda Brzezinski“gelip geçici nefretlerle kıvranan ve rekabet içindeki güçlü komşularla çevrili bu dev bölge, hem ulus-devletler arasındaki savaşlar hem de daha büyük olasılıkla da uzayıp giden etnik ve dinsel şiddet için esaslı bir savaş alanı olacağına benzer”⁴⁷⁷ diyor.

Bazı yazarlar da Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda, Türkiye'nin dünyadaki rolünün büyük ölçüde arttığını ve gelecek on yılda Türkiye'nin etkilerinin Balkanlardan Çin Orta Asya'sına yayılacağını iddia etmektedirler.⁴⁷⁸

Özbek Muhalefet liderlerinden Birlik Hareketi lideri Abdurrahim Polat da Türkiye ile entegrasyona verdiği desteği şöyle ifade etmektedir. “Türkiye, en gelişmiş ve yegane tam bağımsız Türk Devleti sıfatıyla Türkler'in doğal lideri

⁴⁷⁴ Ahmet Raşid, **Taliban İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun**, s. 286

⁴⁷⁵ Mehmet Ögütçü, **Geleceğimiz Asya'da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, s. 329

⁴⁷⁶ Bilgin Erdoğan, “A.B.D.'nin Orta Asya Stratejisi”, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 240

⁴⁷⁷ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 51

⁴⁷⁸ Morton Abramowitz, “Sunuş”, Ian O. Lesser, Graham E. Fuller, **Balkanlardan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu**, (Ter. Meral Gönenc), Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. X

olmalıdır...Türkiye NATO'daki görevini NATO'dan almıştı. Ama Türk Dünyası'nda liderlik görevini kimse vermez.”⁴⁷⁹

23 Kasım 1989'da Azerbaycan Halk Cephesi önderi Ebulfeyz Elçibey şöyle açıklamalar yapıyordu: “Türkiye Avrupa'da dostlar arıyor. Buradaki (Orta Asya'daki) milyonlarca içten dostunu bilmezlikten geliyor.” Gerçekten de bu sözler hiç de yalan değildir. Avrupa, Türkiye'yi hayal kırıklıklarına uğratmaya devam ederse giderek daha da doğru olacağından hiç kuşku yoktur.⁴⁸⁰

İrfan Ülkü, 19. yüzyıldan günümüze kadar verilen aralar da dahil tam 150 yıl süren Büyük Oyun'un sona ermesi ya da yön değiştirmesi Orta Asya'nın birleşme süreciyle gerçekleşecektir⁴⁸¹ diyerek, kriz bölgesine değil, bütünleşme sürecine dikkat çekiyor ve gelişmelere bağlı olarak Orta Asya, tıpkı Avrupa Birliği, Rusların Slav Birliği benzeri, ekonomik, kültürel, politik bir entegrasyon bilinciyle yeni bir federasyona doğru önemli mesafeler alabilir⁴⁸² diyerek durumu tahlil ediyor.

Yüzyıllarca birbiriyle savaşmış Avrupa devletlerinin kurduğu AB'ye göre, tarihi bağlar açısından, Türk Birliği daha az engelle karşılaşacaktır. Ayrıca Rusya ve İran gibi Türkistan'la tarihi düşmanlıkları bulunan ülkelere göre Türkiye entegrasyon konusunda daha avantajlı durumdadır.⁴⁸³

Türkiye'de veya Orta Asya'daki Türk Okulları'nda yetişen öğrenciler Türkiye Türkçe'sini, Orta Asya'ya giden eğitimci ve işadamları da bölgesel lehçeleri öğrenmektedirler. Gerek talebeler gerekse yetişkinler arasındaki sosyal hareketler kaynaşma zeminini hazırlamaktadır.⁴⁸⁴

11 Eylül saldırısı, Orta Asya'nın 10 yıldır süregelen Moskova baskısı ile Arap İslamcılığı arasında sıkışması sürecine son vermiştir. İslamcılık son semavi din olarak değil de tıpkı komünizm, faşizm gibi dünyevi ideolojiye indirgendiği anlamında Orta Asya'da stratejik mevzilerini kaybederken, “milliyetçilik” ya da “bağımsızlığın korunması ve geliştirilmesi süreci” kendini sıkıştıran blokların arasından çıkarak, daha

---

⁴⁷⁹ Abdurrahim Polat, **Türkistan: Bugünkü Gerçekler**, Yeni Türkiye, S. 15, Mayıs-Haziran 1997, s. 998'den aktaran, Ahmet T. Kuru, “Uluslar arası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi”, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 183

⁴⁸⁰ Rene Cagnat ve Michel Jan, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam'ın Arasında Orta Asya'nın Yazgısı**, s. 266

⁴⁸¹ İrfan Ülkü, **Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya**, s. 200

⁴⁸² **A.g.e.**, s. 199

⁴⁸³ Ahmet T. Kuru, “Uluslar arası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi”, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 195

⁴⁸⁴ **A.g.m.**, s. 194

rahat hareket etmeye başlıyor artık. Önümüzdeki yıllar, çatışmalar, anlaşmazlıklar ve büyük güçlerin Avrasya paylaşımı mücadeleleriyle geçse de sonuçta Orta Asya Türk dünyasının tarih sahnesindeki rolünün daha da güçlenmesi ve büyümesine aday yıllardır.⁴⁸⁵

Özbekistan’da Erk Partisi’in Başkanı Muhammed Salih de Türklerin yaşadığı bölgelerin petrol, doğalgaz ve altın gibi maden zenginlikleri açısından emsalsiz olduğunun altını çizmektedir. Asya’da “Türk Kuşağı” diye adlandırdığı ekonomik ve jeopolitik bir bölgenin oluşturulmasını istemektedir. O’na göre Türklerin dışındaki hemen herkes bu kuruluşa karşı çıkacaktır.⁴⁸⁶

R. Cagnat ve M. Jan’a göre, Rusya açısından İran ve Türkiye’nin zayıf, hatta tarafsız ya da denetim altında bir konumda olması gitgide daha önemli duruma gelmektedir.⁴⁸⁷

Rusya, Türkçü ve İslamcı akımların güçlenmesine, hem Rus diasporasının yaşadığı şartların zorlaşması hem de kendi içinde ki Müslüman azınlıkların bağımsızlık isteklerinin artması ihtimallerinden dolayı karşı çıkmakta, bu yüzden Türkiye’nin de bölgede güçlenmesini istememektedir.

Geçmişte Türkistan’ın bütünlüğünü bir tehlike göyerek parçalayan Rusya, Türkiye’nin içinde bulunduğu bir Türk Birliği’ni asla kabullenmeyecektir.⁴⁸⁸

Bu kadar önemli olan bir bölgede Rusya ve İran’ın karşı çıkacaklarını daha önce izah ettiğimiz Türk Birliği’ni A.B.D. de menfaatlerine ters görecektir. Böyle bir bölgede 120 milyon nüfusa ve 4 milyon km. kare toprağa sahip bir gücün ortaya çıkışına A.B.D. gibi AB ülkeleri de karşı çıkacaklardır.

A.B.D. açısından, Türkiye “Türk Cumhuriyetleri’ne model olma”, “Orta Asya ile Batı arasında köprü olma” gibi rollere sahip olabilir. Fakat “Türk Dünyası’na lider olma” kabullenilecek bir rol olarak görülmemektedir.⁴⁸⁹

---

⁴⁸⁵ İrfan Ülkü, **Moskova’yla İslam Arasında Orta Asya**, s. 199

⁴⁸⁶ Muhammed Salih, **Türkistan Şuuru**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997 s. 185’den aktaran, Ahmet T. Kuru, “Uluslar arası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi”, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 183

⁴⁸⁷ Rene Cagnat ve Michel Jan, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam’ın Arasında Orta Asya’nın Yazgısı**, s. 339

⁴⁸⁸ Ahmet T. Kuru, “Uluslar arası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi”, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 179

⁴⁸⁹ **A.g.m.**, s. 200

Brzezinski ise, bu bölgede ABD etkisine karşı çıkabilecek alternatifleri sıralarken Türk Birliği gibi bir ihtimalden bahsetmemektedir. Bunun sebebi Türkiye'nin A.B.D.'nin müttefiki olmasından çok, böyle bir oluşuma ihtimal vermemesidir.

Aşırı şüpheli Çin tavrı, Çin-Orta Asya-Kafkasya-Türkiye-Avrupa hattının doğudan batıya doğru bir hat olarak uzanmasını tasarlamakta, ama aynı yolun tersi istikamette gelişmesini engellemeye çalışmaktadır. Bu ifadeyi somutlaştırırsak; Pekin, Türkiye ile Azerbaycan arasında coğrafi bağın mümkün olduğunca zayıflamasını sağlamak amacı ile Ermenistan'a ve Karabağ Ermeni yönetimine destek vermektedir. Pekin açısından bu tür coğrafi zayıflama Ankara'nın olası "Pantürkist emellerini" zayıflatacaktır.⁴⁹⁰

Mark Burles, Çin'in Amerika gibi, Orta Asya'daki İslamcı fanatiklerin yayılmasına karşı olduğunu ve mevcut laik rejimleri desteklediğini söylemektedir.⁴⁹¹

Türkiye'nin Rusya Federasyonu ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkileri kendisi için de önemli olmakla birlikte, en yakınındaki Azerbaycan'ın 3 milyonluk Ermenistan'a karşı güvenliğini sağlayamamış olan Türkiye'nin, Çin sınırındaki Kırgızistan'ı koruması ise hiç düşünülemez.⁴⁹²

Doğu Türkistan'daki gelişmeler Pekin ve Moskova'daki iktidarların aynı zamanda zayıflamalarına bağlı olarak gelişebileceği gibi, etnik farklılıklar bir yana, geniş halk topluluklarını bir araya getirebilecek siyasal ya da manevi bir önderin belirmesiyle de ortaya çıkabilir.⁴⁹³

Türk-Rus ilişkilerinde, tarihi rekabet boyutu dışında her iki ülkeyi yakınlaştıran ve ileride daha da yakın ilişkilere zorlaması muhtemel olan faktör doğuya doğru genişlemeye devam eden AB'nin her iki ülkeyi de dışlama temayülü içine girmesidir. Bu dışlanmışlık ilişkisi Türk-Rus ilişkilerine yeni boyutlar getirebilir.⁴⁹⁴

Türkiye'nin hangi itilimlerin etkinliğinde biçimleneceği bilinmeyen geleceği, belki de 2000'li yıllarda Türkçe konuşulan bir dünyanın ekseninde belirlenecektir.⁴⁹⁵

---

⁴⁹⁰ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 174

⁴⁹¹ Mark Burles, **Chinese Policy Toward Russia and the Central Asian Republics**, Rand Publications, MR-1045-AF, Santa Monica, Ca., 1999, p. xi

⁴⁹² Ahmet T. Kuru, "Uluslar arası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi", **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 203

⁴⁹³ Rene Cagnat ve Michel Jan, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam'ın Arasında Orta Asya'nın Yazgısı**, s. 333

⁴⁹⁴ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, s. 240

⁴⁹⁵ Rene Cagnat ve Michel Jan, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam'ın Arasında Orta Asya'nın Yazgısı**, s. 377

Akad-Sümer, Asur-Babil, Bizans-Sasani, Bizans-Selçuklu, Osmanlı-İran ilişkilerinde görülen tarihi çelişki ve karşılıklı bağımlılık ilişkisi yeni bir nitelik ile tekrar tarih sahnesine çıkmış bulunmaktadır. Hazar petroleri-Mezopotamya su havzası ve GAP-Musul ve Basra petrol bölgeleri, bu geçiş hattı üzerinde petrol-su-petrol dengesinden oluşan yeni bir bağımlılık ilişkisi doğurmuştur. Suriye bu geçiş bölgesi niteliği ile önem taşıırken, Irak jeoekonomik kaynak hattının en önemli merkezi konumundadır.⁴⁹⁶

Ortadoğu, iç ve dış birçok etken nedeniyle tarih boyunca krizlerin, çatışmaların ve çıkar ilişkilerinin merkezi olmuştur.⁴⁹⁷ Orta Doğunun bugünkü siyasi coğrafyası, I. Dünya Savaşı'nın sonunda oluşmuştur. O tarihten bu yana da bölge halkı birbiriyle savaşmadı ama istikrar ve refahı da göremedi. Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle ortaya çıkan devletler, belki bağımsızlıklarını kazandılar ama başka büyük devletlerin etki alanına girmekten kendilerini kurtaramadılar.⁴⁹⁸

Davutoğlu'na göre, Türkiye-İran-İrak üçgeni Mezopotamya-Basra hattının, Türkiye-Suriye-Mısır üçgeni Doğu Akdeniz hattının İç dinamiklerini belirleyen dengeler oluşturmaktadır. Ortadoğu'da diplomatik esneklik altyapısından yoksun hiçbir askeri üstünlük kalıcı bir zafer getiremez.⁴⁹⁹

Cumhuriyet dönemi Türk seçkinleri için modernleşmenin önündeki engel Arap etkisindeki kültür birikimidir. Dolayısıyla da bu birikimi temsil eden coğrafyanın tesirinden kurtulmadan modernleşmek mümkün olamaz. Bu nedendir ki, genelde Türk seçkinlerinde Ortadoğu imajı kültürel yönüyle terk edilmesi gereken geri kalmışlığı temsil eder.⁵⁰⁰

Orta Doğu, I. Dünya Savaşı'ndaki tecrübelerden beslenen, siyasi yönüyle de mümkün oldukça uzak durulması gereken bir askeri/siyasi risk alanıdır. Türkiye'nin bölgenin kültürüne, siyasetine ve iç dengelerine yabancılaşması, hatta bir ölçüde kopuşu, bölgedeki değişmelerin ritmini yakalama imkanını yok etmiş ve Arap imajı ile ilgili oluşan genel ön kabuller dış politika yapımının merkezine yerleşmiştir. Arap seçkinlerine göre ise, Arapların modernleşmemelerinin sebebi Arap ile Batı arasında bir

---

⁴⁹⁶ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, s. 400

⁴⁹⁷ Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, s. 141

⁴⁹⁸ Yılmaz Tezkan, **Siyaset, Strateji ve Milli Güvenlik**, s. 76

⁴⁹⁹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, s. 405

⁵⁰⁰ **A.g.e.**, s. 408

perde teşkil eden Türk bariyeridir. Dolayısıyla da Arapların rüştünü ispat etmesi, Türk etkisinden kopuşla mümkün olabilir.⁵⁰¹

Huntington, “Atatürk’ün Türkiye’yi net bir şekilde laik bir toplum olarak tanımlaması, Türkiye Cumhuriyeti’nin bu rolü Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralmasını önlemiştir. Türkiye, anayasasındaki laiklik ilkesine bağlılığından ötürü OIC’in⁵⁰² kurucu üyesi bile olamamıştır. Türkiye kendisini laik bir ülke olarak tanımladığı sürece İslamın liderliğine soyunma olasılığı da yoktur⁵⁰³” demektedir. Ancak Türkiye’nin İslam Konferansı Örgütü’nün kurucu üyelerinden olduğunu biliyoruz.⁵⁰⁴

Türkiye aynı zamanda bir Ortadoğu ülkesidir ve Ortadoğu’da “silah dengesinin” kurulması gibi militarist söylemler barışı değil, çatışmaları artırmaktadır. Silahlanma demek, ulusal ekonomiden bu alana daha fazla kaynak aktarmak demektir. Bu ise, daha otoriter, daha baskıcı yönetim ve yoksulluk demektir. Silahlanma harcamaları yalnızca silahlara harcanan para değildir. Makine, teçhizat, personel, yakıt gibi giderlerin yanı sıra teknolojik, bilimsel, mali ve fiziki kaynakların da tüketilmesidir.⁵⁰⁵

Türkiye’nin dış politikasına ilişkin olarak, Ş. Elekdağ şunları söylüyor⁵⁰⁶:

“Türk-İsrail askeri işbirliği, Ortadoğu’daki dengeleri bozarak, bölge barış ve istikrarını tehlikeye atmış, İsrail’i, Ortadoğu Barış Sürecini tam bir çıkmaza sokarak Arap topraklarını gasp etmek hususunda cesaretlendirmiştir. Türkiye, Siyonist amaçlara destek vererek Filistinlilerin bağımsız devletlerini kurmak davasına ihanet etmiş ve bölgede yeni çatışmaların tohumlarını ekmiştir.”

Türkiye ve İsrail’in menfaatlerinin çakıştığı durumlarda dahi tam bir askeri işbirliği pratik olarak uzak görünüyor.

İç sebepler, Türkiye’yi İsrail ile bir harpte birlikte olmayı hemen hemen imkansız kılıyor. Ancak Müslüman “müfritleri” yasa dışı kılmak ve yok etmek için gösterilen resmi çabalara rağmen İslami köktenci duygular bütün Türkiye’de güçlü kalmaya devam etmektedir.⁵⁰⁷

⁵⁰¹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslar arası Konumu**, s. 409

⁵⁰² OIC : Organization of Islamic Conference (İKÖ : İslam Konferansı Örgütü)

⁵⁰³ Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 263

⁵⁰⁴ <http://www.oic-oci.org/index.asp>

⁵⁰⁵ Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, s. 260

⁵⁰⁶ Şükrü Elekdağ, “İsrail ile İlişkiler”, **Milliyet**, 12 Ocak 1998.

⁵⁰⁷ Yılmaz Tezkan, **Siyaset, Strateji ve Milli Güvenlik**, s. 108

Bölge ülkelerinden İran, Türkiye'ye yılda 5 milyon ton petrolün yanı sıra 6 milyar m³ doğal gaz ihraç etmektedir. Bu durum, her şeyden önce, bölgedeki jeopolitik realitelerin bir sonucudur. Ve bu realiteler “dini taraftarlık” ile “seküler modernlik” arasındaki mücadeleden çok daha komplekstir.⁵⁰⁸

Diğer taraftan, İran'ın tasarladığı nükleer güce kavuşmasının, Türkiye'nin hem kendi güvenliği hem de Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu güçler dengesindeki yeri bakımından ne ifade ettiğini anlamak için herhalde uzman stratejist olmak gerekmiyor.⁵⁰⁹

Brzezinski, Amerika yalnızca ilk ve de tek gerçek küresel süper güç değil, fakat olasılıkla sonuncu süper güçtür⁵¹⁰ saptamasında bulunmaktadır. Ancak, dünya tarihinde zamanın ögütücü çarklarının dışına çıkabilen bir güç bulunmamaktadır.

Zaten, kendisi de, “Amerika'nın öngörülme-yen gücü zamanla azalmak durumunda olduğu için, Amerika'nın küresel öncülüğünü tehdit etmeyen diğer bölgesel güçlerin yükselişini düzenlemeye öncelik verilmelidir⁵¹¹ demekte ve iddialı söylemini bir yönüyle etkisizleştirmektedir.

Batının nispi olarak çöküşü, gerçek olsa dahi, halen askeri açıdan daha yetkin bir Avrupa bile ABD'nin bu uzak bölgelerdeki (NATO için) askeri gücünün yerini tutamamaktadır. Türkiye'nin NATO dışında yeni doğmakta olan Avrupa savunma düzenlemelerindeki yeri belirsizdir, AB aday olmuş bir Türkiye için bile. Ankara için ABD'nin Avrupa ve Orta Doğu güvenliğindeki rolü önemlidir.⁵¹²

Ancak Türkiye, AB ile müzakereler devam etmesine rağmen, artık NATO'ya savunma ihtiyacından ziyade, Batı ile olan tek kurumsal bağı teşkil etmesi niteliğinden kaynaklanan psikolojik öneminden dolayı sıkıca tutunmaktadır.⁵¹³

Hayli tumturaklı söylemde tutturulmuş olan Avrupalılık, gerçekten de Türk halkı için yeterli mi? Cumhurbaşkanlığı forsundaki “güneş”, Avrupa bayrağındaki diğer

---

⁵⁰⁸ Bruno de Cordier, “Ekonomik Yardımlaşma Teşkilatı (ECO): Soğuk Savaş'ın Kalıntıları Üzerinde Yeni Bir İpek Yolu mu?” (Çev. Ahmet T. Kuru), **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 225

⁵⁰⁹ Mehmet Ögütçü, **Geleceğimiz Asya'da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, s. 391

⁵¹⁰ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s.187

⁵¹¹ **A.g.e.**, s. 177

⁵¹² Ian O. Lesser, “Değişmekte Olan Bir Türkiye'de Batı'nın Çıkarları”, **Türk-Batı İlişkilerinin Geleceği: Stratejik Bir Plana Doğru**, Der. Zalmay Khalilzad, (Çev. Işık Kuşçu), s. 77

⁵¹³ Morton Abramowitz, “Sunuş”, Ian O. Lesser, Graham E. Fuller, **Balkanlardan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu**, (Ter. Meral Gonenç), s. X

yıldızların arasında sıradan bir yıldız olmaktan tatmin bulabilecek mi?⁵¹⁴ diye sorular da sorulmaktadır.

İrfan Ülkü'nün değerlendirmesine göre, Orta Asya'da tarihi Türkistan olarak o dayanılmaz ağırlığının, SSCB'nin çöküş süreciyle daha da ağırlaşması karşısında, Rusya'yla Avrupa'nın jeopolitik tepkilerinin çeşitli düzlemlerde ortak platform arayışına dönüşmesine tanık oluyoruz. Yakın gelecekte bütünüyle siyasal anlamda şekillenecek bir Avrupa Rusya ittifakının jeokültürel altyapısı oluşmaktadır.⁵¹⁵

Brzezinski'ye göre, Amerika bugün için Avrasya'nın hakemidir ve bugün hiçbir büyük Avrasya sorunu Amerika'nın katılımı olmaksızın ya da Amerika'nın çıkarlarının tersine çözülemez. Genişleyen bir Avrupa ve bölgesel olarak yükselen bir Çin arasında kalan alanda bulunan Avrasya'nın merkezi, en azından Rusya'nın imparatorluk sonrası öz tanımıyla ilgili iç mücadelesini çözene dek, bir jeopolitik kara delik olarak kalacaktır. Öte yandan Rusya'nın güneyindeki bölgeyi kapsayan Avrasya Balkanları, etnik çatışma ve büyük güç rekabetinin kaynama kazanı olmaya aday bir tehdit unsurudur.⁵¹⁶ Bu nedenle "A.B.D.'nin Orta Asya devletlerini desteklemesi ve güçlendirmesi gerekmektedir."⁵¹⁷

Huntington, "Türkiye kendisini yeniden tanımladığı takdirde ne olur? Türkiye bir noktada Batı dünyasına üyelik için yalvarıp duran bir dilenci olarak oynadığı hüsrana verici ve aşağılayıcı rolden vazgeçip, Batı'nın temel İslami muhatabı ve düşmanı olarak oynadığı çok daha etkileyici ve onurlu tarihsel rolü yeniden üstlenmeye hazır hale gelebilir."⁵¹⁸ diyerek, bir taraftan Türkiye'ye yol göstermeye çalışmakta, diğer taraftan da Batı'yı uyarmaktadır.

Brzezinski'ye göre katılmak istediği Avrupa'dan dışlandığını hisseden bir Türkiye, daha İslamcı olacak, daha büyük olasılıkla inadına NATO'nun genişlemesini veto edecek ve laik bir Orta Asya'yı dünya ile bütünleştirmekte ve istikrarını sağlamakta Batı'yla daha az işbirliği yapacaktır. Bu nedenle, Amerika, Türkiye'nin nihai olarak AB'ye kabulünü cesaretlendirmek için Avrupa'daki etkisini kullanmalıdır ve Türkiye'ye Avrupalı bir devlet gibi davranmaya özen göstermelidir. Eğer

---

⁵¹⁴ Rene Cagnat ve Michel Jan, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam'ın Arasında Orta Asya'nın Yazgısı**, s. 349

⁵¹⁵ İrfan Ülkü, **Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya**, s.241

⁵¹⁶ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 175

⁵¹⁷ Ahmet T. Kuru, "Uluslar arası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi", **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s.173

⁵¹⁸ Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 264

Türkiye'nin iç politikaları, İslami yönde dramatik bir dönüş yapmazsa, Ankara'yla Hazar Denizi havzası ve Orta Asya'nın geleceğiyle ilgili düzenli görüşmeler Türkiye'de Amerika Birleşik Devletleri'yle bir stratejik ortaklık duygusunu besleyecektir.⁵¹⁹

Uzun yıllar, Uzakdoğu'da cereyan eden olaylara karşı duyarsız kalmaya çalışan Türkiye, Ocak 1949'da Endonezya sorununu görüşmek üzere Yeni Delhi'de toplanan ilk Asya Siyasal Konferansı'na katılmayı reddeden tek Asya devleti olmuştur. Endonezya'ya yakınlık duyduğunu belirten Türk hükümeti, Avrupalı ülke olarak bir Asya konferansına katılmaya hakkı olmadığını öne sürmüştür.⁵²⁰

Dış politikada yalnızlık Cumhuriyet'in kuruluşundan beri süregelen ve bazı dönemlerde kriz boyutuna ulaşmıştır. Bir örnek olarak, Kıbrıs konusunda 1975'te yapılan BM oylamasında Türkiye'nin aleyhindeki bir karar tasarısı 117 olumlu oy alarak kabul edilirken, 9 çekimsiz oya karşılık sadece Türkiye red oyu kullanmış ve bu sonuç Türkiye'nin uluslar arası arenadaki yalnızlığını ortaya koymuştur.⁵²¹

Çin Güney Çin Denizi üzerinde egemenlik hakkı olduğunu iddia etmektedir. Bu çerçevede, Güney Çin Denizi'ndeki Spratly Adaları üzerinde Çin'in yanı sıra Filipinler, Tayvan, Vietnam, Brunei ve Malezya da hak iddia etmektedir. Adaların önemi, çevresinde petrol ve doğal gaz rezervlerinin keşfi ve bölgenin deniz trafiğinin kilit noktası haline gelmesiyle birlikte daha da artmıştır.⁵²²

Çin'in Tayvan krizindeki tavrı Uzakdoğu ve Pasifik coğrafyasında bölgesel savaşın olası olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan Çin ekonomisiyle birlikte ordunun da gelişmesi yalnızca Tayvan'ı değil Endonezya, Malezya, Singapur, Filipinler ve Vietnam gibi bölge ülkelerini de tedirgin etmektedir. Çin, yalnızca Güney Çin denizi üzerinde değil, Spratley ve Paracel adaları üzerinde de hak iddia etmektedir. Bölge ülkelerini kuşkulandıran, ürküten olay Çin'in 1974 yılında Vietnam'ın denetimindeki Paracel adalarının bir kısmına ve 1988 yılında da Spratley adalarından yedi tanesine el koymasıdır. Öte yandan 1991 yılında da dokuz adayı daha işgal etmiştir. Çin'in ekonomik büyümesi yadsınamayacak bir gerçektir ama, ilk kez tahıl ithal ettiği ve enerji sıkıntısı çektiği de bir gerçektir. Çin'in Spratley ve Paracel adalarına göz dikmesinin en

⁵¹⁹ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 183

⁵²⁰ Deniz Ülke Arıboğan, "Uzakdoğu'da Değişen Dengeler ve Türkiye", **Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Haz. Deniz Ülke Arıboğan, s. 88

⁵²¹ Ahmet T. Kuru, "Uluslar arası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi", **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, s. 147

⁵²² Mehmet Öğütçü, **Geleceğimiz Asya'da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, s. 43

önemli nedeni, bu adalar bölgesinin zengin petrol yataklarına sahip olmasıdır. Çin'in hızla silahlanması karşılığında bölgenin öteki ülkeleri de aynı hızla silahlanmaktadır.⁵²³

Khalilzad'a göre, Rusya'daki demokratikleşme süreci daha saldırgan bir Rus milliyetçiliği ile gölgelenebilir.⁵²⁴ Ancak kadınların desteğini alamayan bir ideolojinin geleceğinin olmayacağına dikkat etmek gerekmektedir. Bence yalnızca bu açıdan bile, böyle bir saldırgan Rus milliyetçiliği ham bir hayaldir. Ayrıca azalan çocuk nüfusuna, yaygınlaşan hastalıklara ve yüksek ölüm oranlarına⁵²⁵ bakınca, artık Slavların emperyalist yayılmacılık için gereken enerjiyi temin edemeyeceklerini düşünebiliriz.

Harita-4 Çin Sınırları

Haritada Güney Çin Denizi üzerinde sınırları gösteren hat dikkat çekmektedir.⁵²⁶

Bu iddianın uluslar arası hukukun hakça ve eşit paylaşım esasına aykırı olduğu açıktır.

⁵²³ Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, ss. 362-263

⁵²⁴ Zalmay Khalilzad, "Türk-Batı İlişkileri İçin Stratejik Bir Plan", **Türk-Batı ilişkilerinin Geleceği: Stratejik Bir Plana Doğru**, Der. Zalmay Khalilzad, s. 94

⁵²⁵ Bkz. Julie DaVanzo and David Adamson, **Russia's Demographic "Crisis"**, Rand Publications, CF-124, Santa Monica, Calif., 1997 ve Olga Oliker and Tanya Charlick-Paley, **Assessing Russia's Decline: Trends and Implications for the US and the US Air Force**, Rand Publications, MR-1442-AF, Santa Monica, Calif., 2002.

⁵²⁶ <http://www.travelchinaguide.com/map/index.htm>

Bir değerlendirmeye göre, Rusya bir büyük iç krizle karşılaşmış ve kaos ve parçalanmaya itilebilir. Eğer Rusya saldırgan ve genişlemeci bir tutum benimserse, Hazar Havzası bu türlü bir etkinliğin hedefi olacaktır.⁵²⁷

Sovyet imparatorluğundan sonra Rus İmparatorluğunu da aynı akibetin beklediği, er yada geç kendisini oluşturan 21'cumhuriyet'in gerçek anlamda bağımsızlığa kavuşacakları ileri sürülmektedir. Henüz eski Sovyet sisteminin çöküşünün yarattığı bunalım ve belirsizliklerle baş edemeyen Batı'nın Rusya Federasyonu'nun atomize olması halinde karşılaşacağı güçlük ve riskleri tahmin etmek hiç de zor değildir.⁵²⁸

Rusya'nın çözülmeye başlaması ve Moskova'nın bu süreci kaba kuvvet kullanarak durdurmayı denemesi halinde bölgede yeni bir rahatsızlık dalgası yaratılacaktır. Ankara, güç seçimler yapmak zorunda kalabilir. Başkaldırıları Müslüman ya da etnik Türkler ise Türk diplomasisi ve ordusu, iç kamuoyu baskısı altında hareketsiz kalamayabilir.⁵²⁹

Türkiye'nin Asya'da kurulan işbirliği örgütlerine yalnızca Avrupa Birliği düşüncesi ile sırtını dönmesi, gerek Türkiye gerekse Türk Cumhuriyetleri için çok büyük kayıp oluşturacaktır.⁵³⁰

Aynı zamanda Türkiye, daha önceki dönemlerde olduğu gibi Batı Avrupa ile bütünleşme ve bölge ötesi ittifak ilişkilerinin cazibesıyla Orta Doğu ile yabancılaşma hatasına düşmemelidir. Unutulmamalıdır ki, Türkiye'nin uluslar arası konum içindeki siyasi, ekonomik ve kültürel ağırlığı bu havzada sahip olduğu etkinliğe ve performansa bağlı olmaya devam edecektir. Türkiye'nin iç bütünlüğü dahi bu havza içindeki faktörlerle doğrudan ilgilidir. Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'daki gelişmeler üzerinde etkili olmayan bir Anadolu ülkesi, ne bu hassas jeopolitik alan üzerinde bütünlüğünü muhafaza edebilir ne de dünyaya açılabilir.⁵³¹

Graham Fuller, eğer bölgesel haritayı yeniden çizdiren bir Kürt milliyetçi hareketi ortaya çıkarsa, Türkiye de bölünme aşamasına gelebilir. Diğer yandan, Türkiye, yeni ortaya çıkan Türk dünyası, kendisine, dünyanın geniş bir alanında güç ve

---

⁵²⁷ Zalmay Khalilzad, "Türk-Batı İlişkileri İçin Stratejik Bir Plan", **Türk-Batı ilişkilerinin Geleceği: Stratejik Bir Plana Doğru**, Der. Zalmay Khalilzad, s. 94

⁵²⁸ Mehmet Öğütçü, **Geleceğimiz Asya'da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, s. 318

⁵²⁹ **A.g.e.**, s. 337

⁵³⁰ Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, s. 114

⁵³¹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, s. 119

etki kazandırırorsa, bir birleşme aşamasına gelebilir⁵³² demektir. Burada, Kürdistan'a izin ver ve parçalan, Türk dünyası ile birleş çağrısının yapıldığı anlaşılabilir. Günümüzdeki konjonktürü dikkate alırsak Genişletilmiş Orta Doğu'da sınırların değişmekte olduğunu görebiliriz.

Rusya, 2007 yılını “Çin Yılı” olarak ilan etti ve yüzlerce Çinle bağlantılı iş, eğitim ve spor etkinlikleri müteakip aylarda gerçekleşmesi planlanmaktadır. Hu ve Putin Moskova'da muazzam yeni bir Çin kültür sergisinin açılışını yaptılar ve bir dizi ortak enerji projesinin yapımı üzerine sözleştiler. Aynı zamanda Birleşmiş Milletlerde duruşlarını aynı çizgide tutmak üzere çalışmak konusunda kararlaştılar.⁵³³ Ancak, geçmişin acı deneyimlerini hafızasında tutan Çin'in, Rusya'nın ekonomik gücünün ve refahının artmasına gönülden katkı sağlaması zaten düşünülemez bile. Uzun vadede Çin-Rus menfaatlerinin çatışması kuvvetle muhtemeldir.⁵³⁴

ABD-Japonya Güvenlik Anlaşması'nın feshedilmesi hatta etkisizleştirilmesi, Japonya'yı, bölgesel ya da küresel karmaşaların tezahürlerinin doğuracağı kesintiler karşısında hemen hassaslaştıracaktır. O zaman tek seçenek ya Çin'in bölgesel önderliğini kabul etmek ya da yoğun -ve yalnızca pahalı olmayıp aynı zamanda çok da tehlikeli olan- askeri yeniden silahlanma programına girişmek olabilir.

Genelde Japon kamuoyu ve elbette iş dünyasının etkili seçkinleri de hiçbir seçeneğin gerçek bir politika seçeneği oluşturmadığını ve gerçekte yalnızca Japonya'nın refahını tehlikeye atacağını içten içe hissetmektedirler.⁵³⁵

Tıpkı Avrupalıların XIX. Yüzyılda muhteşem ekonomik büyüme sağlayıp, daha sonraki iki dünya savaşıyla kendi üstünlüklerini kendi elleriyle baltadıkları gibi, Asya Pasifik çağı da bundan yirmi-otuz yıl sonra Asya ve savaşları ile sekteye uğrayabilir.⁵³⁶

Tarihteki çok uluslu imparatorluklar birer çok kültürlü devletlerdi. Roma ve Osmanlı İmparatorluğu gibi. Her ne kadar insanlık tarihi imparatorlukların belli yaşları olduğunu, yıkılmalarının kaçınılmaz olduğunu bize ispatlamaktaysa da, tüm imparatorluklara baktığımızda asimilasyonu kolaylıkla gerçekleştiremediklerini saptayabiliriz.

---

⁵³² Balkanlardan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitiği, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 81

⁵³³ Joshua Kurlantzick, “Charm Offensive: How China's Soft Power Is Transforming the World”, The Newsweek International, April 9, 2007.

⁵³⁴ Mehmet Ögütçü, *Geleceğimiz Asya'da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye*, s. 308

⁵³⁵ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, Sabah Yayınları, s. 161

⁵³⁶ Mehmet Ögütçü, *Geleceğimiz Asya'da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye*, s. 40

SSCB'yi saymazsak, yirminci yüzyılın çok halklı, çok dinli, çok dilli iki yeni devleti Kanada ve Avustralya'dır. Kanada 1970'li yıllardan önce, ABD örneğinden hareketle multiculturalism'i devlet politikası olarak benimsemiştir. Kanada'yı ürküten temel öge ABD'de görülen ırkçılık olgusudur. Kanada'daki uygulama asıl bunun yıkıcılığını önlemek amacıyla denenmeye başlanmıştır. Deneyim, multiculturalism adıyla formüle edilecek olan politikayı ortaya çıkarmıştır.

Bu, tek kültürlülük dayatmasının, yani acımasız asimilasyonun yerine etnik toplumların belli bir süreç içinde, toplum barışını bozmadan, kültürlerini ve geleneklerini yaşatarak, dillerini konuşarak, inançlarına müdahale olmadan yerine getirerek yumuşak bir biçimde dolaylı asimilasyonu sağlamak yöntemidir.⁵³⁷

Erol Mütercimler, devletlerde tek etnisitenin hakimiyetini kritik etmekte ve çok kültürlülük hususlarını açıklayarak geleceğin dünya hakimlerinin stratejisi olacağını söylemektedir.

Özal yönetimi altında Türkiye, Arap dünyasıyla özdeşlik kurmak için büyük çaba harcamıştır. Orta Asya'da ılımlı bir rol üstlenebilmek için etnik ve dilsel bağlantılarından faydalanmaya çalışmış, Boşnak Müslümanları desteklemiş ve cesaretlendirmiştir. Balkanlar, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya'daki Müslümanlarla kapsamlı tarihsel bağlantılara sahip olması bakımından Türkiye'nin Müslüman ülkeler arasında benzersiz bir yeri vardır.⁵³⁸

Huntington'a göre, İslami bir çekirdek devlet ekonomik kaynaklara, askeri güce, güçlü bir örgütlenmeye, İslami bir kimliğe sahip olmak ve *ümmete* hem siyasal hem de dinsel düzeyde liderlik etmek zorundadır. Türkiye, İslam'ın çekirdek devleti olmak için gerekli tarihe, nüfusa, orta düzey bir ekonomik gelişmişliğe, ulusal birliğe, askeri yetenek ve geleneğe sahiptir.⁵³⁹ Ve son yirmi yılda Türkiye çok daha açık bir şekilde "dinselleşmiştir".⁵⁴⁰

Aşağıdaki tablolarda 2005 yılı sonu itibariyle dünyadaki ispatlanmış petrol ve doğal gaz rezervlerinin dağılımı görülmektedir.

---

⁵³⁷ Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, s. 418

⁵³⁸ Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 264

⁵³⁹ **A.g.e.**, s. 263

⁵⁴⁰ Ian O. Lesser, "Köprü mü Engel mi? Soğuk Savaşın Ardından Türkiye ve Batı", Ian O. Lesser, Graham E. Fuller, **Balkanlardan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu**, (Ter. Meral Gönenç), s. 128

Tablo-2 İspatlanmış Petrol Rezervleri:⁵⁴¹

BÖLGELER	REZERV MİKTARI (x 1000 milyon varil)	YÜZDE ORANI
ORTA DOĞU	742,7	61,9
AVRUPA VE AVRASYA* (AVRUPA, RF VE ESKİ SSCB)	140,5	11,7
AFRİKA	114,3	9,5
GÜNEY VE ORTA AMERİKA	103,5	8,6
KUZEY AMERİKA	59,5	5
ASYA PASİFİK	40,2	3,4

* Burada Avrupa, Rusya Federasyonu ve Eski SSCB ülkelerini kapsayan bölge verilmektedir. Ancak eski raporlarda Avrupa ve Avrasya ayrı ayrı veriliyordu. Yeni verilerde birleştirilmiş durumdadır. 1998 sonu itibariyle Avrupa yalnız olarak 20,7 iken RF ve Eski SSCB ülkeleri 65,4 idi. Toplamı 86,1 yapıyordu.

Tablo-3 İspatlanmış Doğal Gaz Rezervleri:⁵⁴²

BÖLGELER	REZERV MİKTARI (Trilyon metre küp)	YÜZDE ORANI
ORTA DOĞU	72,13	40,1
AVRUPA VE AVRASYA* (AVRUPA, RF VE ESKİ SSCB)	64,01	35,6
ASYA PASİFİK	14,84	8,3
AFRİKA	14,39	8,0
KUZEY AMERİKA	7,46	4,1
GÜNEY VE ORTA AMERİKA	7,02	3,9

* Burada Avrupa, Rusya Federasyonu ve Eski SSCB ülkelerini kapsayan bölge verilmektedir. Ancak eski raporlarda Avrupa ve Avrasya ayrı ayrı veriliyordu. Yeni verilerde birleştirilmiş durumdadır. 1998 sonu itibariyle Avrupa yalnız olarak 5,2 iken RF ve Eski SSCB ülkeleri 56,7 idi. Toplamı 61,9 yapıyordu.

⁵⁴¹ BP, **Statistical Review of World Energy**, June, 2006, p. 7

⁵⁴² BP, **Statistical Review of World Energy**, June, 2006, p. 23

Türkiye'nin de dünyanın en önemli enerji kaynaklarına sahip olan Körfez'e bu kadar yakın olmakla birlikte, bölge üzerinde bu derece etkisiz olması dış politika geçmişinin en önemli zaaflarından birisidir.⁵⁴³

Burada belirtilen rakamsal değerler, ülkelerin enerji için neleri göze aldıklarına dikkat edilecek olursa, dünya petrol ve doğal gaz zenginliğinin yaklaşık yüzde 75'ini barındıran Orta Asya ve Orta Doğu bölgesinde, Türkiye'nin önceliğinin ne olması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye gibi bölgede yaklaşık dört asırlık mutlak ve kesintisiz egemenlik kurmuş, tarihi mirasa sahip bir devletin bu psikolojik engelleri aşarak bölgeyi bütün unsurlarıyla anlayabilen, tahlil edebilen, yönlendirebilen ve kuşatabilen bir stratejik yaklaşım biçimi geliştirmesi gerekir.⁵⁴⁴

Batı kaynaklı bütün değerlendirmelerde, Avrupa-Çin arasında kalan bölgenin risk alanı olduğu yönünde bir yaklaşım bulunmaktadır. Ancak, neden büyüyen bir orta kuşak Orta Doğu ve Orta Asya bölgeleri olmasın? Türkiye'nin elinde iki önemli tarihi koz vardır: Türklük ve Müslümanlık. Görülüyor ki Türkiye, bu ikisine birden sahip çıkmadığı sürece ya batının ya da doğunun etki alanına/dümen suyuna girecek ve sömürülen edilgen bir ülke olarak kalacaktır. Bu orta kuşak içinde sayılabilecek, çok yüksek doğum oranlarına sahip Afrika'da Nijer, Nijerya, Kenya, Ortadoğu'da Irak, Suudi Arabistan, Suriye, Yemen ve Asya'da Afganistan dikkat çekici ülkelerdir. Halen fakir Afrika dışında, büyük güçlerin müdahale etmedikleri Suriye ve Yemen dikkat çekici durumdadırlar.

Amerikan strateji kurumlarının çok üzerinde durdukları demografik incelemelere de değinmeden geçilemez.

Uzmanlar nüfus artışının ekonomi üzerindeki etkilerini tartışmaktadırlar. Nüfus kötümserleri (population pessimists) yüksek doğum oranlarının ve hızlı nüfus artışının gelişmeyi engellediğini ısrarla savunurlar. Diğer taraftan nüfus iyimserleri (population optimists) karşı görüşü savunurlar. Süratli nüfus artışı ve büyük nüfus miktarı ekonomik başarıyı destekler. Her iki görüş sahipleri de araştırmalarda kendi fikirlerine destekler bulabilir. Üçüncü bir grup da, nüfus tarafsızları (population neutralism), diğer

---

⁵⁴³ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, s. 180

⁵⁴⁴ **A.g.e.**, s. 410

faktörlerden yalıtıldığında ekonomik performansa çok az etkisi olduğunu söylerler. Bu görüş sahipleri günümüzde baskın durumdadır.⁵⁴⁵

Tüm dünyayı ve bizi Çin üzerinde bu kadar durmaya iten etken nedir? Aynı zamanda Çin’de son 30 yıldır süratli bir kalkınmayı sağlayan faktör nedir? En belirgin cevap şüphesiz ki Çin’in büyük nüfusudur. İkinci faktör olarak da ülkenin büyüklüğüdür. Madem öyle, Balkanlar, Orta Doğu, Orta Asya ve Anadolu’da yaşayan 500 milyon veya 1 milyarlık bir Türk nüfus olsaydı bu bölgeler ve Türkler nasıl bir ilgi ile karşılaşır ve incelemelere konu olurdu? Bu konu düşünüldüğü zaman hiç şüphesiz dünyanın en büyük ilgi odağı olurdu denilebilir. Amerikan strateji kurumları dünya çapında 100 yıllık demografik projeksiyonlar çıkarmaktadırlar.⁵⁴⁶ Bu konuda Dünya Bankası ve BM’de de ayrıca çalışmalar yapılmaktadır. Değişik referanslara göre yapılan bu çalışmalarda, bölge, ırk, dil gibi unsurlara göre günün ve geleceğin haritaları çıkarılmaktadır. Amerika’nın müdahale ettiği ve müdahale etmeyi düşündüğü ülkelere baktığımızda yer altı zenginlikleri ve stratejik önemlerinin yanında demografik patlamalara da sahne olduklarını görüyoruz. Sudan, Somali, Irak, Afganistan, Suriye, İran vb. değişik yerlerde söz konusu ettiğimiz durum, Jean Paul Roue ve Samuel Huntington’un değerlendirmelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Jean Paul Roux şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bağımsızlıklarını kazanmadan önce Orta Asya’daki tüm cumhuriyetlerde nüfus çarpıcı bir değişim göstermiştir. Sürekli artan Avrupalı nüfus azalmaya başlamıştır. Öncelikle Ruslar’da doğum oranı birden düşerken yerlilerde ya değişmemiş ya da artmıştır. 1980’li yılların başında alınan doğum kontrol önlemlerini Rusların Müslüman nüfusun artışından kaygılanarak aldığı sanılmaktadır.⁵⁴⁷” Huntington ise, Eski Yugoslavya’da, Sırpların yaptıkları Türk katliamı için şöyle açıklama yapmaktadır: “Bir Sırp askeri 1992’de “çocukları niçin öldürelim?” sorusunu soruyor ve şöyle yanıtlıyordu: “Çünkü bir gün büyüyecekler ve onları o zaman öldürmemiz gerekecek.” Boşnak Hırvat yetkililer nispeten daha az zulümle kendi

---

⁵⁴⁵ **Banking the “Demographic Dividend”**, Rand Publications, Policy Brief, <http://www.rand.org/publications/RB/RB5065>, p. 1, Ayrıca Bkz. David E. Bloom, David Canning, Jaypee Sevilla, **The Demographic Dividend: A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change**, Rand Publications, MR-1274, Santa Monica, Calif., 2002.

⁵⁴⁶ Bkz. Anthony H. Cordesman, **World Population Trends, Regional Issues, and the Middle East as a Case Study**, Center for Strategic and International Studies, CSIS Middle East Dynamic Net Assessment, Working Draft, Washington DC, February 1996 ve Anthony H. Cordesman, **Demographics and the Coming Youth Explosion in the Gulf**, CSIS Middle East Program, Washington DC, January 1998.

⁵⁴⁷ Jean-Paul Roux, **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, s. 427

yerleşim yerlerinin “demografik olarak” Müslümanlar tarafından “işgal edilmesi”ni önlemek için harekete geçtiler.”⁵⁴⁸

2003 yılında Hürriyet Gazetesi’nde ilginç bir başlık bulunmaktadır. “Hala AB’nin en genç milletiyiz”. Bu habere göre, “2003 yılında Türkiye’de yüzde 8 olan 65 yaş ve üstü nüfus oranı İtalya’da yüzde 18.1’e, Yunanistan’da yüzde 17.6’ya, İsveç’te yüzde 17.4’e kadar yükseliyor. Türkiye’de de yaşlı nüfus oranı hızla artıyor. 1990 yılı DİE verilerine göre 56 milyon 473 bin olan nüfusun 2 milyon 417 binini yaşlılar (yüzde 4.3), 19 milyon 745 binini 0-14 yaş grubu (nüfusun yüzde 35’i) oluşturuyordu. Yaşlı nüfus 2003 yılına kadar yüzde 134.4 artışla (nüfus bu dönemde yüzde 24.9 arttı) 5 milyon 666 bine yükselirken, 0-14 yaş grubu nüfus bu dönemde yüzde 6 azalışla 18 milyon 557 bine (nüfusun yüzde 26.3’ü) indi.”⁵⁴⁹

Milletlerin zenginlik oranı ile nüfus artış hızının düştüğünü doğal kabul edebiliriz. Bu durumda kişi başı milli geliri 25 bin dolar ve üzeri olan AB ülkeleri ve Amerika gibi zengin ülkelerdeki, 65 ve üzeri yaştaki nüfusun oranlarını normal karşılayabiliriz. Ancak zengin olmadan nüfusun zengin ülkelerdeki gibi bir orana sahip olması geleceğimiz açısından çok büyük bir tehdit teşkil etmektedir. Demografik olarak azalan bir milletin istikbalinin parlak ve uzun ömürlü olması düşünülemez. Eğer bir millet 100, 300, 500 ve hatta 1000 yıl ötesi yaşamak istiyorsa nüfusunun azalması değil artması gerekmektedir. Konuya ilişkin Türkiye’de yapılan çalışmalarda⁵⁵⁰ halen nüfusta görülen artışın Doğu ve Güney Doğu bölgelerindeki doğum oranlarının yüksekliği ile desteklendiği görülmektedir. Marmara, Ege ve Karadeniz bölgelerindeki nüfus ise azalma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Ayrıca Akdeniz bölgesi dahil bu bölgelerdeki nüfus artış sürati, doğudan gelen göçmenler ve bu göçmenlerdeki nüfus artışının yüksekliği ile desteklendiğinden durum daha kritik bir hale gelmektedir. Türklerin nüfusu azalırken Kürtlerin nüfusu artmakta, 50-100 yıl içinde Anadolu’nun demografik dengeleri için çok olumsuz bir tablonun ortaya çıkma eğilimi bulunmaktadır. Bu açıdan incelendiğinde 1976 sonrası Çin’de görülen uygulamanın Türkiye’ye uygulanması ya da bu uygulamanın özendirilmesi/zorlanması Türk Milletinin bekasını ciddi olarak tehdit

---

⁵⁴⁸ Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 393

⁵⁴⁹ **Hürriyet Gazetesi**, 19 Mayıs 2003, Pazartesi.

⁵⁵⁰ Bkz. Hacettepe Üniversitesi, **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-2003 Raporu**, <http://www.hips.hacette.edu.tr/tnsa2003/analizrapor.htm>

etmektedir. Sonuç olarak, ne pahasına olursa olsun, Anadolu'daki ve Türk dünyasındaki Türk nüfusunun artırılması yaşamsal öneme sahip bir duruma gelmiştir.

C- ÇİN'İN GELECEĞİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

A.K. Sachdev'e göre, Nesiller boyu Çin askeri stratejistleri Sun Zi'nin fikirlerinden etkilenmişlerdir ve bu gün de etkilenmenin devam ettiği görülmektedir.⁵⁵¹

Çin kültürünün temel öğelerinden olan Konfüçyüs hayat tarzının iki temel taşı olan, *sadakat (Cong)* ve *evlatça baş eğme (şiao)*, bütün bu topluluklara ortaktır.⁵⁵²

Kamu bilincinde derin izleri olan, sadakat ve itaat kavramları sayesinde, denizaşırı göç eden Çinli topluluklar da, yüzyıllar sonra bile, anayurtta kalan ailelerine ve yeryüzünün merkezi saydıkları Çin anavatanına, “Orta Krallığa” olan bağlılıklarından pek az bir şey kaybederler.⁵⁵³

Bu mantığın derin tarihsel kökleri vardır. Tarih, Çinli seçkinleri Çin'in dünyanın doğal merkezi olduğunu düşünmeye itmiştir. Gerçekten de Çin için kullanılan Çince sözcük -Chung-koo ya da “Orta Krallık”- hem Çin'in dünya işlerindeki merkeziliğini, hem de ulusal birliğin önemini vurgulamaktadır. Bu perspektif aynı zamanda etkinin merkezden çevreye doğru hiyerarşik yayılımını ima etmektedir ve bu yüzden merkezdeki Çin başkalarından saygı beklemektedir.⁵⁵⁴

Çin kasabasına “dönüp” orada akrabalarını bulan, atalarının evini tamir ettiren veya başka türlü yatırımlar yapan, Malezyalı veya Amerikalı Çinli çoktur. Bu şekilde anavatandan kaynaklanan eski ilişkiler tazeliklerini pek kaybetmeden sürer. Doğal olarak da Endonezya'da iş hayatına atılmaya hazırlanan bir genç için Singapur'daki bir amcazadeyle iş aramak, Hong Kong'daki dayıdan borç para almak, Kaliforniya'daki teyzenin yardımıyla Amerikan pazarına girişi sağlamak, teknoloji öğrenmek, vb. gibi iktisadi hayata büyük canlılık ve akıcılık getiren kolaylıklar vardır. Dolayısıyla bütün Kuzey Pasifik Okyanusu havzası büyük bir Çin kökenli alışveriş, haberleşme, dayanışma ağıyla canlıdır.⁵⁵⁵

Çin milliyetçiliği şimdi, dünyanın en kalabalık devletinin mantığını belirleyen bir kitlesel olgudur.⁵⁵⁶

Mao Çin'in nüfusuna ilişkin de şu değerlendirmelerde bulunuyor.

⁵⁵¹ Strategic Analysis, Haz 2000'den aktaran Yılmaz Tezkan, **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, s. 159

⁵⁵² Atilla Sönmez, **Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı Türkiye İçin Dersler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Şubat 2001, s. 75

⁵⁵³ **A.g.e.**, s. 75

⁵⁵⁴ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 143

⁵⁵⁵ Atilla Sönmez, **Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı Türkiye İçin Dersler**, s. 75

⁵⁵⁶ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 143

“Bazıları, nüfusumuz ne kadar az, dünyamız ne kadar küçük olursa, işler o kadar yolunda gider gibilerden hareket ediyorlar.

Bu insanlar görüş alanlarını genişletirler ve altıyüz milyonluk (bugün 1.250.000.000) bir nüfusumuz olduğunu, bunun nesnel bir gerçek olduğunu, bu nüfusun bizim servetimiz olduğunu anlarlar. Nüfusumuzun çok olması iyi bir şey, ama bu, belirli güçlükleri de içermektedir.

Gelişme ve güçlük! İşte size bir çelişki.⁵⁵⁷

Çin’in kalabalık bir nüfusu olması, çok iyi bir şey. Nüfusu birkaç kat daha artsa bile Çin, bir çözüm yolu bulmaya, üretim işini çözümlenmeye tamamen güç yetirebilir. Malthus gibi batı burjuva iktisatçılarının, besinin artan nüfus ile aynı oranda artmayacağı üzerine olan saçma iddialar, Marksistler tarafından, teori olarak uzun süre önce yalnız çürütülmekle kalmamış, devrimden sonra Sovyetler Birliği’ndeki ve Çin’in kurtarılmış bölgelerindeki gerçeklerle tamamen yıkılmıştır.”⁵⁵⁸

Bu görüşü Alvin ve Heidi Toffler da yeni verilerle teyit etmekte ve “1968 ile 1990 arasında küresel nüfusta çok büyük artışlar olmuşsa da kıyamet günü tahminlerine karşın dünyada kişi başına düşen gıda maddesi stoku daha hızlı artmış ve kronik olarak açlık çeken insanların sayısı yüzde 16 azalmıştır⁵⁵⁹” demektedirler.

Ancak, nedense Mao sonrası fazla nüfus politikası terk edilmiş ve Çin dünya ile entegre olmaya başlamıştır.

Aynı zamanda, Çin, güç ve prestij açısından yükselirken, zengin denizaşırı Çinliler kendilerini giderek daha fazla Çin’in yayılmacı momentumunun güçlü bir öncü kolu olarak görecektir.⁵⁶⁰

Çin etkeni denilen bu öge, zaman zaman bazı ülkelerde siyasal amaçlarla sömürülmüşse de, her ülke için daha çok olumlu etkiler yaratmıştır. Bu anlamda Doğu Asya “mucize”sini açıklayan ögelerden biridir.⁵⁶¹

Önümüzdeki dönemde hem Çin dünyaya, hem de dünya Çin’e uyum sağlamak zorundadır.⁵⁶²

---

⁵⁵⁷ Mao Çetung, **Teori ve Pratik**, s. 90

⁵⁵⁸ **A.g.e.**, s.122

⁵⁵⁹ Alvin ve Heidi Toffler, **21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşısı Mücadele**, (Çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 1994, s.248.

⁵⁶⁰ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 150

⁵⁶¹ Atilla Sönmez, **Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı Türkiye İçin Dersler**, s. 76

⁵⁶² Aldo Kaslowski, Boğaziçi Üniversitesi, TÜSIAD Dış Politika Forumu Konferans Serisi-1, **Yükselen Güç Çin ve Türkiye’ye Etkileri (China’s Rise and Turkey)**, İstanbul, t.y., s. 5

Çin politikasının görevi; -Sun Tsu'nun eski stratejik bilgeliğine uygun biçimde- Amerikan egemenliğini yenmek için Amerikan gücünü kullanmak, fakat bunu yaparken Japonya'nın gizli bölgesel özlemlerini açığa çıkarmamaktır. Bu amaca yönelik olarak Çin'in stratejisi, Deng Xiaoping'in Ağustos 1994'te tanımladığı üzere iki hedefi aynı anda izlemektir: "Birincisi, hegemonyacılığa ve güç politikalarına karşı çıkmak ve dünya barışını korumak. İkincisi, yeni bir uluslar arası ekonomik ve siyasal düzen kurmak." Birincisi açıkça Birleşik Devletleri hedeflemektedir ve hedefi Amerika'nın üstünlüğünü azaltırken Çin'in ekonomik güç olma arzusunu sona erdirecek bir askeri çatışmadan dikkatle kaçınmaktır. İkincisi ise Birleşik Devletlerin en tepede tündüğü, Avrasya'nın en batısında Avrupa'nın (ya da Almanya'nın), en doğusunda ise Japonya'nın desteklediği mevcut küresel ast-üst düzenine karşı bazı kilit ülkelerin öfke duymasından yararlanarak küresel iktidarın yeniden dağılımını istemektir.

Çin'in ikinci hedefi Pekin'i, bölgesel önderlik için isteğini sürdürürken bile dolaysız komşularıyla her türlü ciddi çatışmadan kaçınacak bir bölgesel strateji izlemeye itmektedir.⁵⁶³

Nicholas Berry'ye göre tarihi olarak yükselen bir ekonominin, askeri bir hareket için bir ön şart olması gerekmez. Ancak, emperyalist bir maceraya girişmek için yükselen bir ekonomi elzemdir.⁵⁶⁴

Orta Asya halkları, bundan önceki bağımsızlık girişimlerinde sürekli olarak başarısızlığa uğramışlardır. Çünkü hiçbir zaman onları bir federasyon halinde bir araya getirici bir öge çevresinde birleşmemişlerdir. Etniler arasındaki sürtüşmeleri sürekli ön plana çıkararak, aralarındaki bölünmüşlüğü aşmayı başaramamışlardır. Ne İslamiyete dayanan dinsel topluluk anlamında, ne de esas olarak Türk ögesine dayanan kültürel topluluk anlamında, kalıcı bir birlik ve bütünlük oluşturamamışlardır. Bu veriler, kısmen de olsa, gelecekte de sürüp gidecek gibi görünmektedirler.⁵⁶⁵

Orta Asya topraklarının çoğunluğunun Han nüfusun elinde olması, merkezi iktidarın egemenliği açısından bir teminattır. Üzerinde uzun süre didişilmiş ve zaman

---

⁵⁶³ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 153

⁵⁶⁴ Strategic Review, Kış 2001'den aktaran Yılmaz Tezkan, **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, s. 177

⁵⁶⁵ Rene Cagnat ve Michel Jan, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam'ın Arasında Orta Asya'nın Yazgısı**, s. 332

zaman çok şiddetli çatışmalar yaşanmış olan bu toprakların fiilen Çin'e bağlanmış olması bir gerçekliktir.⁵⁶⁶

Jyotsna Bakshi, Çin, ileri adımlar attı ve Orta Asya'da stratejik ortaklığı gerçekleştirdi. Şanghay Forumu böyle bir ortaklık için gerekli altyapıyı ve mekanizmayı sağladı⁵⁶⁷ değerlendirmesinde bulunmaktadır.

Çin, Orta Asya ülkeleri üzerinde nüfuz sahibi olmaya çalışmak ve bu yolla Avrupa ile arasındaki ulaşımın güvenliğini sağlamak niyetindedir. Böylece, batı sınırlarının güvenliğinin sağlanmasını, rakip güçlerin bölgede hakimiyetinin engellenmesini ve bölgenin doğal kaynaklarına erişimin sorunsuz olmasını arzulamaktadır. Çin tarihinde ilk ortak askeri tatbikat 2002 yılında Kırgızistan ile yapılmıştır.

Yeni ticaret yolları, boru hatları, kara ve demiryolları bölgeyi Çin'le daha yakın ilişkilere sevk etmekte, özellikle Kazakistan ve Türkmenistan'la olan bağlantılar Çin petrol ve madenlerinin iç pazara yetişemediği durumlarda açığı kapatmak açısından önem arz etmektedir.⁵⁶⁸

Moskova'da ya da Pekin'de, hiç kimse bu bölgeleri denetimlerinin dışında bırakmak niyetinde görünmemektedir. Ama, bu denetimin özel koşulları değişik olacaktır. Moskova'nın etkisi daha önemli ve dolaylı olurken, Çinliler kendi toprakları üzerindeki tekelci tavırlarını sürdüreceklerdir.⁵⁶⁹

Çin, sadece Orta Asya'ya istinaden açık ekonomik politikalarını sürdürse ve ekonomik büyümesini devam ettirse, kaçınılmaz olarak Orta Asya'nın bir çok alanında Rusya'nın olduğundan daha önemli bir hale gelecektir.⁵⁷⁰ Diğer taraftan birçok durumda Çin'in Orta Asya'daki rolü Amerika'nın bölgedeki politik amaçlarını desteklemektedir. Çin, İslamcı fanatizme karşı bir güçtür ve kararlı, laik bölgesel rejimleri desteklemektedir.⁵⁷¹

---

⁵⁶⁶ Rene Cagnat ve Michel Jan, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam'ın Arasında Orta Asya'nın Yazgısı**, s. 330

⁵⁶⁷ Strategic Analysis, May 2001'den aktaran Yılmaz Tezkan, **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, s. 152

⁵⁶⁸ **Çin Ülke Bülteni**, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), s. 5

⁵⁶⁹ Rene Cagnat ve Michel Jan, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam'ın Arasında Orta Asya'nın Yazgısı**, s. 329

⁵⁷⁰ Mark Burles, **Chinese Policy Toward Russia and the Central Asian Republics**, p. 47

⁵⁷¹ **A.g.e.**, p. 62

Çin-Rusya stratejik ortaklığı, Orta Asya’da radikal İslamcı tehlikeye karşı Rusya ve Çin ile birlikte müşterek gayretleri geliştirirken, Hindistan ve Japonya ile askeri ve güvenlik işbirliğine destek olmaktadır.⁵⁷²

Jyotsna Bakshi’ye göre, Çin’in askeri ve ekonomik ihtişamından kaynaklanan gücü, doğrudan kullanmak zorunda olmadığı akıldan çıkarılmamalıdır. Bu gücün mevcudiyeti daha zayıf ülkelerin itaatini zaten sağlayacaktır. Büyüklüğü, nüfusu, büyüyen ekonomik ve askeri gücü sayesinde Çin, özellikle Sovyetlerin çökmesinden sonra kendi ağırlığını bölgede hissettirmeye hazırdı. Moskova’nın gücü ve nüfuzu azalırken Çin’inkiler yükselişe geçmişti.⁵⁷³

Çinli sosyolog ve etnolog Fei Xiaotong, Kansu’dan batı yönüne doğru (Doğu Türkistan’dan Orta Asya’ya ve oradan Ortadoğu ile Avrupa’ya kadar olan bir alan) açılmanın önemini ortaya koymuştur. Çin, atalarının ipek ve porselenle Orta Asya, Ortadoğu, Avrupa ve Kuzey Afrika’nın kapılarını açtığını, tekrar İpek Yolu’nu canlandırma imkanının mevcut olduğunu ve aslında bugünkü Çin’in bunu yapmaya mecbur olduğunu belirtmiştir.

1990’lı yılların başında, Çin’de “Batıya Açılış” (Orta Asya kastediliyor) ifadesi, popüler olmaya başladı. Lanzhou Üniversitesinde İpek Yolu hakkında düzenlenen bir toplantıda bazı konuşmacılar “Batıya Açılış” sloganını benimsediklerini ve bu terimi sık sık kullanmaya başladıklarını gösterdiler. Pekin hükümeti artık, “Batıya Açılma” planını devlet politikası olarak benimsemeye başlamıştı.⁵⁷⁴

Çin’in dış ticaret açığının en büyük kaynağı petrol ithalatıdır ve bu ihtiyacını karşılamak için Ortadoğu petroleri hayati önemdedir. 2004 yılında 34 milyar dolar harcanarak 120 milyon ton petrol ithalatı gerçekleştirilmiştir. 2020 yılına dair yapılan bir tahmin Çin’in ham petrol ithalatının günlük 8 milyon varil olacağı yönündedir.⁵⁷⁵

2004 yılında Çin ile Orta Doğu ülkeleri (Irak hariç) arasında karşılıklı ticaret hacmi bir önceki yıla oranla yüzde 38.6 oranında artmış ve 40 milyar doları geçmiştir.

Evet, Çin büyümektedir ve küresel zenginlikten pay almaktadır ve Amerika’dan daha büyük bir duruma gelmektedir. Fakat bu birçok insanın düşündüğü gibi o kadar

---

⁵⁷² Ariel Cohen, **The Russia-China Friendship and Cooperation Treaty: A Strategic Shift in EuroAsia?**, The Heritage Foundation, Backgrounder, No. 1459, Washington DC., July 18, 2001, p. 2

⁵⁷³ Strategic Analysis, May 2001’den aktaran Yılmaz Tezkan, **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, s. 150

⁵⁷⁴ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 132

⁵⁷⁵ **Çin Ülke Bülteni**, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), s. 5

erken olmayacaktır, en erken 2040 ve büyük olasılıkla 2050 civarında gerçekleşecektir.⁵⁷⁶

Çin'in Ortadoğu'da 1 milyar dolar değerinde tamamlanmış müteahhitlik hizmetleri olduğu belirtilmektedir. İsrail'in inşaat ve tarım sektörlerinde çalışma izni olan 10 binden fazla Çinli vardır.⁵⁷⁷

Bir atom bombasını, bir hidrojen bombasını ve uzay uydusunu yapma programı 1950'lerde Mao Zedong tarafından başlatılmıştı.⁵⁷⁸ İlk atom bombasını Çin 16 Ekim 1964 tarihinde, ikincisini de 14 Mayıs 1965 tarihinde patlattı ve böylelikle Dünya Atom kulübünün beşinci üyesi oldu.⁵⁷⁹

İlk Çin ICBM'i⁵⁸⁰ ancak 1981'de faal hale geldi.⁵⁸¹

2050 yılında Çin'in dünyanın en büyük nükleer enerji sistemine sahip olması beklenmektedir.⁵⁸²

Çin, kuşkusuz hemen her alanda, büyük iddiaları ve potansiyeli olan bir güçtür. Sessiz, derinden ve emin adımlarla ilerlemektedir. Önümüzdeki 20 yıl zarfında ekonomik gücüne paralel olarak stratejik nüfuzunu da arttıracığına kesin⁵⁸³ gözüyle bakılmaktadır.

Çin'in Batı ile askeri ilişkilerinin zayıfladığı, askeri alımların neredeyse tümüyle ticari koşullarda gerçekleştiği ve ambargo tehditlerinin yaygınlaştığı bilinen bir gerçektir.⁵⁸⁴

Soğuk Savaşın bitmesiyle Amerika Birleşik Devletleri, NATO'yu Avrupa'da genişletmiş, Japonya ve Asya-Pasifik'teki diğer müttefikleriyle güvenlik anlaşmalarını yenilemiştir. Amerikan politikacıları sürekli olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin, Asya-Pasifik'teki güvenlik stratejisinin hala güvenlik anlaşmaları olarak kalması gerektiğini belirtmektedirler. Çinliler ise, Soğuk Savaşın bitmesi ve Sovyet Bloğunun dağılmasından sonra askeri blokları korumak, güçlendirmek veya genişletmek için bir neden olmadığını düşünmektedirler. Askeri bloklar bazı ülkelerin güvenliğini arttırırken

---

⁵⁷⁶ Albert Keidel, "China's Growing Pains Shouldn't Hurt Us", The Washington Post, July 24, 2005.

⁵⁷⁷ <http://siteresources.worldbank.org/INTCHINA/Resources/318862-1121421293578/chinaei.pdf>

⁵⁷⁸ Strategic Analysis, Haziran 2000'den aktaran Yılmaz Tezkan, **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, s. 156

⁵⁷⁹ Cumhuriyet, 15 Mayıs 1964

⁵⁸⁰ ICBM: Intercontinental Ballistic Missile, Kıtalararası Balistik Füze.

⁵⁸¹ **A.g.m.**, s. 161

⁵⁸² Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, s. 33

⁵⁸³ Mehmet Ögütçü, **Geleceğimiz Asya'da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, s. 43

⁵⁸⁴ Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, s. 357

diğerlerinin güvenliğinin altını kazmakta, Őpheyeye ve kamplaşmalara neden olmaktadır.⁵⁸⁵

Efsanede geçen ‘‘Uçmak, kelimesiyle birbirinize karşı sevgi ve sevinç sundunuz. Çok çalışmaya devam edin, birbirinizi yan yana uçmaya teşvik edin.’’⁵⁸⁶ ifadesini Mao’da ‘‘Göklere hücuma kalkan’’ devrimci ruhta⁵⁸⁷ görüyoruz.

Ve Mao, devrimin her Şeyi değiştireceğine inanır. ‘‘ok geçmeden, yaşam kaynayan, kültür fişkıran, çok nüfuslu ve büyük üretim servetleri olan yeni Çin yükselecektir’’⁵⁸⁸ der.

1945-1949 yılları arasında Çin’de meydana gelen gelişmeler ve Mao e Tung liderliğindeki komünist güçlerin duruma hâkim olması karşısında, Amerika Birleşik Devletleri’nin tutumu ilk yıllarda ‘‘Çin’e karışmamak ve karıştırmamak’’ Őeklinden özetlenebilecek tarafsız bir politika olmuştu. Hatta an Kay-şek liderliğindeki milliyetçi güçler üzerinde baskı yapmak biçiminde girişimleri de olmuştur. Başkan Harry Truman, Ocak 1950’de yayınladığı karar ile, Amerika Birleşik Devletleri’nin duruma müdahale etmeyeceğini açıklamıştır. Bu arada 1950’de İngiltere Hükümeti, Pekin’de kurulan komünist rejimi tanıyarak diplomatik ilişkiler içine girmiştir. Gerçi Amerika Birleşik Devletleri hükümeti İngiltere kadar ileri gidip, Pekin’i tanımamıştır ama, milliyetçilerle olan ilişkiler de bu arada iyice gerginleşecektir.

Bir gerçek de, Çin’in 1950’den önceki dönemde büyük bir g değil, aksine büyük güçlerin kendisi için srtştkleri zayıf bir ülke olması, gelişmeleri etkileyip yönlendirecek olanaklardan yoksun olduğudur. Oysa 1950 ile birlikte birleşmiş, kalkınmakta olan Çin Halk Cumhuriyeti’nin pozisyonu, uluslararası ilişkilerde 1945’ten önceki dönemdeki ilişkilerden farklı olarak gelişecek ve bu gelişmelerde ağırlıklı olan yönlendirici faktör Çin Halk Cumhuriyeti olacaktır.⁵⁸⁹

Çin siyasi seçkinler sınıfı, kendisiyle sınırlı, katı disiplinli ve tekelci hoşgörüsüz bir hiyerarşi olarak gücünü meşrulaştırdığı söylenen, ancak aynı seçkinler sınıfının toplumsal olarak artık uygulamadığı bir dogmaya sadakatini törensel olarak ilan etmektedir. Eğer Çin siyaseti, Çin ekonomisinin toplumsal buyruklarına aşamalı

⁵⁸⁵ Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni G Çin Tek Kutuptan ift Kutuba**, s. 213

⁵⁸⁶ Chen Yu, **Dunhuang Efsaneleri, İpek Yolunda Anlatılan Efsaneler**, s. 161

⁵⁸⁷ **Kısa Tarih (Çin Komünist Partisi)**, Umut Yayıncılık, s. 102

⁵⁸⁸ Mao etung, **Teori ve Pratik**, s. 122

⁵⁸⁹ A.Mete Tunçoku, **Japonya-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri**, s. 34

olarak uymaya başlamazsa, yaşamın bu iki boyutu, bir noktada kafa kafaya çarpışacaktır.⁵⁹⁰

Nicholas Berry, “kendi ırklarının üstünlüğüne inanmış olmaları, yabancıları - Uygurlar ve Tibetliler hariç- hakimiyetleri altına almaları için bir gerekçe değildir. Bir hakimiyet ideolojisi olmadan, Çin için emperyalist bir güç olacağı endişesi mesnetsiz kalacaktır”⁵⁹¹ diyor. Çin’in batılılar gibi emperyalist olmayacağı doğrudur. Çünkü batılılar yüzde 90 zenginliği alır, kalanını da yerli işbirlikçilerine verirlerdi. Ama Çin paylaşmayı hiç düşünmemektedir.

Brzezinski’ye göre, Çin gerçekte yakın zamanda bir küresel güç olarak ortaya çıkmayacağı için Çin’e önemli bir küresel oyuncu gibi davranmak arzu edilir bir şeydir. Çin’i daha geniş uluslar arası işbirliğine çekmek ve ona hasretini çektiği statüyü vermek, Çin’in ulusal hırslarının keskin uçlarını törpülemek etkisi yapabilir.

Görüntüsüne rağmen Çin’in gerçekte büyük stratejik seçenekleri yoktur. Çin’in süregelen ekonomik başarısı ağırlıkla Batı sermayesi ile teknolojisinin akışına ve yabancı pazarlara girişine bağlıdır. Bu da Çin’in seçeneklerini ağır biçimde sınırlamaktadır. İstikrarsız ve fakirleşmiş bir Rusya’yla yapılacak bir ittifak Çin’in ekonomik ya da jeopolitik beklentilerini yükseltmez (ve Rusya için bu Çin’e bağımlı olmak demek olurdu). Böylece bu, hem Çin, hem de Rusya için taktik olarak uğraşılacak bir düşünce olsa bile gerçekleştirilebilecek bir seçenek olmamaktadır.⁵⁹²

Her geçen gün dışa bağımlılığı artan Çin’in şimdiden çok büyük bir ham petrol ithalatçısı durumuna gelmesi, devamlı büyüyen ekonomisinin ve uzun vadedeki askeri planlarının etkilenmemesi için ilerdeki yıllarda bir savaşı dahi göze alabileceğinin işaretidir. Bu bağlamda düşünürsek her ne kadar Şanghay beşlisinin içinde dahi yer alsalar bile Türkmenistan’ın ve Kazakistan’ın petrol ve doğal gaz açısından Çin’in tehdit sahasında buldukları da gerçek bir gözlem olacaktır.⁵⁹³

---

⁵⁹⁰ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 146

⁵⁹¹ Strategic Review, Winter 2001’den aktaran Yılmaz Tezkan, **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, s. 174

⁵⁹² Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 167

⁵⁹³ Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2003, s. 222

Tablo-4 EKONOMİK VERİLER⁵⁹⁴

YILLAR	GDP RMB milyar	GDP % Değişim	İHRACAT USD milyar	İTHALAT USD milyar	DENGE USD milyar	DÖVİZ REZERVİ USD bn.
1993	3533.4	14	91.7	104	-12.2	21.2
1994	4819.8	13.1	121	115.6	5.4	51.6
1995	6079.4	10.9	148.8	132.1	16.7	73.6
1996	7117.7	10	151	138.8	12.2	105
1997	7897.3	9.3	182.8	142.4	40.4	139.9
1998	8440.2	7.8	183.7	140.2	43.5	145
1999	8967.7	7.6	194.9	165.7	29.2	154.7
2000	9921.5	8.4	249.2	225.1	24.1	165.6
2001	10965.5	8.3	266.2	243.6	22.5	212.2
2002	12033.3	9.1	325.6	295.2	30.4	286.4
2003	13582.3	10	438.4	412.8	25.5	403.3
2004	15987.8	10.1	593.4	561.4	32	609.9
2005	18308.5	10.2	762	660.1	101.9	818.9
2006	20940.7	10.7	969.1	791.6	177.5	1066.3
2007	15705.5*	11.3*	654.5**	517.6**	136.8**	1332.6*

* 2007 Yılı ilk 6 aylık toplam verilerdir.

** 2007 Yılı ilk 7 aylık toplam veridir.

Analistler Çin'in yükselişini, on dokuzuncu yüzyıl sonunda Wilhelm'in Almanyası'nın Avrupa'da başat güç olarak yükselişiyle kıyaslıyorlar. Yeni büyük güçlerin ortaya çıkışı daima büyük ölçüde denge bozucudur ve bu gerçekleşirse Çin'in büyük bir güç olarak yükselişi, ikinci bin yılın son yarısında mukayese edilebilir fenomenlerin büyümesini engelleyecektir. Le Kuan Yew'in 1994'te gözlemlediği gibi, "Çin'in dünyanın yerini almasının boyutu öyle büyük ki dünya 30 ve 40 yıl içinde yeni bir denge bulmak zorunda. Bulunacak yeni dengenin bir diğer büyük oyuncusu olacağı havasını takınmaksa olanaksız görünüyor. Bu insanlık tarihinin en büyük oyuncusu."

⁵⁹⁴ Dünya Bankası Web Sitesi, China Economic Indicators, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/EASTASIAPACIFICEXT/CHINAEXTN/0,,contentMDK:20601872~menuPK:318976~pagePK:1497618~piPK:217854~theSitePK:318950,00.html>, 03 Eylül 2007.

Şayet Çinlilerin ekonomik gelişmesi bir on yıl daha sürerse (ki bu olası görünüyor) ve Çin bu gelişmeyi müteakip bütünlüğünü korumayı başarır (ki bu da olası görünüyor) Doğu Asya ülkeleri ve dünya, insanlık tarihinin bu en büyük oyuncusunun giderek artan iddiacı rolüne karşılık vermek zorunda kalacak.⁵⁹⁵

Çin'in geleceğin küresel gücü olduğu şeklindeki egemen görüş, Çin hakkındaki paranoyayı kuluçkaya yatırmakta ve Çin içinde megalomaniyi beslemektedir. Uzun zamandan beri geleceğin küresel gücü olmaya hazırlanan, saldırgan ve uzlaşmaz bir Çin'e karşı duyulan korku en iyi durumda erken doğmuştur; en kötü durumda ise bunlar, kendini gerçekleştiren kehanetler olabilir.⁵⁹⁶

Son yıllarda bazı strateji kuruluşları ve araştırmalar Çin'in 20-25 yıl sonra bir küresel güç haline gelebileceğini iddia etmektedir. Gerçi bu konuda fikir ayrılıkları olmasına rağmen, Çin'in bu hedefe ulaşmaya çaba gösterdiği ve 150 yıl önceki Mançu İmparatorluk dönemindeki, Güney Asya, Orta Asya ve Kuzey Doğu Asya gibi bölgeleri de kendi hakimiyeti altına almayı hedeflemiş gözükmektedir. Büyük Çin adı verilen Çin'in bu rüyasını gerçekleştirmek için, Çin, hem Güneydoğu Asya hem de Orta Asya'ya yönelmektedir. Ancak Çin'in iç siyasetten kaynaklanan açık olmayan ve bundan dolayı dış politikasına da yansımış, özellikle ABD, AB, Japonya ve Çin'in diğer komşu ülkeleriyle olan ihtilaflar bu hedefini engellemektedir. Çin'in iç ve dış güvenlik, özellikle bu konudaki ekonomik güven alanları daha oluşmadan, uluslararası kapsamı Milli Gücünün henüz ortadan düşük seviyede seyreden durumunu yükseltmeden Büyük Çin rüyasını gerçekleştirmek güçtür.⁵⁹⁷

Gelir dağılımı düzensizliği, merkezi hükümetin önünü almaya çalıştığı ciddi bir sorundur. Ülkenin kalkınma yolunda pazarlarını yabancı sermayeye açması ve dış ticaretini artırması genelde ulaştırma altyapısı daha gelişmiş olan doğu ve kıyı kesimlerinde refah seviyesinin iç ve batı bölgelere kıyasla daha çok artmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, özellikle kentler ve kırsal arasındaki fark belirgindir.

2002 yılının Kasım ayında 16. Parti Kongresinde Hu Jintao Parti Lideri, Wen Jiabao ise Başbakan seçilmiştir. Hu Jintao hükümetin eyalet düzeyinde örgütlenmesine ve ülke üzerindeki mutlak hakimiyetinin sürmesine özen göstermiş ve ekonomik reform sürecine bağlı kalmıştır. Bu dönemde ekonomideki aşırı ısınmayı kontrol altına almak

---

⁵⁹⁵ Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s.344

⁵⁹⁶ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 167

⁵⁹⁷ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, s. 130

için ciddi bir mücadele verilmiş, ancak büyümeden fayda sağlayan bazı bürokratlarla da yolsuzluk mücadelesine girişmek gerekmiştir. Ayrıca kırsal ve kıyı kesimleri arasındaki gelir farkının yaratması beklenen sosyal sıkıntılar, çeşitli baraj ve inşaat projeleri dolayısıyla yerinden olan çiftçilerin isyanları, etnik çoğunluk olan Han Çinlileri ile azınlıklar arasında şiddet olaylarına varan çatışmalar gibi sorunlar da ülkede siyasi istikrarı tehdit etmiştir.⁵⁹⁸

Yeni yetme zenginler, 40 yıllık sosyalist eşitlikçi anlayıştan sonra görgüsüz bir tüketim çılgınlığı içindedir. 300 milyon nüfus kentlerde, kalan 1 milyar kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Buralarda (basına yansımamakla birlikte) protesto ve kıpırdanmaların arttığı, ancak merkezi yönetimin sert önlemlere başvurduğu, hasır altı etmeye çalıştığı bildiriliyor.⁵⁹⁹

Çin, Amerika'yla uygulanabilir bir uzlaşma olmaksızın, ekonomik büyümesi ve dolayısıyla bölgesel önderliği elde etmesi için gerekli olan yoğun yabancı yatırımı çekmeyi sürdürmeyecektir.⁶⁰⁰

Aşağıdaki veriler konuyu daha da açıklayacak niteliktedir.⁶⁰¹

Tablo-5 2001-2005 yılları arasında Amerika'nın Çin'den ithalatı. (Amerikan Doları olarak)

	2001	2002	2003	2004	2005
TOPLAM	102,278,337	125,192,465	152,436,097	196,682,034	243,462,327

Tablo-6 2001-2005 yılları arasında Amerika'nın Çin'e ihracatı. (Amerikan Doları olarak)

	2001	2002	2003	2004	2005
TOPLAM	19,182,333	22,127,790	28,367,943	34,744,053	41,836,534

Ülkede 150 milyon civarında işsiz vardır. Gecekondulaşma, emeklilik sistemi, eğitim ve sağlık hizmetleri de çok düşük düzeydedir. Kıyı kentleri ve endüstriyel

⁵⁹⁸ Çin Ülke Bülteni, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), s. 5

⁵⁹⁹ Mehmet Ögütçü, "Bir Dünya Devi Çin(2)", **Radikal Gazetesi**, 7 Şubat 2005.
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=142700>

⁶⁰⁰ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s.185

⁶⁰¹ Foreign Trade Division, U.S. Census Bureau, Washington, D.C., <http://www.census.gov/foreign-trade/statistics/product/enduse/exports/c5700.html>

bölgelerle, iç bölgeler arasındaki gelir farklılığı uçurum yaratırken, sosyal baskılar giderek artmakta, 200-300 milyon kişinin önümüzdeki yıllarda iç göçmen durumunda olacağı tahmin edilmektedir. Bütün bu sorunlar ise Çin'in önümüzdeki yıllarda yeni sorunlar ve karışıklıklarla karşı karşıya kalacağını bir göstergesidir.⁶⁰²

Bu çerçevede, Çin hükümetini önümüzdeki yıllarda bir dizi sorun beklemektedir. Ülkenin iç ve batı bölgelerinin kalkındırılması, kuzeydoğu eyaletlerinde eski sanayi tesislerinin elden geçirilmesi, bazı sektörlerde aşırı ısınmanın önünün alınması ve işsizliğin azaltılması devletin önümüzdeki dönem için başlıca hedefleridir. Ayrıca yoksulluk sorunu ciddi boyutlardadır.⁶⁰³ Dünya Bankası 350 milyon Çinlinin yoksulluk çizgisi (günde 1 dolar) altında yaşadığını tahmin ediyor. Bu durum, yaşam standartları arasındaki uçurumun giderek daha da genişleyeceği, bunun da potansiyel bakımdan tehlikeli toplumsal gelişmelere yol açabileceği korkusunu artırıyor.⁶⁰⁴

Christopher Layne, süper gücü ve durumunu tahlil ederken ilginç bir yorum yapmaktadır. “Amerikan hegemonyası iki tarafı keskin bir kılıçtır. Diğer kelimelerle söylersek, Amerikan gücü bir paradokstur. Bir elinde, Amerikan üstünlüğü küresel ve bölgesel kararlılığı sağlayan en önemli faktör olarak tanımlanabilir. Amerika tarafından doğurulan iki taraflı ve çok taraflı birlikteliklerin taahhütleri tarafından sağlanan mevcut güvenlik çatısı olmazsa, dünya daha tehlikeli bir yer haline gelebilirdi veya gelir. Madeni paranın bir yüzünde, Katkıda bulunanların çoğu, -muhakkak ki tamamına yakını- Amerikan gücünün büyüklüğüne kızgınlığını açığa çıkarır ve o gücün Washington tarafından nasıl kullanılacağından korkar. Çin, örneğin, Amerika'nın kendisinin yükselmesine ve büyük güç statüsüne yoldaş olmasını ve Tayvan sorununa karışmayı bırakmasını ister. Moskova'daki politik elit de, Washington'un Rusya'ya Amerika ile eşit büyük bir güçmüş gibi davranmasını ve Rusya'nın içişlerine karışmayı durdurmasını ister.”⁶⁰⁵

Gerçekten de Putin, 10 Şubat 2007 tarihinde, 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşmada, tek kutuplu dünyanın kabul edilemez olduğunu

---

⁶⁰² Mehmet Sami Denker, **2000'li Yıllarda Asya-Pasifik Bölgesinin Güvenliği Muhtemel Gelişmeler ve Büyük Güç Etkileşimi**, s. 82

⁶⁰³ **Çin Ülke Bülteni**, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), İstanbul, Haziran 2005, s. 2

⁶⁰⁴ Mehmet Ögütçü, “Bir Dünya Devi Çin(2)”, **Radikal Gazetesi**, 7 Şubat 2005.
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=142700>

⁶⁰⁵ Christopher Layne, “**Offshore Balancing Revisited**”, *The Washington Quarterly*, V: 25, Issue: 2, Spring 2002, p. 233-234

vurgulayarak tarihi bir çıkışta bulunmuştu. Konferansa damgasını vuran bu konuşma dünyada yankı uyandırmıştı.

Bu açıklama üzerine Mahir Kaynak, “Ben Putin’in sözlerini ve tek kutuplu dünya düşüncesinin sona erdiğinin ilanını bir çatışmanın başlangıcı olarak değil bir mücadelenin sona ermesi olarak algılıyorum. Dünya üzerindeki yeni dengenin tarafları şekillenmekte ve bunların baş aktörlerinin ABD ve Rusya olacağı ilan edilmektedir. Önümüzdeki dönemde küresel sermayenin bir üretim üssü olarak kullandığı ve sermaye sağlayarak bu üretimi desteklediği Çin kontrol altına alınacak ve hem aşırı doğal kaynak kullanımı hem de diğer ülkelerle rekabeti engellenecektir. AB projesinin sona ermesi, dağılan birliğin taraflar arasında paylaşılması en güçlü ihtimal olarak görünmektedir. Bugüne kadar tek kutuplu dünya modeline göre politikalar belirleyen ülkemizin bu yeni duruma göre tavır alması ve yeni dengeye uygun bir yapılanma sergilemesi kaçınılmaz görünüyor”⁶⁰⁶ diyerek Çin’e yönelik gelişebilecek bir olumsuzluğa dikkat çekmektedir.

Hukuki reformlar devam ettiği takdirde, Çin vatandaşlarına daha doğru bir adalet sağlar. Daha da önemlisi, reformlar Çin’in yükselen bir güç olarak, adaleti sağlamakla, barışı ve başarıyı desteklemesine hizmet eder. Böyle yardımlar dünyanın Çin’i bir tehdit olarak görmesini de engeller.⁶⁰⁷

1980’lerde yürürlüğe giren “her aileye tek çocuk” politikası resmi nüfus artışını yavaşlatmış ve 1991-2002 yılları arasında resmi nüfus her yıl yüzde 1 oranında artmıştır. Ancak kayıt dışı doğumlar eklendiğinde Çin nüfusunun daha yüksek çıkması beklenmektedir. Tek çocuk politikası beraberinde genç nüfus oranının azalmasını ve Çin halkının yaşlanmasını getirmiştir. 1990 yılında 65 yaş üstü nüfus toplam nüfusun yüzde 9’unu oluştururken, 2030 yılında bu oranın yüzde 22 olması beklenmektedir. Bu da sosyal sigorta ve emeklilik fonlarına ülke ekonomisinden daha fazla pay ayrılmasını gerektirecektir.⁶⁰⁸

---

⁶⁰⁶ Mahir Kaynak, “Neredeyiz?”, *Star*, 18 Şubat 2007.

⁶⁰⁷ Mei Ying Gechlik, “**Judicial Reform in China: Lessons from Shanghai**”, *The Columbia Journal of Asian Law*, April 2006, p. 137

⁶⁰⁸ **Çin Ülke Bülteni**, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), s. 3

C- SENARYOLAR

Stratejik öngörü, geçmişten gelip bugün var olan ve geleceği etkilemesi olası eğilimleri göz önüne alarak, geleceğe yönelik stratejik planlama yapılmasını sağlar.⁶⁰⁹

Öngörü kehanet değildir. Kehanet geleceği bilmektir, fakat hiç kimse (tesadüfler dışında) geleceği bilemez. Klasik bir örnekle ikisinin arasındaki farkı açıklayabiliriz. “Yarın yüzde yüz yağmur yağacak” bir kehanettir. “Yarın yağmur yağma olasılığı yağmama olasılığından daha fazladır”; bir başka deyişle “yarın yüzde 51 yağmur yağacak” demek öngörüdür.⁶¹⁰

“Stratejik öngörü” neden gereklidir? İster devlet yönetimi karar alıcı olsun, isterse de örgüt yöneticileri olsun beklenmedik bir gelişme ortaya çıktığında, yeni bir modele hızla geçişi sağlayacak “öge”, “stratejik öngörü” planlarıdır. Eğer bir devletin (ya da işletmenin) üst düzey kararları aynı öngörüler doğrultusunda alınmazsa, çoğunlukla birbirinin etkisini yok edecek kararlar dizisi halinde bir kısır döngü yaratır.

“Stratejik öngörü” senaryoları hem devlet karar alıcıları hem de çok uluslu büyük örgütler ve akademisyenler için titizlikle hazırlanmak zorundadır. Çünkü, ortaya çıkan/çıkacak olaylar; örneğin; politik, ekonomik, sosyal, teknolojik ve askeri koşul ve olanakların değişmesi hem devlet hem de özellikle uluslar arası yatırımcı sermaye gruplarını derinden etkileyecektir.⁶¹¹

Senaryolar hazırlanırken senaryo yönlendiricileri olarak seçilen trendler ulusal ve uluslar arası sorunlar açısından çok önemlidir. Bir ülkenin geleceğini biçimlendiren ve yönlendiren ve öteki uluslarla ilişkisini etkileyen trendler; coğrafi, ekonomik, askeri, sosyolojik, bilim ve teknoloji, politik, demografik, çevre etkisi, doğal kaynaklar ve toplum güç öğeleridir. Yönlendiriciler, bu ve öteki öğelerle ilişkili ve değişen ölçülerde senaryoların konusunu belirleyen gerçekleşmesi olası trend ve olaylardır. Bir senaryoda bu yönlendirici trendlerden biri seçilir, listenin başına konur ve diğer tüm yönlendirici trendler üzerinde egemen olur. Bu yönlendiricilerin birbirleriyle etkileşimi senaryoların zaman konisinde ileriye doğru hareketini sağlayan sonuçları yaratır.⁶¹²

---

⁶⁰⁹ **Stratejik Öngörü**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, Temmuz 1994, s. I

⁶¹⁰ **Stratejik Öngörü**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, s. 6 ve Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, s. 63

⁶¹¹ Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, s. 72

⁶¹² **Stratejik Öngörü**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, s. 11 ve Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, s. 68

Başlangıç senaryoları; uzmanlar, planlamacılar, fütüristler ve senaryo yazarları arasında işleyen bir ilişki yaratmada yararlı araçlardır. Gerçekleşebilirlik (olasılık) konisindeki sürecin akımı içinde, ilgili ve kesin veri sağlayan ve ortaya çıkan senaryoları kullanacak olanlar uzmanlar ve planlamacılarıdır. Fütüristler ve senaryo yazarları, öngörülerini sağlayan ve senaryolara tutarlılık ve bütüncül bir görüş verenlerdir.⁶¹³

Olasılık dışı senaryolar, koni içinde kurulan senaryoların mantıki ilerleyişini, yeni anahtarlar belirleninceye ve senaryo yönlendiriciler olarak yeni trendler ve olaylar bulununcaya kadar askıya alırlar.⁶¹⁴

Burada, gelecek ile ilgili görüşleri belirtecek, ancak bu şekilde bir öngörü analizine girmeyeceğim. Çünkü devamlı değişim geçiren koşullar, her yeni durumda bizi yeni bir senaryo yazmaya zorlayacaktır. Bu şekilde devamlı değişen, yenilenme zorunluluğu bulunan ve olasılık dışı senaryoların çok etkin olduğu güncel durumların analizini, değişme gerektiren senaryolarla yapmanın uygun olmayacağını değerlendiriyorum. Tahlillerde belirli sabitelerin kullanılması olayın formüle edilmesini kolaylaştırmakla birlikte, beklenmeyenler ya da öngörülmeleyen olaylar genel trendlerde kırılmalara neden olmaktadır. Alvin ve Heidi Toffler'lara göre de "tarih hiç olası görülmeyen karışıklıklar ve savaşlarla doludur."⁶¹⁵ Bu açıdan, beklenmeyenlerin dünya tarihine yön verdiğini, durağan bir düşünce ve sistemle yapılacak öngörülerin yetersiz kalacağını söyleyebiliriz. Bu çalışmada, görüşlerimizde temel yönlendirici olarak coğrafyayı, tarih ve gelenekleri, demografiyi ve sosyo-kültürel yapıyı kullanarak genel bir analiz yapmaya çalıştık.

Kısa vadeli perspektifle (gelecek beş yıla kadar), orta vadeli perspektifi (yirmi yıla kadar) ve uzun vadeli perspektifi (yirmi yılın ötesinde) birbirinden ayırmak gerekmektedir.⁶¹⁶

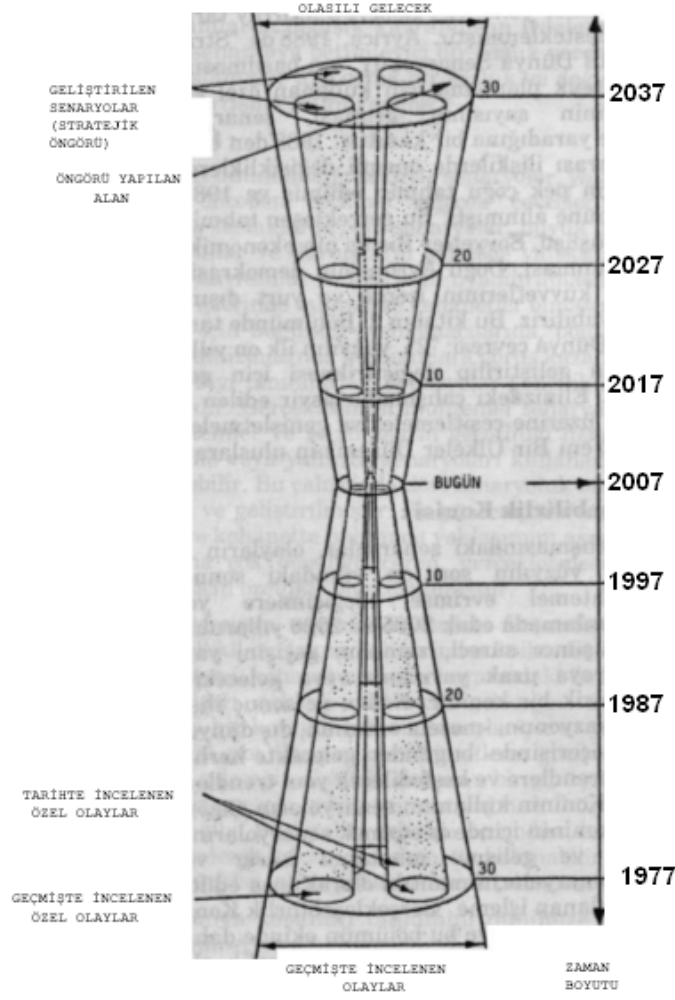
⁶¹³ Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, s. 69

⁶¹⁴ **Stratejik Öngörü**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, s. 9.

⁶¹⁵ Alvin ve Heidi Toffler, **21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşısı Mücadele**, s.213.

⁶¹⁶ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 178

OLASILIK (ÖNGÖRÜ) KONİSİ

Şema-1 Öngörü Konisi⁶¹⁷

Tam bir kültürel mozaik niteliği taşıyan Asya kıtası uzun dönemde yeni bloklaşma tecrübelerine şahit olacaktır. Çin ve Hindistan gibi iki demografik devi, Japonya gibi ekonomik devi, Rusya gibi bir step devini ve dünyanın en stratejik hattını oluşturan Rimland kuşağı üzerinde İslam dünyasının en büyük güçlerini barındıran bu kıta, stratejik mücadelenin önemli sahnelerinden biri olmaya devam edecektir.⁶¹⁸

⁶¹⁷ **Stratejik Öngörü**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, s. 8

⁶¹⁸ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, s. 188

Uluslar arası ekonomi-politikte görülen yeni dönüşümler ve jeoekonomik kaynak paylaşımı, bölgeler açısından ele alındığında 21. yüzyıl, başlarında bir Asya, sonlarında ise bir Afrika yüzyılı olmaya aday görünmektedir.⁶¹⁹

Bundan dolayı, Amerikalı stratejistlere göre, Amerika için en acil görev, hiçbir devlet ya da devletler birleşiminin Amerika Birleşik Devletleri'ni Avrasya'dan atma ya da hatta onun belirleyici hakemlik rolünü önemli ölçüde azaltma kapasitesini elde etmemesini sağlamaktır.⁶²⁰

Gelecek 20-30 yıl için gerçek alternatifler, ya -tereddütlü ve sancılı bir biçimde de olsa- kıtasal birlik hedefine yönelmiş, genişleyen ve birleşen bir Avrupa: Orta Avrupa'nın jeopolitik olarak kimseye ait olmayan topraklar olarak kaldığı, mevcut bütünleşme ve jeopolitik genişlik durumundan öteye gitmeyen pat olmuş bir Avrupa; ya da, pat olma sonucunda adım adım bölünen ve eski güç yarışına geri dönen bir Avrupa.⁶²¹

Samuel Huntington'un uygarlıklar çatışması tezindeki Batı uygarlığına karşı İslam uygarlığı ve Konfüçyüs uygarlığı arasında bir ittifak gelişirse, yeni bir dünya düzeninin oluşacağı aşikardır.⁶²² Ancak ilginçtir ki, Çin ile batılılar daha yakın işbirliğine girmektedirler. Ticaret diğer tüm ülkelerle olandan çok daha fazladır. Almanya'nın Volkswagen firması Almanya içindeki operasyonlarından daha fazla Çin operasyonlarından kar etmektedir.⁶²³ Çin, Pakistan hariç, -ki bu da Hindistan tehdidinden kaynaklanmaktadır- İslam dünyasında Müslümanların çoğunluğunu (yüzde 90) oluşturduğu Sünni devletlere değil, özellikle Sünnilerle tarih boyunca düşman olan Şii İran ve Vehhabi Suudi Arabistan'a füze teknolojisi ve nükleer teknoloji sağlamaktadır. Afganistan sorununda İran'ın desteği sadece Afgan Şiiilerine, Suudilerin desteği de Vehhabi gruplara gitmekteydi.⁶²⁴ Orta Asya'daki durum ve bağımsızlık sonrası Kazakistan politikaları da açıktır. Bu şartlarda İslam uygarlığı ile Konfüçyüs uygarlığı arasında nasıl bir ittifak gelişeceği şüphelidir.

İngiltere'de enerji konusunda değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu çerçevede, İngiltere Başbakanı İngiltere emisyon hedeflerine ulaşırsa ve kendi yakıt kaynaklarını

---

⁶¹⁹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, s. 218

⁶²⁰ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 178

⁶²¹ **A.g.e.**, s. 70

⁶²² Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, s. 222

⁶²³ **Çin Ülke Bülteni**, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), s. 11

⁶²⁴ Bkz. Ahmet Raşid, **Taliban İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun**, (Çev. Osman Akınhay), Everest-Mozaik Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul, Kasım 2001.

korursa –Kuzey Denizindeki gaz kısa bir süre sonra bitecek- nükleer ileride tek seçenek olacaktır diye inanmaktadır. Alternatifi ise gaz ve elektrik satın almaktır. Fakat gelecekteki büyük üreticilerin Rusya ve Çin olacağı ve o ülkelerin kararlılıklarının korku verdiği dikkate alınırsa hiçbir politikacı veya endüstrici onlara bağlı kalmak istemeyecektir.⁶²⁵

Nükleer güç halen İngiltere'nin enerji ihtiyacının yüzde 20'sini karşılamaktadır. Fakat bütün mevcut istasyonların 2020 yılına kadar kapanma ihtiyacı vardır ve her birinin değiştirilmesi 2 milyar pound civarında bir maliyettir ve inşaları 10 yıl almaktadır. 2030 yılına kadar ihtiyacın yüzde 80'inin gaz santrallerinden elde edilmesi düşünülmektedir, fakat Rusya ile Fransa ve Almanya'nın yaşadıkları sorunlar göstermektedir ki kaynağın güvenliğine ilişkin ciddi şüpheler vardır. Problem İngiltere'de yalnız 12 termik santral kalmasıdır, Hindistan 150 ve Çin 600 termik santrale sahiptir ve İngiltere halen çok miktarda kömür ithal etmektedir.⁶²⁶

Gazprom, dünyanın en büyük gaz üreticisi, genişleme planlarına destek amacıyla serseri taktiklerle enerji kaynakları üzerindeki kontrolünü kullanmaya açıkça hazırdır. Gazprom Avrupa Birliğinin gazının yüzde 25'ini karşılamaktadır. Aynı zamanda Kuzey Denizi gazını çıkartarak İngiltere'de 11 milyon eve gaz dağıtımını yapan Centrica şirketini 12 milyar pounda almak istemektedir. Avrupa Komisyonu, neden Avrupa Birliği ülkelerinin enerji şirketlerini Rusların almasından korktuklarını Gazprom'dan gelen tehditler kesin olarak göstermiştir demiştir. Türkiye gaz ihtiyacının dörtte üçünü Rusyadan karşılamaktadır.⁶²⁷ Gaz ihtiyacının dörtte birini Rusya'dan sağlayan Avrupa'da çok ciddi tartışmalar olurken, Türkiye'nin böyle bir bağımlılığa sahip olması korku vericidir.

21.yüzyılda, zengin enerji kaynaklarına ve önemli stratejik konuma sahip olan Orta Asya'da, barış ve güven ortamı yaratılamaz ise, son derece savunmasız ve dışa açık olan bu bölge, büyük güçlerin çekişmesiyle Zbigniew Brzezinski'nin dediği gibi "Avrasya'nın Balkanları"na dönüşebilir.⁶²⁸

---

⁶²⁵ Tomos Livingstone, "Threat of Nuclear Fallout as Wales and Blair Disagree over Energy Future", **Western Mail**, November 26, 2005, p. 20

⁶²⁶ Kevin Rowan, **The Journal**, March 13, 2006, p. 28

⁶²⁷ Sean Poulter, "The New Cold War; Russian Power Giant with Its Sights Set on British Gas Warns the West: Sell Us Your Fuel Firms or We'll Cut Your Supplies", **The Daily Mail**, April 21, 2006, p. 6.

⁶²⁸ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, ss. 112-113

Orta Asya'nın geleceği olasılıkla daha karmaşık bir durumlar bütünü tarafından belirlenecek, devletlerinin kaderi Rusya, Türkiye, İran ve Çin'in çıkarlarının entrikalı bir karşılıklı oyunu tarafından belirlenecektir.⁶²⁹

Pentagonun değerlendirme bölümünün başkanı Andrew Marshall tarafından bir araya getirilen savunma konusunda uzman emekli ve çalışan yetkililer ve akademisyenler, Asya için beş farklı alternatif senaryo üretmişlerdir. Bu senaryolar sırasıyla; İstikrarsız Çin, Güçlü Çin, yeni Güney Asya düzeni, Asya'nın Yeniden düzenlenmesi ve yeni Çin-Hindistan Ortaklığını içermektedir.

ABD'nin Asya 2025 raporunda Çin, istikrarlı veya istikrarsız, güçlü veya zayıf olmasına bakılmaksızın tehdit olarak tanımlanmıştır.⁶³⁰

Çin'in bir büyük güç olarak ortaya çıkması çok önemli bir jeostratejik konudur. En dikkate değer sonuç, demokratikleşen ve serbest piyasa ekonomisini benimseyen bir Çin'in daha büyük bir Asya bölgesel işbirliği çerçevesi içine alınmasıdır. Fakat varsayın ki Çin demokratikleşmeyip aksine ekonomik ve askeri gücünü büyütüyor?⁶³¹

Gordon Brown'a göre, ekonomik güç ve kararlılık, güç ve güvenlik haline gelir.⁶³² Çin'in küresel bir güç olması durumunda, gelecek çeyrek yüzyılda bölgesel olarak egemen bir Çin ve aynı zamanda bir küresel güç olarak Çin, potansiyel menzilini genişleterek, Singapur, Bangkok, Kuala Lumpur, Manila ile Jakarta'daki anormal zengin ve ekonomik olarak güçlü diasporanın siyasal desteğini harekete geçirecek ve hem Orta Asya'ya, hem de Rus Uzakdoğu'suna girecek, bu şekilde çapı itibarıyla, 150 yıl önce başlayan gerileyişinden önceki Çin İmparatorluğu'nun genişliğine yaklaşacaktır.⁶³³

ABD, Çin'i düşman olarak görmenin yanında kendisine tek başına karşı koyamayacağını ve muhakkak Çin'in bir müttefik kazanmaya çalışacağını düşünmektedir. Bu konuda en büyük tedirginliği Çin-Hindistan işbirliğidir.

---

⁶²⁹ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 136

⁶³⁰ Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, s. 207

⁶³¹ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 52

⁶³² Anthony Hilton, "Security into Stability - a Conjuror Plays His Tricks", **The Evening Standard**, March 22, 2006, p. 27.

⁶³³ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 150

Maliyeti ne olursa olsun Çin-Hindistan işbirliğinin önlenmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Hindistan'la bağlarını kuvvetlendirmek için diplomatik ve askeri konularda daha aktif olması, Çin-Hindistan işbirliğini önleme isteğinin bir sonucudur.⁶³⁴

Potansiyel olarak daha fazla sonuç doğurabilecek bir diğer meydan okuma, bir Çin-Japon ittifakı olabilir. Gelecekte Çin ve Japonya'nın bir ittifaka gitmeleri, yakın tarihsel deneyimler (NATO, AB, ABD-Japonya) göz önüne alındığında olası gözükmemektedir.⁶³⁵

Bunlara karşılık, ASEAN Genel Sekreteri Ong Keng Yong, 22. ASEAN Enerji Bakanları Toplantısı (Ministers on Energy Meeting) (AMEM) ve AMEM +3'ün Çin, Japonya ve Kore ticaret bakanlarını da içeren ilk toplantısında, 9 Haziran 2004 tarihindeki konuşmasında, ASEAN faaliyetlerindeki iki açık trendi açıkladı ki bunlar, ekonomik entegrasyonun yoğunlaştırılması ve Çin, Japonya ve Kore ile, ayrıca ilave olarak Hindistan, Avustralya ve Yeni Zelanda ile bağların güçlendirilmesidir.⁶³⁶

Çin ekonomisinin 2006-2010 yılları arasında senelik %8 büyüme göstermesi beklenmektedir. Yeni ekonomik yapılanmanın sonucunda 2001-2005 yıllarına göre daha fazla artış hızı göstereceği hesaplanmakla beraber, gelecek on yılda yaşanması beklenen politik ve sosyal zorlukların, Çin'deki değişimi zayıflatacağı ve büyümenin beklenenden daha az olmasını sağlayacağı yenilikçiler tarafından ortaya atılmaktadır. Politik ve sosyal sorunların olması halinde ekonominin zayıflayacağı, kazanç dağılımının düzgün olmayacağı, kazanç portföylerini aşağı çekeceği tahmin edilmektedir.⁶³⁷

Brzezinski'ye göre, Çin'in bir siyasal huzursuzluk döneminden kaçınması olanaksızdır. Büyüklüğü, büyüyen bölgesel ayrımlar gerçeği ve elli yıllık öğreti diktatörlüğünün mirası göz önüne alındığında böylesi bir dönem, hem siyasal hem de ekonomik olarak duraksatıcı olabilir.

Bazı Çin uzmanları, Çin'in tarihsel iç bölünme devrelerinden birine düşebileceğini, böylece de Çin'in büyüklüğe ilerleyişinin tamamen durabileceğini öngörmektedirler. Fakat böylesi aşırı bir olasılığın gerçekleşmesinin, her ikisi de

---

⁶³⁴ Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, s. 208

⁶³⁵ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 53

⁶³⁶ Genalyn D. Kabling, "ASEAN Energy Chiefs Seek Alternative Oil Sources", **Manila Bulletin**, June 10, 2004

⁶³⁷ Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, s.90

birleşik bir Çin devletinin lehine çalışan, kitlesel milliyetçiliğin ve modern iletişimin etkisiyle azaldığı değerlendirilebilir.⁶³⁸

Bir çalışmada, Çin'in kendi bünyesinde gerekli reformları gerçekleştirme kapasitesi ile dış dünyadan gelecek tepkileri karşılama biçiminin, ülkenin geleceğini belirlemede etkili olacağı varsayımıyla, üç farklı senaryo ortaya konuyor:

1. "Bölgesel Bağlar" senaryosu:

Bu senaryo Çin'in yükselişinden rahatsız olan ABD ve Avrupa'nın bu yükselişi engelleyici bir rol oynamaya çalışacaklarını, Çin'deki tek parti yönetiminin ise etkili müdahaleler yaparak ülkedeki gelişmeyi sürdüreceğini varsayıyor.

2. "Gerçekleşmeyen Umutlar" senaryosu:

Bu senaryo Çin hükümetinin, ekonomik gelişmenin sürmesi ve toplumsal barışın korunması için gerekli reformları yapmakta yetersiz kalacağı varsayımına dayanıyor.

3. "Yeni İpek Yolu" senaryosu:

Bu senaryo en iyimser senaryo olup, Çin'in bir yandan küresel ekonomiyle bütünleşmesini sürdürerek ve iç bünyede gerekli reformları yaparak hızlı büyümeye devam edeceğini, diğer yandan küresel jeopolitik sistemle barışçı bir güç olarak bütünleşeceğini varsayıyor.

Davos'ta yapılan bu değerlendirme Çin'in ancak bu sonuncu senaryoyu uygulayabilmesi halinde ekonomik büyüme temposunu sürdürebileceği ve etkili bir küresel güç haline gelebileceğini ortaya koyuyor.⁶³⁹

Bu senaryoları incelediğimizde en dikkati çeken husus, ekonominin, silahlı gücün ve teknolojik gücün ana referanslar olmasıdır. Aynı zamanda bu senaryolarda, doğal olarak referanslara ilişkin somut veriler kullanılmış, beklenmeyenler, demografik ve moral güçler, Çinlinin kuvvet kullanım konsepti, gelenek ve görenekleri, inanışları, değişmeyen değer olan coğrafya da dikkate alınmamıştır. Bu nedenle, bu senaryolarda bazı değişiklikler yapma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Mevcut konjonktürde hiçbir değişiklik olmadığını ve dünyanın sorunsuz olarak dönmeye devam ettiğini kabul etsek bile, 2035'de yüzde 25 civarında bir nüfusu 65 yaş ve üzeri bir duruma gelmesi ile Çin, bugünkü Rusya'ya benzeyecektir. Sonucunda sağlık giderlerinin artması, fazla nüfustan dolayı çok yüksek boyutlara varacak,

⁶³⁸Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 147

⁶³⁹Osman Ulugay, "İki Yıldız, Altı Senaryo", **Milliyet Gazetesi**, 16 Eylül 2006.

bugünkü ABD ve AB seviyesinde bir milli gelire de sahip olamayacağı için toplumsal olaylara sebep olabilecektir.

Diğer taraftan, Çin kaynaklı hiçbir sorun yaşanmasa dahi, Amerika ve Avrupa kaynaklı yaşanabilecek krizler Çin'e doğrudan etki edecektir. Bu çerçevede, önümüzdeki yıllar içerisinde Amerika'da gerçekleşmesi beklenen ekonomik krizin ve AB'nin dağılmasına neden olabilecek siyasi/ekonomik krizin, Çin'i de çok ciddi olarak etkileyeceği açıktır. Böyle bir durumda, ABD ve AB'nin ithalata getirebilecekleri bazı kısıtlamalar, Çin'de binlerce fabrikanın kapanmasına, milyonlarca insanın işsiz kalmasına, bu da zaten çok kötü yaşam şartlarına sahip Çinlilerin aç kalmasına neden olabilir. Böyle bir ortam, Çin'i yeniden tarihi karışık dönemlerinden birine itebilir. Çünkü Çin'de halk asker ve polisten korkmamaktadır. Ayrıca, aç insanların kaybedebilecekleri bir şey de yoktur. Karşılaşılan konjonktür Çin devletini dışarıya karşı askeri bir harekate itebilir. Harekatın öncelikli hedefi de Güney Doğu Asya olacaktır. Özellikle Singapur ve Tayvan'ı, bilahare Güney Çin Denizi'ndeki enerji rezervleri açısından zengin tartışmalı adaları ele geçirmek isteyecektir. Kuzeyde de Dış Moğolistan (Moğolistan Halk Cumhuriyeti) ilk hedefleri arasında olacaktır.

Ancak ABD-AB ekonomik krizi öncesinde Çin'de bir kriz yaşanırsa Çin ekonomisine bir aşırı yapılmış olur ve sonraki rahatsızlığı daha hafif atlatabileceği düşünülebilir.

Farklı bir görüşle de, konu daha önce bahsedilen nesil süreci açısından incelenebilir. 1900'lerin başında yaşanan cumhuriyet faaliyetleri 60 yıl kadar sonra Kültür Devrimi ile farklı bir yön almıştı. 2020'li yıllar da Çin'de, devletin ekonomiden çekilmesi, devlete ait şirket/holdinglerin özelleştirileceği yıllar olabilir. Diğer taraftan, 1920-1950 arası doğanlar 1950-1980 arasını yönetmişti, 1950-1980 arası doğanlar içinde bulunduğumuz 1980-2010 sürecini yönetiyorlar. 1980 sonrası doğanlar 2010 sonrası yönetecektir. Bu süreç, pek sıkıntı çekmemiş, ailede tek çocuklu olarak büyümüş insanların olası olumsuzluklarına sahip bir nesil (paylaşmayı bilmeyen, her evin prensi ya da prensesi olarak yetiştirilmiş şımarık ve bencil yeni bir nesil⁶⁴⁰) tarafından yönlendirilecektir.

Diğer bir husus da, 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti 2009'da 60 yılını doldurmaktadır. 60 yıl ve katları devletlerin hayatında çok önemli dönüm noktalarını

---

⁶⁴⁰ Mehmet Ögütçü, "Bir Dünya Devi Çin(2)", **Radikal Gazetesi**, 7 Şubat 2005.

teşkil ederler. Bu nedenle 2009 civarında mevcut durumdan farklı çok ciddi değişimler olmasını bekleyebiliriz.

Bir başka öngörü metodunu da ilk defa bu terimi kullanmış olan Robert Pretcher'ın ifadesiyle “Sosyonomi” incelemesi olarak isimlendirebiliriz.⁶⁴¹

Pretcher, sosyal bilimlerin, fizik temelli bilimlerin 300 yıl önce bulunduğu noktada olduğunu iddia etmektedir ve Ralph Nelson Elliott'un dalga teorisinden hareketle, bilimsel temellerini 1970'lerde yaygınlaşan kaos araştırmalarında bulan sosyonomi kavramını dile getirmiştir.

Yaygın görüş, kitlesel ruh halindeki değişimin, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerin sonucu olduğu yönündedir. Bu yaklaşıma göre, ekonomide, politikada, uluslar arası ilişkilerde ya da toplumsal yaşamdaki bir takım değişimler, kitlesel ruh halinde değişimlere neden olur. Sosyonomik yaklaşım ise, geleneksel yaklaşımın tam tersidir. Sosyonomik yaklaşıma göre ekonomideki, toplumsal yaşamdaki, politikadaki ya da uluslar arası ilişkilerdeki değişimler, toplumsal ruh halindeki değişimlerin sonucudur. Bu yaklaşıma göre, kitlesel ruh hali, olayları izlemez. Olaylar, kitlesel ruh halindeki değişimlerin sonucudur ve kitlesel ruh halindeki değişimler de insan etkinliklerinin sonucu olan alanlarda, olayların ilerleme ve gelişme çizgisini belirler.

Finans piyasalarındaki trend değişiklikleri de, aynı yaklaşımla, olayların, haberlerin ve gelişmelerin sonucu değildir. Tam tersine, finans piyasalarındaki trend değişiklikleri, gelecekte yaşanacak olan olayların sinyallerini verirler. Fiyat grafikleri üzerinde ne kadar büyük derecede bir dalga başlangıcı görülüyorsa, toplumsal yaşamda da etkileri o derecede büyük olacak gelişmeler ve olaylar beklemek gerekir.⁶⁴²

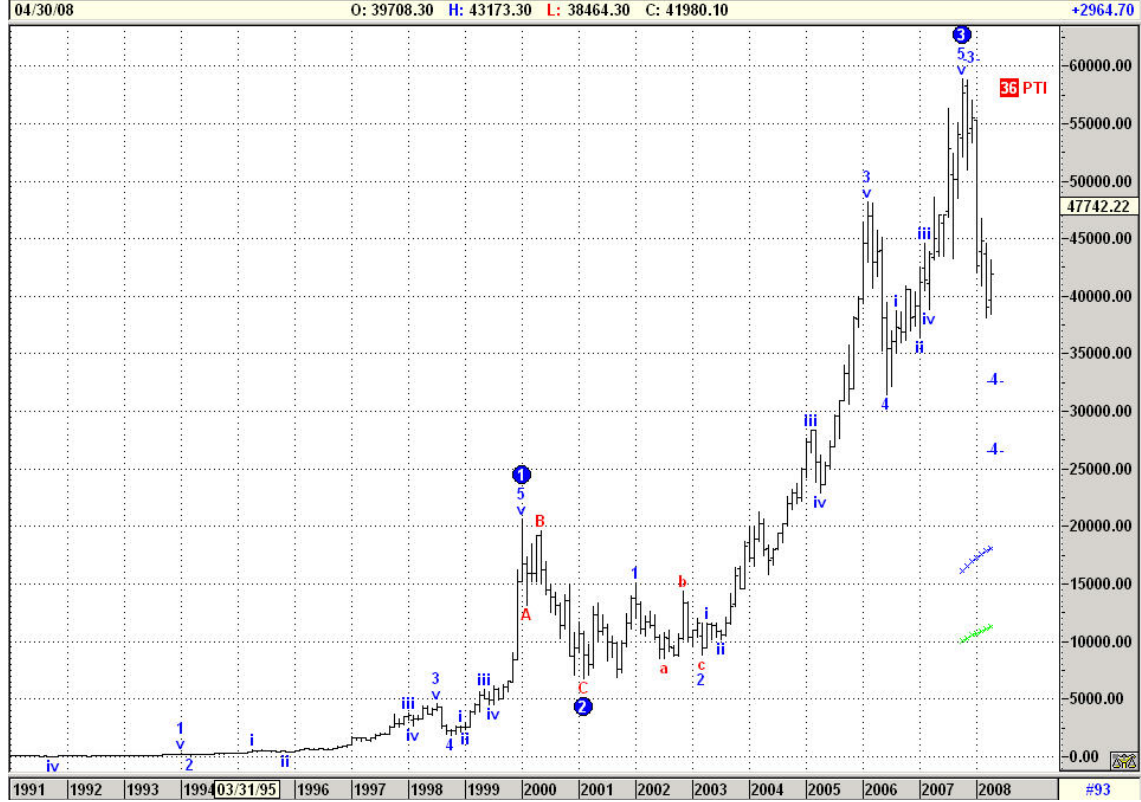
Bu çerçevede, Elliott dalga analizi; fiyat hareketinin devamında, muhtemel pek çok dalga yapısının dikkate alınması, olası farklı modeller doğrultusunda piyasanın izlenmesi, dalgaların fiyat ve zaman boyutu dikkate alınarak birbirlerine oranlanması ve hangi seviyelere ulaşabileceğinin analizi, hangi fiyat seviyeleri geçildiğinde hangi modellerin olasılık dışına çıktığı, hangi modellerin olasılığının kuvvetlendiği gibi karmaşık bir yaklaşıma dayanır.

---

⁶⁴¹ Bkz. Robert Pretcher, **Wave Principle of Human Social Behavior and the New Science of Socionomics**, New Classics Library, Gainesville, Georgia, 2002.

⁶⁴² Tuncer Şengöz, **Elliott Dalga Prensipleri**, Scala Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul, Haziran 2002, s. 157

Elliott analizinde temel, fibonacci sayıları⁶⁴³ ve dalga yapısının kendisidir. Bu analiz şeklinde toplulukların psikolojilerinin ve davranışlarının fiyat çubuklarına yansımaları incelenir.

Grafik-1 1991-2008 IMKB-100 Grafiği

- Grafik Advanced Get programında elde edilmiştir.

Tuncer Şengöz, Elliott Dalga Prensipleri isimli kitabının “Yeni bir yükselişin şafağında” başlıklı kısmında, “Türkiye’de 2000 Kasım ve 2001 Şubat’ını milat yapan geleneksel yaklaşımın aksine, sosyonomik yaklaşım, bu tarihleri ve bu tarihlerin etrafında oluşan dönemi, yıllardır devam eden bir düşüş ve gerileme trendinin dip seviyesi olarak görme eğiliminde olmayı gerektiriyor. Bu dönemin tarihsel bir dip mi, yoksa henüz yaşamadığımız daha büyük bir aşırılığın öncesindeki bir dönem mi olduğunu bize zaman gösterecek. Kesin olan, gerek ekonomik ve finansal verilerde, gerekse de sosyal trendlerde kötümser bir aşırılığa ulaşılmış olmasıdır⁶⁴⁴ değerlendirmesinde bulunuyor.

Geleceğe dönük öngörüsüne şu şekilde devam ediyor: Dalga prensipleri, gerek zaman, gerekse de fiyat mesafesi bakımından, borsada yeterli bir geri alışı yaşandığını,

⁶⁴³ Bkz. Ahmet Mergen, **Fibonacci**, Sögüt Ofset, İstanbul, 1997.

⁶⁴⁴ Tuncer Şengöz, **Elliott Dalga Prensipleri**, s. 197

bundan sonra başlayacak olan trendin, 2000’li yılların başında hayal edilenden çok daha büyük ve şiddetli bir trend olacağını gösteriyor. Bu trend, en azından 1990’lı yılları yaşayan kuşakların hiç görmediği ve bu nedenle hayal etmekte zorlandığı bir fiyat hareketi ile ilerleyecektir. Bu trendin sosyal arka planını öngörebilmek için geleneksel yöntemler kullanmanın ve yıllardır devam eden eğilimlerin sürgit devam edeceğini varsaymanın bir yararı olmadığı açıktır. Gerek borsada, gerekse sosyal trendlerde yaşanan bu tarihsel düzeltmenin ardından sonu bir finansal çılgınlıkla bitecek olan uzun ve istikrarlı bir dönemin geleceği kesindir. Onyıllar boyunca devam edecek olan bu dönem ise, finansal yatırım tercihlerinden, ekonomide, iş idaresinde, politakada ve sanatta davranış biçimlerine kadar geniş bir alanda değişmekte olan bu yeni döneme uygun düşünmeyi ve davranmayı gerektiriyor.⁶⁴⁵

Gerçekten de, IMKB endeksi 2001 Şubat krizinde 6800’e iner, sonrasında ise başlayan çıkış 2005 yılı sonunda IMKB 100 endeksini 48000’lere taşır.

Burada Şengöz’ün dalga sayımında şüpheli olmasının nedeni Türkiye’de borsanın henüz 20 yıllık bir geçmişi olmasıdır. Gerçekte, ne kadar uzun süreli geçmişe sahip bir borsa varsa o kadar isabet olasılığı artmaktadır. Aynı durum Shanghai borsası için de geçerlidir. Bu nedenle Shanghai borsasının analizinde de “sosyal bir arka planı olmadan yapılacak analiz daha ziyade teknik analiz çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. 2006 yılı içerisinde Shanghai borsasında yaşanan ciddi çıkış tipik bir itkisel kalıpta ilerledi. Hareket 2005 yılı Aralık ayında başladı ve 1000 endeks seviyesinden 6000 endeks seviyesine kadar yükseldi. Bu itkisel yükselişin hangi dereceye ait olduğunu ve dalga hiyerarşisinde nereye ait olduğunu kestirmek güçtür.”⁶⁴⁶

2007 yılında da devam eden ve yaklaşık yüzde 40’lık bir düzeltme yapmış olan endeksin yönünün yukarı olduğu, iyileşmenin devam ettiği de açıktır. Buradan hareketle, Çin’de önümüzdeki yıllar içerisinde çok büyük bir ekonomik ya da sosyal krizin yaşanmasını beklememek daha isabetli olacaktır.

---

⁶⁴⁵ Tuncer Şengöz, **Elliott Dalga Prensipleri**, s. 197

⁶⁴⁶ Shanghai borsasına ilişkin sorulan soruya Tuncer Şengöz’ün 29 Ocak 2007 tarihinde e-mail ile verdiği cevap.

Grafik-2 Shanghai Stock Exchange (SSE) 15 Nisan 2008⁶⁴⁷

⁶⁴⁷ <http://finance.yahoo.com>

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrası dünya iki kutupluluktan tek kutupluluğa dönmüş, ABD dünyanın tek başat gücü olarak ortaya çıkmıştır. Ancak 1960 sonrası dönemde, özellikle 1980 sonrası artan bir ivme ile dünyadaki dengeler yavaş yavaş değişmeye başlamış, Avrasya'daki çok boyutlu ilişkiler 20. Asır başlarındaki duruma benzemiştir. Uzak Doğu cephesinde ekonomik bir atılım ile 19. Asır başlarına doğru bir geri dönüş hareketi, merkezini Türkiye'nin oluşturduğu Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde ise demografik yapıdaki bir patlama ile yeni gelişmelere sebep olacak değişimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak ne yazık ki, Türkiye başta olmak üzere bazı bölge ülkelerinde yapılan çalışmalarla, gelişme ve zenginleşme olmaksızın nüfus artış oranlarında büyük oranda azalmalar gerçekleştirilmiş, bu da bekayı ciddi olarak tehdit eder hale gelmiştir. Bu alanda yapılan misyonerce faaliyetler kaynak ve amaçlarının sorgulanmasını zaruri hale getirmiştir.

Han Çinlilerinin ekonomik gelişmelere entegre olan hayat alanı arama çabaları, Batı medeniyetinin Hegelci açılımının ortaya çıkardığı “Ben” merkezli insanların ahlak çöküntüsü ve Rusya Federasyonu'nda olduğu gibi demografik çöküşüne karşılık, Orta Doğu ve Afrika ağırlıklı olmak üzere eski Batı sömürgelerindeki insanların aşırı nüfus artışına bağlı olarak, yeni yaşam alanlarına göçüyle şekillenen Yeni Avrupa ve Amerika mozaik yapısı, dünyanın yakın bir gelecekte, Huntington'un Medeniyetler Çatışması'nda anlattığı toplumsal değişimlere ve yeni medeniyetlerin varoluşlarına zemin hazırlamaktadır.

Diğer taraftan Çin'in son 30 yılda gerçekleştirdiği ekonomik büyük atılım, dünyanın dikkatini Uzak Doğu'ya çekmiş, ancak Türkiye Devleti'nin ilgisi özel sektörün çok gerisinde kalarak gelişmeleri uzaktan izleme durumuna düşmüştür. Ağırlığını iç tehdide veren bir ülkenin, bu psikolojik yapıdan kurtularak, evrensel ölçekli politikalar izlemesi, büyük stratejiler geliştirmesi mümkün görülmemektedir. Gelişen durumlara göre yeni stratejiler belirleme yerine, büyük stratejiye yeni durumların yaratılmasını ve başkalarının buna göre hareket etmelerini sağlamak, diğer bir deyişle edilgen değil etken bir strateji uygulamak tercih edilmelidir. Edilgen bir stratejide ne kadar isabetli karar verilirse verilsin, sonuçta büyük stratejiyi belirleyen güce hizmet edileceğini unutmamak gerekir. Her alanda, özellikle uluslar arası

ilişkilerde tepkisel eylemler, bir strateji yanlışlığını değil, açıkça stratejik düşüncenin ve stratejinin yokluğunu gösterecektir. Büyük stratejiden yoksun hiçbir şahıs, kurum, kuruluş, devlet veya devletler topluluğunun da gelecek için bir başarı şansının bulunmadığı bilinmelidir.

Bu çerçevede, ırk, dil, din, tarih ve kültür birliktelikleri Orta Asya, Orta Doğu ve Güney Doğu Asya'da ülkemize, dünyada hiçbir toplum ve devlete sağlamadığı kadar büyük bir avantaj sağlamasına rağmen, bu avantaj çeşitli gerekçelerle yeterince kullanılamamaktadır. Enerjiye her yıl büyük kaynaklar harcayan ülkenin dünya enerji rezervlerinin yüzde 75'ine hakim olan Orta Asya ve Orta Doğu bölgelerindeki etkisi çok zayıf kalmaktadır.

Ayrıca, büyük değişimlerin yaşandığı günümüzde, Asya coğrafyasının, büyük Çin Seddi'nin yapılmasına neden olan binlerce yıllık bir medeniyete sahip Türkler ile Çinlilerin gelecekte herhalde bir kültür alışverişine, belki de bir çatışmasına sahne olabileceği, Güney Asya'da, sömürgelik sürecinde Büyük Lider Gandhi'ye rağmen başlayan Müslüman-Hindu çatışmalarının bugüne kadar eşi görülmemiş bir felakete neden olabileceği dikkate alınmalıdır.

Ancak halen dünyada tek başat medeniyeti temsil eden Batı'nın güçlü olduğu bir zeminde, böyle bir durumun yaratılmasının, hangi güç veya güçlerin çıkarına olacağını iyi bir analize girilerek, en az kayıpla veya esas hedef olan insanların barış ve huzur içinde bir arada yaşamaları ile sonuçlanacak şekilde gayretlerin yoğunlaştırılması gerekmektedir. Güç bir zaferi kazandırabilir, ancak bir barışı kazandırıp kazandırmayacağı ise şüphelidir. Barışı kazandıracak olan, savaşın meşruiyeti ve sonrasındaki adalettir.

Akıl ve vicdanı hür olan her insanın gönül derinliğinde yer etmiş hayallerinin; huzur ve refah içinde yaşayan toplumlar olduğu, insana ve doğaya sevginin en büyük güç olduğu, bu unsurların dünya üzerindeki her akılcı ve ilahi öğretilerde de temel olduğu açıktır. Kadim Çin Medeniyetinin Konfüçyüs ve Tao öğretilerinde de açıkça görüldüğü üzere insanın refah ve huzuru en önemli yeri işgal etmektedir.

Şang Hanedanlığı'nın kurucusu Tang (M.Ö. 1765-1752) Orta Doğu'nun peygamberlerinden farklı olmayan şu ifadeleri söyler : “Ey her şeye gücü yeten Ulu Tanrım, bu günahkar; bakanları, ne bağışlayabilir ne de onları koruyabilir. Ey gözlerden

uzak Tanrım, sen her şeyi görürsün. Eğer günah işlediysen ülkemi, bu günahlardan uzak tut, eğer ülkem günah işlediyse onun günahlarını benim omuzlarıma yükle.”⁶⁴⁸

Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi üstünlük, ırk, dil, renk ve coğrafya gibi unsurlarda değil, insanların eğitiminde, gönül ve davranışlarındadır. Yöneticilerinin bilinç ve ahlak yapısındadır.

Hegel’in, Makyavel’in ve Marks’ın günümüzdeki uzantıları olan, güzel ve barışçı öğretilerden yoksun, hedefe varmak için her yolu “meşru” kabul eden güç, başka toplumlar ve medeniyetler arasında çatışmayı esas alan, fitne ve ayrılık üreten çalışmalarına devam etmektedirler.

Korkarım ki bu güç, doğunun soylu ve üstün insan bilincine zarar verecek, kendi içindeki çatışmaları oralara da ihraç edecek, bugüne kadar olduğu gibi yalnızca kendi çıkarlarını düşünecek, demokrasi ve barış diyerek gireceği yerlere kan ve göz yaşı getirecektir.

Avrasya’da zaman derinliği ve mekan birlikteliğine sahip, Türkler, Çinliler ve Hindular, kadim medeniyetlerin temsilcisi olmak ve bu zenginliklerini insanlık yüce değerleri ve huzuru için kullanmak durumunda iken, yakın bir gelecekte, Fransız ihtilali ile başlayan bir Avrupa karmaşıklığına girebilir.

Bundan sonra, tüm bu faktörler göz önüne alınarak, bir birlikteliğin, yardımlaşmanın nasıl olabileceği üzerine beyin fırtınası yapılmalı, zengin-fakir, soylu-köylü gibi sınıf farklılıklarını ortadan kaldırıp, fakirin, köylünün ve siyahın isyan etmeyeceği yeni bir dünya kurulmaya çalışılmalıdır. Bireyseliğin, ahlaksızlığın, Makyavelist düşüncenin girdiği her toplumu yıktığı, buna ne Pax Romana’nın, ne Nizam-ı Alem’in dayanamadığı gözden uzak tutulmamalıdır. Her toplum, her medeniyet, her millet ve her renkten soylu ve adil insanların yetiştirilmesi önümüzdeki süreçte yaşamsal öneme sahiptir. Ancak her şeye rağmen bir “felaket” meydana gelirse, “Bu felaketten nasıl uzak durulabilir?” sorusuna cevap aranmalı ve mümkün olduğu kadar ayrılık ve çatışmalardan uzak durulmalıdır.

Günümüzde de, geçmişte olduğu gibi bilgi en büyük güçtür. Sun Zi’ye göre düşmanını ve kendini tanıyan yenilmeden yüz savaşa girişebilir. Bu çerçevede, bölgesel ve küresel bir güç olmak isteyen her toplum, diğer tüm toplumların dil ve kültürlerine nüfuz etmek zorundadır. Buradan hareketle, dünya üzerinde mevcut en küçük dil ve

---

⁶⁴⁸ **Konfüçyüs Söyleşimler**, Gün Yayınları, s. 175

kültür gruplarına kadar, uzmanlar yetiştirilmeli, tüm faaliyet alanlarında bu uzmanların bizzat görevlendirilmeleri ve rehberlik etmeleri sağlanarak iyi ilişkiler sıkılaştırılmalıdır.

Ayrıca, dünya güçler dengesinde torunlarımıza güçlü bir gelecek hazırlayabilmek için, bugünden demografik olarak büyük ve refah düzeyi yüksek bir ülke yaratılmalı ve bu maksatla tüm ulusal olanaklar seferber edilmelidir.

Çinli kültüre yönelik olarak şu hususlara dikkat edilmelidir.

Sun Zi'ye göre zaferi elde etmenin dört metodu vardır. En fazla tercih edilenden itibaren;

- Savaşta en büyük öneme sahip olan şey düşmanın stratejisine taarruz etmek,
- Onu müttefiklerinden ayırmak,
- Onun ordusuna taarruz etmek,
- En kötü politika şehirlere taarruz etmektir. Başka alternatif kalmamışsa şehirlere taarruz edilebilir.

Tercih edilenler ilk iki metod olup, bunlar kuvvet kullanımından daha fazla diplomatik ve psikolojik taktileri içerirler ve karar vermek daha kolaydır.⁶⁴⁹

Bu strateji hemen hemen tüm Çin tarihinde uluslar arası ilişkilerde olduğu gibi Mao döneminde parti içi çizgi mücadelelerinde de görülmektedir. Kişi, kurum, kuruluş ya da devletlere karşı doğrudan bir taarruz, muhatap alma ya da eyleme girişme söz konusu olmamaktadır. Çoğunlukla dolaylı yöntemler uygulanmakta, muhatabın düşüncesine, stratejisine taarruz edilmekte ve zaman faktörü sabırla kullanılmaktadır. Kendi çıkarlarını korumak ve geliştirmek isteyen ve acele eden tarafın hata yapması beklenmektedir. Böyle bir durumla karşılaşıldığında öncelik Çinli düşüncüyü müttefiklerinden ayırmaya verilmelidir. Yalnız kalan saldırgan zayıflayacak ve taarruz gücü azalacaktır. Aynı anda saldıranın niyetinin deşifre edilmesi de gerekçelerin etkisini ortadan kaldıracaktır.

Mehmet Öğütçü Çinlilerin müzakere kültürü üzerinde durur ve “Çin’li müzakereciler şahsi ilişkilerin psikolojik boyutunu kullanmayı iyi bilirler. Şahsi ilişkilere dayandırılan müzakere yoluyla taleplere olumlu bakan yükümlülük ve tutumlar yaratılmasını amaçlarlar. Eski dostların kullanılması, utanma ve sempati

---

⁶⁴⁹ Mark Burles and Abram N. Shulsky, **Patterns in China's Use of Force: Evidence from History and Doctrinal Writings**, p. 82

yaratımı, eleştiri ve sözsüz iletişim gibi tekniklerin gerçek boyutları Batılılar tarafından genellikle pek anlaşılamaz⁶⁵⁰ yargısında bulunur. Aynı zamanda, siyasi, askeri ya da ekonomik olsun, müzakereyi bir sanat olarak görür ve çok ciddiye alırlar. Hem kendi pozisyonlarını iyi hazırlar, hem de karşı tarafın gücünü, zaafını iyi tahlil ederler⁶⁵¹” der.

Çinliler bir kriz duygusu yaratmak için kuvvet kullanırlar. Çince “kriz” anlamına gelen **weiji**, iki karakterden oluşmaktadır. Bunlar “tehlike” ve “fırsat”tır. Bütünsel anlamda bir olumsuzluk anlamına gelmemektedir. Ulaşılamayacak şey için kazanç elde etme fırsatını sağlamaktır.⁶⁵²

Bu durumda Çinli düşünceye karşı ya umulanın ötesinde çok şiddetli bir tepki vermenin ya da tepkisiz kalıp ısrarla mevcudu koruyarak, bu şekilde problem tarafın onlar olduğunu göstermenin, devam veya tamam kararını onların vermesini beklemenin daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Mao, “biz halka hizmet ediyoruz, onun için, eğer noksanlarımız varsa, bunların ortaya çıkarılarak eleştirilmesinden korkmuyoruz. Kim olursa olsun bize noksanları ortaya çıkarabilir. Eğer haklı ise, noksanlarımızı düzeltiriz. Teklif ettiği şey halka yararlıysa, biz de ona göre hareket ederiz⁶⁵³” demektedir. Burada batılı anlamda bir demokratik yaklaşım görülmemektedir. Ancak halkın görüş ve kültürü dikkate alındığından yönetilenlerden yönetenlere karşı olumsuz bir eylem sürecinin gelişmesi engellenmektedir. Gelecekte, Çinli yöneticiler gerek Konfüçyüs gerekse de Mao öğretilerine bağlı kaldıklarında Çin’i parçalanmaya itebilecek olayların çıkmasını beklememek gerekmektedir.

Çin açısından yapılması gerekenler ise şunlardır.

Çinli stratejistlerin dünya tarihini çok iyi incelemeleri ve yalnız güce dayalı, adil olmayan, emperyalist işgalci yaklaşımların uzun soluklu olamayacağını görmeleri gerekir. Bu çerçevede, Tayvan’ın bir bütün Çin’in parçası olması coğrafya bütünlüğü açısından kabul edilebilir olmakla birlikte, Güney Çin Denizi’nin bütünü üzerinde bir hak iddiasının adil olmayacağı açıktır.

---

⁶⁵⁰ Mehmet Ögütçü, **Geleceğimiz Asya’da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, s. 135

⁶⁵¹ **A.g.e.**, s. 136

⁶⁵² Mark Burles and Abram N. Shulsky, **Patterns in China’s Use of Force: Evidence from History and Doctrinal Writings**, p. viii

⁶⁵³ Mao Zedung, **Doğumunun 100. Yılında Başkan Mao’dan Seçme Sözler** (Kızıl Kitap), s. 149

Güney Çin Denizi bölgesinde, tarih ve kültür olarak tamamen Çin kültürü ve medeniyetinden farklı olan Kmer, Vietnam, Malay, Endonezya ve Filipin kültür ve tarihlerinin varlıkları dikkate alınmalı, eşit bir dağılımla işbirliği kurulmalıdır.

Kuzey Batı ve Batı Çin’de, tarihin değişik dönemlerindeki Çin hakimiyetinin bir imparatorluk yapısı içinde gerçekleştiği dikkate alınmalı, o bölgelerdeki zenginliklerden öncelikle yerleşik nüfusun faydalanması sağlanmalı, yerleşik halklara adil davranılmalı, bugün uygulanmakta olan sistemin zarar görmesine engel olunmalıdır.

Refah seviyesi yüksek olmayan ve ikinci sınıf olarak görülen, kültür ve geleneklerini, inançlarını istedikleri gibi yaşayamayan toplumların kaybedecekleri varlıkları olmadığından huzursuzluk çıkarmaya ve isyana yatkın olabilecekleri unutulmamalıdır.

Tarihteki eşitsiz antlaşmaların kabul edilemezliği anlaşılır ve hakça olmasına rağmen, sınırların genişletilerek tarihsel haklardan bahsetmenin, mevcut hükümlerlik alanının dışına çıkılarak hegemonyacılık iddiasında bulunmanın, çevredeki farklı kültürlerle sahip toplumlardan tepki göreceği açıktır. Eğer “tarihsel haklar” terimi gündeme getirilecek olursa, bu konuda Türklerin söyleyebilecekleri daha çok şeyleri ve güçlü gerekçeleri olacağı bilinmelidir.

Tanrı’yı kıyamete zorlayanların⁶⁵⁴ kendilerinin zor durumlara düşebileceği dikkate alınarak, doğal sınırlara, toplumlara, kültürlerle saygılı davranılmalı, kan ve gözyaşına sebep olabilecek her türlü düşünce, strateji ve operasyonlardan uzak durulmalı, dünyadaki zenginliklerden tüm insanların eşit olarak yararlanmaları için gayret sarf edilmelidir.

Afrika ile ilişkiler, karşılıklı iyi niyet ve yardımlaşma çerçevesine oturtulmalı, siyahların ezilmişlik duygusu üzerine bina edilmemeli, onlar onurlandırılmalı, Afrika insanının refah ve kültür seviyesinin artırılması için imkanlar ölçüsünde azami destek sağlanmalıdır.

---

⁶⁵⁴ Bkz. Grace Hallsell, **Tanrı’yı Kıyamete Zorlamak (Armageddon, Hristiyan Kıyametçiliği ve İsrail)**, (Çev. Mustafa Acar, Hüsnü Özmen), Kim Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Nisan 2003.

BİBLİYOGRAFYA

I- SÜRELİ YAYINLAR

A- GAZETELER

Akşam
Birmingham Post (England)
Cumhuriyet
Daily Mail
Evening Standard
Milliyet
Hürriyet
Manila Bulletin
People's Daily
PLA Daily (People's Liberation Army)
Radikal
Sabah
Son Posta
Star
Tercüman
The Journal
The Washington Times
The Washington Post
Ulus
Western Mail
Yeni Şafak
Zaman

B- DERGİLER

Air & Space Power Journal
Alternatives
Avrasya Dosyası
Ayın Tarihi
Cambridge Review of International Affairs
Christian Science Monitor
Contemporary Southeast Asia
Current History
Foreign Affairs
Foreign Policy
Harvard International Review
International Security
Newsweek International
Ocean Development & International Law
Parameters
Stratejik Analiz
Silahlı Kuvvetler Dergisi
The Chinese Yearbook
The Columbia Journal of Asian Law
The Washington Quarterly
Tutanak Dergisi (TBMM)
Uşak Stratejik Gündem

C- RAPORLAR, BÜLTENLER

2000’li Yıllara Doğru Yeni Ekonomik Süper Güç: Çin, Yayın No. TÜSİAD-T/95, 7-182, İstanbul, Temmuz 1995.

“**Asia Program**”, CSIS, Washington, November 5, 2001.

Cold War International History Project, **CWIHP Bulletin 6/7, Winter 1995**

“**Çin Ülke Bülteni**”, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu(DEİK), İstanbul, Haziran 2005.

“Gelişmelere İlişkin Değerlendirmeler ve Kararlar”, **Bilim ve Teknoloji Kurulu 14. Toplantısı**, TÜBİTAK, Ankara, 12 Eylül 2006.

“**Statistical Review of World Energy**”, BP, June, 2006

“**Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-2003 Raporu**”, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2003.

Çin Ülke Profili, Haz. Deniz Çakıroğlu, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2006. (<http://www.igeme.gov.tr>)

D- MAKALELER

- Aksoy, Ergun, "Erdoğan'ın derdi Çin'le İlişkileri Geliştirmek, " **Radikal Gazetesi**, 15 Ocak 2003.
- Baysan, M. Galip, "Kore Harbinde Türk Tugayı- Kunuri Muharebeleri (26-30 Kasım 1950)", **Uşak Stratejik Gündem**, 9 Ocak 2007.
- Cevizoğlu, Hulki, "Halk İslamı", **Akşam Gazetesi**, 11 Şubat 2000.
- Cornell, Svante E., "The United States and Central Asia: In the Steppes to Stay", **Cambridge Review of International Affairs**, Vol. 17, No. 2, July 2004.
- Çokmak, Hasret, "2000'li Yıllara Doğru Süper Güç Konumuna Gelmesi Beklenen Çin ile Türkiye İlişkileri", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, sayı. 348, Ankara, Nisan 1996.
- Da'ver, Abidin, "Çindeki realite karşısında", **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1950.
- Değer, Evren, "Çin'le Gizli Füze Anlaşması", **Milliyet Gazetesi**, 20 Aralık 1996.
- Demir, Metehan, "Çin'le Yeni Dönem", **Hürriyet Gazetesi**, 5 Nisan 1999
- Doğrul, Ömer Rıza, "Milliyetçi Çin'in Akibeti...", **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1949.
- "Milliyetçi Çin ve Komünist Çin", **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1950.
- "Kızıl Çin", **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1950.
- Eisenman, Joshua and Kurlantzick, Joshua, "China's Africa Strategy", **Current History**, May 2006.
- Ekrem, Erkin, "Causus Uçak Krizi Sonrası ABD-Çin İlişkileri: Asya-Pasifik'te Etkin Olma Savaşı", **Stratejik Analiz Dergisi**, Cilt. 2, Sayı 14, Ankara, Haziran 2001.
- Elekdağ, Şükrü, "İsrail ile İlişkiler", **Milliyet**, 12 Ocak 1998.
- Elhefnawy, Nader, "Toward a Long-Range Energy Security Policy" **Parameters**, V:36, Issue:1, 2006.
- Feigenbaum, Evan A., "China's Challenge to Pax Americana", **The Washington Quarterly**, Summer 2001, p. 33
- Gechlik, Mei Ying, "Judicial Reform in China: Lessons from Shanghai", **The Columbia Journal of Asian Law**, April 2006.
- Göze, Ergun, "Çin işi, Japon işi", Tercüman, 8 Ağustos 1971.
- Hilton, Anthony, "Security into Stability - a Conjurer Plays His Tricks", **The Evening Standard**, March 22, 2006.

- Ingwerson, Marshall, "The Turks Are Coming, Cry Russians In Their Ex-Empire",
Christian Science Monitor, Cilt. 87, Sayı.21, 26 Eylül 1995.
- Kabiling, Genalyn D., "ASEAN Energy Chiefs Seek Alternative Oil Sources", **Manila Bulletin**, June 10, 2004.
- "16 East Asian Leaders Open Talks Today; Closer Energy Cooperation Seen", **Manila Bulletin**, January 15, 2007.
- Kalkan, Nazire, "Türkiye'ye Doğu'dan Bakıyorlar", **Milliyet**, 24 Mart 2000.
- Kaynak, Mahir, "Neredeyiz?", **Star**, 18 Şubat 2007.
- Keidel, Albert, "Why China Won't Slow Down, **Foreign Policy**, May/June 2006.
- "China's Growing Pains Shouldn't Hurt Us", **The Washington Post**, July 24, 2005.
- Krlev, Nicholas, "U.S. Confers with Allies on China Energy Efforts", **The Washington Times**, March 19, 2006.
- Kurlantzick, Joshua, "Charm Offensive: How China's Soft Power Is Transforming the World", **Newsweek International**, April 9, 2007.
- Layne, Christopher, "Offshore Balancing Revisited", **The Washington Quarterly**, V: 25, Issue: 2, Spring 2002
- "From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy", **International Security**, Summer 1997
- Livingstone, Tomos, "Threat of Nuclear Fallout as Wales and Blair Disagree over Energy Future", **Western Mail**, November 26, 2005
- Özdağ, Muzaffer, "Medeniyetler Çatışması Üzerine", Rusya Özel, **Avrasya Dosyası**, C.1, Ankara, 1994.
- Özgürel, Avni, "Bahçeli'nin Sıkıntıları, " **Radikal** Gazetesi, 22 Nisan 2000.
- Qingguo, Jia, "US-China and Cross-Strait Relations in The Wake of The APEC", **Asia Program, Center for Strategic and International Studies**, Washington, November 5, 2001.
- Maung Than, Tin Maung, "The Asian Energy Factor: Myths and Dilemmas of Energy, Security, and the Pacific Future", **Contemporary Southeast Asia**, Volume: 23, Issue: 2, 2001
- Mets, David R., "The not-so-forgotten war: fodder for your reading on the air war in Korea a half century later", **Air & Space Power Journal**, Winter, 2003.

- Öğütçü, Mehmet, **2000’li Yıllara Doğru Yeni Ekonomik Süper Güç: Çin**, Yayın No. TÜSİAD-T/95, 7-182, İstanbul, Temmuz 1995.
- ..... “Bir Dünya Devi Çin(2)”, **Radikal Gazetesi**, 7 Şubat 2005.
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=142700>
- Palavar, Murat, “Osmanlı Hanedanı Suikastın Peşinde”, **Yeni Şafak**, 12 Kasım 2006.
- Poulter, Sean, “The New Cold War; Russian Power Giant with Its Sights Set on British Gas Warns the West: Sell Us Your Fuel Firms or We’ll Cut Your Supplies”, **The Daily Mail**, April 21, 2006, p. 6.
- Rowan, Kevin, **The Journal**, March 13, 2006.
- Song, Yann-Heui, “The South China Sea in the New Millennium”, **Ocean Development & International Law**, V: 34, 2003.
- Tsepkalov, Valery V., “The Remaking of Eurasia”, **Foreign Affairs**, vol. 77, no.2 (March-April 1998).
- Türkmen, İltar, “Türkiye ve Çin”, **Hürriyet Gazetesi**, 21 Mart 2000.
- Ulagay, Osman, “İki Yıldız, Altı Senaryo”, **Milliyet**, 16 Eylül 2006.
- “US and China Are Set to Clash over Ever Dwindling Energy Reserves”, **The Birmingham Post**, December 4, 2006
- Watson, Jim, "Rising Sun: Technology Transfer in China", **Harvard International Review**, V: 26, Issue:4, 2005.
- Xiaobing, Li, Jian, Chen, and Wilson, David L., “**Mao Zedong’s Handling of the Taiwan Straits Crisis of 1958**”, Cold War International History Project, **CWIHP Bulletin 6/7, Winter 1995**.
- Zha, Daojiong “Security in the South China Sea”, **Alternatives: Global, Local, Political**, V.: 26, Issue: 1, 2001

II- KİTAPLAR

- 2000'li Yıllara Doğru Yeni Ekonomik Süpergüç : Çin**, Hazırlayan: Mehmet Öğütçü, İstanbul, TÜSİAD, 1995.
- 21 nci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye'nin Genel Vizyonu Politikası ve Stratejisi, 07-08 Aralık 1999, Bildiriler, Soru – Cevaplar, Katkılar ve Konuşma Metinleri**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 2000.
- Adıbelli, Barış, **Osmanlıdan Günümüze Türk-Çin İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Mart 2007.
- Çin Dış Politikasında Tayvan Sorunu**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Akad, M.Tanju, **20. Yüzyıl Savaşları**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1992.
- Amin, Samir, **Maoizmin Geleceği**, (Çev. Işık Soner), Kaynak Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Kasım 1993.
- Appleman, Roy E., **Disaster in Korea: The Chinese Confront MacArthur**, 1st ed., Texas A&M University Press, College Station, TX, 1989.
- Arı, Tayyar, **Global Politika ve Güney Asya- Keşmir Sorunu ve Nükleer Yarış**, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, Ocak 2000.
- Aydın, Nehir, **Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, Nisan 1999.
- Bağcı, Hüseyin, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Yayınevi, Ankara, 1990.
- Balbay, Mustafa, **Çin'in Uzun Yürüyüşü**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, Ağustos 2002.
- Orta (daki) Asya Ülkeleri**, Cumhuriyet Kitapları, 2. Baskı, İstanbul, Ağustos 2002.
- Bayat, Mert, **“Deniz Gücü Dersi” Notu**, Deniz Harp Okulu, İstanbul, 1992.
- Benson, Linda, **The Ili Rebellion: The Moslem Challenge to Chinese Authority in Xinjiang, 1944-1949**, M. E. Sharpe, Inc., Armonk, NY, 1990.
- Blank, Stephen J., Pelletiere, Stephen C. and Johnsen, William T., **Turkey's Strategic Position At The Crossroads Of World Affairs**, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle Barracks, PA, December 3, 1993.

- Bloom, David E., Canning, David, Sevilla, Jaypee, **The Demographic Dividend: A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change**, Rand Publications, MR-1274, Santa Monica, Calif., 2002.
- Blunden, Caroline ve Evlin, Mark, **Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi 7. Cilt, Çin**, (Çev. Selçuk Esenbel-Levent Köker), İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.
- Brzezinski, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası**, (Çev. Ertuğrul Dikbaş ve Ergun Kocabıyık), Sabah Yayınları, İstanbul, Aralık 1998.
- Büyük Çöküş**, (Ter. Gül Keskil ve Gülsev Pakkan), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 2000.
- Burles, Mark and Shulsky, Abram N., **Patterns in China's Use of Force: Evidence from History and Doctrinal Writings**, RAND Publications, MR 1160-AF, Santa Monica, Calif., 2000.
- Burles, Mark, **Chinese Policy Toward Russia and the Central Asian Republics**, Rand Publications, MR-1045-AF, Santa Monica, Calif., 1999.
- Byman, Daniel L., Cliff, Roger, **China's Arms Sales: Motivations and Implications**, RAND Publications, MR-1119-AF, Santa Monica, Calif., 1999.
- Cagnat, Rene ve Jan, Michel, **İmparatorluklar Beşiği – SSCB, Çin ve İslam'ın Arasında Orta Asya'nın Yazgısı**, (Çev. Erden Akbulut ve T. Ahmet Şensılay), Alan Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Haziran 1992.
- Celerier, Pierre, **Jeopolitik ve Jeostrateji**, Harp Akademileri K.lığı, İstanbul, Ağustos 1998.
- Chen Yu, **Dunhuang Efsaneleri, İpek Yolunda Anlatılan** (Türkçesi Nur Yener), **Efsaneler**, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2000.
- Cohen, Ariel, **The Russia-China Friendship and Cooperation Treaty: A Strategic Shift in EuroAsia?**, The Heritage Foundation, Background, No. 1459, Washington DC., July 18, 2001, p. 2
- Cordesman, Anthony H., **World Population Trends, Regional Issues, and the Middle East as a Case Study**, Center for Strategic and International Studies, CSIS Middle East Dynamic Net Assessment, Working Draft, Washington DC, February 1996.
- Cordesman, Anthony H., **Demographics and the Coming Youth Explosion in the Gulf**, CSIS Middle East Program, Washington DC, January 1998.

- Cömert, Servet, **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**, Harp Akademileri K.lığı, İstanbul, 2000.
- Cömert, Servet, **Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam**, Harp Akademileri K.lığı, İstanbul, 2001.
- Crell, George, **Rus'ların Asya Siyaseti**, (Çev. Serhat Bayram), Toker Yayınları, İstanbul, 1990.
- Çin**, Yayına Hazırlayan Elit Yayıncılık, Yeni Yıldız Yayınevi, 2. Baskı, Beijing, 1997.
- Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Yayına Hazırlayan Deniz Ülke Arıboğan, Bağlam Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul, Kasım 2001.
- DaVanzo, Julie and Adamson, David, **Russia's Demographic "Crisis"**, Rand Publications, CF-124, Santa Monica, Calif., 1997.
- Daubier, Jean, **Çin Kültür Devrimi Tarihi 1965-1969**, (Türkçesi Büşra Zarifoğlu), Umut Yayıncılık (Komal Yayınları), 1. Baskı, İstanbul, 1977.
- Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslar arası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.
- Dayıoğlu, Gülten, **Efsaneler Ülkesi Çin'e Yolculuk**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Deniz Stratejisi**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, y.y.
- Denker, Mehmet Sami, **2000'li Yıllarda Asya-Pasifik Bölgesinin Güvenliği Muhtemel Gelişmeler ve Büyük Güç Etkileşimi**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- Dillon, Michael, **Xinjiang -- China's Muslim Far Northwest**, Routledge Curzon, New York, 2004.
- Downs, Erica Strecker, **China's Quest for Energy Security**, Rand Publications, MR-1244-AF, Santa Monica, Calif., 2000.
- Dünya Meselelerinin Kesişme Noktasında Türkiye'nin Stratejik Konumu**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Eberhard, Dr. Wolfram, **Çin Tarihi**, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 3.Basım, Ankara 1995.
- Edwards, Paul M., **To Acknowledge a War: The Korean War in American Memory**, Greenwood Press, Westport, CT, 2000.

- Ekrem, Nuraniye Hidayet, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.
- Emeç, Selim Ragıp, “**Çin Milletini düşmanına satan adam**”, Son Posta, 27 Sonkanun 1940’ dan aktaran **Ayın Tarihi**, İç İşler Bakanlığı, Basın Genel Direktörlüğü, No.74, Ankara, 1-31 Sonkanun (Ocak) 1940.
- Esenbel, Selçuk, Chiharu, Inaba, **The Rising Sun and the Turkish Crescent New Perspectives on the History of Japanese Turkish Relations**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Fukuyama, Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, (Ter. Zülfü Dicleli), Gün Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Ed. Mim Kemal Öke, Alfa Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Mart 1999.
- Geleceği Yeniden Düşünmek**, Der. Rowan Gibson, (Türkçesi Sinem Gül), Sabah Yayınları, İstanbul, 1997.
- Habibzade, Ahmed Kemal, **Çin-Türkistan Hatıraları**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996.
- Hallsell, Grace, **Tanrı’yı Kıyamete Zorlamak (Armageddon, Hristiyan Kıyametçiliği ve İsrail)**, (Çev. Mustafa Acar, Hüsnü Özmen), Kim Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Nisan 2003.
- Han Suyin, **Sabah Tufanı-I, Mao Zedung ve Çin Devrimi 1893-1954**, (Çev. Coşkun İrmak), Berfin Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Mayıs 1997.
- Sabah Tufanı II, Mao Zetung ve Çin Devrimi 1949-1975**, (Çev. Dr. M. Kürşat Bozkurt), Berfin Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Mayıs 1999.
- Haussig, Hans Wilhelm, **İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi**, (Çev. Müjdat Kayayerli), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2001.
- Huang, Ray, **China, a Macro History**, M. E. Sharpe, Armonk, NY, 1997.
- Huntington, Samuel P., **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, (Çev. M. Turhan, C. Soydemir, Y. Eradam), Orijinal Metin, Okyanus Yayınları, İstanbul, Haziran 2002.
- İlhan, Suat, **Jeopolitik Duyarlılık**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- Jeopolitik ve Jeostrateji**, (Ter. Öğretim Başkanlığı), Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, Ağustos 1998.

- Philip Joseph, "A. F. Whyte's Introduction", **Foreign Diplomacy in China, 1894-1900: A Study in Political and Economic Relations with China**, G. Allen & Unwin, London, 1928, p. 21
- Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu**, 28-29 Nisan 1998, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1998.
- Karaca, Kutay, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2003.
- Kaslowski, Aldo, **Boğaziçi Üniversitesi, TÜSIAD Dış Politika Forumu Konferans Serisi-1**, Yükselen Güç Çin ve Türkiye'ye Etkileri (China's Rise and Turkey), İstanbul, t.y.
- Keegen, John, **A History of Warfare**, Alfred A. Knope, Inc., 6. Printing, New York, October 1994.
- Kennedy, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar)**, (Çev. Birtane Karanakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Basım, İstanbul, Mayıs 2001.
- Kennedy, Paul, **Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler**, Eti Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, Nisan 1995.
- Khalilzad, Z., Lesser, Ian O., Larrabe, F. Stephen, **Türk-Batı İlişkilerinin Geleceği: Stratejik Bir Plana Doğru**, (Çev. Işık Kuşçu), ASAM Yayınları, Ankara, 2001.
- Kın, Mehmet Akif, **D-8'e Üye Olan Ülkelerin Siyasi, Ekonomik, Sosyal ve Askeri Açından Mukayesesi ve Muhtemel Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, Mayıs 1998.
- Kısa Tarih (Çin Komünist Partisi)**, (Çev. Gülay Ağırca), Umut Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Haziran 2002., y.y.
- Konfüçyüs, Seçmeler –Lun Yü-** (Çev. Mehmet Türdeş), Sarmal Yayıncılık, Ankara, t.y.
- Konfüçyüs Söyleşimler**, (Ter. İsmail Akyıldız), Gün Yayınları, İstanbul, 1988.
- Lesser, Ian O., Fuller, Graham E., **Balkanlardan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu**, (Ter. Meral Gönenç), Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

- Linebarger, Paul M. A., Chu, Djang, and Burks, Ardath W., **Far Eastern Governments and Politics: China and Japan**, 2nd ed., D. Van Nostrand, Princeton, NJ, 1956.
- Mackenzie, Donald A., **Çin ve Japon Mitolojisi**, (Çev. Koray Atken), İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara, Nisan 1996.
- MacNair, Harley Farnsworth, and Lach, Donald F., **Modern Far Eastern International Relations**, Van Nostrand, New York, 1950.
- Mao Zedung, **Doğumunun 100. Yılında Başkan Mao'dan Seçme Sözler** (Kızıl Kitap), Umut Yayıncılık, İstanbul, Kasım 1993.
- Teori ve Pratik**, (Çev. N. Solukçu), Sol Yayınları, Onuncu Baskı, Ankara, Kasım 1992.
- Yeni Demokratik Devrim**, (Türkçesi Sırrı Bulut), Umut Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 1993.
- Seçme Eserleri I**, Kaynak Yayınları, 4. Basım, İstanbul, Ekim 2000.
- Seçme Eserleri II**, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Nisan 1992.
- Seçme Eserleri III**, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Ekim 1992.
- Seçme Eserleri IV**, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Şubat 1993.
- Seçme Eserleri V**, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Kasım 1993.
- Seçme Eserleri VI**, Kaynak Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Eylül 2000.
- Marksizm ve Gerilla Savaşı**, Der. William J. Poweroy, (Türkçesi A. Sarıali), Belge Yayınları, İstanbul, Eylül 1992.
- Medeiros, Evan S., Gill, Bates, **Chinese Arms Exports: Policy, Players, and Process**, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle PA, August 2000.
- Ahmet Mergen, **Fibonacci**, Sögüt Ofset, İstanbul, 1997.
- Mütercimler, Erol, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, Güncel Yayıncılık, İkinci Basım İstanbul, Şubat 2000.
- Nichiporuk, Brian, **The Security Dynamics of Demographic Factors**, Rand Publications, MR-1088, Santa Monica, Calif., 2000.

- Okman, Cengiz, **Askeri Strateji Cilt I Kısım-I**, Deniz Harp Okulu K.lığı, İstanbul, 1978.
- Strateji Teorisine Giriş**, Deniz Harp Okulu K.lığı, İstanbul, 2000.
- Oliker, Olga and Charlick-Paley, Tanya, **Assessing Russia's Decline: Trends and Implications for the US and the US Air Force**, Rand Publications, MR-1442 -AF, Santa Monica, Calif., 2002.
- Öğütçü, Mehmet, **Geleceğimiz Asya'da mı? : Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, AD Kitapçılık (Şefik Matbaası), İstanbul, 1999.
- **Yükselen Asya**, İmge Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, Mart 1998.
- Önen, Bülent, **Deniz Askeri Coğrafyası**, Harp Akademileri K.lığı, İstanbul, Ekim 1993.
- Öymen, Onur, **Türkiye'nin Gücü**, AD Kitapçılık, 2. Baskı, İstanbul, Aralık 1998.
- Paige, Glenn D., **The Korean Decision: June 24-30 1950**, Free Press, New York, 1968.
- Paine, S. C. M., **Imperial Rivals: China, Russia, and Their Disputed Frontier**, M.E. Sharpe, Armonk NY., 1996.
- Perinçek, Doğu, **Lenin, Stalin, Mao'nun Türkiye Yazıları**, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Temmuz 1992.
- Robert Pretcher, **Wave Principle of Human Social Behavior and the New Science of Socionomics**, New Classics Library, Gainesville, Georgia, 2002.
- Rabasa, Angel M., **Southeast Asia After 9/11: Regional Trends and U.S. Interests**, CT-190, RAND Publications, Santa Monica, Calif., December 12, 2001.
- Raşid, Ahmed, **Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun**, (Türkçesi Osman Akınhay), Alfa Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Kasım 2001.
- Roe, Patrick C., **The Dragon Strikes: China and the Korean War, June-December 1950**, Presidio Press, Novato, CA, 2000.
- Roux, Jean-Paul, **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, (Çev. Lale Arslan), Kabalıcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, Şubat 2001.
- Roy, Oliver, **Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi**, (Çev. Mehmet Moralı), Metis Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Mart 2000.
- Sandler, Stanley, **The Korean War: No Victors, No Vanquished**, UCL Press, London, 1999.

- Scobell, Andrew and Wortzel, Larry M., Ed. Andrew Scobell, **The Costs of Conflict: The Impact on China of a Future War**, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle, PA, October 2001.
- Shapiro, Leonard, **Soviet Treaty Series: A Collection of Bilateral Treaties, Agreements and Conventions, Etc., Concluded between the Soviet Union and Foreign Powers**, Vol.2, Georgetown University Press, Washington, DC, 1950.
- Shih, Vincent Y. C., **The Taiping Ideology: Its Sources, Interpretations, and Influences**, University of Washington Press, Seattle, 1972.
- Smedley, Agnes, **Çin Halkının Japon Emperyalizmine Karşı Savaşı**, (Çev. Nesrin Arman), İnter Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Mayıs 1991.
- Sokolsky, Richard, Rabasa, Angel, Neu, C.R., **The Role of Southeast Asia in U.S.Strategy Toward China**, RAND Publications, MR-1170-AF, Santa Monica, Calif., 2000.
- Sönmez, Atilla, **Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı Türkiye İçin Dersler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Şubat 2001.
- Spence, Jonathan D., **The Search for Modern China**, 2nd ed., W. W. Norton, New York, 1999.
- Störig, H.J., **İlkçağ Felsefesi, Hint Çin Yunan**, (Çev. Ömer Cemal Güngören), Yol Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Mayıs 2000.
- Stratejik Öngörü**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, Temmuz 1994, y.y.
- Stueck, William, **Rethinking the Korean War: A New Diplomatic and Strategic History**, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2002.
- Tuncer Şengöz, **Elliott Dalga Prensipleri**, Scala Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul, Haziran 2002
- Tarihin Sonu mu? Francis Fukuyama**, Der. Mustafa Aydın, Ertan Özense, Vadi Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Tezkan, Yılmaz, **Siyaset, Strateji ve Milli Güvenlik**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2000.
- Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, Ülke Kitapları, 1. Basım, İstanbul, Mart 2002.

- Thomson, George, **Marx'tan Mao Zedung'a Devrimci Diyalektik Üzerine**, (Çev. Coşkun Irmak), Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Haziran 1997.
- Toffler, Alvin ve Heidi, **21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşıtı Mücadele**, (Çev. Mehmet Harmancı), Sabah Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Temmuz 1994.
- Trocki, Carl A., **Opium and Empire: Chinese Society in Colonial Singapore, 1800-1910**, Cornell University Press, Ithaca, NY., 1990.
- Tunçoku, A.Mete, **Japonya-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2002.
- Türkiye'nin Yeni Jeopolitiği**, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, Ocak 1995, y.y.
- Türsan, Nurettin, **Strateji Üzerine**, Harp Akademileri K.lığı, İstanbul, Mart 2002.
- Uhlig, Helmut, **İpek Yolu, Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü**, (Türkçesi Alev Kırım), Okyanus Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul, 2000.
- Ülkü, İrfan, **Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya**, Kum Saati Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Aralık 2002.
- Yeniğün, M. Cüneyt, **Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika**, (Ankara) Nobel, 2004

III- İNTERNET

Afyon Belediyesi web sitesi

<http://www.afyon-bld.gov.tr/tr/detay.aspx?id=1812>

Aydın Tarihi

<http://www.byegm.gov.tr>

China Radio International

<http://turkey.cri.cn>

<http://turkish.cri.cn/1/2004/07/12/1@19198.htm>

Çin Dışişleri Bakanlığı web sayfası

<http://www.mfa.gov.cn>, <http://www.fmprc.gov.cn>

CIA Factbook, 23 Ocak 2007,

<https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ch.html>

Dünya Bankası Web Sitesi

<http://siteresources.worldbank.org/INTCHINA/Resources/318862-1121421293578/chinaei.pdf>

Foreign Trade Division, U.S. Census Bureau, Washington, D.C.,

<http://www.census.gov/foreign-trade/statistics/product/enduse/exports/c5700.html>

Hacettepe Üniversitesi, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-2003 Raporu,

<http://www.hips.hacette.edu.tr/tnsa2003/analizrapor.htm>

Hellenic Resources Network

<http://www.hri.org/news/turkey/anadolu/2000/00-04-19.anadolu.html>

<http://aturkileanilar.izci.info/index.php?month=5&year=2007>

<http://www.belgenet.com>

<http://www.chinadaily.com.cn>

<http://blogs.cjb.net/doguturkistan/>

http://www.derki.com/mambo/index.php?option=com_content&task=view&id=741&Itemid=211

<http://finance.yahoo.com>

<http://www.gokbayrak.com>

<http://www.hurgokbayrak.com>

<http://www.korean-war.com/turkey.html>

<http://noyanrona.com>

<http://www.freeworldmaps.net/asia/china/map.html>

<http://www.tallarmentale.com/korean.htm>

<http://www.questia.com>

<http://www.tika.gov.tr>

<http://www.travelchinaguide.com/map/index.htm>

<http://www.ulkum.com/berka/seh/m/isayusufalptekin/>

<http://www.uygur.org/doguturkistan/TR/Tarih-2/tarih-2.html>

[http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=topics.publications
s&group_id=15127](http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=topics.publications&group_id=15127)

Organization of Islamic Conferences

<http://www.oic-oci.org/index.asp>

Rand Publications, Policy Brief, **Banking the “Demographic Dividend”**

<http://www.rand.org/publications/RB/RB5065>

T.C. Başbakanlık, Dış Ticaret Müsteşarlığı web sayfası

<http://www.dtm.gov.tr>

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2006

<http://www.igeme.gov.tr>

Türkiye Büyük Millet Meclisi web sayfası

<http://www.tbmm.gov.tr>

Türkiye Cumhuriyeti Kronolojik Tarihi, <http://www.lahana.org/tarih/1971.htm>

T.C. Dışişleri Bakanlığı web sayfası

<http://www.mfa.gov.tr>, 01 Ekim 2007

Türk - Çin İktisadi Eşleştirme Merkezi

[http://www.tucem.com.tr/index.php?option=com_content&task=blogsection&id
=9&Itemid=128](http://www.tucem.com.tr/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=9&Itemid=128)

Türkiye'deki Çin Büyükelçiliği web sitesi

<http://www.chinaembassy.org.tr>

Xinhua Haber Ajansı, 25 Mayıs 2006 ve 15 Aralık 2005 tarihli haberler.

(http://www.chinadaily.com.cn/china/2006-05/25/content_600060.htm

ve http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005-12/15/content_503709.htm)

University of Maryland

http://www-chaos.umd.edu/history/time_line.html

Yale University, <http://www.yale.edu/annals/Chase/Documents/doc34chapt5.htm>

IV- ARŞİV BELGELERİ

Çin Dışişleri Bakanının Nankin Maslahatgüzarımızla görüştüğü ve Türkiye'deki devrimleri övdüğü. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 17.6.1929, Dosya: 434A2, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.2

Çin komünistlerinin faaliyetleri, Çin'in askeri kuvvetlerinin durumu. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 9.3.1933, Dosya: 43418, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.727.2

Türkiye'yi ziyaret eden Çin askeri heyeti başkanı General Yang Chih'in ayrılırken çektiği telgraf. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 28.2.1934, Dosya: 43A11, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.11

Çin Hükümeti ile Ankara'da imzalanan Dostluk Antlaşması. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 3.4.1934, Sayı: 2/337, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 43.17.1 ve Tarih: 22.10.1934, Sayı: 2/1450, Dosya: 434-4, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 49.72.8

Chungking elçimizin Çin'e varışı ve kabul edilişi. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 20.2.1940, Dosya: 434A15, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.15

Çin'de yaşayan Türklere Türkçe öğretilmesiyle ilgili Chungking Elçiliği'nin yazısı. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 20.2.1940, Dosya: 434A16, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.16

Çin'deki Türklerin Türkçe öğrenimiyle ilgili kitap ihtiyaçları, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 26.11.1940, Dosya: 434A17, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.17

Çin'in Ankara Elçisinin değişikliğiyle ilgili Türk Hükümetinin görüşünün sorulduğu belge. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 12.5.1942, Dosya: 434A18, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.18

Türkiye ile dostluğu geliştirmek için Çin'den bir heyet geleceğine ilişkin belge. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 24.1.1944, Dosya: 434A20, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.20

Çin'in İstanbul'da Konsolosluk açmak istediği'ne ilişkin belge. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 30.7.1945, Dosya: 434A21, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.21

Çin Dışışleri Bakanı George K.C.Yeh'in İstanbul'u ziyaretinden sonra yazdığı teşekkür mektubu. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 26.2.1957, Dosya: K2, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 116.734.24

Çin Büyükelçisi Shao Yu-lin'in Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği mektup. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 12.7.1958, Dosya: 0101, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 126.815.4

Taypey Hava Ataşesinin Çin Cumhurbaşkanı tarafından kabulü. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 14.9.1960, Dosya: 03, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 127.828.4

IV- KAYNAK KİŞİLER

Dr. Eyüp Sarıtaş
Tuncer Şengöz

ŞEMA

Şema-1	:	Öngörü konisi	153
--------	---	---------------	-----

GRAFİKLER

Grafik-1	:	1991-2008 IMKB-100 Grafiği	161
Grafik-2	:	Shanghai Stock Exchange (SSE) 09 Ocak 2008	163

TABLolar

Tablo-1	:	1578-1850 Yılları Çin Nüfusu	1
Tablo-2	:	İspatlanmış petrol rezervleri	133
Tablo-3	:	İspatlanmış doğal gaz rezervleri	133
Tablo-4	:	Çin 1993-2007 Ekonomik verileri	146
Tablo-5	:	2001-2005 yılları Amerika'nın Çin'den ithalatı	148
Tablo-6	:	2001-2005 yılları Amerika'nın Çin'e ihracatı	148

HARİTALAR

Harita-1	:	Çin fiziki haritası	XII
Harita-2	:	Güney Doğu Asya Bölgesi	106
Harita-3	:	Orta Asya Merkez Bölge	116
Harita-4	:	Çin sınırları	129

FOTOĞRAFLAR

Resim-1	:	Pekin	193
Resim-2	:	Pekin Tiananmen Meydanı	193
Resim-3	:	Tiananmen Meydanı	194
Resim-4	:	Yasak Şehir	194
Resim-5	:	Pekin, Badaling Side, Çin Seddi	195
Resim-6	:	Şanghay	195
Resim-7	:	Şanghay	196
Resim-8	:	Hong Kong	196
Resim-9	:	Xian	197
Resim-10	:	Xian	197
Resim-11	:	Xian, Terra Cotta Askerleri	198
Resim-12	:	Urumçi	198
Resim-13	:	Urumçi, Turfan	199
Resim-14	:	Urumçi, Tiyaşan Dağlarında	199
Resim-15	:	Urumçi, Turfan Bağ ve Bahçelerinde bir Uygur genci	200
Resim-16	:	Kaşgar'dan bir görüntü	200
Resim-17	:	Kaşgar, Hayvan Pazarı	201
Resim-18	:	Kaşgar'ın bir köyünde Uygur kızlar	201
Resim-19	:	Kaşgarlı Mahmut'un Türbesi	202
Resim-20	:	Yusuf Has Hacip'in Türbesi	202

BELGELER

Belge-1 : 203-215
Chungking elçimizin Çin'e varışı ve kabul edilişi. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 20.2.1940, Dosya: 434A15, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.15

Belge-3 216-220
Çin'de yaşayan Türklere Türkçe öğretilmesiyle ilgili Chungking Elçiliği'nin yazısı. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 20.2.1940, Dosya: 434A16, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.16

Belge-4 221-223
Çin'deki Türklerin Türkçe öğrenimiyle ilgili kitap ihtiyaçları, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 26.11.1940, Dosya: 434A17, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.17

Belge-5 224-225
Türkiye'yi ziyaret eden Çin askeri heyeti başkanı General Yang Chih'in ayrılırken çektiği telgraf. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, Tarih: 28.2.1934, Dosya: 43A11, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 257.728.11

Resim-1: Pekin

Resim-2: Pekin Tiananmen Meydanı

Resim-3: Tiananmen Meydanı

Resim-4: Yasak Şehir

Resim-5: Pekin, Badaling Side, Çin Seddi

Resim-6: Şanghay

Resim-7: Şanghai

Resim-8: Hong Kong

Resim-9: Xian

Resim-10: Xian

Resim-11: Xian- Terra Cotta Askerleri (M.Ö. 200)

Resim-12: Urumçi

Resim13: Urumçi, Turfan

Resim-14: Urumçi, Tiyañşan Dağlarında

Resim-15: Urumçi, Turfan bağ ve bahçelerinde bir Uygur genci

Resim-16: Kaşgar'dan bir görüntü

Resim-17: Kaşgar Hayvan Pazarı

Resim-18: Kaşgar'ın bir köyünde Uygur kızlar

Resim-19: Kaşgarlı Mahmut'un türbesi

Resim-20: Yusuf Has Hacip'in türbesi

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti

İkinci Daire Reisiği

Şube IV.

64. I

58314
73

Ankara..... 193

Hulâsa Chungking Elçimizin Çin'e
muvasalat ve sureti kabulü h.

Başvekâlet yüksek Makamına

Chungking elçimizin Çin'de sureti kabulü ve itimatnamesini takdim merasimine ve Çin Reiscümhuru ile Mareşal Chian-kai-Shek'in Reiscümhurumuz ile Hükümetimiz hakkındaki temennilerine dair 13.I.1940 tarihli ve 48/8 sayılı yazının bir örneğinin, ilişik olarak takdim kılındığını derin saygılarımla arz ederim.

Hariciye Vekili

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

13-3-1940

030	10			257	728	15
-----	----	--	--	-----	-----	----

- 16 -

1

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti

İkinci Daire Reisliği

Şube :IV.

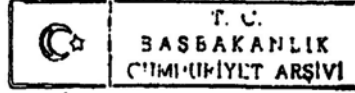
Ankara 193

Hüdaa - Chungking elçimizin

Çentu seyahatı H.

Def. 1 58313

22

Başvekâlet Yüksek Makamına

Chungking elçimizin Szechuan eyaletinin merkezi Çentu 'ya vaki seyahatına ve orada gördüğü hüsnü kabule dair 29.I.40 tarihli ve 65/14 sayılı yazının bir örneğinin,ilişik olarak, takdim kılındığını derin saygılarımla arz ederim.

Hariciye Vekili

İlgi

Mustafâ

21-2-940

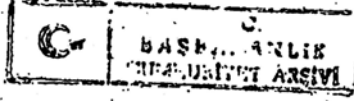
030 10 257 728 15

Copie

Suret

Chungking, 13.I.1940

No.48/8

Hariciye Vekâletine

Hülâsa:Çungking'e muvasalat,
sureti kabul, itimatname
tacdini.

Çungking'e muvasalatı acizi ile sureti kabulüne ve itimatnamenin esnayı takdiminde takip edilen usulü teqrifata ve bundan sonraki âsarı alâkaya dair bazı maruzatta bulunulması, faideli mütalea kılınmıştır. Bu maruzat ile Çin'de Cümhuriyet hükümeti mümessiline gösterilen kabulün şekil ve sureti ile sureti umumiye de ecnebi Elçilerin rical ve makamatı mahalliye ile tarzı teması tavazzuh edecektir.

Çinliler memleketlerine izam edilen ilk Türk elçisine samimi bir hüsnü kabul göstermişlerdir. Bu hüsnü kabul bir İngiliz kolonisi olan Hong Kong'da başlamıştır. Filhakika azizlerini bu şehirde Chinese Consular Invoice officier sıfatını haiz olan M.J.T. Tai namındaki bir zat istikbal etmiş ve Çungking'e seyahatı aciziyi teshile memur olduğunu söylemiştir. Hong Kong'daki kısa taktikametim esnasında M. Tai hakkı acizide her türlü âsarı ihtimam gösterdiği gibi ilk tayyare ile de hareketimizi temin etmiştir. Japon iggal sahası ve hatları üzerinden uçması hasebile hareket günleri ve saatleri belli olmayan ve haftada yalnız bir kaç defa seyrüsefer eden tayyarelerde on gün müddetle bog yer olmadığı halde M. Tai sarfettiği gayretle ilk tayyarede bize üç yer bulabilmiştir. Karadan yolculuğun bin müşkilât içinde asgarî on günlük bir zaman istilzam etmesi karşısında Çinli memuru bu gayreti acizlerini pek tabii olarak müteşekkîr bırakmıştır. M. Tai'nin Türk elçisini istikbale memuriyeti Ankaradaki Çin elçiliğinin bu baptaki işarına atfedilmektedir. Aynı vapurda yolculuk ettiğimiz ve kendisi ile tanıştığımız Çin ricalinden, Sun Yat Sen'in mahdumu ve Çin Yuan Législatif reisi Dr.Sun-Fo da Singa-

030 10 257 74 15 2

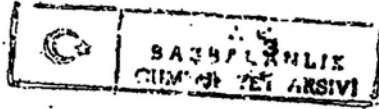
pur'a inince karşılanmamızı temin için Hong Kong'a telgrafla malû-
mat vereceğini söylemiş ise de 1933 de nahiyeyi kalbiyemde geçir-
diğim bir rahatsızlık sebebiyle kardan hareketi tercih etmekteğim
ihtimalinin derpiş edildiğini ve güzergâh makamata seyahatimi
teshil için tedbirler ittihazı hakkında talimat ihzar edildiğini
bilâhara öğrenmemize göre Hong Kong'daki istikbal/teshilâtın An-
kara Çin elçiliği işarına müstenid olması daha varid görülmüştür.
Çin'in bu günkü merkezi Çungking'e 21 kânunuevvel 939 sabahı muva-
salat edilmiştir. Tayyare meydanında acizlerini Protokol şefliğini
ifa eden Dr. Mao-Lan-Tuan ile refakatindeki diğer bir memur ve
Çungking'e geleceğimize tesadüfen muttali olduklarını söyleyen
Türkistanlı bir kaç ırkdaşımız ve bazı gazeteciler karşılamıştır.
Protokol şefince acizlerine beyanı hoşamedı edilmiş ve refikaya
bir buket verilmiştir. Tayyare meydanında muhtelif gazete foto
muhabirleri tarafından resimlerimiz de çekilmiştir. Şehirde oturu-
labilecek gibi bir otel bulunmaması hasebile Çin Hariciyesi Elçi-
lik kâtibi dahil olduğu halde bizi ecnebi diplomatlarının yer
buluncaya kadar, muvakkat ikametlerine tahsis edilen bir binaya
(Wai-chiaopu Hostel) misafir etmiştir. Otele gelince Central
News muhabirlerinden biri âcizlerinden bir mülâkat istemiştir.
Ajans muhabiri âcizlerinden memleketi hakkında ve Çin'in millî
cidalinin neticeleri hakkındaki kanaat ve mütaleamı sormuştur.
Verilen ve cemilekârâne olmasına tabiatile ihtimam edilen cevap-
ların bütün Çin gazetelerinde çıktığı ve radyo ile de neşredildiği
öğrenilmiştir. Çin gazeteleri kendi tabirleriyle Türk elçisini
samimiyetle selâmlamış ve bu vesile ile hakkımızda muhabbetkârâne
yazılar yazmıştır. Protokol şefi mahallî ahval hakkında bizi
malûmattar etmek üzere otelde ilk öyle yemeğinde bizimle beraber
bulunacağını söylemiş ve refakat da etmiştir. Protokol şefi
Hariciye nazırının uzak bir yoldan gelmek ve muvasalatım günü
olmak hasebile yorgun olacağını düşündüğünü ve bendenizi yarın
kabul edeceğini ve nazıra giderken beraber bulunacağını söyleyerek
otelden ayrıldı.

030/10

2577/25/151

1. 3

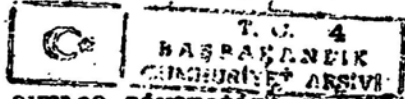

Mükerrer olduğu veçhile muvasalatı acizinin ferdası

22 kânunuevvel 1939 cuma günü Hariciye nazırı Dr. Wang Chung-hui tarafından kabul edildim. Nazır bendenizi aynı zamanda resmî makamı ittihaz ettiği evinde kabul etti. Kabule Protokol şefi delâlet etti. Rafakati acizide Elçilik kâtibi Yümmü Sedes de bulundu. Nazır Çin'e hoşamedî temennisinden sonra yolculuğumun nasıl geçtiğini sordu. Âcizleri de Çin'e memuriyetten mütevellid memnuniyetimi ve yolculuğumun müsait şartlar dahilinde geçtiğini, gördüğüm hüsnü kabulden mütehasıs kaldığımı söyledim. Nazır Türk mevzuatı kanuniesini alâka ile takip ettiğini söyledi ve bu nokta üzerinde biraz teatî gikir olundu. Mikâleme muhterem şahsiyetlerine temas edince Vekilimizin kendilerine selâmalarını söyledim Nazır da selâm-larının kendilerine iblağını bilhassa rica etti. İtimatname ve nutkun suretleri kendilerine verilirken, nutkun yazılı bulunduğu kağıdın antetini görünce, harflerinizi geçiştirdiniz, teşebbüs muvaffak oldu değilmi sualini soran nazıra, teşebbüsün seri bir muvaffakiyetle tetevvüç ettiği cevabını verdim. Nazır devlet reisi tarafından kabulüm için hemen teşebbüste bulunacağını söyledi ve çaydan sonra şampanya da iktam edildi ve nazırla beraber fotograf-larımız çekildi. Nazıra veda ederek ayrıldım. Öyleden sonra yine Protokol şefi tavassutu ile Hariciye Nazır muavini Political Vice Minister Hsu-Mo ve Hariciye nezaretinde Avrupa ve Amerika işleri ve Rusya ve Türkiye umuru ile meşgul Asyayi garbî devletleri ve Matbuat ve İstihbarat Daireleri Müdürü umumîlerini gördüm. Gerek nazır muavini ve gerek diğer erkânı nezaret âcizlerini nezaret binasında kabul salonu ittihaz edilen bir yerde kabul ettiler ve daha doğrusu sıra ile buraya gelip bendenizi gördüler. Nazır muavini veda üzere iken Japonların havaî hücumları halinde otelin sığınacağı-nın şeraiti fenniyeyi haiz olmaması hasebile bizi nazırın evindeki sığınğa ilticaya davet etti. Âcizlerinin Hariciye nazır ve erkânına vaki ziyâretim, burada cari olduğu Protokolce ifade edilen bir adete tevfikân kartla ifade edildi. Yalnız Hariciye erkânından Matbuat ve İstihbarat Dairesi şefi General Shu ve refikası âcizlerle refika

030 10 2577-2515 4 .1

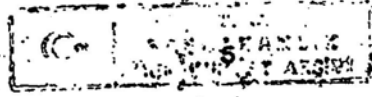
min ayrıca ziyaretine galdiler.

23 Kânunuevvel cumartesi günü Protokol şefinden alıdığım bir mektupta itimatnamemin çarşamba günü takdim edileceğini tahmin ettirecek sebepler bulunduğu bildirilmiş ve pazar ve Noel tatili hasebile (pazar günü Çin'de de devair kapalıdır) 25 kânunuevvel günü de Yunnan revölüsyon ve Mareşal Chian-kai-Shek'in hapishaneden kurtulduğu gün nasyonal Rejuventifon senesi devriyesi olarak tesid edilmektedir.) iki gün sonra alınan diğer bir mektupta Reiscümhur Hz.nin kabul günü olarak 27 kânunuevvel 1939 çarşamba günü tesbit ettiği teyid olunmuştur. Protokol şefi kabul günü Saray teşrifat Müdürinin Saray otomobillerile müsafir bulunduğum Hariciye oteline gelip bendenizi alacağını ve Saray usulü kabulü hakkında bazı malumat vermek üzere mame-ileyhin kabul için tayin edilen saatten biraz önce geleceğini şifahen söylemiş ve Nişan takip takmayacağımızı da Elçilik kâtibinden telefonla sormuştur.

27 kânunuevvel çarşamba günü sabah saat dokuzda Saray teşrifat müdürü Frak lâbis olduğu ve refakatinde bir Kolonel bulunduğu halde müsafir bulunduğumuz otele geldi ve Elçilik kâtibi tarafından karşılandı. Teşrifat Müdürü itimatname takdimi mebasimi hakkında Cungking riyaseti cümhur sarayında cari usul hakkında biraz izahat verdi, ve merasimi sade ve fransız usulü şeklinde hülâsa etti. Vakit gelince otelden çıkılarak Saraydan gönderilen iki otomobilden birincisine âcizlerle teşrifat müdürü diğerine elçilik kâtibi ile kolonek rakip olduğumuz halde hareket edildi.Saray avlusunda uniformasını lâbis askerî bir zat tarafından karşılandık ve yine askerî bir bando muzikanın millî marşımızı istimadan sonra Saray'ın iç medhalinde bazı erkânı askeriye ve Maître de Cérémonie tarafından karşılandık ve salona alındık. Askerî ve sivil bazı Saray adamları tarafından muhat olduğumuz halde bir müddet salonda kaldıktan sonra Saray merasim Müdürü ve diğer bazı zevat delâletile Reiscümhurun elçileri kabul ettiği salona îsal edildik. Reiscümhur

030 10 257 10 25

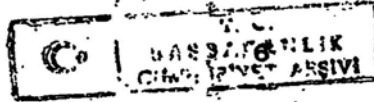
./.
5

yandan bağı ve öndü kapalı uzun cübbe şeklinde Çin'in millî elbisesi olan ve uzun esvap manasına Şan'san tse itlak edilen elbiseyi ve bunun zarurî tetimmesi olan ve Ma-koa adı verilen bir caketîâbis ve millî nişanın büyük kordonunu hamil olduğu halde, salonun ilerisinde medhale nazır bir vaziyette ve ayakta duruyordu. Sağında frak giyinmiş ve bir nişanın büyük kordonunu hamil olduğu halde Hariciye nazırı ile diğer bazı zevat, solunda resmî üniforması ve nişanlarile Saray nazırı ve diğer bazı zevat vardı. Salonun medhale göre sağında maison civile ve solunda maison militaire erkânı karşılıklı bir surette ikişer sıra teşkil etmişti. Askerî ve mülkî her iki tarafta takriben otuzar kişinin teşkil ettiği iki saf arasında Teşrifat Müdürü refakatile ve arkada Elçilik kâtibi olduğu halde önceden söylenen mahallî protokol itiyatlarına tebean biri medhale girince, biri yol ortasında üçüncüsü de Reiscümhurun bir iki hatve öndünde hini tevakkufte olmak üzere selâm ile ilerlenmiş ve tavakkuf edince metni yüksek vekâletlerinin malumu olan nutuk irad edilerek itimadname Reiscümhura verilmiştir. Reiscümhur itimadnameyi alıp Hariciye Nazırına tevdi ettikten ve nutkun Çinceye tercemesini dinledikten sonra çince olarak kendi nutkunu irad etmiş ve akabinde bir memur tarafından nutku fransızcaya terceme edilmiştir. Bunun üzerine yanına yaklaşmış Reiscümhur elimi sıkarak Reiscümhurumuzun hatırlarını sormuşlar selâm ve temennilerinin kendilerine iblağını reça ve âcizlerine Çin'de iyi bir ikamet temenni etmişlerdir. Mısafahayı müteakip elçilik kâtibi de kendilerine takdim olunmuştur. Ayakta bu kısa mükâleme bitince Reiscümhur tarafından tekrar elimiz sıkıldığı halde kendilerine arka vermeden girerken olduğu veçhile yine üç selâmla kabul salonundan çıkılmış ve istirahat salonuna gidilmiştir. Burada şampanya ve saire ikram edilmiştir. Hariciye nazırı, Riyaseti-gümhur kâtibi umumisi, Saraya mensup sivil ve askerî evvelce tanışılan veya yeniden muarefe tesis edilen zevat ile hâl ve mevki ile alakadar ufak mükâlemelerden sonra beraberce fotograf aldirılacağı söylenmiş ve saray medhaleline çıkılarak âcizleri ortada olduğum halde Hariciye Nazırı ve Saray erkânı ile birlikte fotografımız çıkarılmıştır. Bu fotoğrafın birer sureti bilâhare Saray Teşrifat Müdiriye-

./ 6

tince birer hatıra olarak tarafımıza gönderilmiştir. (İtimadnamelerinin takdimini müteakip Büyük Elçile in iştirakile çekirilen fotoğraf gruplarında Devlet Reisinin de dahil olduğu Fransız Büyük Elçisinin itimadnamesinin takdimi vesilesile çekirilmiş olan bir resimden anlaşılacaktır.) Fotoğraf çekirildikten sonra tekrar salona dönülmüş ve burada bir defa daha şampanya ile izaz edildikten sonra veda edilmiştir. Medhalden çıkarken askeri muzikanın çaldığı çin millî marşı dinlenmiş ve askeri müfrezenin önünden geçilerek arabalara binilmiştir. Saray teğrifat Müdürü ve refiki âcîilerine misafir bulunduğumuz evin salonuna kadar getirmişlerdir burada biraz tevakkuftan sonra ayrılmışlar ve tarafımızdan da teğyi olunmuşlardır. Reiscümhur'un irad ettikleri mukabil nutuk ve kabul resmî planı ve nutkun İngilizce mealini havi bir gazete maktuası merbuttur. (lef 1, 2,3, Hariciye nazarı itimadnamenin verildiği günün ferdası (28 kânunuevvel perşembe akşam) Yuan Exécitif riyaset dairesinde şerefi âciziye otuz beş kişilik bir diner vermiş ve bu diner' de Saray , Hükümet ve Hariciye erkânı, mevki kumandanı, Belediye Meisi refikaları ile beraber bulunmuşlardır. Yemek sonunda Hariciye Nazarı Reiscümhurumuzun sıhhatlerine ve memleketimizin saadetine kadehini kaldırmış ve tarafı âciziden aynı veçhile mukabil temenniyatta bulunulmuştur.

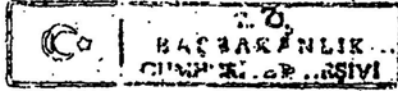
Protokol vefi delâletile Yuan Exécitif sabık reisi ve lâhik reisi sanisi Dr.Kung ve ziyareti mutad diğer zevat ziyaret edilmiştir. Dahilî politika icabı sevkile uhdesinde Maliye şerefi de olduğu halde kabine riyaseti saniesini deruhte eden fakat hakikatta yine başvekalet umuru ile meşgul olan Dr. Kung Türk elçisini samimiyetle kabul ve hoşamedî temenni etmiş ve yolculuğumuzun ne kadar sürdüğünü ve muhterem Başvekilimizin istifşarı hatırına müteallik bazı sullerden sonra bizi diğer bir salonda hazırlanan çay masasına davet etmiştir. Çay masası etrafından Yuan Exécitif Kâtibi umumisi Wei Tao-Ming ile Yuan Bureau politique Müdürü Dr. T.T. Chiang ve Elçilik kâtibi de bulunmuştur. Dr.Kung Avrupa harbi hakkında ne düşündüğümü, ordumuzun hazarı ve seferi mevcudunu ve memleketimizin tayyare soddini ve Balkanlardaki vaziyeti ve

030

10

257/23/15

7

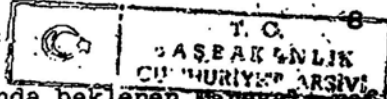

bilhassa memleketin hissiyatının muhariplerden hangi tarafa müteveccih olduğunu sormuştur. Umumi mahiyette bazı cevaplardan ve Türkiyenin İngiltere ve Fransa ile ahiren akdettiği uzlaşmaların mahiyetine işaret ve akdettiği temayüle telmihten sonra Çin'in azm ile takip ve idame eddiği milli cidalinin mesud bir neticeye varması hakkında izharı temenni edilmiştir. Hariciye nazırı ile remasımında ve Protokol şefi ile görüşmelerimde memleketin sivil ve askerî memurunu bir elde cem etmek ve bilhassa kabine reisi ve Maliye nazırı Dr. Kung'un siyaseti maliyesi aleyhine son zamanlarda arttığı söylenen tenkidatın önüne geçmek üzere Yuan Exécutif riyasetini de deruhte eden Mareşal Chian Kai-Shek'i ziyaret hususundaki arzum ve bilhassa yüksek Reisicumhurumuzun, Mareşalin akdemce kendilerine gönderdikleri fotoğraflarından dolayı teşekkürlerini iblağ hakkındaki memuriyetim de mevzuubahs olmuştur. Daha itimadnamemi vermeden Protokol şefi telefonla Mareşalin bizi 27 kânunuevvel 939 çarşamba akşamı yemeğe davet ettiğini bildirdi ve filhakika az sonra davetiyeler geldi. Henüz ziyaretime gidilmediği halde mareşalin bu daveti tabiatile âcizlerini mütehasıs bıraktı. Fakat davetin ferdası yeni davetiyeler ile yemeğin iki gün sonraya kaldığı bildirildi. Davetiyeler münhasıran Çince yazıldığı için metinleri Protokol Dairesi izahatile tenevvür etti. Mahsusatı âciziye göre Mareşalin yemeğinin iki gün sonraya tehiri Hariciye nazırının yemeğine tekaddüm edilmemesi arzusundan ve bir de ziyarettan veya kart bırakılmamasından önce davette bir istical sezilmesinden neşet etmektedir. Filhakika Protokolca ziyaret mekâmına kaim olmak üzere Mareşal'a kart bırakılabileceğini ve esasen kendileri ile yemekte görüşebileceği akabi tehirde bildirildi.

29 kânunuevvel cuma akşamı Mareşal'in davetine gidildi. Türkiye mümessili şerefine tertip edilen bu ziyafette Kabine ikinci reisi, Hariciye nazırı diğer bazı nazırlar, Millî Müdafaa yüksek meclisi Kâtibi umumisi, Mareşal'in yakın mesai arkadaşı General Çan Sun ve diğer bazı askerî erkân bulundu. Davetlilerle

030	10			257	7/20	19
-----	----	--	--	-----	------	----

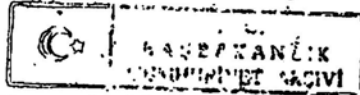
8

salonda beklenen Mareşal, refikalarile beraber salona girince takdim merasimi icra edilmiş ve beraberce oturulmuştur. Hiç bir ecnebi lisanı konuşmayan Mareşal Yuan Exécutf kâtibi umumisi tercemenliği ile hoşamedî temennisinde bulunduktan sonra yolculuğumuzun nasıl geçtiğind lâkadar oldular ve Reiscümhurumuzun yüksek sıhhatlerini istifsar ve bu hususta izharı temenni ettiler. Mareşal memleketimizi sarsan zelzeleden mütevellit teessürlerini de söyleyerek hissiyatının Reiscümhurumuza ve Hükümetimize iblağını reca ettiler. Bu sırada kendilerine gönderdikleri fotografiden dolayı Reiscümhurumuzun iblağına memur olduğum teşekkürlerini Mareşal'e arzettim. Mareşal mütehassis oldu. Sofrada bütün yemekler Çin usulü tabhı ile hazırlanmış ve çatal kaşık yerine çopstik denilen çifte çubuk könmüştü. Çopstiklerle yemek yemek itiyadını henüz iktisap etmemeliğim hasebile Madam Chian Kai Shek emrile âcizlerinin önüne çatal kaşık kondu. Yemekte sağında bulunduğum ve fevkelâde zeki bir kadın olan Madam Chian Kai Shek hakkı âcizde pek ince bir ihtimam gösterdi ve hemen her yemeği tabağıma kendisi koymak lütfünde bulundu (yemeğin misafirlere göre bilhassa ihzar edildiği sofrada söylenildiği gibi Protokol Şefinin nilâhere vaki ifadesine göre Cümhuriyet Hükümeti mümessiline bir nişaneli ihtimam olarak tabih ve izhara müslüman aşçı başları memur edilmiş). Yemekte Mareşal Reiscümhurumuza ve memleketimiz şerefine kadehini kaldırdı. Âcizleri tarafından iktizası veçhile mukabele edildi. Aynı mektepte tahsil etmiş olmak hasebile Madam Chian Kai Shek refikaya müsterek mektep şerefine kadeh kaldırmak teklifinde bulundu. Yemekten sonra vaki mükâlemede Mareşal türk haricî siyasetini takdir ettiğini, İngilterenin Türkiyenin ehemmiyetini anladığı, görüldüğünü, Çin'de bir Elçilik ihdasından çok memnun olduğunu, memuriyetimin ifası esnasında icap ederse bizzat kendisine müracaat edebileceğimi söyledi. Çin'de yemekten sonra on beş dakikadan fazla kalınmaması bir iytiyad olduğu evvelce öğrenilmiş olduğundan gitmek için istizan edildi. Ferdası Mareşal ve refikaları taraflarından refikaya bir miktar yeşil çay gönderilmek

030	10			257	128	15
-----	----	--	--	-----	-----	----

9

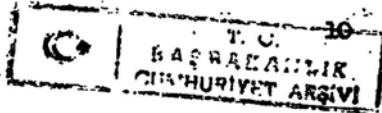

suretile hakkımızda bir nişaneli alâka daha gösterildi.

Mareşalin yemeğinden sonra burada ziyaret edilmeleri mutad olan zevatın ziyaretlerine gidildiği gibi ziyaret kartı bırakılması mutad olanlara da kartlar bırakıldı. Ziyaret edilen zevat arasında Mareşalin yakın iş arkadaşlarından olduğu söylenen Çungking garnizon kumandanı ve sabık Honan valisi General Liachih de vardır. Honan'da bulunduğu esnada bazı hafriyatta elde edilen ve anthropologie tetkikatı ve millî tarihimiz ile alakadar bazı kanaatlere vardığını söyleyen bu zat âcizlerine kerergâhda bir bando musika ve askerî müfreze ile rasimeî selâm ifa ettirmiştir. Yani yıla intikal gecesini New Chungking Hotel de tertip ettiği umumî ziyafette vâki davetinden başka Kabine Reisi senisi Dr. Kung 10 kânunuseni 1940 gecesini Türkiye mümessili şerefine mutena bir yemek vermiştir. Dr. Kung 60. yaşındadır. Amerika'da vâki tahsili hasebile iyi İngilizce konuşulmaktadır. Konfüçius'un takriben altmışıncı betinde mîfadından olduğu evinin salonlarından birinde asılı bulunan çinkârî büyük kitada bir resim hakkında verilen izahattan anlaşılacaktır. Evinde hâle yeryer ışıklı Noel ağaçları bulunan Konfüçius'un bu uzak torunun yemek odası kapılarından birinin iç tarafı üstünde doğum senesi devriyesi münasebetile Çin müslümenlerinin kendisine hediye ettikleri arapca metnile bir hadisi muhtevi bir levha vardır. Bu levhanın âcizlerini yemeğe daveti hasebile tâliki ihtimali de vardır. Çünkü Dr. Kung yemekte münânın âcizleri için hususî bir surette ihzar ettirildiğini söylemeye lüzumlu buldu. Çin'de diğer yemeklerde de âcizleri hakkında böyle bir dikkat eseri gösterilmiştir. Mensup olduğumuz cemisi maneviye hasebile yemek itiyadında olmadığımız yemekler teklif bile edilmemiş bu kepler yerine önceden sureti mahsusada ihzar ettirilen diğer bir yemek ikrâm olunmuştur. Dr. Kung'un yemeğinde İktisad Nazırı, Yuan Exécütif kâtibi umumisi, Çin'in eski Moskova Büyük Elçisi, Ankara Misteşarı, General Wang ve diğer bazı zevat bulunmuştur.

Çungking'de âcizlerinin kabul tarzı hakkında malûmat arzedilirken Çungking'in muhtelif cemiyetlerinin iştirâkile şerefi âcizîye tertip edilen bir resmî kabulden de bahsetmek zarurîdir. Bu müşterek resmî kabulü tertip eden Cemiyetler şunlardır: Çin Cemiyeti Akvama Mühazeret Cemiyeti,

030	10	.		257	702	15
-----	----	---	--	-----	-----	----

Beynelmilel münasebetler cemiyeti ve Çin müslümanları istihlasi Vatan Cemiyeti ve Beynelmielel Sulh Mücadele Cemiyeti. Bu dört Cemiyet resmi kabulü 10 kânunusani 1940 çarşamba günü Young Brother's Building de kâin Çungking Beynelmielel klüpte tertip etmiştir. Bu münasebetle binanın medhali ve kabul salonunun dahili türk ve çin bayraklarıyla donatıldığı gibi geniş ve kırmızı bantlar üzerinde ve tükçe harflerle "türk şefiri Sipahi Beyefendi hazretleri şereflerine/ ibaresi yazılmış çay ziyafeti" dır. Pastalar üzerinde de yanyana türk ve çin bayrakları altında aynı ibare görülmüyordu. Çayda aralarında Hariciye erkânı, Belediye Reisi, ve şehrin en bâriz simaları da dahil olmak ve ekseriyeti gençlik teşkil etmek üzere bir kaç yüz kişi vardı. Bu kabul resmi bir çon ve sâiti noksan olan bu şehirde hakikî bir eseri gayret olmuştur. İçtimâda sinemalar çekilmiş, fotoğraflar alınmış, nutuk irad edilmemesi önceden tekarrür ettiği halde nutuklar da söylenmişti. Terhiş nutkunu irad eden Dr. Chu Chia'nın nutkuna acizlerince zemin ve zaman icablarına göre bir cevap verilmiştir. Bu kabul hakkında tafsilatı muhtevî ve Hankow Herald Chungking Edition'da/yazınının çıktığı maktuası merbuttur. (Lef 4)

11 kânunusani 1940 perşembe günü de Çin müslümanları istihlasi vatan Cemiyetinin şerefi aciziye tertip ettiği elli kişilik öğle yemeğinde bulunulmuştur. Ewelce de bilvesile arz edildiği veçhile Çin'in düşmanı tard mücadelelerine müslümanları teşrik hedefi ve Çin davasını gütme emeli ile teşekkül ettiği anlaşılan bu Cemiyetin Reisi elyevm harp sahasında bulunan General Ömer Bay Chungsi dir. Reis Vekili de vaktile Çin'de kaymakamlık eden Mehmed Ali Teng Ko-san dir (Çin de her müslümanın bir Çinli ismi vardır ve heyeti umumiyede onun ismi tanınmaktadır). Park lokantasında tertip edilen bu yemekte Cemiyetin Reis Vekili tarafından Çince bir nutuk irad edilmiş ve bu nutuk arapçaya terceme onulmuştur. Nutukda Çin müslümanlarının Türkiye rehberliğine atfettiği ehemmiyet Türkiye'nin, nazarlarında haiz olduğu kıymet tebarüz ettirilmiştir. Bu nutuka tarafı aciziden arapçe münasif

030 10 2577 2815

Bir cevap verilmiştir. Bu yemekde Çinli davetlilerden General Chen Ling-shu ile M. Shao Li-tse de birer nutuk ired etmiştir. Bu nutuklarda Türkiye'nin mesud bir surette tahakkuk ettirdiği millî emelleri hakkında takdir hisleri ve Çin'in de Türkiye'nin işinde yürümek azmi izhar edilmiştir. Generalin nutkuna hasbel icab âcizlerince türkçe bir kaç sözle mukabele edilmiş. Generalin nutku türkçeye terceme edildiği gibi âcizlerinin sözleri de Çin'ceye terceme olunmuştur. (lef 5)

Cumhuriyet mümessilinin Çin'deki kabulü tarzına müteslik olan bu marûzate nihayet verirken derin tazimlerimi de teyid ederim.

Elçi

030	10			257728	15
-----	----	--	--	--------	----

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti

İkinci Daire Reisliği

Şube IV.

16/1

58315
74

Ankara 9.06.1940 193

Hüda Çin'deki Türkler arasında
yeni harflerin tamimi h.

4-11A
16

Başvekâlet yüksek makamına

Çin Türkistanında ve Çin'in diğer taraf-
larında yaşayan Türkler arasında yeni harflerimizin neğri
tamimi ve Türkistandan yurdumuza tahsil için bir kaç talebe
getirilmesinin temini hakkında Chungking Elçiliğimizden alı-
nan 29.I.1940 tarihli ve 63/14 sayılı yazının bir örneğinin,
ilişik olarak takdim kılındığını ve keyfiyetin Maarif Vekâ-
letile Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine de bil-
dirilmiş olduğunu derin saygılarımla arz ederim.

Hariciye Vekili

[Handwritten signature]

[Handwritten initials]

21-2-1940

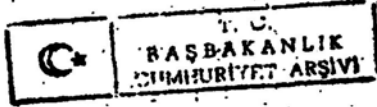
[Handwritten mark]

030	10			257728/16
-----	----	--	--	-----------

Suret

Chungking, 29.I.1940

Hariciye Vekâletine

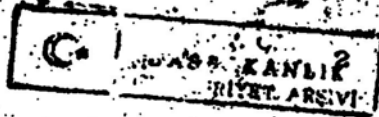

Hilâsa: Çinde Türkler arasında türkçenin yeni yazılıması ve okutmasının temini h.

Buradaki resmî unvanı Singkiang olan Türkistanı Çini'de ve memleketin diğer bazı taraflarında yaşayan Türk ırkından mühimce bir kitlenin hayat ve mukadderatı ile alâkadar olmaklığı Çin'de memuriyetimin icabatından telâki etmeğimin hasebile Chungking'e muvasalatından beri ırkdaşlarımızın maddî ve manevî hayatlarıyla alâkadar olmağı vecibe bildim. Bu yoldaki tetkikatın ırkdaşlarımızın daha mütakâsif bir halde yaşadıkları Türkistanı Çini'den bağlanması tabii ise de bu havalinin içinde bulunduğu şerait istenilen malûmatın istihsaline müsait bulunmamaktadır. Filhakika Türkistanı Çini bu ^{gün} Merkezin doğrudan nüfuz ve murakabasına tabi görünmemektedir. Çin Türkistanı hukuken /Çin'in eczasından bulunmak ve Valiye memuriyeti Çin Hükümetince tevcih olunmakla beraber emri idarede Merkezin nüfuzunun mutlak bir şekilde cereyan etmediği ve valinin idarede kendisini muhtar ve serbest ve merkezin emirlerine inkiyatla gayrı mükellef telâki ettiği anlaşılmaktadır. Öğrenildiğine göre ^{bu günkü} valii umumî Türkistan'da ^{son} senelerde zuhur eden muhtelif şekildedeki isyan ve ihtilâl hareketlerinin son safhasını Sovyet yardımı ile bastıran ve kendisi Merkezi hükûmete imposé eden bir zattır ve idarede Sovyetlerin fiilî yardımından istifade etmektedir. Sovyetlerin Çin Türkistanında bir nevi fiilî hâkimiyet tesis ettikleri ve Çin ile irtibat ve muvasalayı asgarî bir hadde indirdikleri burada her keşce bilinmektedir. Türkistanı Çini'ye gitmek için buradaki Sovyet Sefaretinden vize almak mecburiyetinin mevcudiyeti hakiki vaziyeti tenvire medar olabilecek bir delildir. Bu hal karşısında Türkistandaki Türkler hakkında tabiatile etraflıca malûmat alınmamıştır. Bununla beraber Sovyetlerin Türkistan'da bazı gençleri Rusya'ya sevk ve komünist terbiyesile yetistirdikten sonra

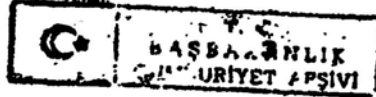
030 10 257 728 16

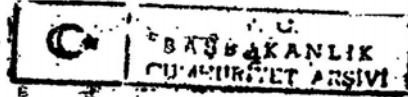
Türkistan'a iade ve münevver ve milliyetçi anasıra karşı daima gayri müsaide ve vakıd, sedid bir politika takip ettikleri ve Türkistandan Hindistana doğru bir hicret akını mevcut olduğu işidilmektedir. Çin'in diğer yerlerinde mevcut Türklere gelince bunlar arasında toplu ve millî bir hayat ve teşkilât alâimi görülmemektedir. Her hangi bir yerde bir Türk mektebinin mevcudiyeti hakkında bir malûmat edinilememiştir. Yalnız Çungking yakınında bir yerde hudud mektebi adı verilen ve talebesi mogol, tibetli ve Türkistanlı olan resmi bir mektepte o da on kişiyi bulmayan Türk talebesine maksur kalmak üzere Türkçe okutulmaktadır. Çinin harp zamanı Merkezi olan Çungking ile Szechuan eyaletinin merkezi olan Chengtu'da mevcut ekserisi fiilen muayyen bir vazife ifa etmedikleri halde bazı devaire mensup memur gibi gösterilen ve o suretle maaş alan bir kaç Türkün çocukları aralarında Türkçe bilenlerden ders almaktadır. Şu kadar varki gerek hudud mektebinde ve gerek hususî tedrisatta Türkçe dersleri eski harflerle okutulmaktadır. Çin hizmetinde hudud mektebinde türkçe muallimi olan Mesud Sabri isminde bir zatta "Yurt" isminde eski harflerle aylık ve yalnız 120 nüsha basılan bir mecmua neşretmektedir. Bu mecmuanın tertip için harfleri mevcut ise de tabii için makinesi yoktur ve harfler tertip edildikten sonra tabii için Çin matbaalarından istiane edilmektedir. Yurt mecmuasının bir kısmının Türkistan'a bir kısmının Hindistan'a bir kısmının da memleketimize gönderildiği anlaşılmaktadır. Türkistan muhacirlerinin Hindistanda Delhi şehrinde hayli bir koloni teşkil ettiklerini ve Tercemanı Delhi gazetesinin bazen kısmen Türkçe neşredildiğini de burada istidraden kaydetmek isterim.

Çin'deki Türkler arasında henüz yeni alfabemiz girmemiştir. Yeni alfabenin şimdiye kadar Çin'e girmemesi siyasî bir maksadla teannüde ve muhafazakarlık hissiyle teasuba müstenid olmadığı ve teahhürün bu vadede rehberlik edilmemesinden ileri geldiği mutalea edilmektedir. Ekseriyetle Türklerle meşkun havalinin Çin'in merkezi idaresi tesiratından hariç bulunmasına rağmen diğer havalide mutferrik bir halde bulunan Türkler arasına yeni alfabenin girmesindeki fevaid, asıf kitlenin bilâhère bununla kolaylıkla istinas peyda etmesi noktasından asıfır olduğundan bu vadede telkinlerde bulunulmaması

ve fırsat hasıl oldukça Makamatı mahalliyenin yardımının temini zarurî görülmektedir. Arapça harflerle tedrisatta bulunacak muallim, takip edilecek kitap, kitap tedarik edilecek menba bulunabilmesi gımdiden bir mesele teşkil ettiği gibi zaman geçtikçe bu mesele daha had bir şekil iktisap edeceğinden Çin Türkleri için hayatî bir ehemmiyeti haiz olan bu meseleye bigâne kalınmaması iktiza edecektir. Aksi takdirde ırkdaşlarımız ya bütübütün tahsil meylini kaybedecek veyahut da tahsil ihtiyacını millî inkişafına gayrı müsaîd vesait ve çarelerle temine çalışacaklardır. Bu endişe ile ahiren buradaki Türklerin münevverlerinden bir olan ve zikri geçen "Yurt " mecmuasını çıkaran B. Mesud Sabri'ye mecmuasını yeni harflerle çevirmesini ve tedrisatını yeni harflerle yapmasını teklif ettim. Ledelicap kendisi ile biliştirik veya yalnızca tarafımdan bir alfabe ihzar edilebileceğini ve iktiza edecek kitapların Türkiyeden celbine tevessül oluna bileceğini söyledim. Mesud Sabri muarız görünmekle beraber sarih bir muvafakat cevabı vermedi. Böyle tereddütlerin tesiri altında kalınmaması ve mesaiye devam olunması tabiidir.

22 kânunusani 940 pazartesi akşamı Elçilikçe Çin Hariciye Nazırı şerefine verilen bir ziyafette davetliler arasında bulunan Çin Millî Terbiye Nazırı ile vaki mükâlemede bir münasebetle bu meseleye ve Türk ekalliyetleri bulunan başka memleketlerde bu hususta takip edilen hattı harekete temas olunmuştur. Nazır meseleyi gayrı müsaîd bir şekilde telâkki etmemiş ve ancak ekalliyet işlerinin Kuomintang Çin Halk Fırkasında tetkik edildiğini ve meseleyi kendisinin de tetkike âmade olduğunu söyledi. İşte bir ekalliyet meselesi mevzuubahs olmadığını ve böyle bir mesele ihdası da düşünülmediğini maksadın Türkiyede tahakkuk eden bir inkilabın Çin vatandaşlığının haiz bir kitle üzerindeki tesirâtı tabiiyesine işaret olduğunu söyledim ve tetkik vadine teşekkür ettim. Fikrimce mesele şifahî olarak Hariciye Nazırı veya Nezareti nezdinde de mevzuubahs edilmeğe değer. Çin'e bir Türk mümessili izamından pek mütehassis görünen Çin Hükümetinin böyle bir teşebbüsü gayrı müsaîd telâkki etmesi için sebep yoktur. Bu hususta resmî bir teşebbüs icra edilmese de hususî faaliyetin ihmal edilmemesi lâzım geleceği fikrindeyim. C.H.P. Genel Sekreteri Muhterem Bay Dr. Tuzer'e Ankaradan arifei

hareketimde bir kaç Türkistanlı göçüğü memleketimizde tahsilleri-
nin temini hakkında maruzatta bulunmuş müsaide ve muvafık cevapla-
rını almıştım. Bu meselede aynı esasa teferrü ettiğinden muvafık
mütalea buyurulduğu takdirde hususi faaliyet tarzı hakkındaki
talimatın Partice verilmesinin temini de kabildir. Yüksek takdir-
lerine arz ve derin tazimlerimi teyid ederim.

Elçi

030	10			257	728	16
-----	----	--	--	-----	-----	----

T. C.
Hâriciye Vekâleti

İkinci Daire Reisliği

Şube 4

Def. 1 Suret

2.7.1940

Yüksek Başvekâlete

26 Ocak 1940

Ankara 193

Hulâsa Çin'deki ırkdaşlarımız
arasında yeni harflerimizin neşri
tamimi ve ırkdaşlarımızın kitap
ihtiyaçları h.

434A
17

20 Şubat 1940 tarihli ve 58315/74 sayılı yazı ekidir:
Çin'deki ırkdaşlarımız arasında yeni harflerimizin
neşri tamimi hakkında Çunking Elçiliğimizden alınan yazı
sureti evvelce yüksek ittilalarına arz edilmişti.

Bu ırkdaşlarımızın kitap ihtiyaçları hakkında bu ker-
re mezkûr Elçilikten alınan yazının bir örneğini leffen
takdim eder, ve keyfiyetin Maarif Vekâleti ile Halk partisi
Genel Sekreterliğine de bildirilmiş olduğunu derin saygıla-
rıyla arz ederim.

Hâriciye Vekili

E. Sarıca

MA

MA

lyfr

22. 11. 1940

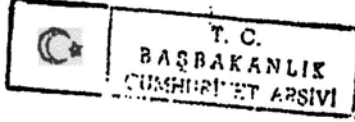
030 10 257728 17

26-11-40/10482 / 1

-3-

Shanghai 30 Eylül 1940

No.348/157
Lof. 1

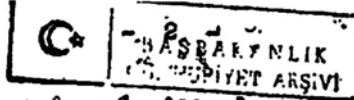
Hariciye Vekâletine

H. Çin'deki İrkdaşlarımızın kitap ihtiyacı h.

29.1.1940 t.11 63/12 n.11 arızaya soyuldu.

Uzakgark'da ve b'etahcis Çin'de camia hayatları indirasa maruz kalan ve ötedo beride küçük kitlolar ve ya bütütün dağınık bir halde ve pek müşkil gartlar dahilinde yaşayan İrkdaşlarımız evlatlarının milli ve manevi terbiyeleri için Elçiliğe müracaatla kitap istemektedirler.Hor cihotle alâka ve sehabete şayan heman hepsi memlokotimize hicret için fûrsat ve imkına mun-tazir olan ve maktopsız kitapsız ve muallimsiz bir vaziyette kalan bu İrkdaşlarımızın kabil olduğu kadar manevi fisiyononilerinin kurtarılmasına ve irki hüviyetlerinin korunmasına karışmak gerçekten bir insanî vecibe teşki otmektedir.Bu yokda gösterelecek her hangi biralâkanın müstakbel vatandaşlara masrufiyeti nazari dikkate alınırsa bu vecibe daha büyük bir ehomaiye İktisap edmektedir.Bu sebeple Çin'deki İrkdaşlarımızın kitap ihtiyaçları hakkında Maarif Vekâletinin,Parti Kâtibi Umumiliğinin türk dili ve türk te-rihin kurumlarının vesair milli teşekküllerimizin lütüfkâr dikkat nazarları'nın celbine müsaadei devletlerini rica ederim. Şeraiti hazıra dahilinde k'tap irsalatının müşkilati karşısında her novi kitapların kimyovi-fotograf usullerle toksiri kabil olduğumu İngiltere ve Amorika'da basılan en mühim eserlerin Çin'de bu usullerle yeniden tab edildiklerini arzotmek isterim. Filhakika Çin mülkiyeti edebiyeye müteallik boynolmiloel mukavolelere iğti etmediği için garb eserlerinin burada yeniden tabılarının önüne geçilmeme

030	10			257/28/17	2
-----	----	--	--	-----------	---

4/11/17

tedir. Bu kitaplar tahamen asılları gibi çıkmakta ve garbî fiyatlarının dört te birinden daha aşağıya mal edilmektedir. İrkdaşlarımızın acil ihtiyaçları ve kendi kitaplarımız için bu usulden istifademize bir mâni bulunmamaktadır. Yani . . . binîşpe ufak bir himmetle burada alfabe, okuma, tarih, ahlak kitaplarından en mühimlerinin kolaylıkla teksiri ve bilâbedel tevzii kabül olacaktır. Bu faaliyete Çin'de herhangi bir mâni bulunmadığını da hovan keydetmek isterim. Bu suretle Elçiliğe vaki müracaatlar daha esaslı bir şekilde tatmin edilecek ve emellerinin nohbesi memleketimiz olan İrkdaşlarımızınza esaslı bir yardımda bulunulmuş olacaktır. Koyfiyeti yüksek takdirlerine arz bu vesile ile de derin tazimlerimi teyid ederim.

Elçi

030	10			257728	17
-----	----	--	--	--------	----

3

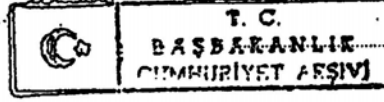
Türkiye Cumhuriyeti
Hâriciye Vekâleti

Ankara 28 1934

III. nci Daire Umum Müdürlüğü

Hulâsa .....

nci Şube
55046
139

İlişik: 1.

Yüksek Başvekâlete

Ahiren memleketimize gelen Çin askerî heyeti namına heyet Reisi General Yang Chih tarafından İstanbul'dan ayrılırken Vekâletimize çekilen telyazısı sureti leffen arz ve takdim kılındı, Efendim Hazretleri.

TR

Hariciye Vekili n.

A. C. C.

Takdim
29-2-934

14/1/34
1. 12-1934

030 10 257 7.28 11

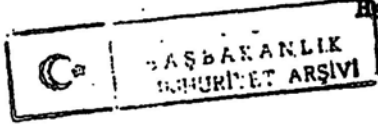
-2-

1 M.N.

Telgraf s u r e t i d i r.

Son excellence Dr. Tefvik Rüşü Bey

Hariciye Vekili Ankara

Türkiye'yi terkederken memleketiniz Gazi Hazretleri İsmet Paşa Hazretleri Müşir Fevfi Paşa Hazretleri ve zati devletleri ile Zekai Beyfendi Hazretlerine Çin askeri heyeti namına hayranlık ve derin minnetdarlığımızı arz etmeğe müsaarat eylerim Sefirinizin dehasına firkanızın başardığı büyük eseri memleketinizin istiklâl harbinden evel geçirdiği ve memleketimizin bu günkü halinde bir az benzeyen kritik vaziyetini hatırlayarak takdir edecek mevkiide bulunduğumuza kaniz Türkiye'de seyahatimiz esnasında kendilerile temas ettiğimiz kumandan zabitan ve kıtaata da takdir ve teşekkürlerimizin iblağına zati devletlerinin yüksek tavassutlarını dilerim -

General Yang Çih

Aslıgibidir.

030 10 252728 11

2